De geboorte van een geest

Sybren Polet

bron
Sybren Polet, *De geboorte van een geest*. De Bezige Bij, Amsterdam 1974

Zie voor verantwoording: https://www.dbnl.org/tekst/pole001gebo02_01/colofon.php

Let op: boeken en tijdschriftjaargangen die korter dan 140 jaar geleden verschenen zijn, kunnen auteursrechtelijk beschermd zijn. Welke vormen van gebruik zijn toegestaan voor dit werk of delen ervan, lees je in de gebruiksvoorwaarden.

dbnl digitale bibliotheek voor de Nederlandse letteren

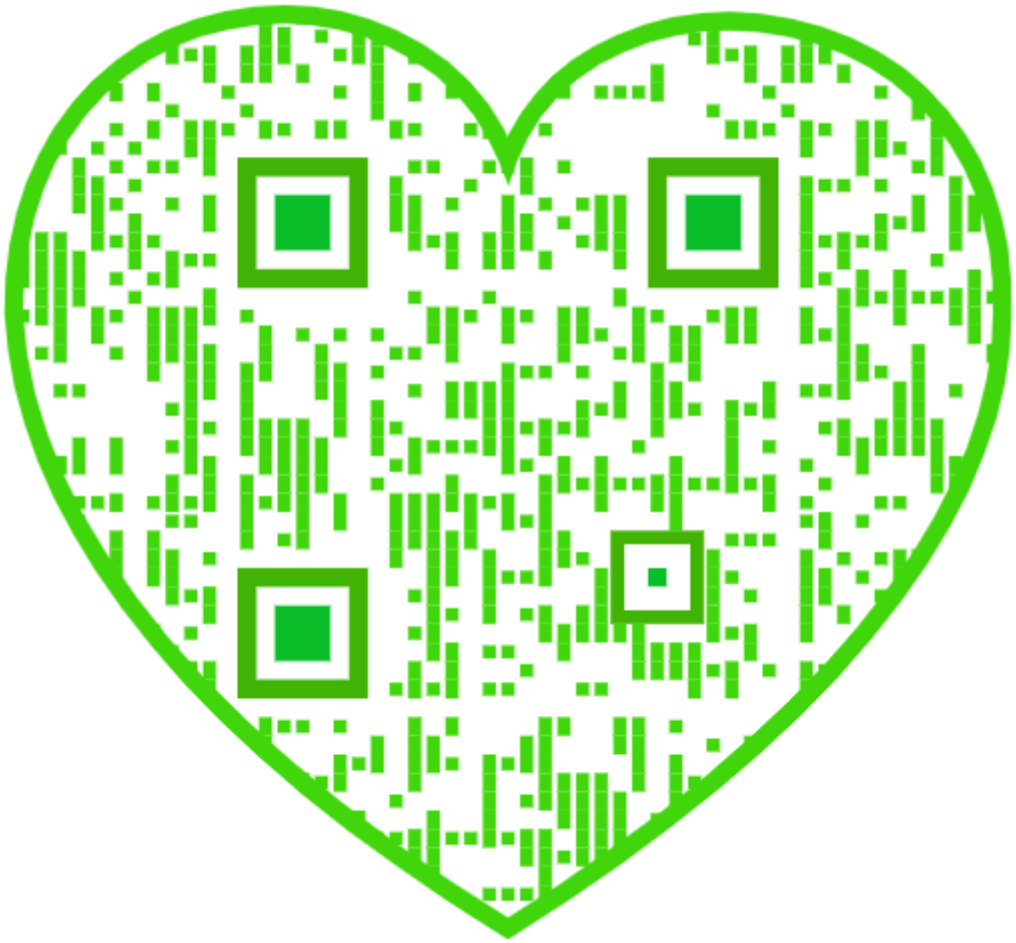

Voor Cora

Ich leb' and weisz nit wie lang,
ich sterb' and weisz nit wann,
ich fahr' and weisz nit wohin,
mich wundert, dasz ich fröhlich bin.

Magister Martinus, 1498

Die het spel niet en kan/die en speel het niet.

Leeghwater: De tweede Onderwater-duiking, 1606

De geboorte van een geest zal voor een aantal lezers op het eerste gezicht misschien een wat verwarrend boek zijn. Voor wie er prijs op stelt is daarom achterin een kort verslag opgenomen van de ontstaansgeschiedenis van het boek, dat tevens enig inzicht zou kunnen verschaffen in de struktuur ervan en mogelijk antwoord geven op de vraag waarom het geschreven is zoals het geschreven is. Naar de opvatting van de schrijver kan een komplekse sociale werkelijkheid het best weergegeven worden door een werk met een komplekse literaire struktuur; daarnaast is er echter niets op tegen om die struktuur en die kompleksiteit door de schrijver zelf te laten doorlichten; het is altijd beter dan beide met het oog op de verstaanbaarheid zo te versimpelen dat de werkelijkheid die men had willen uitbeelden geweld wordt aangedaan. Mogelijk dat hiermee een deel van de bezwaren tegen het ‘moeilijke’ karakter van het boek kan worden ondervangen. Lezers die om welke reden dan ook geen prijs stellen op deze leidraad gelieven dit deel ongelezen te laten. Het komt na enkele perifere aanvullingen op de tekst, een verklarende oude-woordenlijst en het notenapparaat. Op p. 328 volgt nog een kort pleidooi voor een ‘onzuivere literatuur’

De schrijver

I

[I]

LXIV. *Van oeghen, handen ende voeten.*

Item, worde yemandt twe oeghen, twe handen of twe voeten wtgheslaeghen, afgheslaeghen oft verleempt, dat zall ghelyck een doedslach met ghelde betaelt ende gheboetet worden.

Worde oeck yemandt één oeghe wuytgheslaeghen oft wuytbroecken ofte één handt ofte één voet afghehouwen of verlemet, den zall men met halff zo voel boethe betaelen.

LXV. *Van noes, lippen ende tongh.*

Item, wee dat een anderen zyn naese ofte zyn lippe, één oft beyde, oft zyn tonghe beroeft, diezelve zall den claegher beteren voer yeghelyck der stucken een half doedtslagh civiliter.

LXVI. *Van duemen ende vinghers.*

Item, wee den anderen een duem oft vinger beroeft oft verlemmet, die zall voer yeghelyck een verndel van eens mans ghelt den claegher ghelden; ende wordt by beroeft in twe duemen oft vingheren, zalf die dader den claegher met een halff mans ghelt beteren; waeren oeck die stucken meer dan twee, zo mach die boethe nicht hoegher styghen.

LXVII. *Van theenen.*

Item, voer den theen zall half gheldt, als van de vingheren voergesz. staedt, betaelt ende gheheven worden.

LXVIII. *Van oeren.*

Item, een oer aff zal men beteren met een veredel eens mans lyff: ende twee oeren noch zoe voel.

LXIX. *Van tanden.*

Item, alzo mannigh tande eemen wtgheslaeghen wordt, alzo dickwyll zall die claegher te beteringhe veer ghouden ghulden gheven worden.

LXX. *Van armen ende beenen.*

Item, oft een den arm oft been an twe gheslaeghen, ghebroecken oft ghehouwen wordt, die daeder zall voer een ytlyck stuck, zo veer by daeraff nyet lan en wordt, vyftyn gholden ghulden betaelen. Ende wordt by daeraff lam, zo zall die dader den claegher die zelfste lemthe, boven die vyftyn ghoudtghulden, boeten ende beteren, ghelyck als van voeten ende handen schreeven staet.

LXXII. *Van de manlycke roede ende vrouborsten.*

Ithem, een mans ghemachte ofte vrouwen borst, zall voer eens mans lyff gheboetet en ghebetert worden.

LXXIII. *Van doergaende wonden int hoeft.*

Item, een gheslaeghen, ghestoeten oft gheworpen wonde int hoeft, doert been, zall yeghelyck met veerentwintich goudtghulden ghebetert worden.

LXXIX. *Wonden doer hals, arm &c.*

Item, alle wonden, die doer den hals, arm, handen oft voeten of doer ander lidmaethen doerghaen, ende an beyden zyden oepen, zall men voer twe wonden beteren.

XCIII. *Die qualiteyt der persoenen vermeert of vermindert de boete.*

Item, alle bovenghez. broecken zal teghen den part ende rechter, nae achtinghe der persoenen ende vryheyt der steeden gheboetet, ghebetert ende ghestraft worden; naemelyck een yeghelyck borgher oft landtman, deenstman ende deenstmaeghet ende deerghelycke luyden zall boeten ende beterenghe, ghelyck in all puncthen voergheroerdt, betaelt ende ghegheven worden. Hovelinghen, gheestelycke persoenen, rechters, gherechtsboeden, vrouwen oft jonckvrouwen zalf men dubbelde boethe gheven; die

vrouwen, de szwanger zijn, dreefoudt.

[II]

/ Wachtend tot er een parkeerplaatsje vrijkwam, rondrijden had geen zin, je kon beter de fiets nemen tegenwoordig of de benenwagen... om de zoveel tijd werd het wiel opnieuw uitgevonden... / Zo nu en dan in het achteruitkijkspiegeltje blikkend, het nog eens bijstellend, zinloos... dan weer zijwaarts en vóor zich speurend, alert, als een ijzeren spin in z'n web om meteen te kunnen reageren als.../

Vlakvoor hem het gebouw waar hij moest zijn, irriterend dichtbij en toch kon hij er niet heen, was nu al te laat voor de afspraak; de fotograaf en de grafies ontwerper had hij al naarbinnen zien gaan door de hoge poortdeur, platte tas onder de arm; had ze bijna kunnen beroepen; de produktiechef van de stadsdrukkerij was waarschijnlijk al binnen - tijd is gemeentegelden natuurlijk de konservator van het Histories Museum. Als het nog lang duurde konden ze beter beginnen met het bespreken van de techniese details, hoefde hij niet bij te zijn, liever niet; als catalogus maar klaar was wanneer tentoonstelling geopend werd. Denken: nog maar enkele maanden. Denken: voor de zoveelste keer *haastwerk*. En plotseling een zelfde haastige drang in zich voelen, erop reageren door opnieuw nerveus om zich heen te kijken, met de vingers op het stuurwiel te trommelen... / Blij dat het niet om de ontvangst van een afrikaans staatshoofd ging of iets protocolairs rond het tegenbezoek van de burgemeester uit de een of andere wereldstad... Riskant... Auto windt zich op...

HIER WONEN MENSEN EN GEEN AUTOMOBIELEN!... Ze hadden gelijk, de mensen... /

Hij probeerde te relaxen, liet zijn blik ver-

liefd over het vijftiende-eeuwse Waaggebouw strijken waarin het Histories Museum gevestigd was: een nauwelijks te overtreffen kompositie van gevelvlakken, bastiontorens, daken, dakjes en torenspitsen, die achter elkaar oprezen als een plompe fuga. Het grote zadeldak aan de voorzijde, evenals de andere grote en kleinere puntdaken en dakjes waren belegd met groenkoper en in de schuine vlakken van die daken en punttorens zaten koekoeken die op hun beurt met groenkoper beslagen puntdakjes hadden en allemaal, zowel de grote als de kleine, bezaten een fraai bewerkte spits, met of zonder groenkoperen bol erop; het achterste puntdak had een kleine vlag in top, waarschijnlijk van geel koper.

De bruine bakstenen muren waren horizontaal doorschoten met smalle stroken witte zandsteen en vertikaal bovendien nog, rond poortlijst en raamlijsten, met richels van dezelfde zandsteen; verder zaten overal in de voorgevel en torens kleine raampjes, luiken, lichtspleten, zwarte steunijzers, die het fugato van de zware stenen tonen speels onderbraken.

Hij had het gevoel dat hij het gebouw, zoal niet mee ontworpen, dan toch mee-ontdekt had, opnieuw ontdekt, al was het maar voor zichzelf en de schoonheidservaring die hij onderging was zo groot en weldadig dat de irritatie om het gedwongen wachten vrijwel geheel uit zijn bloedsomloop werd verdreven. En toen, ineens, was het of: zijn (rechtlijnige) blik begon te trillen, of liever, de kontoeren van het monumentale gebouw begonnen te trillen, de lijnen van deur-en raamlijsten, de torensilhouetten, alsof het potloodlijnen waren getekend door een ongeoefende bevende hand. Maar onmiddellijk erop werden ze weer rechtgetrokken en in focus gebracht, haarscherp, tegen een achtergrond van blauwwitte lucht en baksteen en zozeer verscherpt zelfs dat het leek of het gebouw aan intensiteit en konkreetheid gewonnen had: aan aanwezigheid.

Via de glazen wachthalte van de tram, de rode weegschaal, het gele haltebordje met stopplaatsen, een wit zomerkostuum van een wachtende man eronder ging zijn blik, wat onwillig, terug naar de volle parkeerstroken, de parkeerme-

ters... Nog steeds geen beweging te bespeuren... Hij... //

Het stond stil: als een vogel in een hoge luchtlaag. (Het.) Eerste gewaarwording: die van een overstelpende vitaliteit, een alom aanwezige spanning, die zich onmiddellijk opdeelde in vleesgevoel, spierspanning, bloedaktiviteit en andere vormen van energie. Dan: de ervaring van het regelmatige pompen en pulseren tot in alle uithoeken van zijn nieuwe begrenzing, het lokaliseren van de bron ervan. En zich eraan overgeven, zich laten gaan op het zachte pulseren: nauwelijks een wilsakte: het *gebeurde* met hem, en het deed weldadig aan: dit gevoel, deze spierspanning en aktiviteit - aangenaam - daarnaast was er de sensatie van ononderbroken anders zijn, anders, ononderbroken... / Vervolgens het ervaren en het aftasten van de onderdelen van zijn nieuwe begrenzing: het beendergestel en de uitwendige delen, de spierbundels, zenuwdraden, aderen en het onderzoeken van hun funkties afzonderlijk, van de organen, de zenuwdraden, de spierbundels (in zich, in zich) en het plezier bij het beleven ervan en van de vele vertakkingen en interakties waarvan einde en aantal niet te overzien waren.

Vrijwel gelijktijdig, of misschien een kort tijdsverloop later - hoe kort? - volgde een meer uiterlijke ervaring van ledematen en andere extremiteiten en de voldoening om het bezit ervan, en weer, vrijwel gelijktijdig of een korte tijdsduur later - tijd begon meetbaar te worden, ervaarbaar - van ogen, gehoororganen, maar nu veel heviger en intenser: beelden en geluiden bombardeerden netvliezen en trommelvliezen-geen andere beelden misschien dan het even tevoren reeds had ondergaan, maar *werkelijker*, of misschien niet werkelijker maar anders ervaren omdat het *via* de organen gebeurde (:dit was de zin ervan, konkludeerde het) - en weer, vrijwel onmiddellijk erop, het *bewustzijn* van deze dingen, van het lichaam vooral en via het lichaam weer wat het waarnam, verwerkte. De intensiteit en gevarieerdheid ervan waren overrompelend: zien, horen, denken, herinneren... eerst vaag, fragmentaries... // beeld van vrouw zwart broekpak met gulden-

grote zilveren knopen lang golvend haar irissen, bruin, pupillen lippen spelend kind nee,lezend nee,fietsend nee,springend (om hals), en weg/

Dan, plotseling, een zeer gedetailleerd en transparant beeld, dat alle andere, van buiten komende beelden in helderheid overtrof... Zonlicht, feller en wat gekonsentreerder dan maanlicht of gewoon zonloos licht, valt in een schuine balk eerst door het keukenraam, daarna smaller en van onderen spitser toelopend in de kleine hal, een lawine van schitterende stofdeeltjes die het blauwgevlamde linoleum doen oplichten en die ophoudt te bestaan wanneer de keukendeur dicht- en de buitendeur opengaat. Gwen, de kleine, de nieuwe, dansend in de deuropening als een wat groot uitgevallen mascotte voor wie de deur altijd een opening naar *buiten* is, ook wanneer hij alleen naar zijn werk gaat, dansend en in haar handen klappend. Zijn regenjas aantrekken, over zijn pak; de lichte druk van de stof voelen, van stof op stof, niet op vel; de andere jassen hangen ontzield aan de kapstok, lichaamloos, een paar schouderwijd, willekeurige hoofddeksels erboven, maar geen mannenhoed. Zich omdraaien. Gwen die op hem toerent uit de deuropening om hem te omhelzen en een afscheidskus te geven. De kleine springt omhoog, maar voor ze haar armpjes om zijn nek kan slaan en hij haar kan vastpakken is ze al langs zijn hoofd omhooggeschoten, tot aan het plafond. Dan zweeft ze langzaam neer, veert een paar keer traag op en neer en kust hem op zijn gezicht. Dag. Tot vanavond.

En zich omdraaien naar Fried, die zich in één soepele golvende beweging vanuit de huiskamer naar de hal heeft verplaatst en groter wordt, groeit. Rechts van haar ziet hij (:oogsnel) de rug van een hoge gevlochten rotanstoel, de aluminiumkleurige gaskachel, een leren poef. Zoals hij pleegt te doen - ieder zijn domestieke ticks - duwt hij met één vinger speels haar onderlip omlaag en plant een kus op het vlezige rode weefsel dat bloot komt te liggen, vochtig glanzend. Als zijn lippen het vlees raken heeft hij het verliefde gevoel dat ze ermee versmelten, erin verzinken en verdwijnen - de lip zwelt en wordt groter en groter, maar hij voelt geen angst,

evenmin een heviger wordend lustgevoel wanneer eerst zijn kin en neus en dan zijn halve hoofd wegzinken in het nog steeds in omvang toenemende lipweefsel. / Daarna herstellen de verhoudingen zich van het ene moment op het andere, alsof een brok fout gelopen werkelijkheid zichzelf korrigeert, retoucheert.

Hun ogen, de hare bruin, rekken zich, raken elkaar halverwege en veren terug in hun sokkels.

Ze loopt mee naar de deur. Zijn arm om haar middel coupeert haar lijf bijna in tweeën, maar trekt zich bijtijds terug. Dag! Dan als een razendsnel filmpoppetje uit een oude rolprent rept hij zich de flattrap af, zijn voeten bijna zichzelf inhalend, bijna over elkaar struikelend. - Dan staat hij ineens buiten. Naar boven kijkend zwaait hij met een arm als een molenwiek, de zelfstandig geworden hand bedekt vrijwel de hele voorgevel van de flat en een deel van de lucht wanneer deze er langs strijkt - even maar - zwaaien, zwaaien... de gezichten van Fried en Gwen achter het raam... dan //

Een plotselinge golf van irritatie joeg door zijn lichaam, de vier langste extremiteiten verstrakten en spanden zich. Hij (het) zag hoe de auto in de leeggekomen parkeerruimte schoot; zijn hand die om de knop van de versnellingspook had gelegen trok zich terug en legde zich weer moedeloos om het stuurwiel. Te laat. De zak. Hij moest toen hij uit de zijstraat kwam gezien hebben dat hij stond te wachten. Bijna 20 minuten gestaan, voor niks. Eerst al een kwartier rondgereden voor niks, voor ieder verkeerslicht moeten stoppen. Er wordt me ook niets bespaard vandaag dacht hij bitter. Langzamerhand makkelijker om het wiel uit te vinden dan er afstand van te doen, laat staan van vier wielen. Van verveling opende hij zijn tas, haalde er een stapel nog onopgemaakte drukproeven uit en een map met foto's en ander illustratiemateriaal voor de catalogus, legde ze op de zitplaats naast hem en bladerde er wat in, ondertussen met snelle blikken de parkeervakken en het verkeer achter hem in het oog houdend...

Het materiaal was interessanter gebleken dan hij verwacht had,

of liever, hij had er zich tot voor kort nog nooit in verdiept, in het verleden van de stad waar hij als public relationsman in dienst was... werd hoog tijd gezien zijn funktie... 700 JAAR MOKUM... mokum, oud jiddisj/hebreeuws woord voor ‘de stad’, het Nieuwe Jeruzalem... dat betekende het voor de achtervolgde joden in de zestiende en zeventiende eeuw... kon leuke tentoonstelling worden... In ‘Mémoires de Hollande’ van 1678 probeert rabbijn Menasser Ben-Israel de mollige Josébeth te verleiden door haar wijs te maken dat volgens oude voorspellingen de messias in Holland geboren zal worden uit haar en hem, maar ze loopt er niet in. Jammer, je weet nooit wat er had kunnen... /

Was vroeger niet geïnteresseerd in geschiedenis, nu steeds meer. Door mijn onbekendheid ermee ervaar ik de geschiedenis als een soort omgekeerde toekomst: voor *mij* moet het allemaal nog gebeuren... Omgekeerd gaat alles, alles over in historie. Het heden antikwariaat van de toekomst. Aardig gevonden, maar wel griezelig als je erover nadenkt. Een mens is bij z'n leven al het grootste deel historie. Amsterdam nu weer magies wereldcentrum, net als vroeger. Merk er zelf niks van maar zal het image in de publiciteit wel uitbuiten, daar niet van. Die gekke dikke hoteleigenaar wil platinamuren om de stad laten aanleggen om de kosmiese energie aan te trekken - je zou beter kunnen praten over het Nieuwe Jericho, onneembare muren - een soort domkoepel van SF-stralen er overheen, ondoordringbaar voor atoombommen en andere kwade invloeden van buiten, ook pyschiese - alle mensen die erin wonen gelukkig, allemaal vanwege die kosmiese energie... het Nieuwe Amsterdam... /

[III]

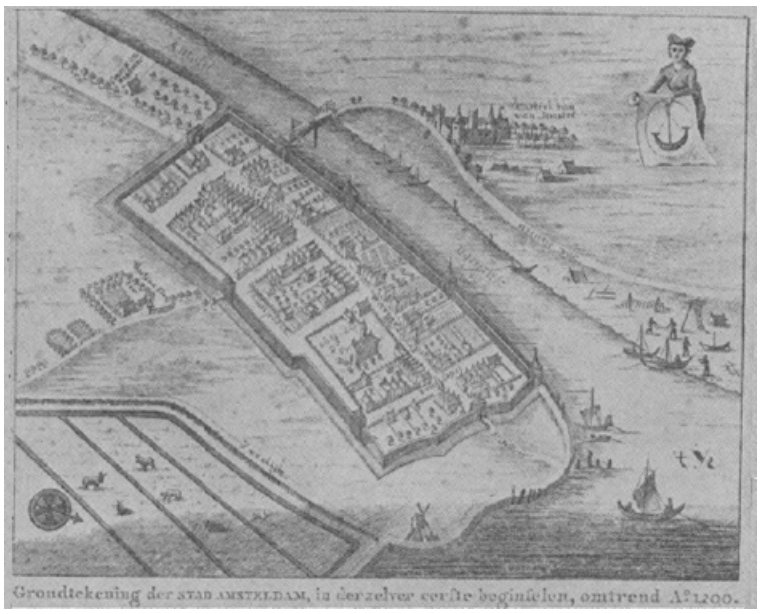

Amsterdam omtrent 1200

In 't Jaar duysent ses hondert vijf, de sestiende dagh van Julius, is door Pieter Pietersz. Ente, een Put geboort, in 't oude Mannen en Vrouwen Gasthuys, binnen de Stadt Amstelredam, welcker diepte is gekomen tot twee hondert en twee-en-dertigh voeten, zijnde omtrent twee-en-dertigh voeten dieper als de Toorn van de oude Kerck aldaar hoogh is.

Waar in ook te sien is, de verschyde Stoffen, die uyt de gemelde Put gekomen zijn, op yder dag, in orden gestelt.

d'Eerste dagh zijnde Donderdagh geboort	51	Voeten, te weten	[7 Voeten gehooghde aerde.
d'Eerste dagh zijnde Donderdagh geboort	51	Voeten, te weten	[9 Voeten dary en veen.
d'Eerste dagh zijnde Donderdagh geboort	51	Voeten, te weten	[9 Voeten weeke klay.
d'Eerste dagh zijnde Donderdagh geboort	51	Voeten, te weten	[8 Voeten zandt.
d'Eerste dagh zijnde Donderdagh geboort	51	Voeten, te weten	[4 Voeten aerde.
d'Eerste dagh zijnde Donderdagh geboort	51	Voeten, te weten	[10 Voeten klay, tamelijk hard.
d'Eerste dagh zijnde Donderdagh geboort	51	Voeten, te weten	[4 Voeten aerde.
De tweede dagh Vrijdagh	22	Voeten, te weten	[10 Voeten zandt, daar Amstelredam meest op grond, en daar op geheyt wort.
De tweede dagh Vrijdagh	22	Voeten, te weten	[2 Voeten heele blauwe klay.
De tweede dagh Vrijdagh	22	Voeten, te weten	[4 Voeten wit zandt.
De tweede dagh Vrijdagh	22	Voeten, te weten	[5 Voeten zavel aerde.
De tweede dagh Vrijdagh	22	Voeten, te weten	[1 Voet mollem.

De derde dagh Saturdagh	14	Voeten, welk anders niet dan zandt was.	
De vierde dag Sondagh	12	Voeten, te weten	[9 Voeten eerst zand met klay vermengt, daarna schelpen en horentjes.
De vierde dag Sondagh	12	Voeten, te weten	[3 Voeten harde klay, somwijl met hayr en schelpen vermengt.
De vijfde dagh Maandagh	27	Voeten harde klay, somwijl met hayr en schelpen.	
De seste dagh Dinghsdagh	16	Voeten, te weten	[6 Voeten harde klay, vermengt met hayr en schelpen.
De seste dagh Dinghsdagh	16	Voeten, te weten	[10 Voeten harde klay.
De sevende dagh Woensdagh	14		
De achtste dagh Donderdagh	14		
De negende dagh Vrydagh	11	Voeten harde klay	
De tiende dagh Saterdagh	9		
De elfde dagh Maandagh	1		

De twaalfde dagh Dinghsdag	10	Voeten, te weten	[7 Voeten harde klay.
De twaalfde dagh Dinghsdag	10	Voeten, te weten	[3 Voeten zandt met steenkens vermengt.
De dertiende Woensdagh	3	Voeten, te weten	[2 Voeten zandt met steenkens vermengt.
De dertiende Woensdagh	3	Voeten, te weten	[1 Voet zant alleen.
De veertiende Donderdagh	5		
De vijftiende Vrijdagh	6		
De sesthiende Saterdagh	5		
De seventhiende Maandagh	4	Voeten anders niet dan zandt.	
De achthiende Dinghsdagh	3		
De negentiende Woensdagh	2		
De twintighste Donderdagh	2		
De een-en-twintighste Vrijdagh	1		

t'Samen in alles diep, 232 voeten.

Verwonderens waerdig is het, dat men hier naar 72. voeten diepte, een voet mollem gevonden heeft, en zeer weinig voeten dieper, schelpen en hoorntjes, die men (mijns wetens) nergens anders dan aan de Zeestranden en op des zelfs gronden vindt, gelijk die ook van de Zee op geworpen worden; hier na volgen eenige

voeten harde klay met hair en schelpen vermengt. Hoe nu deze stoffen, als mollem en byzonderlijk hair, dies diep in den Aardkloot komen te leggen, en of de Zee, ter oorzaak der schelpen en hoorntjens, hier eertijdts mag geweest zijn, zullen wy voor dees tijdt niet onderzoeken, uyt vreeze van alzo swaarlijk hier uyt te konnen geraken, als of wy met *Jodenlijm* in d'aarde waren vast geplakt.

[IV]

Terug: naar het als school uitziende gebouw waarin public relations tijdelijk is ondergebracht, samen met een paar andere kleine afdelingen, waaronder kunstzaken. Wegens ruimtegebrek en in afwachting van de bouw van het Grote Nieuwe Stadhuis lagen veel gemeentediensten over de hele stad verspreid, gehuisvest in allerlei vreemdsoortige panden. Het gebouw *was* trouwens een school geweest, een oude Hogere Burger School, laat negentiende-eeuws: hoge ramen, een bruine eikehouten dubbeledeur en een menshoog stuk gevelmuur onder de parterreramen zodat je niet naar buiten kon kijken. Kortom duidelijk een oud schoolgebouw. Misschien dat hij hierom het vervreemdende gevoel had dat hij iedere dag weer naar school ging, zij het niet als leraar maar als leerling - ‘ik ben blijkbaar zo stom dat ik van iedereen iets kan leren’ -; dat hij een, overigens wisselend, deel van zijn werktijd in een bovendien nog afgesloten deel van een klaslokaal moest doorbrengen versterkte dit gevoel zeker; daarnaast nog steeds de bijna jongensachtige opwinding voor het eerst na jaren weer zelfstandig te zijn, min of meer eigen baas binnen een nieuw geschapen funktie waarvan hij de vorm ten dele zelf moest helpen bepalen.

(Daarvoor jarenlang copywriter op reklameburo, met stijgende tegenzin: voortdurend gefrustreerd en gekorrum-

peerd door de dwangtaal van anderen. Nu: afwisselend werk in een van de boeiendste steden van de wereld - hoewel, in zekere zin niet meer dan een hooggeplaatste klusjesman en van alle ambtenaren misschien de minst gespecialiseerde:: zijn taak omvatte o.a. het verzorgen van de publiciteit voor de gemeentemusea, het konsertgebouw en andere kulturele instellingen; en hetzelfde voor sportzaken voor zover dit een gemeentezaak was; verder feestelijke evenementen begeleiden en de korte inleidingen redigeren die de burgemeester of een van de wethouders in eigen naam zou uitspreken; aanwezig zijn bij prijsuitreikingen, recepties, openingen van grote tentoonstellingen; het bezoek van buitenlandse gasten voorbereiden en als het hooggeplaatste personen waren een kado voor hen bedenken; redakteuren van kranten te woord staan; daarnaast verzorgde zijn buro de eindredaktie van belangrijke publikaties van de Stadsdrukkerij, wat onder andere inhield het verstrekken van opdrachten aan tekstschrijvers, typografen, illustratoren, fotografen, zeker niet de minst aantrekkelijke kant van zijn funktie. De meest twijfelachtige was, dat hij ook het algemene beleid van de gemeenteraad moest uiteenzetten, respektievelijk persklaar maken, wat in sommige gevallen domweg neerkwam op het verdedigen van het gevoerde beleid tegenover de burgerij wanneer deze zich ten onrechte - of terecht! - ongerust maakte, wantrouwend of verontwaardigd was. Hoewel het nog niet was voorgekomen - meestal wisten B & W of de voorzitters van de ingestelde raadskommissies zichzelf maar al te goed te verdedigen - zag hij op tegen het moment dat hij iets, onder eigen woorden brengend, zou moeten rechtvaardigen waar hij zelf niet achterstond: dit was een korrumperend element dat het meest overeenkwam met zijn vorige baan. Tot nu toe beviel zijn werk hem echter uitstekend, prikkelde hem tot een plezierig aandoende aktiviteit - hij: een levende spoel, door de stad heen en weer schietend, draden trekkend, patronen wevend, ofwel draden ontwarrend. Aktie! Aktie!)

Hij wipte energiek de stoep op, duwde de ene deurhelft open. Groette de portier; zelfs

hier in zo'n klein gebouw zat er een; de man leek nog op een schoolhoofd ook: rijzig; vol, grijswit haar; zwart pak. / De kille gang die nog steeds iets van een schoolgang had, ook al hingen er geen eindeloze reeksen kapstokken meer en rook je geen kinderlucht, potloodlucht, urine- of lysollucht. Wel waren de muren nog steeds wit.

Opende de deur naar een klaslokaal dat geen klaslokaal meer was. (Opende de deur.) Had, zoals vaker, het gevoel dat er iemand of iets op hem zat te wachten, een verwachting die soms uitkwam. / Kleine afdeling; kon in het kasko van één lokaal geperst worden: één mannelijke kracht - behalve hijzelf dan -: Rombout, sociale academie, letterlijk overal voor geschikt; twee meisjes, Rita en Froukje; de laatste een Friezin en, verdomd als het niet waar was, nog nuchter ook en een beetje steil, maar verderder - /

(Jeugd-herinnering: een vriendinnetje, ook een Friezin, verpleegster; hun eerste wandeling in een literatuurvrije natuur, onopvallend op weg naar de rietkragen langs de rivier; nauwelijks buiten de stad, zei ze, zonder enige inleiding: En nou wil jou zeker wel'n kus hebb'n, wat?) Soms kon hij de neiging nauwelijks onderdrukken om haar, als ze stond, een bemoedigend klopje op haar billen te geven, maar hij wist dat het zeer fout zou vallen. Hij nam de post in ontvangst en ging achter z'n buro zitten (: heeft het gevoel dat er vlak voor hem al iemand gezeten heeft, hoewel de zitting niet warm aanvoelt, - één sekonde bijvoorbeeld, niet meer - , of dat een ander of hijzelf, met nauwelijks een fraktie tijdverschil, dus vrijwel gelijktijdig plaats heeft genomen. Daarna verdwijnt het gevoel onmiddellijk weer; het kan aan het nappa liggen dat nooit helemaal koud aanvoelt.) / Gaat achter z'n buro zitten. Stapels kranten, brochures, catalogi, persknipsels. Pakt een briefopener -

Eerst de enveloppen aan de buitenkant bekijken. Dan pas openen. Nieuwsgierigheid rekken: een lange dunne draad, tot ze knapt: knap! Even tevreden voor zich uitkijken, de onderarmen evenwijdig gestrekt op het buroblad, handpalmen omlaag - net

als vroeger, maar nu niet uit onlust -, rondkijken. De betrekkelijke en wat onwezenlijke stilte van een werkruimte met een dubbele glazen wand - weinig geluiden binnen, gedempte gewatteerde geluiden van buiten (: het verre getinkel van een carillon, het omfloerste scheuren van een tram die afremt, het meer agressieve gemotoriseerde verkeer, maar geen fietsen of lawaaiarme auto's): alsof hij onder een dunne laag aarde zit, in een ondergronds vertrek ofwel met een dikke luchtlaag boven zich waar de sinjalen doorheen moeten dringen voor ze hem kunnen bereiken.

Even de blik laten ronddwalen, kijken door de ogen van ‘het personeel’ (:zichzelf zien, een sekondensnel rollenspel) - (Is hij autoritair? ongeïnteresseerd, een scherpslijper, egoïst? een slappe lul?). Laat de deur van zijn glazen cel meestal open als hij geen bezoekers heeft - cel ook vanboven open, reikt niet tot de zoldering - de drie anderen in het resterende deel van het witte schoolbordloze lokaal, keurig aan de plaats gekluisterd die hun door de ruimtelijke-vormgever is toebedacht: lieve, levende kantoorpoppen, die... Is nog steeds niet aan het idee gewend dat hij hun chef is, iemand van wie ze opdrachten verwachten... / Zal ik Froukje een kop koffie laten halen uit de automaat, denkt hij... Hij kan ze min of meer sturen zoals hij zijn gedachten stuurt, een gedachte van hem zet ze in beweging, motiveert hun aktiviteit:: de idee op zichzelf fascineert hem maar stuit hem tegelijk enorm tegen de borst... Hij staat op om zelf koffie te halen, bedenkt zich en gaat weer zitten. Neemt de briefopener en begint weer brieven te openen...

[V]

Ook vroeger blijkt er een periode geweest te zijn dat er veel over Amsterdam en over Holland in het algemeen werd gefabu-

leerd en gemytologiseerd, zij het toen door vaak jaloerse buitenlanders die gefascineerd waren door de welvaart en de rijkdom van de reuzendwerg... De Gouden Eeuw... De goudvoorraad in de kluizen van de bank van Amsterdam appelleerde sterk aan de verbeelding en werd op de duur tot een mysterie - de vroede vaderen gaven het geheim nooit prijs, zich er waarschijnlijk zeer wel van bewust dat onwetendheid altijd in hun voordeel was-en het aantal schepen in het IJ - een woud van masten - varieerde volgens schattingen van het klassieke getal 1.000 tot 3 à 4.000 en 7 à 9.000, terwijl de filosoof Diderot meende dat er evenveel schepen als huizen waren in Amsterdam en een ander zelfs evenveel schepen als mensen...

Ook andere onzinnige fabels werden soms nog eeuwenlang geloofd. Zo zou er een loodzware visser bestaan hebben van 500 pond die niet langer was dan 8 voet en die bovendien mager was. Bekend was ook de sprekende zeemeermin, opgevist in de buurt van Haarlem; ze leerde later spinnen en zelfs een kruisje slaan. Zeer populair was verder in de zeventiende eeuw het verhaal van een gravin die 365 kinderen tegelijk baarde, omdat ze een bedelares verweten had dat ze te veel kinderen had... een schrijver weet zelfs te vertellen dat de jongens allemaal Jan en de meisjes allemaal Elisabeth heetten*... zeker oorzaak van de overbevolking hier vandaag de dag... de meeste Nederlanders heten nu nog Jan... Jan en alleman... toewan Jan... Jan Compagnie... van Jan Lul tot Jan Boezeroen... Jantje Contantje, Jan Klaassen en Janhagel... Jan Rap en z'n maat, Jan Publiek... de Jantjes, matrozen, de Grote Jan uithangen (! voor meneer spelen), boven Jan zijn

* Een teorie luidt dat het hier gaat om de dochter van Floris IV, graaf van Holland. Ze baarde de kinderen op Goede Vrijdag in 1276. De bedelares zou haar evenveel kinderen toegewenst hebben als het jaar dagen had. In die tijd begon het jaar in Holland op Eerste Paasdag, twee dagen na Goede Vrijdag. Ze had dus twee kinderen. Een andere teorie biedt als verklaring de zg. *druivetroszwangerschap*, die in die bepaalde periode nogal eens voorkwam; de misgeboorte bestond uit een zeer groot aantal vruchtjes.

(: binnen zijn, zijn schaapjes op het droge hebben) en nog zo'n honderd van die uitdrukkingen... Jan zit diep in ons bloed... Hoe ging het eigenlijk toen de meeste mensen nog geen achternaam hadden?... Alleen belangrijke mensen hadden achternamen.../

In die tijd woonden erin westelijk Holland nog geen miljoen mensen... en toch bezat die dwergnatie een vloot van 2.400 schepen, Frankrijk met z'n 20 miljoen inwoners had er maar enkele honderden. Zaten over de hele wereld verspreid, overal met hun snufferd tussen ('Waar de Nederlander pist groeit niks', bekend spreekwoord toen), hele franse wijnhandel in handen van Rotterdammers... Waren op de duur zo rijk dat de meest gehoorde klacht van de Nederlanders was, niet dat ze te weinig verdienden, maar dat er niet genoeg beleggingsobjekten waren, geen grond bijvoorbeeld, kochten daarom maar schilderijen als belegging, Rembrandt en Vermeer en Jan Steen... / Ook Jan en Alleman profiteerde ervan... van handel, kolonialisme, slavenhandel... Vette jaren... profiteerden zelfs van de vrijheid van drukpers, drukten veel elders verboden boeken... alleen al in Amsterdam 400 drukkerijen en boekhandels... Als het waar is, als het waar is... Grote handelslieden in ieder geval-'De Hollanders verkopen zelfs de lucht en het water aan de reizigers' (Voltaire)... 'Holland is een land waar de demon van het goud, gekroond met tabak, gezeten is op een troon van kaas.'... Jaloers natuurlijk... Kwamen hier dan toch maar naar toe... Grote vrijheidsliefde... Er moeten hier toen, net als nu, ontzettend veel buitenlanders gewoond hebben... prachtige, kleurrijke stad, bruisend van energie en poëzie... Ook gefabuleerd natuurlijk; een van de schattingen stelt dat het aantal buitenlanders en hun afstammelingen in de provincie Holland de helft van het inwonertal bedroeg - *'Het Babylon van de zeventiende eeuw'* - geloof ik niet, maar toch... laat het een kwart zijn... wil wel wat zeggen... Ook veel dichters en schilders, maar natuurlijk 'groeien de schone kunsten hier tegen de verdrukking in, als druiven in Siberië', jaja, laten ze het maar nadoen... Sentrum van de toenmalige beschaafde wereld, zou er

best eens een kijkje willen nemen als er zoiets als tijdreizen bestond, ondanks slechte vochtige klimaat en grote wisselvalligheid van 't weer... ‘drie à vier jaargetijden op één dag’... wind waait er uit alle vier windstreken tegelijk, net als nu, maar dat doet ie altijd in Babylon, oud en nieuw...

Land bestond eigenlijk tegen alle wetten van de natuur in...: God schiep de wereld, maar de Nederlanders Holland - ook Amsterdam... zou best eens... /

[VI]

De ambtenaren zweefden door de gangen als vederlichte, hedendaagse spoken, soepel verend op de tegelvloer, met kleine sprongetjes, nauwelijks groter dan damespasjes of als op luchtkussenvoeten voortzwevend, ook hij. Goed gekleed, zonder kunstleren stukken in ellebogen of knieën-geen sierknietjes of rafels aan de pijpen-geen gaten in het vlees van het zitvlak, geen aangevreten borstkas, wangen (althans niet zichtbaar).

Ze groetten elkaar - D-d-dagg! - A-a-alles okkké? - bijna of ze nog spreken moesten leren, in korte zinnetjes. D-d-datt ambtenaren altijd s-s-slapen is een fabel, groeten door één oog open te doen, welnee, ze p-p-pissen de hele dag - ook hij - je kwam elkaar de hele dag tegen op weg naar het kindertoilet, of bij een deur die evengoed een toiletdeur kon zijn - want n-n-niets gaat verloren... Deur zonder prikklok... N-neem je tijd... Waarom moesten ze elkaar trouwens iedere keer groeten - soms niet meer dan een korte knipoog of enkel maar een spiertrekking in het gezicht, bijvoorbeeld bij de linkermondhoek - alleen omdat ze allemaal in hetzelfde kleine gebouw zaten?

Hij voelde een reële drang vanuit zijn blaas, achter de urineleider en zweeftripte dus naar het urinoir. D-d-dag! Groette oprecht

glimlachend misschien wel de lelijkste vrouw die hij kende, sekretaresse van Chef afdeling Kunstzaken, met wie hij beroepshalve nogal veel te maken had. Een vreemd, picassoachtig gezicht en eigenlijk eerder gedeformeerd dan afstotelijk-niet alle deformaties zijn lelijk-grijze rustige ogen en het geheel op een mysterieuze manier aantrekkelijk; aan haar lichaam mankeerde overigens niets. / Maar vandaag leken de verhoudingen van het gezicht nog meer buiten proportie; de neus die toch al op weg was naar de linkerwang leek nog meer in die richting af te drijven, de neuspunt daarbij nog iets meer ombuigend en de mond nog meer bij de linkermondhoek scheeftrekkend tot er een grote rode spleet ontstond, die nauwelijks bij getipt was; het rechteroor zat zichtbaar hoger dan het linker en leek op zijn beurt langzaam omhoog te drijven tot onder het haar, terwijl de onregelmatig gelijnde wenkbrauwen nog meer dan anders in het gezicht leken te dobberen en onder het vroeg gerimpelde voorhoofd voor z'n ogen leken te veranderen-een letterlijk dynamies gezicht, hij dacht het zonder ironie, zij het enigszins verward door het effekt.

Keek haar na, deurknop in de hand en glimlachte toen ze ook omkeek. Zou best eens... / Ging naarbinnen om z'n blaas te ledigen./Schrok even van de kracht van de straal die uit hem kwam en die haast sterk genoeg leek om de toilettegels en een deel van de erachter liggende muur kompleet weg te pissen. Automaties poogde hij zijn urine in te houden... Wat bezielt me in Jezusnaam dacht hij.

[VII]

Dichtheid, een oneindig aantal malen groter dan die van hemzelf: zwaarte; een hevig zuigend, kleurloos donker. Het liet de dichtheid bezit van zich nemen, liet zich door de pure materie overweldigen:: woog zwaar op de aarde: vuursteenzwaar. Geen

spoor van bewustzijn, behalve het zwakke eigen dat het ontmoette, als - als -

Zijn omvang en inhoud waren nu dezelfde als die van het ding, het *was* de steen: bijna.

De verleiding was groot zich er geheel aan gewonnen te geven, aan de zwaarte, op de aarde te blijven drukken, er langzaam langzaam in weg te zinken - moeiteloos, bewustzijnsloos, zwaar...

/ Het onderkende het gevaar. Konsentreerde voldoende energie om aan de dichtheid te ontsnappen. Schoot los. Voelde zijn lichtheid, zijn bijna-gewichtloosheid als bevrijding, en/

[VIII]

Dat nu het waeter de voornaemste oorzaek is dat de *Dari*[*] opstoot, blijkt ook hier uit, dewijl met het op en af-loopen van 't gety, de zelve ook op-drijft en neder-zakt...

Dit opdrijven van deze *Dari* heeft men ook hier gezien in 't graven van de Nieuwe Vaert op Kattenburgh, want de bovenste zoom en eenige voeten veen afgelicht, en 't werk een dag stil gestaen hebbende, bevondt men het landt op de zelfste hooghte als het was toen men begon te graven; en schoon men met arbeiden voortvoer, men vorderde echter niet, en 't landt bleef even hoogh, ja als het water opliep, begaf

* De bovenste Zoom van de gront, die by na de dikte van drie voet heeft, is zuivre en schoone harde klay, na deez', afgelicht zijnde, volght de Veengrondt. Deze Veen gaet omtrent tien of elf voeten diep, onder aen deze Veen hanght een pijpige korst of lap, die *Dari* genoemt wordt, van omtrent twee of drie voeten dik, en is een stoffe, die van wegen haer door gestrengelde pijpen, rieden, en duilen, driftig is, by aldienze van 't Veen gescheiden, afgelicht, en in 't water geworpen wordt; droog zijnde, stuiftze wegh, even-eens als assche, maer de pijpen of rieden blijven leggen...

zich het landt mede op. Na dat eindelij k, na langh afkruien, de zoom verdunde en nu niet langer machtigh was om d'arbeiders te dragen, schoot een van hen tot zijn hals toe daer door, en zoude daer in versmoort hebben, had men hem niet haestigh, met toewerpen van planken en stokken, te hulpe gekomen. Doch om deze aert daer uit te krijgen, die nu geen bewandelaers meer konde dragen, en eveneens als taei Ys onder de voeten weg boog, was goet raet duur. Maer men gink doen deze pijpige zolder doorzagen, en voerdeze by stukken, eveneens als vlotten, waer menze hebben wilde, wegh: want het water te loozen was niet wel doenlijck...

Op deze wijze worden hier in *Hollant* en voornamelijk in *Amstellandt*, op veele plaetzen heele riet-landen, eenige voeten dik, afgezaegt, die de boeren dan te koop voeren, daer men hier en daer Voor-lant gebrek heeft...

't Is niet vreemt, dat den uytheemsen naaukeurigen lezer zich ten hoogsten zal verwonderen, hoe men op zulken weeken modderigen grondt, die als in 't water drijft, zodanige sware gebouwen, als het *Stadthuys*, verscheyde Kerken en Torens, zo vast en onwankelbaar kan doen staan als ofze op de hardste gronden des Aerdtkloots geboudt waren.

[IX]

Eerst comen daer aen treeden alle de Gilden vande Stadt / elck met zijn Levereie ende teecken / t'welck op eenen hoghen Standaert voor aen ghedraegen werdt / ende alsoo elcke Gildt zijn eyghen Sant heeft / soo werden sommighe van dien welcke de schoonste ende costelijckste zijn / mede op de schouderen ghedraegen. Daer gaen de Overluyden van yder Gildt elck een bernende Tourse (waer aen een paer witte handt-scheenen hanghen)

over de armen draegende. Daer zijn jonghe Meyskens ende jonge Knaepen int spel / welcke seer costelijck ende chierlijck toegemaeck zijn. De een is onse Lieve Vrouwe / dander Maria Magdalena, dander Sinte Barbara, dander Sint Ions, die te paerde rijdt / voor welcke Benen grooten Draeck voort ghetoghen veert / die hij met sijne Lancie steert / alwaer Sinte Margriet by ghevoecht is / ende so voorts. Daer zijn Engeltgens ende Duyveltgens / de Engheltgens zijn toeghemaeckt met ghestijvede witte cleederen / met guide vleughelen op haere schouderen / sommighe spelen op Hackeberden / andere clincken met Cymbalen. De Duyveltgens zijn schrickelijc toegemaect / met overtreckselen / daer lelijcke schilderijen opstaen / hebben een groot schrickelijc Grijns voor t'aenghesicht / een Peckstoc inde hapt / ende loopen heen ende weer om ruym baan te maken / ende om de kinderen een angst aen te jaeghen / welcke seer krijté wanneer zij deze Nickertgens sien aencomen. Voorts comen de drie Schutterijen int Harnasch ende gheweer / ende haere Coninghen die de Papegay afgheschoten hebben / gaen int midden / seer cierlijck toegemaect / met een Silveren Papegay op een Staf inde hant / ende ander costelijckheyt om den hals: dien veert op veel plaetsen de Wijn gheschoncken / en sijne Lotghesellen die omtrent hem zijn drincken mede en het Buycxken veert altemet vol al eer de Processie gedaen is: dit is haere devotie die sy hebbé. Daer volgé de Scholiers met hare witte Choor cleederen / en singen met luyder stemure / dan dit gesangh dan t'ander. Daer na comen de Priesters met haere Levitische Gappen / seer fraey ende costelijck verciert / draegende verscheydene silvere Beelden in Naere handen: daer vlieghen witte Damaste Vaenen.

Daer nae comen de grauwe Monicken want hier anders geen biddende Orden meer en waeren / anders souden die mede int spel gheweest hebben.

Dese hebben een Leydtsman die voor aen treedt / draghende een Cruycifix op Benen hooghen Standaert / welcke sy volghen ende lollen op haeren wijze: soo volghen eenighe Mannen ende Vrou-

wen / die over Naere naecte lichamen alleen met een wit laecken overtoghen zijn / op eene sonderlinghe wijze ghefatsonneert t'welck het hooft ende t'aengesicht mede bedeckt / gaen barrevoets / dese noemt men Zieltgens / welcke Nazarenen zijn / die een belofte ghedaen hebben / om alsoo voort Sacrament inde Processie te gaen. Daer nae soo volcht het vermeynde Sacrament / t'welck de Pastoor draecht / ende gaet onder het Tabernaeckel dat met Gouwe Laecken overtoghen is / t'welck de vier Burghemeesteren op houte staeven draghen / vergheselschapt met Pijpen / Schalmayen ende andere Musicale Instrumenten / waer op de Stadts Speel-luyden seer lieflijck ende fraye speelent daer nae volcht de reste vande Magistraet ende daer nae t'ghemeene volck alle met bloote hoofden. Dicht by het Tabernaeckel ginghen oock Schouten-dienaers aen bayde zijden / met langhe Stocken inde handt ende Rappieren op haer zijde / om haeren vermeynden God te beschermen:

[X]

Aan de *in*dringende kou was het bijna gewend, tenminste voor zover het 't dode vlees *was*: een al kleiner wordend deel van wat oorspronkelijk een veel groter geheel was. Het restant, tot minder dan de helft teruggebracht nu, werd gekonserveerd door dezelfde kou (: goed). Onbeweeglijk hangen (: goed). Wachten; niet eens voortvegeteren. Wat dreef hem hiertoe? Wachten (niet zijn: goed).

Opnieuw werd een deel uit hem gesneden, pijnloos (:goed); het trok zich terug in het nieuwe restant:: zijn enige nut dat het eetbaar was, begeerd en verteerd werd en kracht leverde aan anderen (wist het, wist het). Goed. Dacht (zwakjes): lang zal het niet meer kunnen duren, uit puur praktiese redenen al niet. Dit koele, statiese en zo heel anders dan in een levend lichaam,

of zelfs in steen: deze voortdurende o*nt*spanning. (Daarvóor anders: dagelijks *geven*, zonder in vorm te verminderen, dagelijks, indien niet: pijn, daarom geven: met lust, dagelijks.)

Een deel van zijn schouder verliet hem. Het trok zich verder terug. Zijn vormgevoel werd opnieuw vager en nog kleiner. Op de duur zou er weinig anders meer overblijven dan - /

[XI]

Guirlandes van crêpe-papier en andere materialen, gedeformeerde ruimtevaartsymbolen (ook uit de innerlijke ruimte nu, psychedelies), kijkkastjes met surreële geheimzinnigheden (de gekste gewone-dingen bij elkaar gebracht), mensvormige of robotachtige poppen, opgebouwd uit de meest vreemdsoortige onderdelen en afvalprodukten als moderne 20ste-eeuwse schildwachten (van wezensvreemde elementen kon niet meer gesproken worden).

Gangen, gaanderijen, koffiekamer, brede trappen - de hele benedenzaal, het hele gebouw één grote montage, met de menselijke feestvierenden als niet het minst zonderlinge zij het dominerende element erin (: nog wel).

... God... in geen eeuwen gezien... Dagdag!... helemaal niet veranderd... /

.....Ik ben ook een artiest hoor, op min manier... / .....

Als hij zegt: zoals gezegd, dan heeft ie het gezegd ook, verdomd!.

De dansenden in de grote konsertzaal. Vol. Voller zou het niet gekund hebben. Word weggeduwd. *Pardon, mag 'k even...* Aan

de pilaren en tegen de balustrade van het balkon de met indianenkleuren beschilderde gezichten van schrijvers en dichters, vervaardigd van geperst papier, naam eronder. Sommigen lopen er nog steeds langs om te kontroleren of ze zich zoëven bij vergissing toch niet over het hoofd hebben gezien dan wel om hun eigen konterfeitsel en naam nogmaals te bewonderen. De betalende bezoekers kijken op hun beurt naar de levende gezichten alsof die van uit de dood herrezen wezens zijn, vergelijken ze waarschijnlijk in gedachten met de foto's die ze kennen uit kranten en van boekomslagen, meestal van vele jaren jonger, hangt van de leeftijd af. Vijf, zes fotografen springen rond als oorlogsverslaggevers op tv, vingers voortdurend aan het kittelaartje van hun toestel.

Elleboog in zij. Geen ekskuses, niks hoor. In smoking nog wel, sommigen in wit, mooie vrouwen soms, tenminste wat *zij* mooi vinden, half naakt soms, dat wel; lekker geil; of leek dat maar zo?... *Ik ben de grootste schilder van Nederland. Nee, echt waar. Als het niet zo was zou ik het niet zeggen... Wat? Denk je soms dat ik je hier wat sta voor te liegen?...*

Naast de hoofdingang van de zaal staat zo'n vreemde, opvallend 3-dimensionale figuur. Hij heeft twee grote toeters van gummiborsten, waarin gedrukt kan worden; ze geven een zacht piepend geluid. De rest van haar lichaam bestaat uit nootmuskaatraspen, platgeslagen konserveblikken, een ragebol (raden waar), wielmoeren, dotten isolatiewol, twee kleine tandraderen (waar?) gehalveerde proteses bij wijze van ledematen, tientallen dropdoosjes, wekkerveren, I kunstoog van een rood fiets-achterlichtglaasje, bossen magnetofoonlint, een aluminium hart met een klein fotootje erin, enzovoort. Er stond geen naam onder, maar je zou je voor kunnen stellen dat ze een naam had of dat er (tijdelijk) iemand/iets in huisde, een geest, een modern idee of zo, losgeraakt van wie het gedacht had en dat nu een zelfstandig leven leidde. Aardige kreatieve gedachte, helemaal in stijl. Even had hij het onbehaaglijke gevoel dat de vorm op dit moment inderdaad bewoond was en

indringend naar hem terugkeek. Het viel hem moeilijk zich van dit fascinerende beeld los te maken, hoewel er een vijftiental soortgelijke beelden in de zaal en de gangen stond. Was het de zogenaamde scheppende geest van de kunstenaar? Elite-afval, verheven tot... /

Jaarlijkse boekenfeest, zeer gezocht, entreekaarten gingen op de zwarte markt voor het dubbele van de hand. Behalve schrijvers en uitgevers veel typografen, beeldende kunstenaars, illustratoren en ander ongeregeld goed. Kende er langzamerhand heel wat persoonlijk. Jan Publiek dacht dat je hier lekker de beest kon uithangen. Topless jurken. Naaien op de trappen en achter pilaren en zo. Viel dan goed tegen. Hasj roken ook...

/ ... Hij valt dood op een komma... / Wat?... Als ik zeg dat het buiten regent, denkt ze al dat ik haar min mening wil opdringen... / ... Zo komt splinter...

Langzamerhand naar Fried terug, die hij aan het tafeltje bij vrienden had achtergelaten. Burgemeester was nu ook aan het dansen, evenals wethouder voor kunstzaken. Populariteit bij kunstenaars kon geen kwaad; stemden bijna allemaal links. (*Ook zonder sterke drank kun je vrolijk zijn.*)

Eivol hier, bijna niet doorheen te komen. Toch geen zweetlucht. Veel parfum en deodorant waarschijnlijk. Nette mensen; hadden zich lekker gewassen voor ze hier naar toe gingen, met zeep; meestal bad van woorden.

Programma opgerold tot revolver, rustend op linkeronderarm. *'Je geld of je lichaam!'* Zij: *'Mijn lichaam.'* Gelach. Leuk neushoorntje.

Kan Fried niet terugvinden.

Op den XI. Februarij hebben die Weder doopers een stoute ende seltsaeme daedt binnen Amsterdam bestaen. In die Zoutsteech woonde een Laké-snijder ghenaemt Jan Sieuertsz. Dese was (ten seleen tijde van hugs zijnde) gereyst in Oost-landt / om sijnen handel te drijven. In dit huys waren seven mannen en vijf vrouwen te samen ghecomen / onder dewelcke een ghenaemt Dirck de Snijder / hem seleen uytgaf voor een Propheet. Dese Propheet heeft corts nae drie uren in de morghenstont in een Camer van den seleen huyse / in presentie van hun allen / hem plat ter aerden neder ghestreckt / ende dewijle by t'ghebedt Bede / is een yeder met soodanighen schrick ende beweginghe bevanghen gheworden / dat die Camer ende alles daer omtrent scheé te schudden ende te beven. Als by nu sijn ghebedt voleyndt hadde / heeft tot een van hen lieden ghesproken / segghende: Ick Nebbe Godt in sijn heerlijckheyt gesié / ende met hem gesproocken / ick Nebbe opghetooghen gheweest in den Hemel / ende ben van daer in de Helle ghevoert / ende Nebbe alles doorsien: de groote dach des oordeels is naeckende / ende ghy zijt in der eeuwicheydt verdoemt / ghy en zijt de Helle noch niet waerdich / maer in de diepste afgront sult ghy versincken: Dese daer op antwoordende / O Hemelsche Vaeder weest my ghenadigh: heeft die Propheet tot hen gheseyt: De Vaeder heeft sich uwes ontfermt / heeft tot u een lont Gods aenghenomen / ende uwe sonden zijn u vergheven.

Corts daer naer zijn de bovengeschreven persnonen daer weder by den anderen ghecomen / Ja sommige van de Vrouwen verlatende hunnen Mannen in het Bedde / hebben haer daer heten vinden.

Die Propheet naer datter nu omtrent vier uren tijdts met predicken ende bidden deurghebrocht waeren / afleggende zijn Stormhoedt / Rappier / Harnasch ende andere Wapenen / met ooc sijne cleederen / heeft alles int vyer gheworpen / ende hem alsoo gheheel naeckt ghestelt / sonder eenichsins sijne schamelheydt te bedecken / bevelende den anderen sesse datse volghende sijn exempel hun oock naeckt souden ontcleeden / t'welck sy terstont ghedaen hebben / t'welck die vrouwen oock volghende

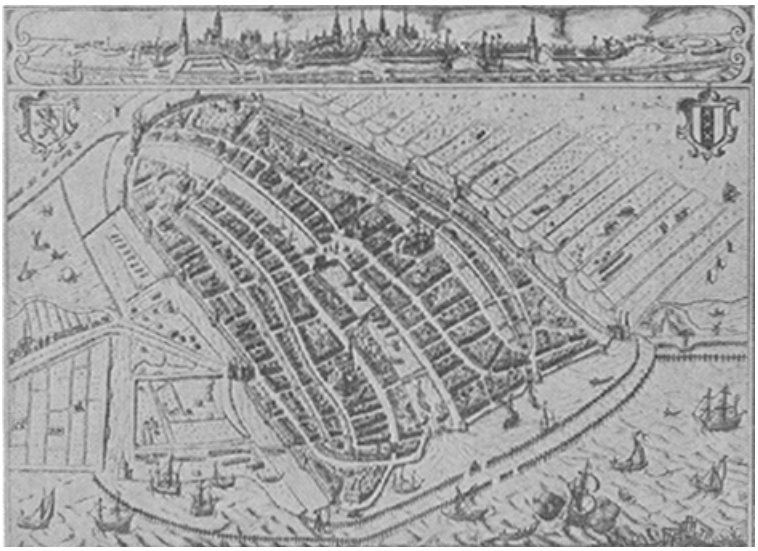

Amstelodami Emporium, ong. 1610

t'exempel der Mannen alsoo gedaen hebben / ende sonder eenighe schaemte haer soo gheheel naeckt ontcleedt / datse niet een snoer hebben behouden / daer mede sy het hayr van den hoofde souden moghen opbinden: want de Propheet gheoordeelt hadde / dat alles wat uyt der Aerde ghesproten ofte ghemaeckt was / int vyer gheworpen moeste werden / achtende sulcks Godt eene aenghenaeme offerhande te wesen.

Als nu de Cleederen in het vyer gebonden te smoocken ende te stincken / is de vrouwe van den huyse (die dit al onbekent was / daer door wacker gheworden zijnde) nae boven toe gheloopen / ende heeft dese menschen daer alsoo naeckt ghevonden / den welcken de voorsz. Propheet terstont geval / datse van ghelijcken haer naeckt Boude ontcleeden / t'welck sy heeft ghedaen / ende haer Cleederen uytghetrocken hebbende / de selve mede op den hoop van de andere gheworpen.

Nu dese twaelf aldus naect stamde en wisten noch niet watse souden voorstellen. Doe heeft die Propheet henlieden bevolen datse hen al loopende ende roepende souden naevolghen.

Terstont buyten der deur ghecomen wesende / zijnse met een schrickelijck ghebaer wel de halve Stadt over ende weder geloopen / ende hun ghemeen gheroep was: Wee / Wee / de wrake Godts / de wrake Godts / Daer en is noyt ter werelt afgrijselijcker ghebrul ghehoort gheweest ofte ghehoort Boude connen werden / die Borghers zijn terstont in de wapen geloopen / ende hebben de merct inghenomen / meenende dat de stadt van de Vyanden overvallen was / sy hebben alle deze naecte menschen ghevangen ghenomen / uytghenomen een Vrouwe / dienren niet en wist waarse was ghevaren. Doe sy nu opt Stadthuys ghebrocht wirden / ende hebben haer int minste niet gheschaemt / noch oock willen ghedeckt zijn / segghende: Dat de waerheyt naeckt moeste veesen. Middeler tijdt hebben die Naebueren uyt den stanck den brandt vernomen / maer de deure was Boo vast ghesloten / dat mense niet conde openen / ten lesten is het slot van de deuce met een Roer opgheschoten / sy vonden de Cleederen met het gheweer int vyer ligghende / ende die Bed-stede daer van ontsteecken / ende

hebben den brandt gheblust.

Op den 25. Februari] werden die seven mannen / die wy gheseyt hebben alsoo naeckt laughs der straten gheloopen te hebben / metten swaerde gherecht. Deser gheroep ten tijde van der executie was verscheydé / den Benen riep: Looft altfijt God / de tweede / wreeckt het bloed van den uwen / ende den anderen / opent uwe ooghen / ende de vierde / Wee / Wee.

Op den 6. Martij / werdender noch neghen andere van den selven volcke onthooft.

[XII]

Twee uur later. Moe. De helft slikt peppillen zeggen ze. Heb zelf een paar keer iemand iets zien innemen. Koekeloeris.

Tegenover ons zit een hoge militair, kolonel of zo, behangen met lintjes en onderscheidingstekenen, allemaal verschillende; lijkt wel een lappendeken. Zijn dame naast hem, ouwe taaie met rechte rug, niet in elkaar gezakt zoals wij. Lege derde stoel, misschien van iemand die opgestaan is om te dansen of zijn keurige behoefte te doen.

Voorts heet ik hartelijk welkom de ofcieren met hun dames, de onderofcieren met hun echtgenotes, en de manschappen met hun vrouwen.

Een van de jongere schrijvers die ik ken loopt op de vrije stoel toe, pakt hem. Stoel vrij? - Kolonel verwaardigt zich niet eens te antwoorden, kijkt hem alleen maar met zijn koele varkensoogjes aan. Hoe komt iemand aan zulke koude ogen, denkt hij.

De jonge schrijver, rood wordend in het gezicht, wil giftig uitvallen, maar bedenkt zich, verandert van taktiek. Zegt: Varken ant-

woordt niet. (Tegen vriend) Heb jij hem uitgenodigd?

Vriend - Ik niet.

-Hoe komt hij hier dan?

-Weet ik veel. Hij zit hier ieder jaar. Zeker uitgenodigd.

-Misschien is het wel een schrijver.

-Of een lezer.

-Misschien heeft ie wel lezen geleerd op school. Anderen komen toelopen, vormen een kring.

-Ido, heb jij hem uitgenodigd?

-Ik niet, ik kijk wel uit.

-Jij?

Heeft het klaargespeeld. Kolonel of wat ie dan is is ziedend nu. Staat op, omdat zitten nog vernederender is. - Hoe *durft* u? Zijn vrouw kijkt angstig en hooghartig omhoog.

-Wat zullen we met hem doen? Varken heeft niet geantwoord. Varken dient streng gestraft.

-Laten we hem degraderen.

-Ja, degraderen.

Hand strekt zich uit en rukt een paar onderscheidingstekenen van 's mans borst. Kolonel slaat de arm weg te laat. De machteloze blaf van iemand die niet gewend is beledigd te worden. Gelach. Verontwaardigd: - Zag je dat? Hij heeft me geslagen.

-Hoeven we niet te nemen.

Een tweede en derde arm steken naarvoren. Kolonel probeert ze af te weren. Zijn dame staat op en klauwt de aanvallers in het gezicht, maar ze wordt aan de kant geduwd. Dan onder groeiende hilariteit beginnen vier, vijf handen de onderscheidingstekenen van de militaire borst te rukken en te graaien en binnen enkele minuten is de torso volledig leeg. (Sommige aanvallers weten niet eens wat de aanleiding is geweest; dat het een versierde militair is is voldoende reden.) Daarna volgen de vergulde knopen, de tressen en epauletten.

Wat overblijft als de kunstenaars zich met hun trofeeën hebben teruggetrokken is een kale berooide pop met een uniformpak dat onder de kleine scheurtjes zit, een openhangend konfektiejasje

zonder knopen. De kolonel beent weg met rechte rug, zijn jasje met de linkerhand dichthoudend.

Als ik even later door de zalen rondstruin zie ik tientallen feestvierenden met een buitgemaakt onderscheidingslintje of een koperen knoop op hun revers of jurk geprikt, trots lachend alsof ze de onderscheidingen zelf verdiend hebben.

Pas maar op, in zijn hand kan zelfs een leeg pistool afgaan!
Nee hoor, mij niet gezien
Ik dacht, er gebeurt toch al zoveel dat ik 't maar niet moest doen
Alle mensen lijken op elkaar alle
Wat heb je nou, een korkater of een karrakter?
Weet je op wie je lijkt?
Iedereen vliegt wel eens met een groen takje in z'n bek
Op *niemand!*
Jezus wat heb ik een koppijn - zelfs de aspirine wordt slechter tegenwoordig
Alle mensen

Als ik het woord realisme hoor, grijp ik naar mijn penis

[XIII]

Daer is een tijdtlanck onder die Burghemeesters gheraetslaecht by wat middelen men met de meeste stillicheyt die Borgerije soude moghen doen vergaderen / op datse hun met weynich gherucht in de wapen voor het stadthuys souden heten vinden / om der Weder doopers aencomst te verwachten.

Dewijle men nu daer mede alsoo besich is / ende met verscheyden raetslaginghen den tijt vast overbringt / wesende alsdoe in de voornacht: Siet hier die Weder-doopers allerley gewapent co-

mende van de Pijl-steech /uyten huyse van Pieter Gael / met Vaendels ende trommels over hoop / ende met een groot gherucht nae die merckt toe gheloopen / die nemen het Stadthuys in / smijten die van der wacht eensdeels doodt / eensdeels nemense ghevangen.

Die Borghemeesters ter nauwer noot ontcomen zijnde / doen de Borghers over al opwecken ende in de Waepen gaen ende alle straeten ontrent der merckt besetten / op dat der vij andé macht door de by eencomste vande andere hunne complicen (die noch niet en waren aenghecomen) niet en soude vermeerdert werden Die Weder-doopers daerentusschen op datse door t'licht vande brandende flambeauen ende pickvaeten niet en souden ontdeckt ofte bekent wordé / wierpen deselve al onder de voet.

In die voorsz. Pijlsteech woonde een seker cleyn lelick ende mismaeckt Bultenaerké / een rechten droch van een mensch dese op den eersté alarm veynsende mede seer verschrickt te wesen / ende al gewapent uyten huyse springende / vraecht teghen een sijnen buerman / wat voor beroerte in die stadt ontstaen was / segghende voorts teghens hem / comt laet ons na de merckt gaen om te sien watter te doen is: ende also eenighe stappen metten selven voort ghetreden wesende / heeft hem verradelijck doorsteecken: dit rumoer nu de gantsche stadt over verspreyt zijnde / is ten lesten oock aen die van der wacht op de stadts vesten ter ooren ghecomen / als namentlijck / dat die stadt ingenomen was / ende t'volc over al doot gheslaghen wierde / die gevaerlijckheyt vander saecke worde vermeerdert door t'groot gheroep eñ de duysterheyt der nacht / door de welcke men gheen vrient ofte vyant / soose langs die enge stegen waren loopende / conde onderkennen / ende en wisten oock niet tot wat plaetse sy eerst souden toeloopen om de selve in te nemen: Alle de ghene die int beginsel nae die merckt toe quamen om te vechten wierden doorschoten.

De Borghers hadden daerentusschen de straeten naer de merckt toe streckende / beset: Ende was onder den Burghemeesters be-

sloten / datmen niets en souden aenvanghen voor den dagheraet. Doen ter lijdt was Burgemeester Mr. Pieter Colijn / een wel geleert ende Godvruchtich man: Dese om dat by int beginsel van sijn Burghemeesterschap wat slap gheweest was int straffen / heeft den haet van velen op hem gehaelt / als of hem deses volcks aenslaghen niet onbekent gheweest zijnde / by daer mede gheveynst hadde / op dat by in teghenwoordicheyt van die Borgherije dese suspicie van hem Boude weeren / is gheheel yverich en onverdachtich / herlieden als een leytsman tot op de merckt toe voorghegaen. De Weder-doopers vernemende der Burghers aencomste gaen met hunne hartroers den burghers ontrent de Waeghe te gemoete / ende drijvense te rugge / vele werdender in de vlucht ghequetst / de Burghemeester veert schandelijck vermoort / ende daer werter vele in de duysterheydt van der nacht met vergiftighe looden ofte coogels doorschoten.

Goswijn Rekalf een Oudt Burghemeester ende vermaert crijchsman dede terstont ettelijcke zeylen voor de hoecken van de straeten nae de merckt toe streckende / spannen / ende groote Hoppesacken daer toe rollen / omme daer achter als schansen te schuylen leghens der Weder-dooperen ghewelt / ende sierde dat met de Burgers (die sich des alarm enden aenval der vyanden grootelijcx verschrickten) niet en was uyt te richten / so doet by op de Vischmerct ontrent de Damsluys allerley goetwillighe by den anderen comer / omme op Maent-gelt aenghenomen te werden in t'stadts dienst... sy werden daer op be-eedicht / datse te rugghe drijvende den Weder-doopers / den eersten storm ofte aenval Bouder doen op het Stadthuys / ende dat die ander Burghers herlieden als dan Bouder volghen... in den daegheraet... hebben sommighe hier ende daer door t'schieten ghetreft ... Ende veert daer over luy een ghemeyn gheschrey ghehoort / als datter niet aen gheleghen en was / of het Stadthuys met alle Vyanden onder den voeten gheworpen wierde / sy wilden daer na een veel schoonder ende costelijcker laten maecken: Daer op Recalf seyde / daltel ghenoech Boude veesen / so slechts de deuren ter neder gheworpen zijnde / Benen toeganck tot het binnenste gemaeckt tonde werden.

... Die Soldaeten vielender gheweldich op / aenghevolcht zijnde van de Burghers / ende doen ghesamentlijc met allerley wapenen ende Crijchsgeschrey Benen storm / drijvende de Weder-doopers van daer tot int binnenste van dé Stadthuyse / twelck de nieuwe Camer Benoemt wordt / sy vonden int incomen veel dooden ligghende / die eensdeels met Roers ende eensdeels met grof geschut waren omghebrocht / daer onder sommighe noch ziel-braeckende door die moedighe Burghers voorts doorsteken wierden.

Daer waren ontrent XXV. Weder-doopers die het binnenste deel van den Stadthuyse inghenomen hadden / dese wederstonden der Borgers soo cloeckelijck / datter niemant tot hen dorste in drucken. Daer weit terstont nae des tijts ende plaets geleghentheydt een bequame middel verdacht / namentlijck: Dat sommighe van de Burgers bestonden van der straet af ter veynsteren inne te Glimmen / ende hebben alsoo den Vyant van allen zijden overvallen / ende vele van henliedé omgebracht / ... Ende daer werter noch twaelf levendich ghecregen ende ghevangen ghenomen...

Daer zijnder dien nacht 28. van de selve doodt ghebleven / ende van de Burgers twintich /.

[XIV]

Om half drie, dat wil zeggen anderhalf uur voor het toegestane tijdstip, wordt de traditionele plundering al ingezet door enkelen die hun hebzucht niet langer kunnen bedwingen. (Omstreeks middernacht hadden sommigen zich al onder de hun toegeéigende artistieke trofee opgesteld en zich sindsdien niet meer van hun plaats bewogen: drank werd door anderen gehaald.) En onmiddellijk sloeg het feest om in een massale beeldenstorm: maskers werden van de muren gerukt, de popart-versieringen soms met

levensgevaar van de balustrades getrokken, de zware beeldassemblages kollektief naar een veilige plaats gesleept, de kleinere ornamenten onderling verdeeld; zelfs naar de lampions die aan de guirlandes hingen werd gesprongen. Het was één woest graai- en grijppandemonium, een eruptie van roofzucht en binnen het kwartier waren alle zalen en gangen vrijwel kaal.

Het stemde hem een beetje treurig, deze plotseling opkomende hebzucht die weer even snel tot bedaren kwam: bijna zonder ruzies en kreten; een aantal voorwerpen was tijdens het losrukken beschadigd.

Meteen erop ontstond een zekere lacherige schaamte; hij had gezien hoe enkele deftige waardigheidsbeklеders, een aantal bekende auteurs en tenminste één psychiater die hij van gezicht kende eraan mee hadden gedaan; trots ook nog, of gespeeld trots tegenover het misprijzen der meerderheid, die even een minderheid had geleken. Er hing nu een lichte malaise, alsof het feest voorbij was, terwijl het nog tot zes uur zou voortduren. De enig overgebleven versieringen waren wat guirlandes en wandkleden die te hoog hadden gehangen en wat zwevende ruimtevaartengelen en sterren aan het plafond van de konsertzaal.

Een deel van de bezoekers begon dan ook spoedig met hun buit de zaal te verlaten; soms met z'n tweeën of drieën een beeld tussen zich in dragend; en zo over straat; kon niet eens in een taxi. (Opvallend was dat hij onder degenen die een militair lintje veroverd hadden er vrijwel niet een opmerkte die ook een groter trofee bezat. Hadden ze hun agressie op de kolonel uitgeleefd?)

Terwijl hij op een van de trappen gezeten toekeek zag hij een besnorde mier moeizaam met het assemblagebeeld sjouwen dat hem een paar uur tevoren zo gefascineerd had. Voelde nu toch enige spijt: alsof er iets van hem afgenomen was dat hij overigens nooit bezeten had. Had het wel willen hebben, of er tenminste nog eens naar willen kijken.

Maar toen er een wak viel in de mensen en het beeld verder bloot kwam deed het hem niet veel meer; het leek of het ineens al zijn

zuigkracht verloren had. De tandradogen leken leeg, de ragebol geen venusheuvel meer, de borsten alleen nog maar ludiek kolderiek.

Hij kende de trotse bezitter, een jonge professor in de kulturele antropologie. Zal als het zo uitkomt eens bij hem binnenlopen dacht hij. Groette hem. Ging de zaal weer in, waarna zijn blik onweerstaanbaar naar een van de ruimtevaartengelen getrokken werd. De engel keek hem vanaf de zoldering met vergulde tandradogen aan, of liever, met de holte erin, en even leek het of het beeld daadwerkelijk begon neer te dalen...

[XV]

Als de doden en gewonden zijn weggedragen, de niet-gewonde oproerlingen weggevoerd, de toortsen om de deuropening verdwenen, blijf ik achter en kruip in het zwarte gat van de schoorsteen: de mismaakte schaduw van een van de schutters die mee naarbinnen is geglipt, die zich van hem heeft losgemaakt en is achtergebleven. Lieve Jezus, ik ben bang, bang! *Waarom heb ik het gedaan?* Hij was mijn grootste vijand niet eens. Heilige Drievuldigheid, wat moet ik doen? Hij heeft mij zelfs minder dan de anderen gepest. Mijn mes zinkt opnieuw in zijn vlees. Waarom? fi Zo, zeilmakertje - stevige handen - (als het me te veel wordt kan ik altijd nog schoenmaker worden) - Zo zeilmakertje - Hoeft zich niet voorover te buigen, zoals de anderen - (denkt: toch nog een vrouw en twee kinderen - pas als ie met z'n hoofd achterover ligt kan ie z'n vrouw zien - denkt: - weet ik - zouden z'n kinderen ook met bocheltjes geboren worden?) - Zo zeilmakertje // Gerben Janszoon heeft een afbeelding gezien van het dier waarop de Drie Koningen naar het kindeke Jezus reden dat geboren moest worden uit de maagd Maria, hij vertelt dat deze dieren weken kunnen leven zonder te eten, ze teren dan op het vet van hun bulten,

mijn baas grijnst - Gerben Janszoon knijpt in mijn bochel om te voelen of hij van bot, vlees of vet is, een uitdrukking van nieuwsgierigheid en griezel op zijn gezicht - ik kijk hem schuinomhoog in de ogen en hij deinst verschrikt achteruit, ik duw de priem in het harde zeil, haal het teertouw erdoor en trek aan tot het koord in mijn hand snijdt - mijn baas lacht, hij zegt, dan kan *hij* nog wel een paar weken toe zonder eten, Gerben Janszoon is een klant die ieder jaar terugkomt, ik zou dus ook moeten lachen, maar mijn haat zamelt zich op in mijn bult, wordt hard als bot, bothard, is bot - ik heb het gevoel dat hij groter en zwaarder is geworden de laatste jaren, dat hij mij neerdrukt, zodat ik nog krommer ga lopen - want, Gods honden*, ik ben letterlijk onderdanig geboren-.

(Zelfs het licht kruipt hier laag bij de grond door het raam, of liever de bovenste helft, de onderste ligt onder loophoogte - dus licht genoeg als de lucht niet bewolkt of grijs is, en daar we bijna altijd op de grond zitten hebben we toch bovenlicht, zij het van een stuk stadshemel waarin de hele dag door zwaar gebroekspijpte benen, rokken en kinderlijven lopen, die ik *inderdaad* alleen kan zien als ik achterover leun - van beginnend licht tot eindigend licht. De wanden zijn tot aan de zoldering donker van de teervegen en de walm. Strengen zeilgaren en teertouw. Een lange bergrug van hard, bruin zeildoek met kloven en rotspunten en al tot in het duistere achterste deel van de werkplaats. Naast mij op de grond de klomp pek en de prop van hard geel vet met de groeven van al het garen en koord dat ik er dit jaar heb doorgehaald) - ja, onderdanig - zelfs meneer pastoor heeft de hand Gods op my gevoeld, al heeft hij het niet in deze bewoordingen gezegd, eerder verzwegen in andere bewoordingen, maar om wat eigenlijk? - als straf of boete voor zonden die mijn ouders eens begaan hebben? en *wat* zouden ze dan wel niet gedaan moeten hebben, dat... Maar het was niet de eerste keer dat hij heeft meegelachen met de grollen van anderen, de aarslikker, mits de kont schoon

* Verbastering van ‘Gods wonden’, ook ‘Gods handen’.

is, in wijwater gewassen en bestrooid met peksteenpoeder waar een fijn geurtje aan zit. Ik weet ook dat hij me graag in de processie mee zou zien lopen, liefst nog verkleed ook, als nar bijvoorbeeld, met rinkelende belletjes aan mijn benen en op de muts en een klein aapje op mijn bochel, of als een aardmannetje, of een boegbeeld vervaardigd door een slechte houtbewerker die maar één stuk hout meer over had - voor de kermis ben ik niet interessant genoeg, voor de processie wel, omdat ik geen geslaagd eksemplaar ben maar wel grappig - daarom ook heeft hij gelachen en lacht hij nog, *lacht...* //

Dan plotseling - jaren, jaren later - zonder dat ik het voorvoeld heb en niet eens als antwoord op wat hij zei of vroeger eens gezegd had, als een bliksemflits de ontlading en bijna tegelijk, als antwoord op de flits binnen mij, het mes in mijn hand buiten mij, of was het alleen maar de opwinding in de lucht, de geur van geweld die -/ Wel herinner ik me in dezelfde sekonde toen ik, toen mijn hand het deed gedacht te hebben, dat mijn hand dacht: ik hoop dat ze denken dat het een Wederdoper is geweest - maar die kans is maar heel klein, zelfs in het donker zijn mijn omtrekken herkenbaar tussen honderden andere schimmen - Daarna ren ik naar het Damplein en sluip als een schaduw achter een van de schutters aan het stadhuis binnen als het gevecht beslist is, vreemd, ik heb het gevoel dat mijn bochel kilo's lichter is geworden... Ik tast met mijn hand in het donker over mijn linker schouder, mijn voeten tegen de tegenover liggende muur gedrukt, mijn lichaam bijna horizontaal gestrekt en voel, knijp in mijn bult... O god, ik ben bang, ik ben bang... Jezus, lieve Jezus, erbarmen... Ik wil nog geen afscheid doen van mijn leven hoe ellendig het ook geweest mag zijn, bij tijden, bij tijden... Nagekeken, bespot, door kinderen achtervolgd, als dreigement tegen hen gebruikt door ouders die hen naar bed wilden brengen of iets wilden laten doen waar ze geen zin in hadden, om uit te groeien tot een reusachtige nachtmerrie in hun dromen, een boosaardige kobold of hij-die-in-het-donker-woont - En toch... /

Ik

luister naar de geluiden binnen en buiten het raadhuis, het verminderende wapengekletter en geschreeuw, het gedempte geroezemoes der burgers die op een afstand worden gehouden, een enkele kreet (die de mijne kon zijn). Dan even: dansende lichtvlekken van een toorts die de open deur passeert, brokken zichtbare vloertegels voor de haard. Het vlees op mijn schouders en de bovenkant van mijn bochel doet pijn door de ruige brokkelig gemetselde steenwand.

[XVI]

... Hier waait de wind uit alle vier windstreken tegelijk... Holland: ‘Vier jaargetijden op één dag’...

Wat?... O kom nou... Als er

een diepe depressie van Engeland via Nederland naar Noord Duitsland trekt, geen wonder dat ik me dan depressief voel. Maar daarom hoef ik toch nog niet naar een psychiater te gaan...

Zo is het... Ja... Ik ben nu eenmaal zo... je moet me maar nemen... ik ben nu eenmaal...

Wat?... Krijg de rambam, het zenuwewater... Je moet me maar nemen zoals...

Hij? hij weet vanvoren niet dat ie van achteren leeft...

Nee nee nee... Wie denk je wel...

Nog 365 nachtjes slapen, dan ben je weer jarig...

Ja, 't is een soepzootje...

Maar jij, wie denk je wel dat je bent?... *Niemand!*... Wie denk je wel...

Soms denk ik... Zonder gekken is de wereld niet kompleet...

En dan denk ik...

Wie denk je wel... Dat laat ik me niet...

Politicus: Anderen praten in hun slaap, ik praat terwijl ik slaap...

Zeggen ...Zo is het... Je moet me maar nemen... Precies: de ene mens is de andere niet... en: Waar de mond vol van is... en - precies -: Kinderen en honden spreken de waarheid...

Zo is het... En nou wil ik eindelijk wel eens...

En hij: Weet je waarom zoveel mensen fotograferen? Omdat ze dan alles in zwartwit kunnen zien...

En nu wil ik eindelijk...

En zij: - Ik heb me letterlijk laten prostitueren om m'n psychiater te kunnen betalen, op geen andere manier kon ik genoeg verdienen.

-En wat zei de psychiater?

-Hij wist ook geen andere oplossing.

... En toen zei hij...

Ach, ie dereen vliegt wel eens met een takje in z'n bek...

En nu wil ik... Kom, lach eens... eindelijk wel eens STILTE!...

Soms denk ik... Voordat ik geboren werd wist ik alles, daarna ben ik bijna alles vergeten... En daarom denk ik wel eens...

En dan denk ik... 't Is weer huilen met I oog... En nu wil ik ... Kom, lach eens...

Zo is het... zelfs mensen hebben soms iets men selijks... En nu...

Kom, lach eens... kom...

OBER! ER ZIT EEN SCHAAMHAAR IN M'N SOEP!... Soms denk ik -/

Als het buiten rustiger wordt laat in de nacht en binnen het raadhuis weinig mensen meer rondlopen laat ik mij voorzichtig zakken. Waarschijnlijk ben ik erg zwart van het schoorsteenroet, wat in het duister niet op zal vallen. Onder mijn dunne zolen van runderleer knapt, knisperen de houtskool en de dode sintels. Ik stap op de haast bewegende tegels en wankel even, houd mij vast aan de lijst van de haard. Door de ramen van de zaal schijnt nu wat zwak licht van ongeveer een achtste of een tiende maan. De ruiten zijn stuk geschoten, de spijlen uitgebroken. Ik kan de scheur in het tapijt op de tegenoverliggende wand duidelijk onderscheiden alsof het 't voorhangsel van de tempel is dat gescheurd is; de voorstelling erop oogt minder duidelijk: waarschijnlijk is het een jager met een hond, misschien wel een hertog; er ligt een hoop vuiligheid op de vloer en bloed dat ik ruik. Ik luister. Als ik niets hoor klim ik op de tafel die nog tegen een van de ramen staat en van waaraf geschoten werd en steek mijn hoofd door het gat. Blijkbaar hebben alle schutters en nachtelijke toeschouwers zich aan de voorkant samengetrokken, want aan de achterzijde zie of hoor ik niemand, ook brandt er niet één licht. Alleen aan de voorkant van het raadhuis hangt een olielamp.

Dan wring ik mij door de vensteropening, laat mij vallen, schiet weg - zo zeilmakertje - het donker van een steeg in, de vrijwel onzichtbare schaduw van iedereen, ik heb mijn mes al eerder weggegooid, ik wil nooit meer een mes hebben...

Soms voel en hoor ik de mensen meer in het donker dan dat ik ze zie, opwinding heeft ze bijeengedreven in klonteringen. Uit de verspreide woorden die ik opvang verneem ik de vreemdste geruchten, zelfs dat de legers van de bisschop van Utrecht voor de stadspoorten zouden staan; was het maar zo, dan had ik meer kans te ontsnappen. Ik ben nu als een vleermuis die tussen de mensen doorfladdert zonder er een te raken, richtingloos her en der ronddarrend van St. Anthoniespoort naar Koestraat naar Oude Zijds Achterburgwal naar Oude Doelenstraat naar Pijlsteeg - ik ken de stad als een plattegrond, met blinde ogen - van Wijde

Lombardsteeg naar de St Agnietenstraat naar Spinhuissteeg naar Kloveniersburgwal naar Bloedstraat, Oude Kennissteeg, Oude Kerksplein, Lange Niezel, Brugsteeg, Mandemakerssteeg, Nieuwendijk, van Zeedijk naar Warmoesstraat naar Papenbrugsteeg naar Damrak, Rokin, Spui, Nieuwe Zijds Voorburgwal, Gravenstraat, Zoutsteeg, Damrak, en op de een of andere manier kom ik steeds weer in het centrum terecht, de Plaats.

Er zijn meer lichten op straat dan anders; meestal branden er maar op vier plaatsen in de stad gemeentelantaarns en bij een paar heiligenbeelden, waarvan de vlammetjes soms door ketters worden uitgeblazen, maar nu hebben velen hun eigen lantaarn naast of boven hun deur gehangen, anderen lopen er mee rond om zichtbaar te zijn of laten zich door een jongen-met-een-lantaarn begeleiden. Ik ontwijk ze. Mij zijn de kontoeren van de niet-verlichten liever, de donkere huizen, de stegen waar het vertrouwder stinkt dan in de bredere straten en waarom ik ze toch verlaat begrijp ik zelf niet goed, de onrust dwingt mij er waarschijnlijk toe of nog iets anders.

De opwinding blijft de hele nacht voelbaar aan de beweging der mensen; zo nu en dan word ik gepasseerd door een groepje schutters die een wederdoper uit zijn huis, zijn schuilhoek hebben geplukt; luidkeels biddend of psalmen zingend loopt hij in hun midden. Ik druk mij zo plat mogelijk tegen de muur of verberg mij achter een pothuis. Lieve zoete Jezus, moeder Gods, heilige Drievuldigheid, help mij. Struikelend van vermoeidheid, over uitstekende straatkeien, koolstronken, een dode kat, uitglijdend over de glibberige gelei van platgetrapte vissen, bereik ik, misschien wel voor de vijfde keer die nacht, de haven, waar ik met schrik de lucht rood zie worden achter de masten van de schepen.

Bang voor herkenning, hoewel ik niet eens zeker weet of ik wel gezocht word, jakker ik in het daglicht door de stad. Honger is nu even groot als mijn angst. Ik knauw wat op een paar kaalgevreten koolstronken, zoek tevergeefs naar korsten brood, halfrot fruit. Ik zou mij als een hond op de knieën willen werpen en zachtjes jankend bedelen bij de timmerlieden die zitten te schaften met brood en kaas en scharrebier, maar een schoutsdienaar of de hondenmepper zou mij spoedig beetgrijpen, het liefst bij mijn bochel natuurlijk, tot groot vermaak van de timmerlieden en andere toeschouwers. Toch buk ik mij even later en raap een brandend sigarettepeukje op; driftig doe ik een paar halen, om mijn honger te stillen en de branderige genotsprikkel achter in mijn keel te voelen, tot het vuur de huid van mijn vingers schroeit. *('Zie, het brood dat engelen eten / wordt de spfjs van aardse pelgrims.')*

Als ik mij achter een auto verschuil voor twee patrouillerende schoutsdienaren hoef ik mij nauwelijks te bukken, alleen bij een lage sportwagen zou ik moeten oppassen dat mijn bochel niet boven het dak uitsteekt als de bult van een dromedaris bedenk ik niet zonder galgenhumor (: het is het juiste woord). Slinken door de honger doet hij niet, zoals in het verhaal van Gerben Danszoon, de klootzak, integendeel, ik heb alleen maar het gevoel dat hij zwaarder wordt. Dat komt van al dat godverdomde kwik dat in de vis zit die ik drie vier keer in de week eet omdat dat het enige is dat nog te betalen is in dit land, één keer vlees in de week, de rest eieren - bijna iedereen die ik ken gooit de vis die hij vangt weer terug in het water, ik niet, de enkele keer dat ik iets vang vreet ik het op ook, al is het een spiering of een katvisje van een duim groot - laatst een moddervette aal - zijn bijna zo zwaar van het kwik tegenwoordig dat ze door het slik heenzakken naar de andere kant van de aarde - nog even en ik zak ook door de grond, of ik kan mijn bochel af laten snijden en duur verkopen, er moet zo langzamerhand een paar kilo aan edel metaal in zitten. - God

waarom heb ik hem vermoord, ik heb iemand vermoord, het wil nog maar steeds niet *genoeg* tot mij doordringen, het - zou nòg meer pijn moeten doen, nog meer nachtmerrie moeten zijn, maar de gedachte is nog te veel gedachte alleen, alsof ik er alleen maar *bang* voor ben *dat* ik het gedaan heb zoals zo vaak in mijn dromen maar dit keer *heb* ik het gedaan!... o god god godverdomme ... Het onzichtbare oog dat mij achtervolgt verplaatst zich naar binnen mij - ik begin bang te worden voor mijzelf...

[XVII]

Teghens den avondt wiert oock dat Bultenaerken gevangen / t'welc wy hier boven gheseyt hebben / dat hy sijn Buerman int beginsel van den oploop doorstaeck / want also sich op het Stadthuys in seecker Schoorsteen verborghen ghehouden hadde / is het teghens den Morgenstont daer uyt gheslopen / ende door ommeweghen langhs die Wallen herwaerts ende derwaerts swervende / werdt door sijn mismaeckt wesen ende beteutert ghelaet vervolcht ende bekent ghemaeckt / ende so hem aengetyet werde dat hy mede een van de Weder-doopers was / is terstont al bevreest door de mande ghevallen / ende alsoo in ghevanghenis ghebrocht.

Op den XIIII. May zijn die ghevanghene Verraders ghericht gheworden in deser voeghen. Gheleyt ende gebonden zijnde op een Vleysbanck / heeft men henlieden dat hert uyt den Buyck ghesneden / ende int aensicht gheworpen / daer nae wierden de Lichaemen ghevierendeelt / ende die quartieren ghehanghen op der Stadts poorten / ende die hoofden op staken ghestelt.

Des anderen daechs wierdé noch drie mannen onthooft / ende twee vrouwen verdroncken. Insghelijcx op den 20. dito twee

der Weder-doopers.
Met de voeten opwaeris gemen honden/zijn ly aen een Galghe gheknocht/
Haer Capiteyn boven haer ghehonden/so wert dat loon na t' werck volbrecht.

vrouwen in die Pijlsteech in de deuren van haere huysen ghehanghen / om datse van de conspiratie gheweten / die Muytemaeckers in haere huysen gheherbercht / ende die Cooghels van hunne Roers vervalscht ofte vergifticht hadden. Daer te voren waerender noch negen vrouwen verdroncken.

De Bisschop der Weder-doopers / Jacob van Campen / van niemant ghemelt zijnde / is eyntelijck erghens in een Turf-hoeck ofte onder de cluyten schuylende / onversiens overvallen / ende in ghevanckenis ghebrocht geweest. Desen behalve dootlijcke straffe / is noch groote smaetheydt aengedaen: Hy wiert op het Schavot voor het Stadthuys wel een ure lanck ten tonne gestelt met een Bisschops Mijter opt hooft / ende om dat by een valsche Leere gheleert hadde / son veert hem de tonghe uytghesneden / ende sijn handt daer mede by herdoopt hadde afgehouwen / eyndtlijck op een Vleys-banck ghebonden zijnde / veert hem t'hooft met een Bijle afghesmeten / het Lichaem verbrant / ende dat hooft met de rechter-hapt op der Statspoorte op een stake ghestelt.

[XVIII]

Tata... tata... De enorme glimlach boven mij, glimlach in de vorm van een gezicht... gezicht als een glimlach... tata... licht... groot wit licht... Raak de glimlach aan zonder hem aan te raken... tatata... raak *mij* aan... alles om mij heen mij: de glimlach, de binnenbekleding van de wagen, de zachte dekenwol, het zuighout in mijn mond... tatata... tata...

Een warme stroom van ooglicht: de glimlach die blijft stromen, stromen, naar mij, naar mij... tata... Aaahhh... wil terugstromen / wippen wippen wippen met

buik, rug... trappelen, met mijn uitsteeksels, klein, klein... niet groter worden... nooit... zo goed... Trappelen - ik - kraaien - ik - k - i - i... i... i... is goed... willen.., ik... *willen*...

Dan: zweven... zweven... omhoog, naar mij... tututu... ontvangen worden, door mij... tututu... zweven, verzaligd... en zuigen, zuigen - slikken, verzaligd... tututu... en worden... *worden*, vlug, vlug... ik / en uitdijen... worden... een enorme borst - een enorme mond - zijn - en zuigen, slikken - uitdijen... tututu... wegzinken (in mij)... zijn... grenzeloos, vormloos...

Dan: voel als vanboven bewustzijn neerdalen - het - licht - een onbestemd, dreigend gevaar. / Snel terugtrekken, mond onthechten van borst, tranen ontwikkelen... huilen... *ik wil geen*...

Tatata... tata... de grote witte glimlach boven mij... troostend... sussend... tata... licht... is goed?... goed?!

[XIX]

De tweede onder water-duiking, geschiet tot Amsterdam, in 't jaar 1606.

2. Ende alzo dit geschiede naby de Stad Amsterdam / zo is aldaar een grooten toe loop van volk gekomen ende vergadert van verscheiden Steden / Dorpen en plaatzen / zo dat daar wel zeven of agt hondert menschen by malkander waren / of meer; zo was daar een onder allen die het niet geloofde / en zeide / het zal wezen gelyk die man die vliegen zoude / wie is malder / de man die vliegen zal of diegene die het zien zullen? waarop ik Jan Adriaansz wederom zeide: ik en zal het volk niet bedriegen / ik zal 't voor haar oogen doen dat zy dat zien zullen.
3. So is 't dat ik een lynen kleed by my genomen hadde / hetwel-

ke ik aandede / waarvan ik de zakken uittrok en dede daar 10 of 12 Peeren in / dat zy het voor haar oogera zagen / en ik zeide tegen het volk / deeze Peeren zal ik half op eetera / opdat gy luiden niet en zegt dat ik de Peeren in de grond gesteken heb; ook hadde ik mede een Schalmey by my daar ik wel op konde speelera / dien ik mede by my in mijn zak dede / en wide daar zal ik verscheiden Voizen en Pzalmen op spelen / dat gy dat boven water / op het Land hoorera ende verstaan zult / waar by Pieter Pietersz. op het land by het volk bleef / om het volk reden te geven en te onder regten.

4. Onder allen was daar mede een Makelaar onder het volk / geheeten Lems / die hadde een schoon blad papier by hem / daar schreef by zyn Naam op / het welke by my gaf / waarop ik tegen hem wide: ik zal daar onder water op den grond op dat pampier met pen ende inkt schryven / dat gy dat boven water op het Land zult koranera lezen.

5. Ende toen ik gereed was / ende wel wakker konde swemmen / ende ook mede een Jongman was / zo gaf my den Almogenden God de vrymoedigheit / dat ik met een goede couragie in 't water sprong / myn aangezigt na het volk toewende / ende wide: adieu gy vrome Borgers van Amsterdam / dat is u ter eerera / daar ga ik onder.

6. So is dat alzo geschiedt / dat ik de Peeren onder water half opgegeten heb / en vertoonde de Peeren onder het volk doen ik op het land quam ende op het zelve pampier schreef ik mede zo veel / *dit heb ik voor Amsterdam in de Wetering onder water geschreven*; ende op de Schalmey speelde ik mede onder water op den grond / dat het volk die op het Land stonden boven water gemakkelyk hoorera ende verstaan konden / onder allen speelde ik mede den 23. psalm: *Mijn God voet my als myn Herder geprezen* / dat die luiden die op de kant van de sloot stonden / zeiden / hoort eens mannen dat speelt by nu! alzo had ik mijn plaizier ende recreatie onder water op de grond.

7. Ende doen ik dogte dat ik aldaar lang genoeg geweest was / dat het volk wel vervoegt zoude wezen / zo ben ik met een goede

couragie weder opgekomen / mijn aangezigt na het volk toewendende / en doen ik nog in 't water was / zo heb ik tegen het volk met een luide stemure geroepen / wat dunken de Luiden van de konst? waar op het volk antwoorde en zeide: de konst is goet.
8. Ende doen ik weder op het land quam / doen vertoonde ik mijn geschrift / het pampier nog droog wezende / het welke veel Luiden gezien en gelezen hebben / ende daarover zeer verwondert waren: ende den makelaar Lems weder behandigt hebbende / het welke nog zommige Jaren daar naar bewaarde; ende als ik nog onder water was / zo was alreeds de tydinge al in de Stad / die man is al verdronken / hij en komt zijn leven niet weder: ende doen ik weder op het land quam / zo hadde Frederik Jacobsz. Oly-slager van Amsterdam een nagt-glas by hem genomen / ende wide tegens my: Jan Adriaansz. weet gij wel hoe lange dat gy onder water geweest hebt? neen ik Frederik Jacobsz. wide ik: doen zei hij weder tot my: dat glas is eens uit-geloopen / ende eens half uit / dat is drie quartier van een uyr. Doen waren daar verscheiden Luiden die tegen malkanderen zeiden: hebt gy wel gezien wat dat by gedaan hadde doen by in 't water ging? by hadde hem met Oly bestreken; ende d'andere wide / by hadde een root lapken in zijn mond genomen; in zomma / elk een wide het zyne: Ik hadde gedaan gelijk de Comedianten doen / ik speelde het spel te regt / zonder iets te haperen ofte manqueren; die het spel niet en kan / die en speel het niet. Ende als het werk gedaan was / zo waren daar veel Liefhebbers die haar milde hant thoonden: ende onder allen was daar een man uit Zeeland / die wide / omdat de konste zoo fraay is / zoo schenke ik u daar toe nog een Zeeusche Daalder.

II

[I]

Het snuffelde met haar snuit vlak boven de grond over de stoepstenen, richtingloos zigzaggend - het had geen honger -, snoof konstant, met korte zuighapjes / sloop tussen de honderden benen door als tussen bewegende lantarenpalen, streek langs de kuit, werd tweemaal over de rug geaaid met een hand en dribbelde verder zonder op te kijken: was het gewend.

Toen rook het de urine! Verrukt volgde het haar reukorgaan - altijd voorop! -, ontdekte spoedig de bron op de voet van een dikke boomstam en bezatte zich aan de zalige prikkelende geur die niet één was maar samengesteld bleek uit wel tien of twintig verschillende geuren, de een nog verser en kostelijker dan de andere.

Volkomen verzadigd en verzaligd werd ook bij haar de aandrang weer sterker. Ze hurkte opnieuw om haar urine onder die van de anderen te mengen tot een nog voortreffelijker geur.

En zigzagde verder, pissend waar maar te pissen viel en dat was bijna overal, ontdekte ze nu - soms als eerste, meestal niet, denkend: nu ben ik leeg, tot steeds weer bleek dat de laatste eruit geperste druppel geen laatste druppel was.

De dingen die ik onderweg tegenkom, hoewel geen van alle eetbaar, zijn alle interessant, het een nauwelijks meer of minder dan het ander en voor zover niet urinegeurig van gelijke waarde: een appelklokhuis, een leeg lucifershulsje, sigarettepeukjes, een strookje leukoplast, een lege fles, een papierflard, een kogelpen, een verlepte bloem, een geldmunt; staande fiets- en autowielen, lantarenpalen, hekspijlen, de honderden schoenen en benen. *Een drol!*

Hij is, hoewel evenmin eetbaar, de interessantste vondst die ik tot nu toe gedaan heb. Mooi donkerbruin van kleur en rullig van samenstelling, ligt hij in de vorm van een holle halvemaan op de stoep. Evenals het hemellichaam is hij, de drol, gepunt, hoewel aan één uiteinde meer dan aan het andere. Op twee plaatsen lijkt hij gebroken, door het vallen of door het onvermijdelijke

uitdrogingsproces dat reeds is ingezet, maar de breuken zijn ondiep, waardoor hij nog één geheel vormt. In de spleten kan ik zien, wanneer ik mij eroverheen buig, dat het binnenste minder korrelig is dan de buitenzijde; de korrels buiten zijn groter, althans op een deel van de drol; ook zitten er een paar dikkere deeltjes in die iets lichter van kleur zijn en die op onverteerde nootjes lijken. Ik eet ze echter niet; wel snuif ik eraan. De lucht is interessant maar noodt niet uit tot konsumptie.

Dan ineens zie ik een andere hond die tussen de vele benen langzaam op mij afkomt; ik zie hem en pas nu word ik mij volledig van mijn hondzijn bewust. Mijn haren gaan overeind staan, maar niet van schrik of woede of agressie. En weldra *ruik* ik hem, ruik hem. Ik vertraag mijn gang en laat hem komen.

Hij draait om mij heen en benadert mij van achteren; snuift aan mijn openingen. Ik blijf stil staan en als het lang genoeg geduurd heeft licht ik mijn staart wat op. Dan springt hij op mij. Een aangename prikkeling zegt mij dat zijn gladde gekromde punt in mij is binnengedrongen, waarna hij hem driftig op en neer beweegt. Dan is het al weer voorbij en probeert hij zich los te trekken. Tevergeefs.

[II]

Opten X^{en} dach in Julio anno LXXV is gewilkoert...

CLVIII. I. Item, dat nyemant en moet enige crengen, tsy dode paerden, coeyen, calveren, verkenen, scapen, honden, catten of diergelike warpen int water binnen der stede van Amstelredamme, up een boet van III pont te verbueren. Mer die crengen sal een

ygelijc bedelven onder der aerden, of die boten gelden.*

CLXXXVI. Upten XXIX^en^ dach in Mairte is gewilcoirt ende mijtter stede clock van der huyse ofgeropen, dat nyemant een roggenbroot, zwaer wegende XII pont, hoger vercopen en moet dan elke broet voir een stuver, uptie verbuernisse van elke reyse, die anders dede, te verbueren een pont. Ende die dat anbrochte soude hebben die helfte van den booten.

CCXLVII. Scout, burgemeesteren, scepenen ende raide wilcoeren ende gebieden, dat achtervolgende dat mandament, dat lestwarf uuyten hove gecomen ende gecondicht was, dat alle die gasthuusboeven, truwanten, vette boeven, rabauten ende alle andere diergelicke gesellen, gesondt van leyden, die hier in der stede zijn of namaels comen mogen, terstondt voir II uren uuyter stede ende der stede vryheyt gaen ende blyven sullen tot ewigen dagen; want indien zy hierenboven gevangen worden, men sal die also uutrechten mit geselen, mit koere oere an die kake te spikeren ofte anders, dat zy allen anderen exempele wesen zullen.

CCCXXVII. Item, dat die guede luyden van den gerechte waerschuwen een ygelijck, also Simen Modder dagelix, overmids der coopmanscap, die by hantierende is, voir rechte onbehoirlijcke manyeren houdt, ende deghenen, die rechtelick tegen hem tugen, dreycht te slane ende slaet, nyemant daeromme enyge coopmanscap mitten voirscreven Simon doen sail; want men daeromme in toecomende tyden gheen recht doen en sail; ende dat Simon voirscreven hieromme nyemant misdoen en sail mit woirden noch mit wercken, up die verbuernisse, boven tsheren boeten, van XXVM steens off XXV Postelaetsgull, daervoir. Ende hier en sal anders gheen bedrach off wesen dan tgerechts proeven.

* Wanneer Karel V in 1540 Amsterdam wil bezoeken wordt hem dit afgeraden, ‘omdat t'Amsterdam de vier elementen gecorrumpeert zijn, ende om te behoeden die gesontheyt van Syne Majesteyt ende degenen, die hem volgen ende water drincken willen, 't welck t'Amsterdam neyt en doecht.’

CCCXC. Item, dat die ouders daertoe sien sullen, ende dat alsoe benemen, dat hoere kinderen voirtan gheen vergaderinge tegens malcanderen maken en sullen, omme tegens malcanderen mit steenen te warpen ende te vechten, roepende ‘boye, boye, egellentier’ ofte anders, als sy gewoenlick siin te doene, op een boete van die ouders te verbueren van X^M steens.

Ende wairt saicke dat enige van den kinderen dairmede waren, die gheen ouders en hadden, off dat die ouders die boete niet betalen en mochten off en wouden, soe sal men die kinderen doen halen by des schouten ende der stede knechten ende doen ze well gheesselen ende corrigieren openbairlicken optie Plaetse voir die kaeck, in sulken schiin dat zijs hem op een ander tijdt well wachten sullen.

CCCLXII. I. Wantet alsoe is dat alle dinghen, gestelt ende gedaen by regule ende goeder ordinancie, bequamer ende starcker zijn dan deselve sonder regule oft ordinancie, ende dat mynen heeren van den gherechte, soevele hem doenlijck is, gaernne souden voirsien ende verhoeden alle periculen ende bescaempthyden, die by quader ordinancie ende toesicht souden moghen gebeurren, ende dat.

[III]

-Nodig je me nog uit voor een kop koffie?

Ze kijkt hem aan met haar picassoachtig, bijna kubisties gezicht, de scheve en scheefgetrokken neus en mond, waarvan de neus op de linker gelaatshelft lijkt te zitten, de wat uitstekende onderlip, de hoekige geprononceerde jukbeenderen en alles wat er verder aan haar gezicht onregelmatig, ongelijk of verwrongen is. Neemt

een besluit. Knikt.

Even later. - Konjak? / ... / - Hah! beter dan die...

Voor 't eerst weer op 't oorlogspad, sinds Fried; anderhalf jaar geleden, of een paar maanden daarvoor natuurlijk al. De behoefte was trouwens minder sterk dan vroeger, toen het bijna van levensbelang voor hem was door vrouwen aardig gevonden te worden, liefst ook seksueel aantrekkelijk: vroeger: krachtige territoriumdrift, zijn penis overal als grenspaal uitzettend, snuffelend, snuivend, de sporen van zijn neus, lippen, vingers, tanden, tenen, sperma achterlatend: vroeger.

/ Was ongeveer tegelijk met zijn nieuwe baan van vrouw verwisseld. Had er plotseling een dochtertje van zes jaar in z'n leven bijgekregen, Gwen, leuk - een bijkomende aantrekkelijkheid van z'n nieuwe vrouw. / Daarvóor Mirjam. Kwam haar nog wel eens tegen - melancholiek gebeuren - konfrontatie met een brok persoonlijk verleden dat gewoon niet weg te denken was - een langzame ontwenningskuur die nog steeds niet helemaal beëindigd was, hoewel ze beiden... Punt, stop! Hij zou niet eens meer precies onder woorden kunnen brengen waarom, althans op dit moment niet: Minjam: hoeveel cc sperma van hem waren er niet door haar lichaam opgenomen en verbrand - krachtig, eiwitrijk -, hoeveel emoties, frustraties, verwachtingen niet in haar geïnvesteerd, geprojekteerd, en door häar in hem, tot ze er beiden bol van stonden... Was dat misschien de eigenlijke reden geweest en hadden ze, in plaats van elkaar, afstand gedaan van zichzelf of van een ander ik toen ze uiteen gingen? Vraag: Was het nodig geweest? Zou er iets aan de situatie veranderd zijn als ze dit tijdig hadden ingezien? - De gedachte stemde hem op slag weemoedig. Hij zette zijn glas neer en raakte haar aan, kuste haar op haar scheve scheur.

-Vind je me niet te lelijk?

-Nee, waarom? Anders zou ik toch niet willen? Ironies: - Je kon er zó aan toe zijn dat -

-Hou op! Ik ben tevreden met mijn vrouw.

-Misschien trekt mijn lelijkheid je wel aan, misschien word je er

door gefascineerd - je zou best eens zo iemand kunnen zijn.

-O ja? Je werpt wel een forse drempel op hè? Doe je dat altijd?

-Meestal wel... Als een man me niet sterk genoeg begeert hoef ik ook niet.

-En wat zegt de praktijk? Schrikt het de meesten niet af? Glimlachend: - Nee.

Hij wist het. Het was een van de mysteries in zijn werkomgeving de aantrekkingskracht die deze vrouw ondanks haar lelijkheid op nogal wat mannen uitoefende. Ook zonder röntgenogen was te zien dat ze een goed gevormd lichaam had en haar grijze ogen waren zeker niet seksloos; maar vaak - en dit was voor mannen blijkbaar moeilijk te vatten, want ze moest hun immers op haar blote knieën danken - ging ze op hun verfpogingen en balspassen niet in, en wat voor hun gevoel van eigenwaarde soms nog moeilijker te aanvaarden was: soms ging ze er wel op in, maar niet met hen. Boos. En hij wist dat wie eenmaal met haar naar bed was geweest verwoede pogingen deed het evenement te herhalen, meestal tevergeefs of alleen na lange tussenpozen. Ze weigerde zich te binden, aan regelmaat 't zij kort of lang of zelfs aan onregelmaat, wat meer in haar natuur gelegen zou hebben. En dit moest haar triomf zijn, een triomf die vreemd genoeg niemand haar kwalijk nam, voor zover hij over haar had horen praten tenminste. Maar wat was haar geheim?

-Ik weet watje denkt, zei ze.

-?

-Waarom heb je nooit plastiese chirurgie laten toepassen.

-O hou op, zei hij, nou is het mooi genoeg geweest.

-Nee echt, heb je het nooit gedacht? Niet nu, bedoel ik. Hij besloot het spel mee te spelen en knoopte tegelijk ongehaast haar jurk los.

-*Heb* je er ooit aan gedacht?

Ze haalde haar schouders op, halfbloot. - Jawel. Maar 't is onbegonnen werk. Misschien mijn neus, maar dan nog. En ik ben nu eenmaal die ik ben... Raadselachtig: - Of juist niet.

Op haar beurt begon ze, evenmin gehaast, met haar vlakke hand

over zijn gulp te wrijven, trok zijn ritssluiting open; zocht de opening in zijn slip - volwassen en geëmancipeerd.

-Hou oud ben je?

-Zevenendertig. En jij?

Ze kleedden elkaar, alle handelingen rekkend en opzettelijk vertragend, uit; stonden vrijwel tegelijkertijd naakt.

De verrassing was tweevoudig. Aan haar prachtige intelligente lichaam was niets gedisproportioneerds of tegenstrijdigs.

Hij duwde haar een armlengte van zich af en bekeek haar kalm.

-Erg mooi, zei hij. Betastte haar toen pas.

-Een loeres van een erektie, zei ze, ook hem betastend.

Hij streelde haar door twintigste-eeuwse kultuur, vooral schilderkunst, min of meer herkenbaar gemaakte gezicht. Haar trekken veranderden onder zijn vingers, bewogen met het vingerspel mee, zo sensitief was het gezicht, hij vergat er bijna haar lichaam door. Haar beide lippen, niet alleen de onderlip, stulpten zich soms even tuitend en zuigend naarbuiten.

Ze lieten zich op het vloerkleed zinken. Hij moest zich nu al inhouden terwijl het spel pas begonnen was.

Ze beschikte over een zeer gevarieerde streel- en regeltechniek en het was of zijn lichaam op een massagetafel gelegd werd en liefdevol gerekt, geplet, verwijd, hervormd en opgevuld werd en ook al voelde hij zich boordevol er kon blijkbaar altijd nog wat bij.

-Jezus.

-De benedenburen zijn niet thuis, zei ze.

Als een buitenaards wezen ons nu zag zou hij ons misschien vergelijken met twee enorme witte maden die om elkaar heenkronkelen dacht hij en kronkelde onder haar scherpgepunte nagel die ze van achter zijn scrotum tergend langzaam langs anus en door bilnaad trok, over zijn stuit en ruggegraat naar zijn nek, zo nu en dan, ook zijwaarts in het zachte vlees naast de wervelkolom en tussen schouderbladen kort haar nagel prikkend, met een zekerheid alsof ze acupunctuur toepaste en alle zenuwknopen en -draden, alle circuits van zijn lichaam kende.

Lieve jezus, mompelde hij.

Ze kronkelde hoger om hem heen, rond zijn reusachtig gezwollen lid. Nam een van zijn tientallen oorlelletjes tussen haar schaamlippen, klemde het even vast en liet het er, na het enkele centimeters uitgerekt te hebben, weer uitglippen, waarbij de schaamlippen met een slissend geluid toeklapten; nam een tweede lelletje en deed hetzelfde, terwijl zijn handen machteloos omhoog graaiden naar haar bovenlichaam.

Veren. Met eindeloos vertraagde bewegingen als op een donzen trampolinedek: twee zwaarteloze trampolinespringers, parend in de lucht, tegen de zoldering, langzaam en door niets gehinderd, zelfs niet door hun eigen lichamen; naar een klimaks toegroeiend die steeds opnieuw geen klimaks bleek te zijn; daarna, op 't laatst nauwelijks nog bewegend, bijna stilliggend.

En toen voltrok zich het wonder. De lippen op elkaar geklemd begon haar gezicht te verkrampen, terwijl haar ogen een bijna verschrikte uitdrukking kregen, mondlijn, neus, wenkbrauwen vertrokken zich en zie, voor zijn eigen verbijsterde ogen ontstond een bijna meisjesachtig gezicht waaruit iedere deformatie was verdwenen en dat haast sereen te noemen was, op de ogen na en misschien de iets wijdere opengesperde neusgaten van de nu klassiek strakke neus.

Hij bleef gefascineerd kijken, ook toen meteen erop zijn eigen ontlading kwam en hij moeite moest doen zijn focus te richten. Ze sloot haar ogen.

Het duurde misschien enkele minuten. Daarna traden de oorspronkelijke vervormingen weer in; haar neus trok weer scheef, haar mond werd een schuine spleet, het wangvlees kreeg onregelmatige gleuven, maar onder en door het ontstane gezicht bleef hij het andere heen zien waar hij een blik op had mogen werpen en hij wist dat hij het voortaan zou blijven zien, net als alle andere mannen die haar zo gekend hadden en zijn eerste gedachte was, evenals die van hen: een tweede keer, een volgende keer, een volgende...

... de hond Tyter werdt gelegt op een schabel in een matje; zeker hondeken en etterlijke kinderen werden ter begravenisse verzogt, en quamen in de rouwe; hunne namen werden opgelesen. Twee jonge honden van Tyters maegschap met rouwhalsbanden van de dienstmaegt gedragen met een lange sluyer over 't hoofd, hadden den voorrouw. Daer na volgde de hondt van zekeren Professor, die ook van 't maegschap was, insgelijks in den rouw. De zoon van zekeren Advocaet droeg 't hondeken statelijk met een zwart kleed bedekt. Maer de kat die mede te groef was genoot, wilde niet volgen en nam de vlucht. In deze ordre ging men driemaal om 't bleikvelt, tot dat men eindelijk bij 't graf quam, 't welk de Cipier onder den peereboom had gemaekt. Ondertusschen trok de Schout de bel, en beluidde den dooden; elk stond met blooten hoofde, tot dat men den hondt met aerde bedekt hadt, toen ging men naer huis, schonk wijn; onthaelde de kinderen met rijstenbrij, pannekoeken en andere lekkerny, en liet ze elk met een koek beschonken weer hene gaen.

[IV]

CXXXIV. I. Item, dat nyemant en moet gaen mit verdecte aensichten voir momme noch voir dyvel, up een boet van III^{lb}. Ende ist sake datter yemant een panser an heeft, dat sal tegen den heere verbuert wesen, ende dat sal die heere terstont hem mogen uuttrecken als verbuert, sonder meer rechts dairom te spreken.

CCIII. Want, God betert, hier tAmstelredamme veell dootslagen vallen, ende somtijds die een den anderen dootslaen, mijt upge-

setter lage off sonder woirden of wederwoirden tegens malkanderen te hebben, off by wylen sonder deen den anderen te kennen; dat zeere te beclagen is, ende nyet langer te lyden en staet, omme veeli inconvenienten ende meere quats, dat dairoff hoe langer hoe meere geschepen waere te comen ende ontwyfelick comen soude, wairt dat men dat langer lede ende dair niet in voirsage.

CCIV. Item, want dieghene, die gewoentlick zijn by nacht ende by ontyde die strate te gebruycken, dicwij ll malkanderen off anderen gueden luden quetsen, sonder woirde off wederwoirde tegens malkanderen te hebben, off sonder die een den anderen te kennen; off als dair vrouwenpersoonen comen gaen by der straten, tzy alleen off mijt een man, wijllen zy die vrouwen nemen ende dwij ngen die mijt hem te gaen, dairt hem belyeft; ende indien die man die vrouwe hem niet nemen en will laten, soe steken ende quetsen sy die man, ende dicwij ll beyde man ende wij ff, of doen andere fortsen ende onstantelij cke saken; zoe zijn dairoff overdragen die guede lude van den gerechte, dat sy voirtan sulke overdaders ende geweldenairs scarpelick corrigieren ende rechten willen, boven die boeten, die dairtoe staen, als men sulke overdadige lude sculdich is te corrigieren, ende niet meer up hoere dronckescap ofte anders hem verschonen laten. Elk zye well toe ende wacht hem, off hy will ende can.

CCCLXIX. Alsoe mynen heeren van den gherechte, als schickers des ghemeenen goets, gaernne souden sien dat tot welvaeren van der stede ende poirteren van dien alle neeringen wordden verbetert ende vermeerdert, ende dat elck van den neeringhen hadden tgene des hem toebehoerde ende daerby zy mochten bliven in wesen ende goede voerspoet, ende omme andere deuchdelijcke redenen hen daertoe bewegende; soe hebben deselve mynen heeren van den gherechte gheordineert ende ghewillekeurt, ordineren ende willekeuren mits desen tgene des hier naevolght.

I. In den eersten, dat van nu voertan totdat anders gheordineert sal wordden nyemant binnen deser stede, wye hy zy, craamer oft

smit, ennige spijckeren oft nagelen grooter dan schospijckeren, binnen deser stede nyet gemaict, en sal mogen vercoopen, op de verbeurtte van tweib Hollants, soe menichwerven als yemaent bevonden wordde contrarie te doene van tgene des vorscreven is; uuytgeseyt dat men sal moghen vercoopen int gros by II^{c} ponden spijckeren oft nagelen, binnen deser stede nyet gemaict, grooter dan scospijckeren, smaels ende mit één coope ende daerboven mair nyet beneden, op de verbeurtte van twe^{lb} Hollants als voeren.

2. Item, dat de smeden binnen deser stede ende die hem van den smeden binnen deser stede gesorteert sullen hebben, sullen vercoopen spijckeren ende nagelen, grooter dan schospijckeren, ende nyemant anders, op de verbeurtte van twe^{lb} Hollants.

4. Item, dat een yegelijck poirter tot allen tyden ende soevele alst hem belyeft sullen moghen vercoopen eenen yegelijcken zijn gheryeff van schospijckeren ende daerbeneden mit ghene dat onder mailerie gherekent is.

5. Item, dat de smeeden binnen deser stede gehouden sullen wesen alle spijckeren ende nagelen te maken op heure gewichte, te wetene een duysent schospijckers, wegende seven pont; item, een duysent lasnagelen, wegende XIIII pont, item, een duysent middelnagelen, wegende XXIX pont; item, een duysent dobbelde middelnagelen, wegende LIX pont; item, een duysent spanspijckeren, wegende hondert XXtich pont; op de verbeurtte van twe^{lb} Hollants.

[V]

Voelt aan als een enorme vertakte ontspanning: van een spe-

ciaal karakter - (waarom niet eerder ervaren, in deze of andere vorm?) - een sterk vertraagde snelheid zonder de indruk van vertraging: een aangename en volstrekt natuurlijke, misschien wel de meest natuurlijke vorm van snelheid die het tot nu toe had ervaren. (Onjuist: alles was even natuurlijk geweest, zij het niet allemaal even aangenaam.)

Voelt de vertakkingen plaatsgrijpen, van fors tot heel dun, duizendvoudig: de stuwkracht die ze gespleten had was dezelfde die nu door hem heentrok in één lange trage, zich vertakkende stroom, die de knoppen uit de schors perste, elders in hem/aan hem de fijne bladeren ontvouwde en de reeds ontvouwde voedde een langgerekte simpele ervaring.

Aandacht (uit gewoonte) naarbuiten gericht: de aard van iets kon alleen vastgesteld worden door vergelijking binnen zijn eigen relaties tot wat zich in zijn omgeving bevond (of waaruit het *dacht* dat het omringende bestond àls het zich liet denken (door hem): dit was een van de eerste dingen die het had vastgesteld, nadat het geleerd had iets zelfstandig vast te stellen. En dit ook maakte vrijwel alles gekompliceerd, niet zozeer door de aard van de meeste dingen zelf als wel door hun relaties.

En nu (1/2-nu, 1/10-nu, 1/100-nu?): ervaren, waarnemen (langzaam, waziger), de trillingen duidend (letargies). Een fietsrijder scheert voorbij, nauwelijks meer dan een nog net herkenbare flits van verplaatste lucht (andere sneller op elkaar volgende flitsen waren helemaal niet meer herkenbaar), een in aanbouw zijnd huis schiet, afwisselend vloeiend en met kleine rukjes omhoog, de arbeiders als nijvere bijen erin en er omheen, de luchtzwaai van een vliegtuig boven zijn kruin van dakeinder naar dakeinder is te volgen, evenals de lintvormige aktiviteit tussen zijn wortels in de aarde; stil zittende vogels zijn vrij gemakkelijk te lokaliseren (niets is volledig stil, zelfs de aarde niet, noch de stenen die erop liggen, noch hetzelf), maar zodra ze beginnen te bewegen en te vliegen: zijn zij er niet meer.

Dan richt zijn aandacht zich weer naarbinnen (1000-nu, 100-nu,

10-nu, 1-nu later) / wordt onmiddellijk geboeid door en ingeschakeld in de razende aktiviteit die in hem heerst en die niet in tegenspraak is met de traagheid van zijn buitenervaringen, want niet vergeleken met aktiviteiten buiten hem: het opzuigen en omhoogstuwen en vertakken van het sap en de konstante drang hiertoe (waaraan hij voldeed), het driftige naarbuiten persen, het groeien en tenslotte de rusteloze aktiviteit in zijn bladgroen, moeiteloos vervuld, maar ook interesseloos: het doen op zichzelf was hem voldoende.

/ Dan even de schok, onrust (als uit een vóórbestaan): wat *liet* het met zich gebeuren? Daarna = vrijwel onmiddellijk erop geeft het zich weer gewonnen. *Is*, meer niet. Doend en niet doend tegelijk, willend zonder te willen, moeiteloos groeiend en levend en zonder enige drang zich te handhaven. *Is*. Zich ontspannend in de opwaartse stroom, hout wordend, vezels wordend, blad wordend. De bladeren zachtjes trillend op de wind. Een zwak plantaardig bewustzijn, een bewustzijn van hout en vocht en mineralen in het vocht, mensen, dieren en dingen niet meer dan bundels voorbij-ijlende trillingen, flitsen, wazen, onvormen die verdwijnen nog voor ze zichtbaar en duidelijk zijn geweest, zwakke impulsen, nauwelijks lokaliseerbaar. Zo zal het blijven als het blijft, wortels, hout, blad-*als* /

[VI]

/ ... over veertien weken alweer feest... pas feest gehad... veel feest in het leven bedenk ik. Niets te wensen over: eten goed, bewassing naar wens, schoon ondergoed, zomerjas en winterjas, twee kostuums, vier overhemden, en nog wat zakgeld, niet veel, maar kan stiekem wat bijverdienen. Opletten dat je niet te gehaast, te doelbewust de poort uitgaat in plaats van drentelend en doelloos. Moeilijk om vol te houden.

Plotseling ontzettend moe. Oude aderen, traag bloed. Voel het. Kan beter een eindje lopen op het bordes. Beweging is goed voor de bloedsomloop. De meeste mensen sterven in bed: gevaarlijkste plaats ter wereld. Dag meneer Bols. Opzichter-verzorger. Niet erg streng, niet te toegeeflijk. - Ja, gaat wel, gaat wel. / Behandelt me als een idioot, een oud kind, net als de rest. Goed bedoeld, maar toch... Mag niet te weten komen dat ik halve dagen werk, anders ontslag. Werk voor een derde van het normale loon... onderkruiper... zou 't vroeger nooit gedaan hebben als vakbondslid, nu wel... zou 't misschien zelfs voor noppes doen, alleen om wat te doen te hebben? Nee, dat niet. / Voel me wat minder moe... kan zo wel honderd jaar worden... wil het niet, honderd jaar worden, maar wel tachtig of vijfentachtig.

Aan de overkant van de gracht, langs de waterkant loopt Herman. Rechtop, zonder stok. Ik weet, hij heeft 5 potten sjem in zijn kast opgespaard en minstens de helft van zijn zakgeld - 280 gulden zit er al in de doos met kleenex, papiergeld, niet zwaar, anders merkt de verzorger het op z'n wekelijkse inspektie van de kasten. Sparen doen ze allemaal, al weet niemand waarom of voor wie. Kunnen het niet laten, hebben nooit wat gehad om te sparen, te laat om er iets bij te leren, bijvoorbeeld om geld uit te geven. Ik niet, ik maak alles tot de laatste cent op, ook wat ik verdien. Wordt anders toch maar afgepakt, kans op diefstal is te groot. Wordt op eigen rekening bijgeschreven, maar dat is de bedoeling niet, ze willen het zelf *hebben*. En maar potten, potten. Van de tien gulden kadogeld die ze krijgen als er iemand jarig is of z'n zoveelste huwelijksfeest viert wordt twee gulden vijftig of vijf gulden gespendeerd aan een kadootje, meer verwacht niemand van ze, en de rest sparen ze. Maar enkelen zetten het om in lekkere drank.

Toch weer moe. Spieren willen niet zo goed meer... ben het werken ontwend. Geen zin om naar de slaapzaal te gaan voor middagdutje. Het gehoest, gekuch en gerochel, het wegschrapen van keelslijm en in de pot spuwen, zonder ophouden,

geen moment rust... ik kan er niet tegen. Om daartussen te moeten sterven... / Eén moment een gevoel van paniek, dan berusting; vervolgens ondanks hemzelf (uit moeheid?) het binnensluipend verlangen dat het spoedig afgelopen mocht zijn, hoewel liever niet op de slaapzaal maar bijvoorbeeld werkend of lopend of op het bordes staand terwijl hij naar het geschitter van de zon in het grachtwater keek. Het gevoel van ontspanning en overgave was zo groot dat hij moest oppassen of hij stierf ter plaatse. Staande; kijkend naar het geschitter van de zon in het water.

// (Het zette wat ekstra energie in, konsentreerde die rond het hart, zwakte het gevoel van overgave af en versterkte de reeds aanwezige toniese spierspanning; en was als ingeboren: het inen aangeboren doel en de zin ervan, voor zover van een zin gesproken kon worden wanneer iets deze in het feit van zijn loutere bestaan besloten hield...) //

Aiii, de zon, aiii, de bomen, aaiii, *het leven*. / Hij keek naar de hoge populier met de prachtige strakke stam (niet stram) en de volle dichte zuil van groen, zag de bladeren lispelen en huilde bijna van ontroering. Iets verderop stond een tweede, even hoog, even vol en waarschijnlijk even oud: tegelijk geplant. En opnieuw werden zijn ogen vochtig. Moeder-devrouw. Hoe lang geleden al? Tranende ogen: ouderdomsverschijnsel. Maar waarom tranen de ogen van *sommige* oude mannen nooit?

Zitten drie oude mannetjes bij elkaar. Zegt de een: Kun jij makkelijk sterven? Ik niet hoor, zegt de ander, jij? Ik wel, snoeft ie. Doe het dan eens voor. Het ene oude mannetje gaat doodstil zitten en sterft. Verrek, zegt de ander, als ik geweten had dat het zo makkelijk ging had ik het al lang gedaan. Flauw mopje.

[VII]

Zie Hannes strompelen. Toen ie koorts had en ik hem een glas water wilde geven dacht ie dat ik hem wou vergiftigen - om z'n rottige twintig sigaren die hij in z'n kast had bewaard. Denkt het nog. Groet me niet meer, de gierigaard. Maar een lief-oud-mannetje kan ie spelen als er bezoek is, reken maar van jes. Kunnen ze allemaal. Ook ik. Kan het wel, maar doe het niet. Soms wel.

Wat is trouwens oud? Toen ik veertig was dacht ik: van nu af aan word ik iedere dag ouder; daarvóor niet. Nou ook niet meer. Kan me niet (veel) schelen; nee, echt niet. Jezus, waarom zou ik er om liegen? Anders... Wij zien elkaar weer... *Waar*?... Toen ze stierf... Zou haar hier alleen maar overdag kunnen zien; samen wandelen in de zon, op een bankje zitten aan de kade, praten? Trillende hand vasthouden? Zie het ze maar weinig doen, alsof ze van elkaar vervreemd zijn door het gescheiden op slaapzalen slapen, begrijp het niet, maken de indruk dat het hun weinig kan schelen, geen probleem, begrijp het niet, wat de Heer heeft samengevoegd zal de mens niet scheiden... Toch weer moe... moe...

// (De toniese spierspanning al weer verminderd; uitgeput; toch weer sterke neiging tot overgave. Is - blijkbaar - menselijk. Voel einde naderen... lang geleden ingezet, al meer dan vijftig jaar, maar nu sneller... / Probeer opnieuw wat energie in te zetten, maar bezit nog weinig reserve, weinig. Vecht voor z'n leven. Moe. Red het niet, red het niet. Schijnt zelf niet meer te willen, of toch wel te willen, maar niet meer met hele persoonlijkheid. / Even over naar een jongere om wat meer levenskracht op te doen - om hem te helpen? Snel./ Dan plotseling de grotere warmte, bloedkracht, energie. Alsof ik nog moet *beginnen*. Denk:)

/ Soms, als ik ze zo zie lopen... Weet het nog eerder dan de dokter wanneer het zover is. Kom ze tegen op plekjes waar ze anders niet komen, hebben zelfs geen benul wat ze daar uitvoeren, staan er stilletjes de aftocht te blazen.

Soms komt er iemand naar me toe om afscheid te nemen. ‘Nou opzichter, 't is met me bekeken hoor.’ Geeft me een hand. Hadden tot voor kort meestal gelijk; binnen een of twee dagen de pijp uit. Maar met die nieuwe dokter weet je het niet meer. Kalefatert ze op met injekties of zo en verdomd, ze leven gewoon verder. Maakt er een sport van. Vraagt geloof ik niet eens of ze het leuk vinden of niet. Ken er nu al drie die een jaar geleden afscheid van me genomen hebben. Herejezus, ik ben niet kristelijk, maar... / En als ze nou godverdomme niet gauw een nieuw gebouw neerzetten zodat man en vrouw 's nachts bij elkaar kunnen blijven dan grijp ik die wethouder van volkshuisvesting nog eens in z'n lurven als ik 'm zie... Na veertig of vijftig jaar huwelijk gewoon uit elkaar gerukt... Een schande. Er zijn nog tehuizen in de provincie waar ze voor viezerik uitgescholden worden als ze, getrouwd of ongetrouwd, op hun oude dag nog wat troost en warmte bij elkaar zoeken. Hier in Amsterdam niet, al is het officieel niet toegestaan. Ben trouwens blij te konstateren dat het zo lang door kan gaan - bij sommigen. Onaneren nog in de lakens. In een zakdoek zou beter zijn. Te oud voor de zakdoek en te jong voor het laken. Omgekeerde wereld.

Maar op een keer stopt het. Geen sap meer. *Alles* begint op te houden. De kring wordt kleiner, eerst van de grote buitenwereld, dan van de kleine buitenwereld. Zelfs van het doodgaan van andere ouwe mensen hebben ze op de duur geen weet. Op een gegeven moment zitten ze alleen op hun bankje, zonder hun laatste ouwe makker. Eenzaamheid die nauwelijks nog eenzaamheid te noemen is omdat ze niemand missen. De nauwste sirkel.

Jezuschristus, waarom denk ik dit, dacht hij. Slaakte een zucht had een gevoel alsof er een vogeltje uit zijn keel vloog, of een gedachte, of de geest van een oude man of zoiets. *(Nog niet, nog niet!)* en voelde zich opgelucht, ontroerd ook. Niet goed snik je kan en mag in dit beroep niet te gevoelig zijn. Rimpelige oude mannetjes en vrouwtjes gaan op baby's lijken, innerlijk en uiterlijk. Tenslotte moest je ze nog wassen ook en helpen de broek aan

te trekken, de gulp open te knopen om te pissen. Evengoed opletten dat ze niet over je gaan lopen... /

Schrok op. Riep: - Hé opa, dat gaat zo maar niet. Tussen de geraniums. Wat moeten de mensen aan de overkant van de gracht er wel niet van denken? Dat het hier een zwij netroep is? / (En over, nieuwsgierig:) - Ik kon het niet inhouden, zei hij met een ekstra bevende ouwe-marinestem en wat zieliger kijkend dan normaal, ik kon het niet halen naarbinnen.

-Onzin, dat heb je nog nooit gehad. Gewoon geen zin om naarbinnen te gaan, gewoon voor mallemoerskont laten gaan.

-Niewaar, zei hij bijna huilend. Als ik het in m'n broek had gedaan was het ook niet goed geweest. Ik kan ook nooit iets goed doen. (Clown. Hobbelde weg.)

-Als ik het weer zie zal ik...

[VIII]

Welke bevolking woonde nu binnen de muren van Amsterdam? - Een algemene volkstelling is onder Republiek nimmer gehouden, maar er zijn enkele gegevens...

/ Tussen 1578 en 1612 vond een snelle aanwas plaats. Voor 1585 kon de bevolking op 30.000 zielen gesteld worden, maar in 1510 werd door de venetiaanse gezant Contari het getal inwoners van Amsterdam reeds geschat op 50.000. Dit getal is waarschijnlijk te laag genomen. Althans toen de 19de november 1622 een telling der bevolking werd gehouden voor ‘de opschrijvinge van 't hooftgelt’, bleek het dat Amsterdam bijna 100.000 zielen kende, welk getal zelfs met bijtelling van hen die buiten de poorten woonden steeg tot 105.000 zielen of ‘hoofden’.

Na 1630 is de bevolking onder de oude Republiek niet weer ge-

teld. Maar er zijn min of meer aannemelijke ramingen. In 1632 werden weer de huizen geteld: 14.440 in de stad, 1.122 in de voorsteden. Een niet al te onwaarschijnlijke berekening brengt het bevolkingsgetal dan op 125.000. Daarvan uitgaande en rekening houdende zowel met de natuurlijke aanwas als met de uitbreiding van Amsterdam kan men aannemelijk maken dat de bevolking in 1642 kan worden gesteld op 145.000, in 1652 op ruim 170.000, in 1662 op omstreeks 200.000, op welk getal de engelse gezant haar ook schatte.

/ Stellig was dit Amsterdam een der meest kapitaalkrachtige steden der toenmalige wereld. Het kohier van de tweehonderdste penning van 1631 geeft aan hoe hoog in dat jaar de vermogens der Amsterdammers door de regering werden geschat. (Er zijn echter gegevens die het hoogstwaarschijnlijk, ja zeker maken, dat de taxatie niet meer dan een minimum is geweest en dat wij de werkelijke vermogens gerust vrij wat hoger kunnen stellen.)

In het kohier werden ruim 4.000 personen aangeslagen die een vermogen van meer dan duizend gulden bezaten; hun gezamenlijk vermogen beliep 63 miljoen. Wanneer wij verder nagaan hoe dat bezit onder de genoemde 4.000 burgers was verdeeld, dan blijkt dat meer dan 3.000 werden geschat op een inkomen van minder dan f 20.000. De overigen, de keurbende der Amsterdamse gegoeden, vormen nog een groep van 913 man. Van deze groep gaat al dadelijk het grootste deel, niet minder dan 569 af met een vermogen van f 20.000 tot f 50.000. In een kleinere, maar nog vrij grote klasse bezaten 232 personen een fortuin van f 50.000 tot f 100.000. Dan volgen 57 Amsterdammers met een vermogen tussen f 100.000 en f 150.000 en 19 burgers met een bezit van f 150.000 tot f 200.000. Helemaal aan de spits verschijnen 12 Amsterdammers met een vermogen tussen f 200.000 en f 250.000, 3 met een fortuin van f 250.000 tot f 300.000, 6 met f 300.000 tot f 400.000, 2 met meer dan f 400.000 en eindelijk een enkeling, de rijkste man van Amsterdam, met een vermogen van een half miljoen.

Deze rijkste man van Amsterdam kennen wij zeer goed en hij interesseert ons ook nog in het bijzonder. Het is Jacob Poppen, de zoon van Jan Poppen, die op zoek naar fortuin in Amsterdam was gekomen en die nog in 1568 kantoorbediende was. Maar Jan Poppen begon weldra eigen zaken die floreerden; hij werd een vermogend man, bestuurder der Compagnie van Verre, bewindhebber der Oost-Indische Compagnie. Zijn zoon Jacob komt in de regering, wordt schepen, vroedschap, burgemeester, bewindhebber der Oost-Indische Compagnie. Hij stierf in 1624 en liet een vermogen van 920.000 gulden na. Zijn kapitaal was belegd in landerijen, obligatiën in de Oost-Indische Compagnie, onroerende panden in Amsterdam, rentebrieven, deposito's en scheepsparten.*

[IX]

/ Sprong als een langgerekte vonk, hondlengte, geest in de vorm van een hond (nog) en met iets dierlijks (nog) dat meevloog. / (Wat doet dat stomme beest daar? Snuffelt aan mijn enkels alsof een andere hond er tegenaan gepist heeft. Is in staat het zelf te doen, zoals vroeger die herder tegen Ger z'n broekspijp toen ie in de tuin zat te lezen... / Duwt zijn snuit tussen mijn benen. *Hou op. Nee, ga weg jij. Foetsji!*

Honden weten precies wanneer je menstrueert; in een kamer vol mensen pikken ze je er feilloos uit, duwen hun snufferd in je schoot, ruiken en snuiven er opgewonden aan, de geilaards. Ze

* Vooral in de tweede helft van de eeuw werd Amsterdam de stad van de miljonairs. De grote rijkdom die de Oost-Indische Compagnie bracht viel echter niet alleen de zeer kapitaalkrachtigen ten deel, er waren ook veel kleine beleggers, terwijl de Compagnie in de stad zelf een dergrootstewerkgevers was. De dividenden zijn bekend. In 1632 werd aan de participanten 12,5% gegarandeerd, maar in de regel was het veel hoger: 30, 40, 50%.

zeggen vooral tekkels en poedels. Jannie was laatst hoogst gegeneerd toen die kleine snuffelaar... kreeg een kleur; onzin. Wat zou dit trouwens voor ras zijn? Hij strijkt tegen mijn been alsof hij iets van me hebben wil. *Nee, ik heb niks*. Misschien een suikerklontje in mijn tasje van toen we gisteren koffie dronken in Lido; wacht. - *Hier! - Schrokkerd*. Krijgt zeker niet genoeg te eten. Likt m'n hand. Dankbaar voor een suikerklontje. - *Nee, nou weg. Op. Ik heb niet meer*. Wat zou het voor een hond zijn?)

/ En weer terug, soortloos. De suiker smelt in mijn bek. Lekker. Ik blaf van dankbaarheid, kwispel met mijn staart (zoals het behoort), wil de hand likken die mij de lekkernij gegeven heeft, maar ze duwt mij weg. Ik ga aarzelend, de fijne smaak van suiker nog in mijn mond; misschien kan ik straks in een ander te weten komen wat voor ras ik ben, tenzij ik een mengras ben. Wie weet heb ik wel een eigenaar. Ik ben nieuwsgierig wie het is. Ik zal zijn handen likken, tegen hem opspringen, aan zijn voeten liggen, zijn bevelen opvolgen - ja -

[X]

Lot Huygenz Gael, Schout der stad, Eyssenaer van 's Heeren wegen in Cas van Delict beklaagd in den Openbaren Vierschaer voor de Heeren Schepenen der stad, den hond van *Jan Jansz van der Poel*, genaemt *Provetie* ofte so anders met naem ofte toenaem zoude mogen zyn genaemt tegenwoordig synde gevangen, seggende dat hij *Provetie*, sig niet zoude hebben ontzien op Sondag voorlede, wezende den 9^{e} Mey 1595 te byten het kind van *Jan Jacobsz van der Poel*, welk kind was speelende tot zyn oom en hadde een stuk Vlees in zyn hand, en de voorn. *Provetie* daer na grypende, heeft het voorn. kind gebeeten ende alzo een wonde geinflegeerd in de tweede Vinger van de Regterhand gaende door

het Vel tot aan het Vlees, sodanig dat den bloede de wonde uytliep ende het kind in korte dagen daarna door den schrik, deezer Wereld is komen te Overlijden, waerover den Heer Eysser hem *Provetie* in appreehensie heeft genomen, blykende al het zelve by des gevangens eygen Concessie by hem buyten pyn en banden van ysere gedaan, ende (also) het voorsz. saken syn van quade gevolge die in een stad van goede politie niet moet werde geleeden, maer tot een exempel van andere insonderheyd van quade honden ten hoogsten moet werden gestraft, so Concludeert den voorn. Heer Eysscher in den Naam als boven, dat hy gevangen by definitive Sententie van Heeren Scheepenen sal werden gecondemneert omme gebragt te werden op 't pleyn alhier, alwaer men gewoon is de Boosdoenders te straffen en dat hy, aldaar door den scherpregter aan de galge tussen Hemel en aerde zal werden gehangen, en met de Koorde gestraft, dat er de dood na volgt en dat voorts alle zyne goederen zullen worden verklaard verbeurt te zyn, ten profyte van de Graaffelykheid ofte tot anderen &c. &c.

COPIE SENTENTIE

Scheepenen der stad gezien hebbende den Eysch en Conclusie gedaen en genomen by *Lot Huygensz Gael* Schout dezer stad op ende ten Lasten van den hond van *Jan Jansz van der Poel*, genaamt *Provetie* ofte so hy anders met naam ofte toenaam soude mogen zyn genaamt, tegenwoordig synde gevangen, gezien mede de informatie by den Heer Eysscher tot dien eynde bekomen, mitsgaders de gevangens eygen Confessie buyten pyn en banden van yseren gedaan, doende Regt, en uyt den naem enz hebben hem gecondemneert en condemneeren hem mits dezen geleyd en gebragt te werden op 't Pleyn alhier, alwaer men gewoon is de boosdoenders te straffen en dat hy aldaer door den Scherpregter met de Koorde aan de Galg tussen Hemel en aarde zal werde gehangen tot dat er de dood na volgt, dat voorts zyn dode Lyf zal werde gesleept op een horde tot op het galge Velt en dat hy aldaer aen de galge zal blyven hangen tot afschrik van alle andere honden, en

elk tot een exempel, Verklaart voorts alle zyne goederen indien hy eenige mogt hebben te zyn verbeurt en geconfisqueert, ten behoefe van de Graaflykheid &c.

Actum in de Openbare Vierschaar Preesentibus alle de Heeren Scheepenen den 15 mey 1595.

[XI]

Handgeven. ((Hand uitsteken; de ander eveneens, schuin vooruit, op elkaars buik gericht. Tot zijn paniek schiet zijn hand langs de andere heen; zonder in staat te zijn de hand nog tegen te houden vervolgt deze zijn weg en steekt messcherp door het lichaam van de bezoeker; komt er aan de andere kant weer uit; verlengt zich nog een meter of zo en veert dan weer terug, terug tot een formaat kleiner dan normaal: softenonhandje. Nieuwe paniek. Waarna de hand snel weer aangroeit en zich herstelt.

Daarna probeert hij het opnieuw: vliegensvlug hand uitsteken, de hand van de ander grijpen en drukken, ferm, met een onhoorbare zucht van verlichting en enigszins verbaasd dat de ander normaal reageert.))

Glimlachen. Blij j.t. zien... Ga... Hoe langg...? Handen vliegen door het vertrek, ogen, monden - settelen zich tot herkenbare, bekende gezichten, gestaltes, misschien één sekonde verwrongen maar dan weer volledig vertrouwd... Lang niet gezien... jullie...? ... de kinderen...?

Fried gaat op de schoot van Bender zitten en glijdt dan af naar de lege stoel naast hem - vergissen is menselijk - drie, vier van de aanwezigen wisselen ogen met de aangekomenen, tuiten hun lippen - ddzzahh - lippen veren weer binnenwaarts... jonger op geworden... dank je... mooie jullrrk... Teo legt een brede jat op Titia's beide volle borsten tegelijk - kan niet, fysiek onmogelij k! - daarna op één enkele borst - daarna... jezus // Ga zitten, ga zit-

ten allemaal! //

Koffiekopjes zweven van tafel naar hand, naar mond (als bestuurd door onzichtbare handen), naar Birgitta, Fried. Woorden worden uitgewisseld, glippen ene oor in andere oor uit en een ander weer in of alle oren tegelijk, blijven hangen wellicht, zweven. / Onder nieuwe staande lamp met enorme, halfronde boog van blinkend chroom die bijna de halve kamer overspant. Daarnaast nog wel vijf andere lichtpunten en -ornamenten. Mooi. Goed. Knipperen even, helder oplichtend en weer dovend. Dan stabiel. Goed. Glimlachen. Lachen. Als het niet werkelijk was had hij het tot werkelijkheid bijeen kunnen fantaseren, of het had een televisietafreel kunnen zijn door een ander ontworpen en uitgebeeld.

Waldo zegt: - Hebben we je laatst niet op de televisie gezien, bij de opening van...

-Nee, zei hij, dat was ik niet.

Hij leek anders sprekend op je.

-Kan zijn.

-Wie was het dan?

-Iemand anders op wie ik lijk...

-...

-Alle Nederlanders lijken tegenwoordig op elkaar, vooral op de tevee.

Gelach.

-In zwart wit kun je ze helemaal niet meer uit elkaar houden.

-Moet je kleurentevee nemen... kun je de mensen tenminste aan hun kleren herkennen, of aan hun huidskleur.

-Moet je wel een huidskleur hebben.

-*De waarde van uw kleding is uw eigenwaarde*.

-Gek hè, een kleurloze neger of chinees bestaat niet, alleen een kleurloze blanke.

-Huidskleur als eigenwaarde... black is beautiful...

-*Playtex-nu ook in huidskleur*.

-Jezus, hou op, zei Bender, daar krijg ik de hele week al buikpijn van.

-Neem aspro-bruistabletten.

-*Certiform-herenondergoed - een tweede huid - laat uw vel vrij ademen*.

-*De waarde van uw kleding is uw eigenwaarde*.

-Stop!

-*Miljoenen vrouwen over de hele wereld hebben plotseling een beter figuur*.

-*Met...*

-Hou op in godsnaam.

-Mensen *verrijkt met textieldeodorant*.

-Wie wil er nog een petit-four?

-*Drie halen, twee betalen*.

-Hou op zeg ik je.

(Er zit iets in, dacht hij; voor veel mensen, vooral jongeren en arbeiders had kleding iets emancipatories, versterkte hun gevoel van eigenwaarde. Verdomd. Naakte mensen leken nog meer op elkaar. Moos die over de muur van het nudistenkamp gluurdeof was het de Tuin van Eden? - kon niet eens zien wat mannen en wat vrouwen waren omdat ze geen kleren aan hadden-oude mop, twintig jaar later toch nog zinvol. Welke blanke heeft de witste huid? Een homo gewassen in Omo.)

-Jij denkt, zegt Titia, verwijtend haar vinger heffend, Lokien denkt op een avond als deze waar andere mensen bij zijn... genant...

trekt aan puntje van zijn neus...

Een auto rijdt door de muur, eerst het scheurende geluid van het wegrijden (bij wijze van voorecho), geklaxonneer (drie maal kort), daarna de auto zelf (: echo in de vorm van een auto), schiet dwars door de kamer en de drukpratende gasten heen zonder dat iemand het merkt / verdwijnt. Een vogel, een duif, een spreeuw vliegt door het ommuurde, met tabaksrook bezwangerde uitspansel, gevolgd door een vlucht krijsende meeuwen, maar niemand die het hoort.

-... moet bij het denken de hulporganen niet onderschatten, zei hij. Sommigen wrijven met een vinger langs hun neus, anderen

plukken aan hun linker oorlelletje - nooit het rechter!... maken het lichamelijker... opwindender...

Fried: - Jij trekt altijd aan een uitstekend neushaartje.

Een beetje verontwaardigd, alsof ze een intiem familiegeheim had prijsgegeven: - Altijd, altijd... hoe vaak is altijd?

Teo zei: - Vroeger kreeg ik mijn vruchtbaarste ideeën als ik onaneerde en om niet te vlug klaar te komen aan iets anders dacht, in het wilde weg.

-En nou dan, zei z'n vrouw. Of heb je daarom niet zoveel vruchtbare ideeën meer?

-Barst open, zei hij. Zo zie je wat er...

-Er zijn er ook die met hun tong tegen de binnenwand van hun wang schuren of hun lippen tuiten in de vorm van een zeeanemoon, om over eenvoudiger dingen als over het onderkinnetje wrijven maar niet te spreken.

-De meeste mensen denken trouwens helemaal niet bewust als ze hun beste ingevingen krijgen...

-Nou, de meeste...

-Einstein zei dat hij zijn geniale vondsten het eerst in min of meer heldere beelden zag, soms zelfs van een letterlijk gespierd karakter, maar nooit in woorden. En Norbert Wiener, je weet wel de vader van de cybernetica, die sliep soms tijdens het collegegeven en zijn studenten waren dan gevleid want dat betekende dat hij naar hen luisterde en hun vragen kon beantwoorden. Als ie niet sliep dacht hij altijd aan andere dingen, fundamentele problemen. De man kon aan twee dingen tegelijk denken.

-Maar dat was dan ook een genie, zei z'n vrouw.

-In ieder geval moet je de hulporganen waarmee gedacht wordt niet uitvlakken, zei hij, die zijn enorm belangrijk bij het tot stand komen van ideeën en alle uitstekende lichaamsdelen kunnen er voor dienen, ook de armen en benen en...

-Ik kan me heel goed voorstellen dat een invalide zonder armen en benen of een volwassen softenonmens...

-O god, begin je weer, zei Birgitta. Jij zult je die dingen *niet* goed kunnen voorstellen...

-Soms denk ik, zei hij, ik zou best wat meer intelligentie willen hebben, maar dan denk ik: wat moet ik er mee *doen*, d o e n ,

DOEN.

Het holle geblaf van een hond - een bokser, domicilie houdend op tweehoog - weergalmend in het trapportaal - irritatie - waarna het dier enkele sekondenlang hondsdol en agressief door de kamer springt, in alle luchtlagen van vloer tot zoldering, tussen hoofden en benen door, koppen en glazen en schaaltjes met nootjes en zoutjes omwerpend, snel tegen een stoelpoot pissend, waarna hij even snel de benen neemt en niemand die er op reageert, ook hij niet. De kopjes en glazen, met inhoud, herstellen zich in hun oude stand. Even voelt hij een haast onbedwingbare neiging zich op zijn knieën te werpen en aan de stoelpoot te snuiven en te blaffen. Dan is de verleiding alweer voorbij. Het voorval vergeten.

/ ... vooruit dan maar, je mag net zoveel drinken als ik wil... Hij? Hou op, hij geeft net zoveel uit aan drank als ik aan de psychiater... Akkoord, akkoord, de ene mens is de andere niet... Ik trek altijd driekwart van mijn drankrekening af van de belasting... komt belastinginspekteur, vindt het teveel, zeg ik verontwaardigd: Maar meneer, u denkt toch niet dat we dat allemaal zelf opdrinken? - Nee, zegt ie, nee, neemt u me niet kwalijk mevrouw... Wat, wat zei je?...

/ Geërgerd keek hij naar een heel orkest van auto's, bromfietsen, motoren dat luid en geïrriteerd toeterend door de kamer reed... de tirannie van hun drift... paar sekonden oponthoud... tuig... motoren van adrenaline, I pk, tuig... (Waldo:) Ik zal God op mijn blote knieën danken als ik doof ben; heb ik eindelijk geen last meer van het lawaai... Zal ik... Ja graag... / We zien elkaar veel te weinig... // Soms plotseling de vaag of half aanwezige schim van iemand die ze kenden (: hij, Fried, de anderen), in en door woorden opgeroepen en die luttele woorden later weer in het woordloze niets oploste, soms nog even dreigend of beminnelijk op de achtergrond zwevend (: bovenlichaam op ooghoogte), plaatsmakend voor een nieuwe persoon,

politicus, sportman, schrijver, bediende uit een delicatessenzaak, popster, tv-verschijningen, die op hun beurt weer verdampten tot onzichtbare aanwezigheden of opvallende afwezigheden, enzovoort. Woorden, woorden... // We zien elkaar veel te weinig... Jullie moeten weer eens... / Niet ieder mens is ... /

Iedere keer als zijn auto gerepareerd moet worden heeft ie maagklachten. Pas als de rekening betaald is gaat het langzaam over. / Het wordt tijd dat die auto dan eens naar de psychiater gaat... Bordje in spreekkamer: NO CURE NO PAY. / Hahaha! / ... / Zo komt Splinter door de winter... / ... / TELEFOON. Ja? zei hij, met wie? met wie?... O ja; sorry, ik heb momenteel bezoek zoals je hoort - mag ik je morgen even terugbellen?... Goed ja... dag... Wat? wat zei je?... Nee, ik zei niets... Ja. ... Hahaha... zeker de BVD... En //

Opnieuw gevangen in een van die draden (: soms), als in een web van gerichte krachten waaruit ontsnappen haast niet mogelijk is wanneer het er eenmaal in zit: vooral in momenten van argeloosheid en energieloosheid. Razendsnel voortgeplant worden, en terug, een snelheid die zelfs voor hem, naar het weet, onachterhaalbaar is. / ... zzrr, rrtt, ttll, mmm... jaw... aar... / ... en co... zei... / ... ttllmm, ttllmm, rrr, daaadaaa, krrr, akkakkakk, krrrr, tzzmm, tzzmm, tzzmmm... heen en weer geschoten: tamelijk zwak maar ervaarbaar en steeds meer duidbaar... / eeft'n om egen... trreu... rdige... toen... ingij aan de at? at?... ja... Verest... e... e?... Aaa... / Wat? wat zei je? - Nee niets. - Hahaha... zeker de BVD... Dag! /

Pas toen de lijn, trillingloos, stierf, stopte het; het bleef opnieuw betekenisloos achter. Schoot weg, als steeds onvoldaan, een van klank en trillingen ontdaan woord, woorden. En terug //

Als een kleine konkrete engel in nachtjapon de verschijning van Gwen in de deuropening. -... wakker geworden.

-Kom maar, zei hij, kom maar. Al die woorden maken ook zoveel lawaai hè (: woorden in mensengedaante, luidruchtig).

Ze springzweeft op hem toe, tussen zwevende glazen, asbakken,

hoofden door, rakelings langs het fantoom van een ronkende vrachtwagen. Keelremmen protesteren. Gelach. Duikelt eenmaal om haar as alvorens op zijn schoot te wippen. Wrijft haar wang langs zijn nu licht bestoppelde wang. Fried achter hem. De heilige familie-drieéenheid, omhuld door de lamswollen glimlach van de gasten.

-Wat wil Gwenneke hebben?

-Glaasje wijn.

-Geen denken aan.

-Kan ik lekker op slapen.

Pijnlijk hoog gelach, dat even de dunne gehorige muren van de flatwoning doet instorten en de benedenburen tegen de zoldering = hun vloer doet bonzen, àwww. Hij stampt terug, waarbij zijn voet door de bordkartonnen vloer heenschiet.

Trekt zijn voet terug. Tikt met het topje van zijn middelvinger op het puntje van haar neus. Zegt: - Je mag nog een wens doen. Waarop ze natuurlijk wenst dat ze de hele avond op mag blijven.

Warm nu. Bezwaar van de vele lampen. Niet aan gedacht. Lampen nemen even af in lichtsterkte, doven half - schrikt - lampen knipperen even en lichten weer op. Goed. Doet zijn jasje uit. Rook begint op zijn keel te slaan. Rookt zelf sinds anderhalf jaar niet meer. Leeftijd waarop je eraan begint te denken, dat wil zeggen aan longkanker. *Ik zou iedereen wel willen toeroepen: Stop met roken, dan gaat min gemiddelde leeftod omhoog!*

Ziet hoe Waldo een meterslange arm uitsteekt en met zijn hand onder Titia's rokken graait terwijl het gesprek tussen hen gewoon doorgaat. Niemand ziet blijkbaar iets ongewoons. (Had het al lang in de gaten. Zat haar de hele avond al met zijn ogen-op-steeltjes-te versieren.) En plotseling zitten alle vrouwen met ontbloot bovenlichaam te praten en de gulp van Waldo barst open als een tulp. De warmte in de kamer, van lampen en lichamen, begint al menselij keren lichamelijker aan te voelen en te ruiken, met een lichte geur van transpiratie bij wijze van menselijk ozon. Lekker.

Gezellig. Met lekkere drank. Woorden. Maar in plaats van opgewondener te worden zoals de anderen voelt hij zich al kalmer worden, bijna gerustgestelder. Inmiddels is ook het kamerinterieur zich gaan stabiliseren (: of zijn blik?). Een enkele maal konstateert hij nog, nauwelijks met bevreemding, laat staan verbijstering, dat een oor of been gedraaid aan een lichaam zit, de tafel of de antiekkast een decimeter boven de vloer zweeft, de lampen knipogen en soms zelfs even rood, oranje en groen worden, een auto of vogel door de kamer schiet, maar amper een paar sekonden later hebben de normale verhoudingen en relaties zich hersteld. Tenslotte treedt een komplete stabilisatie in. Toch ervaart hij het nauwelijks als een opluchting, heeft eerder een gevoel dat iets hem is ontsnapt buiten zijn wil om - /

Fried: - Het verleden nadert ons hoe langer hoe dichter. Nu wordt de mode van tien jaar geleden al herhaald. Als je je kleren tien, vijftien jaar laat liggen kun je ze weer opnieuw dragen... /

[XII]

Overmits naaderhandt een alghemeen gerught gingh dat de zelve Aacht Germonts, de Moeder, een Kol of Tooveresze, en het begravene kindt, een wonderlijk kindt zoude zijn: zoo verklaarden zy *Deponenten* dat op den 24. daar aan volgende, 't voorsz: kint, zoo by eenige van haar getuyghen, als ter *Praesentie* van d'andere, by *Consent* van de Heer Officier haarder voorsz. Stede, wederom opgegraven, en ten by zijn van veele andere, 't Kistje geopent, en 't kintje bezien is geworden: vinden in 't zelve kistje leggen een toegemaakt kindt, gewonden in schoon Lijnwaat, en met menichte van spelden daar in vast gespelt: dewelkke los speldende, was het Lighaam van een Stok-visch, de Armen van twee Beulingtjes, en het hooftje van een roode Kool; over-

trokken met een velleken van een blaas, daar op een Mutsjen, met een topjen hayrs uytsteekkende; hebbende onder 't hooftjen neer-waarts over 't lijff, een doek, met een ghenaayde binnen randtje gespelt; waar op, met swarte zijde, genayt stondt de letteren A.G. En naa dien dat alles, tot groote verwonderinge strekte, en dat 'er geseyt wierde dat, op het zelve Kerk-hof, noch twee andere Kinderkens, by de gemelde Aacht Germonts gebaart, begraaven waaren; waer onder mede vermoed' wierde dat lichtelijk eenig bedrogh mocht schuylen.

En als de Kistjes, in de Kerk tot Zijbekerspelt (daar meenichten van menschen by waaren) wierden gheopent, wierde in 't eerste en oudtste Kistjen niet anders ghevonden dan een Langwerpighe Witte, en (zoo 't scheen) met een Velleken overtoghene Klomp smeer of reuzel; in alle maniere schijnende, de reuzel van een vet Varken te zijn; gelijk dat zelve, met daar in te steekken, en wel te bezichtighen, wierde bevondé. Dan het andere Kistjen geopent werdende, scheen in 't eerste dat daar in eenich menschelijk schepzel lach. Maar naarder bezien zijnde, wierde in 't zelve Kistjen bevonden, dat daar in van gelijken een toeghemaakt Kindtjen lach; van buyten was het lighaam met Lijnwaat bewindelt, en bespelt, daar in ghestopt, waaren menichte van Oude Lappen van diversche *Couleuren*; het hooftje vergaan, maar, zoo 't scheen mede een kooltjen gheweest zijnde.

[XIII]

-Zal ik je nog iets inschenken?

-Nee dank je - mag niet zoveel drinken... slik valium... Aandacht, aandacht.

-Ja, hoe is het eigenlijk afgelopen met dat medies onderzoek...

internist...

-O, niks aan de hand. 't Was gelukkig maar psychies - krijg pillen.

-Welke?

-Van die gele, 5 mg. geloof ik en een mogadon voor het inslapen. Lekker.

Neo-realisme. Je kon tegenwoordig nergens meer komen of 't gesprek draaide erom. Soort vrijmetselaarsgilde, zonder geheimzinnigheid. Wat slik je: librium, valium of librax? Vijf of tien milligram? Gevolgd door het noemen van een tiental namen van mensen uitje omgeving die ze ook slikten, maakte het normaler. Ineens blijkt iedereen ze op zak te hebben of op z'n buro, bij wijze van sucrosetten of zo.

Hartkloppingen, zenuwtrekkingen, tics, overwerktheid, niets aan de hand, bij niemand, 't was alleen maar psychies. Gelukkig maar.

-Proost! zei hij, als echoreaktie op wat hij dacht.

Pillen en spelen. Superrealisme in ziektevorm, als dagelijkse realiteit.

-In een wereld waarin bijna iedereen ziek is, wie is dan nog gezond te noemen, zei Titia.

-Onzin onzin, barstte hij uit... die eeuwige gemeenplaats. In een wereld waarin iedereen ziek of neuroties is is iedereen ziek of neuroties. Niet het gezondheidsbeeld of het ongezondheidsbeeld is fout, maar de wereld, de mens, het wereldbeeld. Dat blijft zo, ook al is iedereen ziek.

-Je zou er een zich verbredende sirkelgang in kunnen zien, zei Bender. Een verziekte geest verziekt zijn omgeving, nadat die vaak al door zijn omgeving verziekt is en de verziekte omgeving maakt meer mensen ziek die op hun beurt de wereld nog verder verzieken en ga zo maar door-maar het aantal slachtoffers dat onder die verziekte wereld lijdt is altijd veel groter dan de veroorzakers ervan...

-Maar wanneer is het dan begonnen, zei Fried, dan moet de hele historie ziek zijn.

-Is ie ook, zei Bender, of liever de geest van de historie en zeker als je ziet hoe lang er al utopieën ontworpen zijn door mensen die hun omgeving ook niet zo fijn vonden; in de oudste geschriften kom je al ontwerpen voor een betere maatschappij tegen of op z'n minst het verlangen naar een betere wereld... Als socioloog kan ik het weten... *Dan zullen zij hun zwaarden tot ploegscharen omsmeden en hun speren tot snoeimessen... De wolf zal bij het schaap verkeren en de panter zich nederleggen bij het bokje; het kalf, de jonge leeuw en het mestvee zullen tezamen zin en een kleine jongen zal ze hoeden...*

-Die teksten ken ik, zei hij, alleen had ik me nooit gerealiseerd dat ze utopies waren. Maar die historiese geest van jou...

-Heb ik niet gezegd, zei Bender, ik zei: de geest van de historie en dat is iets anders...

-Goed, zei hij, merkend hoe gespannen zijn toon klonk, alsof hij op het punt stond een diep geheim te verklappen waarvan hij zelf niet eens wist dat het er was, goed. Maar ik kan me *voorstellen* dat er zo'n historiese geest is, stel je het even voor, *letterlijk*, een aantal van die geesten, je zou ze ook psychonen kunnen noemen, psychiese deeltjes, neutraal geladen, die zich chronologies of zelfs a-chronologies door de tijd bewegen en naarmate ze meer ervaringen opdoen - het hangt er natuurlijk van af waar en bij wie ze die opdoen - naarmate zo'n psychoon meer ervaart en meemaakt wordt hij minder neutraal, en zwaarder, gekonsentreerder, materiëler...

-Dat is pure fantasie, zei Bender, literatuur, metafoor...

-Natuurlijk, natuurlijk, maar het is *denkbaar*, zei hij. In het begin ervaart het de dingen die het ziet en de situaties waar het in terechtkomt gedeformeerd, verwrongen - uit ongewoonte, abstraktheid, gebrek aan zwaarte, kortom aan materie...

Titia zei: - Je kunt je ook afvragen, of zo'n ding als jij bedoelt deformaties gedeformeerd ondergaat, misschien ervaart hij ze dan wel als normaal.

-Misschien wel, zei hij. En daarom kom je er ook moeilijk achter - ben ik het of die geest die ziek is of allebei...

-En hoe zou die geest of dat persoon dan ontstaan zijn, zei Bender.

Glimlachend: - In werkelijkheid of in mijn geest?

-Watje wilt.

-Schenk mij dan maar eens in, zei Birgitta, mijn geest is zo aards dat...

Hij schonk in. - Proost, zei hij, haar aardse vormen met een potloodpuntige blik natrekkend. - *Het lichaam van een mooie meid / is een parel in de klassenstrijd*.

-Het luidt geloof ik iets anders, zei Teo, met een bolvormige stem. - *Een lekkere rebelse meid / is een parel in de klassenstrijd*.

-Ja, dat is geloof ik juister, zei hij. Tegen Waldo: - Jij ook nog?

-Nee, ik wou even wachten.

Goedgoed. Neukerds zijn geen drinkerds, drinkers geen neukers - oude volkswijsheid. Pillenslikkers waarschijnlijk evenmin. Depressieve mensen vogelen minder. Lost het bevolkingsvraagstuk op, spelenderwijs.

-Wel, zei hij, ik kan me bijvoorbeeld voorstellen* dat zulke deeltjes spontaan ontstaan zoals nu ook nog spontaan materie in het heelal ontstaat, net als in den beginne, of dat er in de loop der historie zoveel psychiese energie is vrijgekomen door al die werkzame geesten die de mensheid heeft voortgebracht dat er op gezette tijden een konsentratie ontstaat, een verdichting die een eigen leven gaat leiden, bewustzijn ontwikkelt. Zo'n psychies deeltje, hoe lang geleden ontstaan in de kosmiese ruimte of rond onze planeet ontmoet op zijn zwerftocht door tijd en ruimte...

-... wereldgeest die zichzelf verwezenlijkt...

-Ben je belazerd, zei hij geschrokken, geen hegeliaans gelul, geen wereldgeest, veel, veel kleiner... pure metafysica die fysica wordt of tenminste materiële vormen aanneemt... want een geest die geboren wordt wordt een mens...

-Wie maakt mij eens aan het lachen, zei Birgitta, het is allemaal

* Andere mogelijkheden zijn denkbaar. Zie p. 297 e.v.

zo ernstig.

-Lachen is gezond.

Hij lachte. - Je hebt gelijk, zei hij. Eigenlijk zou dan eerst uitgemaakt moeten worden wat gezond is -

-maar dan niet door ons.

-Er zou een grammofoonplaat moeten bestaan met iemand erop die zo aanstekelijk lacht dat je er geen weerstand aan kunt bieden. Zo'n plaat zou lopen als een tiet. (Waldo)

-Zo'n plaat bestaat geloof ik al. (Teo)

-Nog niet, maar ze zijn er wel aan bezig las ik... Zelfde gedachte op verschillende plaatsen geboren...

-Zo zie je maar, zei Birgitta, en nu wil ik lachen.

Hij zei: - Ken je die van dat oude mannetje? Zitten drie oude mannetjes bij elkaar. Zegt de een: ...

-Hou op! Ik zei, ik wil LACHEN.

... zwartkijker... ziet het verle

den altijd somber in...

O nee? Wacht maar af... Als ik aan de regering kom krijgt Den Haag alsnog stadsrechten en jij...

Hou op, zeg ik je... Zet maar een plaat op ja...

-Hij? Hij had al kleertjes aan toen ie uit de buik van z'n moeder kroop.

-Een histories uniformpje zeker.

... Zet maar een plaat op ja... nee, een *andere*...

Alle doden zijn tot nu toe gestorven behalve hij... Precies de man van Tollund, op z'n 32ste de knapste dode ter wereld...

Nee, ik zei *muziek*, geen Bach of Vivaldi...

Stòp nou, stop!...

... En Jezus zeide tot de schari / als er geen wijn meer is dan drinken wij maar klaaari...

[XIV]

/ ... vraagde men in stilte aan Arance wat voor een dochter ik was? die haar voldeed met te zeggen dat ik een Nicht van haar was, die begeerte had om ook de konst te leeren, en tot dien einde aldaar met haar gekomen was, waarom sy onbesorgd voor my mogten zyn. Nadat wy nu alle met den anderen compleet vergaderd waren, gingen wy in een ronden kring staan in een grote zaal, rondom een tafel daar een Kat op lag, die sy na het scheen besworen hadden, en d'een na d'ander daar de hand op leggende, vervloekte zich elk driemaal; en daar mee een vreesselik gelol makende ging haar Mortentia voor, en geleide haar in een diepe kelder door een enge verborgen ingang; en ik volgde, hoewel al met eenige vreeze, of ik weet zelver niet wat vervoering, alzo my dacht dat den Duivel rondom was, en kwam met al den hoop binnen. Hier zag ik de wand rondom beschilderd met grouwelijke Gedrogten, dat vervaarlik was aan te sien; en daar en boven, door middel van eenige Was-kaarssen, die rondom stonden te branden in doodshoofden, die tot kandelaars gemaakt waren, een menigte van Doodsbeenderen, Slangevellen, gedroogde Padden en Nacht-uilen, en ik weet zelver niet wat vremdigheden meer. Onderwijlen sloot men een groote kas op, en daar in een geheele winkel zijnde, kreeg men daar eenige smeer-potten uit, nevers eenige houten poppen, als daar de kinderen mede speelen, doch rondom met leden, gelijk ook eenige toverboeken, die met vremde Caracters geschreven waren; en alzo zette men sich rondom een groot vuur, dat daar op 't midden van de vloer, daar een schoorsteen recht boven was, brande, en stelde zijn konst, onder veel schrikkelijke blasphemien, te werk. Mortentia, die, hoewel nog jong zijnde, al een van de voornaamste was, nam haar pop, en smeerdense, rooktense tegen 't vuur, en priktese met naalden, zo dat ik daar over verwonderd was; doch hoorde eindelik dat sy

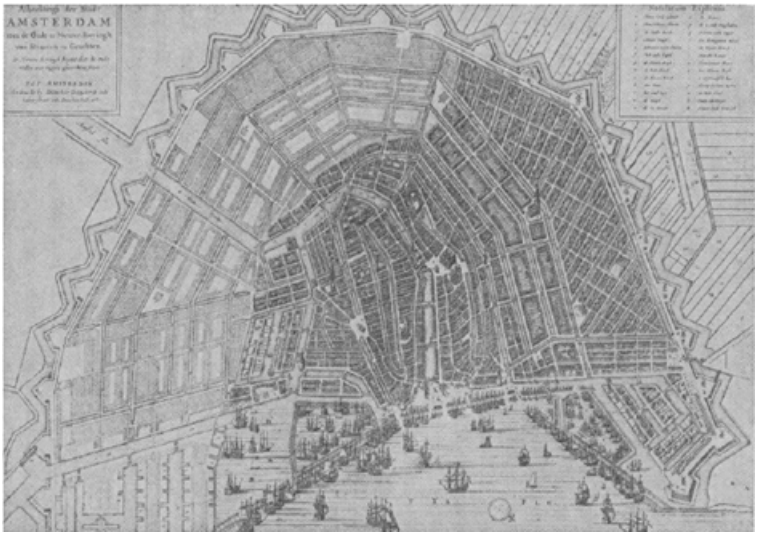

Afbeelding der stad Amsterdam met de oude en nieuwe royingh van straeten en grachten, 1662

haar Moeder betoverd hebbende, die op dese wijse, of immers daar zy't voorhielden, pijnigden. Wat'er nu af zy, dat dit van een houten gedaante aan een mensch soude konnen overgaan, is my onbekent. Doch dit is immer zeker, dat die goede oude Vrouw veel jaren een vremde kwaal gehad heeft, en dat men de rechte staat van haar siekte niet heeft konnen weten. Een ander had sijn Vader, Suster, Broeder, Man of Nicht, of iemand van haar naaste Vrienden betoverd, dat zy alle onbeschroomd en met grouwelijke besweeringen voor den dag brachten, onder 't plegen van de uiterste wreedheid die zy konden verzinnen. Zommige ook stelden zich bezig met eenige kruiden en doodsbeenderen onder den ander te pulveriseren, en nevens dien kwam'er eindelik een half vergaan jong kind voor den dag, dat men aan stukken kapte, tot asch brande, en met ondermenginge van andere vuiligheden tot toversmeer maakte, en in potten in de winkel stelde. Somtyds was'er een groote stilte, dan wederom een suisinge, en voort een geraas dat verschrikkelik was om te hooren. Eenige elders, zo zy dachten, heen willende vliegen, besmeerden sich onder d'armen, aan d'oxels, slapen des hoofds, &c, en al prevelende binnens monds rondom drajende vielen van haar zelve, en bleven als dood ter aarde leggen, tot dat sy wederom bekwamen, en verhaalden hoe haar den Duivel gins en elders door de lucht gevoert had, en wat boosheden zy uitgerecht hadden. Andere vertoonden dat haar geesten de ligchamen van Katten, nachtuilen, &c. aangenomen, en wondere dingen bespied hadden, en veel diergelijke dingen meerder.

Ten laatste boden zij hem aan onder haar gemeenschap in te huldigen, en hij niet wetende wat zulks beduidde, nam het aan en was daar verblijd over... Men gaat dan hierop in een groot vertrek en zeid dat het vooreerst de gewoonte was van zich naakt uit te kleden en dan nevens de twee die hem tot gezellinnen zouden zijn en d'ander die hem in haar order bevestigen zou, en die reeds een aanvang maakten met haarzelven t'ontkleden, de klederen daartoe geordineerd en die

men uit een kas terwijl haalde, aan te doen... Hij zocht zich t'ontschuldigen en zij, niet wetende waarom, verwonderden haar. Eindelijk begon men door de ontsteldheid van zijn gelaat zowel als door zijn blote excuse enige argwaan te krijgen zodat men om te zien wat van de zaak was hem met force aanviel en de klederen van 't lichaam scheurde... Wat verwondering, o Jupiter, beving haar allen niet, als zij hem als een Vogel uit zijn vederen geschud hebbende een Jongman vonden. Ieder was razende van gramschap, vloog hem in 't aangezicht en scheurde hem met de nagels het vel vaneen. d'Ander, hij onder de voet leggende, schopten, sloegen en stieten hem met zulke hevigheid, dat zij niet eens om haar wet dachten; totdat eindelijk haar razernij een weinig gestild zijnde, zij een touw namen, hem handen en voeten bonden en hem alzo onder in een kelder bij de trappen afsleepten, dat hij lenden, hals en benen dacht te breken en zijn hoofd aan stukken te vallen...

Onze Zaletzusters ondertussen de klederen doorgezocht hebbende, vonden daar een klein flesje met enig water in, en wel oordelende dat dit zonder twijfel al enige oorzaak most hebben, gingen zij eindelijk tot onze ongelukkige Minnaar en ondervraagden hem wel scherpelijk wat hij hierdoor voorgehad had. Doch hij zich met enige blote reden zoekende t'ontschuldigen, bond men hem een touw om de naakte middel zonder enige de minste schaamte voor zijn ontdekte ledenen te vertonen, haalden hem tot bovenaan de zoldering van de kelder en begonnen hem met heetgemaakte vuurtangen op zo onbarmhertige manier rondom in het vlees te knijpen dat hij bad, men zou hem loslaten, hij zou alles vrij hertig uitbelij den.*

* Uit: HET LEEVEN EN BEDRYF VAN DE HEDENDAAGSCHE HAAGSCHE EN AMSTERDAMSCHE ZALET-JUFFERS. Vertoonende In veelderhande Geschiedenissen, Vreemde Voorvallen en aanmerkelijke zaken, haar geveinsden handel, listig beleid, aardige volvoeringen, snode bezigheden, ondoorgrondelijke gedachten, bedriegelijke aanleidingen, valsche vertooningen, en verfoeylijke doortrapte bedrijven.
t'Amsterdam, By Timotheus ten Hoorn, Boekverkooper in de Nes, in 't Zinnebeeld. 1696.

[XV]

Tenslotte een woord over de arbeiders die in deze grote handels- en havenstad leefden en werkten. In het algemeen gesproken is onze kennis aangaande hun levensomstandigheden niet bijzonder groot. De knechts die in dienst van de handwerksmeesters stonden zagen hun vooruitzichten om ondernemer te worden in de loop der eeuw minder gunstig worden. Daarvoor waren de kapitalen voor het bedrijf vereist reeds te groot...

In de huisindustrie heersten geheel afwijkende verhoudingen... vrouwenarbeid kwam hier in de zeventiende eeuw veel voor en, tegen het einde der eeuw, kinderarbeid op grote schaal. - Het uitgekeerde loon was gering; spoelsters verdienden bijvoorbeeld in 1620 16 stuiver als weekloon. In de zijderederij kon men beide vormen, vrouwen- en kinderarbeid vinden; het zijdewinden werd uitsluitend door vrouwen, het uitpluizen der zijde door kinderen verricht. In de kantmakerijen op het einde der eeuw werden kinderen op grote schaal te werk gesteld, vooral na de komst van de refugiés... veel weesjongens voor het spoelen en pluizen. De lonen waren laag; ze begonnen met 10 stuiver per week of zelfs nog minder. Om kant te maken had Pierre Baille de beschikking over 240 weesmeisjes, allen 9 à 10 jaar oud... Ook andere refugiés zetten kinderen aan het werk... er was zelfs een aanvraag van 1000 kinderen.

In het in 1682 opgerichte stadszijdewindhuis werden kinderen en in het bijzonder weeskinderen van 8 tot 14 à 16 jaar te werk gesteld, zij verdienden daar 2 stuiver per week, een loon dat tot 7 à 30 stuiver kon stijgen naar gelang van de gepresteerde arbeid. De werktijden waren 's zomers van 7-12 en van 1-8 uur, 's winters van 8-12 en van 1-6 uur, dus 12 en 9 uur, zeer lange werktijden

inderdaad voor kinderen... Het zedelijk peil dezer kinderen was niet hoog; onder de meisjes vooral hadden de zijdewindsters en doubleersters een slechte naam. Dat door deze arbeid van vrouwen en kinderen de lonen der mannelijke arbeiders gedrukt werden spreekt vanzelf.

In de grotere werkplaatsen en manufacturen vond men vooral geschoolde arbeidskrachten; hun lonen waren in de zeventiende eeuw, gezien hun technisch kunnen, niet fraai.

Naast hen waren vele honderden arbeiders werkzaam zonder enige scholing... zij naderden misschien het meest de moderne proletariërs... over hun weekverdiensten is zo goed als niets bekend...

Van tijd tot tijd kwamen enkele groepen der arbeiders te Amsterdam in beweging. Reeds in 1616 moest scherp gelet worden op de weerspannigheid der lakenbereidersknechts. Wij vernemen dat zij toen ‘courten’ en ‘een opset genomen’ hadden en van plan waren het werk te staken. In 1618 herhaalt zich dit verschijnsel. Niet alleen de patroons, ook de regering bestreed deze pogingen met allerlei scherpe maatregelen. Maar het baatte weinig; in 1626 waren er weer *complotterijen*. In 1638 maakt een stedelijke verordening melding van de dagelijkse bijeenkomst van deze arbeiders, waarin looneisen waren opgesteld. Sedert 1643 wordt hiertegen dan ook door de vertegenwoordigers der gezamenlijke patroons van de hollandse lakenbereiders opgetreden.* Veel geholpen heeft dit alles echter niet. In 1661 wordt wederom bij strenge straffen aan de lakenbereiders-knechts verboden ‘aan de Oude Brugge of op eenige andere plaetsen te courten of vergaderingen te houden’. Later, in 1682, wordt hiertegen met *publieke geseling of tuchthuisstraf* gedreigd. Tien jaar later is de bedreiging zelfs de *doodstraf*... (!!)

* De lakenbereiders behoorden traditioneel tot de ‘lastigste groepen’; vooral de vele Vlamingen eronder koesterden een voorliefde voor ‘complotterijen’.

Traditioneel waren ook de klachten over de stijging der huishuren en de prijzen van boter, kaas, melk en andere victualiën, ‘zulx dat syluyden, meestal scamele gesellen wesende, op 't oude Toen den cost nyet en weten te gecrighen’. Soms dreigden ze met werkstaking of vertrek uit de stad. Aan de vollers werd eens, op straffe van leven en goed te verbeuren, verboden de stad te verlaten; zij waren verplicht hun oude werk te blijven verrichten. Leden zij gebrek, dan dienden zij zich tot het gericht te wenden, waarna hun ‘goede provisie’ zou worden gedaan. Ook de waagdragers wareneen woelig volkje', dat soms aan zware straffen werd onderworpen.

Behalve de werking van straffen werd ook de geneeskracht van de godsdienst uitgeprobeerd. In 1528 had een drietal dragers zich bij de Waag zeer kwalijk gedragen, ‘dobbelende, spelende, droncken drinkende ende vechtende, den coopman qualicken dienende, met vloecken, zweren ende andere quade manieren’. Een van hen, ‘lacke Thoentgen’ moest daarom voor het ondergaan der zon de stad verlaten om een bedevaart te ondernemen naar Einsiedeln in Zwitserland, Langhe Barent moest op gelijke wijze naar Dantzig en Albert Campertgen naar St. Michielsberg in Normandië, alles te voet. Zij mochten niet terugkeren voor ze het bewijs konden overleggen dat ze de tocht volbracht hadden, waarna ze nog een jaar lang niet aan de Waag mochten werken, *op verbeurte van de rechterhand*.

Het vonnis was als een waarschuwing bedoeld voor anderen, maar een paar dagen later had al weer een arbeider gezondigd. Dit keer werd deze helemaal naar Rome gezonden.

[XVI]

Ondertussen maakte men deze ellendige Minnaar met een touw vast en liet hem geheel onverwacht en schielijk van boven door een luik der Zoldering bij de armen achter de rug om, alsof zij hem hadden willen wippen, nederdalen tot nabij op de aarde, in welke staat zij hem lieten hangen voor de ogen van onze Zalet Juffers die hem bijna op het hoofd hadden gekregen en terstond zagen dat zij verraden waren...

Onze zusters, ook zes in getal zijnde, stelden haar teweer en defendeerden haar zo mannelijk dat voort de klederen aan stukken gescheurd, de aangezichten rondom opengekrabd en het bloed

langs de wangen afrolde. 't Waar een bizonder vermaak geweest die dit gevecht elk om d'ere van zijn Collegie had mogen zien. Artezia kreeg haar tegenpartij onder de voet, trok haar het haar uit het hoofd en stelde zich zo met nagels en tanden schrap dat zij haar het een' oor van de kop beet en haar hetzelve in het aangezicht spuwde. Glaasje Roelofs was ondertussen ook niet stil maar had Solide ter aarde geworpen, sloeg haar zonder ophouden en scheurde haar met de vingers 't gehele neusgat uit. Een ander van haar gezusters had Perdricene onder haar klauwen; sloeg haar met de Muil uit de voet zo vervaarlijk in de tronie, dat men van het bloed geen koleur meer bekennen konde en 't zoude slecht met haar afgelopen hebben, mits zij haar de keel toegedrukt had, zo Narcia die haar partij voor dood op de vloer liet liggen niet toegeschoten was om haar te komen helpen, die haar deed opkomen, zo verschrikkelijk wraak nemen en afrossen dat zij onder haar handen te sterven dacht. Berenice had een ander voor die nabij met haar even sterk was, waarmee zij lang om de overwinning kampte; doch eindelijk haar onder de voet krijgende zodanig trapte dat haar het bloed tot neus en oren uitsprong, en daarop haar gespeel Solide ontzettende, nam zij Glaasje Roelofs in de klauwen, trok haar met het haar langs de vloer, terwijl Solide op 'r aanviel, met de nagelen haar de mond aan d'ene zijde tot de oren toe opscheurde, in 't aangezicht spoog en knerstande evenals een razende Tijger. Omphilia in 't eerst tekort geschoten en van haar vijandin onderworpen zijnde, had vanonder zo wel gevochten dat zij haar partij een stuk uit de wang gebeten hebbende en daarop haar na onder aan een verborgen plaats krijgende, zo veel deed dat zij van pijne buiten haarzelve was en zovoort de victorie overliet, wordende, mits 'r Omphilia vol moed voort bovenop sprong, zo erbarmelijk van haar gebeukt dat zij haar fijne ziel daar op de plaats dacht kwijt te worden...

Aurelius onder dit geraas en zijn eigen zwaarte, ontwaakte eindelij k, vond zichzelver in deze staat aan een touw hangen, met gebroken armen en een rondom vaneengereten huid. Daarenbo-

ven zag hij dit gevecht en zijn beulen rondom onder de voet. Hij kermde dat men hem los wilde maken, maar Artezia geen wederpartij meer hebbende, vloog hem aan en tracteerde hem nog immers zo erg als hij getracteerd was, zodat zij hem het vel op veel plaatsen afstroopte en eindelijk, van woeden vermoeid, afliet; hem zonder enig medelijden in deze staat latende hangen.

III

[I]

Het zaaltje was vrijwel tot de laatste plaats bezet. Aan de vurenhouten wanden waren tot boven hoofdshoogte strijd- en protestkreten opgeprikt. // *Saneren - deporteren - spekuleren // Blijf uit onze **BUURT**!* // **HIER WONEN MENSEN EN GEEN AUTOMOBIELEN!** // E e r s t s l o p e n z e d e h u i z e n , d a n d e m e n s e n ! //

Achter de tafel die op een laag podium stond een vijftal mannen en één vrouw. Natuurlijk een voorzittershamer en - een artistieke of studentikoze noot - een antikwaries drukschelletje. Hoewel het een protestvergadering was leek deze meer op een feestelijke bijeenkomst: zoals zo vaak werd er veel gelachen: het was of de mensen elkaar oplaadden: met aktiviteit, hilariteit, warmte, opwinding. De aktiekommittees van deze en de aangrenzende wijk behoorden trouwens tot de aktiefste van de hele stad Amsterdam telde tot nu toe een stuk of twintig buurtkommittees -, mede door het vrij grote aantal studenten en jonge kunstenaars dat er woonde, vooral in de andere wijk die ouder en schilderachtiger was -- in beide zou volgens de planning van het gemeentebestuur veel gesloopt moeten worden, iets waartegen de bewoners zich heftig verzetten -- // **GEEN UITSPRAAK VOOR ONZE INSPRAAK!** // Ze willen van rood Amsterdam een dood Amsterdam maken. // Een illegale ondergrondse... //

In de ene wijk moesten hele huizenblokken wijken voor een metrostation en een vierbaans-autoweg, in de andere voor nieuwe flatgebouwen van bouwspekulanten, enkele kantoorkolossen en een hoge parkeergarage, vnl. voor forenzen. // De wettelijke *ondergrondse is illegaal, want niet gewenst door het volk*. //

Het zaaltje was inmiddels volgelopen; tussen de eerste rij en de forumtafel zaten ze op de grond, in de zijpaden en achterin hingen de lichamen meer tegen elkaar dan ze stonden, trossen mensen kropen als vliegen tegen de zijwanden, klitten aan de zoldering, waarbij het zweet in dunne straaltjes naar beneden gutste. Een kort moment werd hij duizelig in zijn hoofd, naar hij dacht

van de opstijgende warmte; draaide een halve slag. Naast hem zweette de wethouder van volkshuisvesting, de ‘sloopwethouder’. Besmet. Liever had hij niet naast hem gezeten, maar helemaal achterin. / Bladerde met zweterige handen wat in de vlugschriften, wijkblaadjes en buurtkranten die hem in de hand waren gestopt. // WAT ZIJ ONDER INSPRAAK VERSTAAN IS LUISTEREN NAAR HUN (EIGEN) UITSPRAKEN. //

De voorzitter van het wijkcentrum opent de vergadering en heet de aanwezigen welkom, ook de wethouder van volkshuisvesting die - /

Volgt een korte uiteenzetting over het doel van de bijeenkomst, waarna hij *meteen* het woord geeft aan de eerste spreker, die ook zijn vreugde uit dat de wethouder van volkshuisvesting in hun midden is, alleen weet hij niet goed wat de wethouder onder *volk* verstaat (: Eerste applaus. Gebalde vuisten in de lucht. Kreten.) - maar misschien kan de wethouder hun dat in de loop van de avond duidelijk maken. (Applaus.) Zoals bekend zijn onze bezwaren gericht tegen de gemeentelijke afbraak- en herbouwplannen, die beter *af bouw plannen* genoemd kunnen worden... (Applaus.) Sommige passages zijn bijna woordelijk hetzelfde als in de buurtkranten: hier schrijft men nog zoals men spreekt... We worden belazerd bij het leven. Je mag even bij de kommissie Bijstand Stadsontwikkeling komen en dan krijg je te horen dat de beslissing gisteren net gevallen is. *Want wat zij onder inspraak verstaan is luisteren naar hun (eigen) uitspraken*... / Het hart van de stad wordt opengebroken voor metro en parkeergarages... metro waarvoor duizenden Amsterdammers uit hun woningen zullen worden gedreven... een puur prestigeobjekt. / Wij eisen: stopzetting van de metrobouw en het geld niet langer in deze bodemloze put, maar voor het opknappen van betaalbare oude huizen in de volksbuurten, aanleg van zebrapaden en de verbreding van trotwaars, zodat kinderen en ouden van dagen weer veilig op straat kunnen lopen... JA, JA!... / GEEN HUIZEN NEER VOOR HET VERKEER! / ...*De mensen moeten weer leren hun huizen te verdedigen*... JA, JA, JA!... zodat het *hart van Amsterdam*

weer een gezellige en leefbare buurt wordt of blijft, waar de *bewoners* het voor het zeggen hebben!!

Applaus. De opwinding in het zaaltje is zo ongeveer tot het kookpunt van bloed gestegen alsof de revolutie *hier* vanavond zal uitbreken, evenals in tientallen andere zaaltjes van andere aktiekommittees, iedere avond van de week, jaar in jaar uit. Voor een deel van het publiek, heb ik de indruk, *heeft* hij al plaatsgevonden op het moment dat er opstandige taal wordt uitgeslagen, dat is het gevaar van woorden of van teveel woorden - en waarschijnlijk zullen velen vanavond met een tevreden gevoel huiswaarts keren om morgen of een van de daarop volgende morgens met een kater wakker te worden de wereld blijkt niet veranderd en naast hen klinken de slopershamers. Sela. Ik merk dat ik ook door het vuur ben aangestoken. Tegen het enthousiasme en de betrokkenheid van de mensen steekt de uiterlijke kalmte van de wethouder wat kil af; hij is zelfs kalmer geworden naarmate ik het warmer krijg. Het is in het zaaltje bijna niet meer om te harden, nog even en de mensen vallen in trossen van de zoldering, de muren van het zaaltje barsten open van de druk en de emotionele spanning en de wethouder wordt gelyncht en levend gevild. Maar de volgende spreker is al weer even aan het woord./

hele historiese delen van de stad worden aangetast, maar om welke redenen? Om geen andere reden meneer de voorzitter dan dat men de historie ontkent, ontkent terwille van een heden dat niet bestaat... het zijn misschien niet zulke fijne huizen, maar het zijn huizen waarin *wij* willen wonen en daar gaat het om - en als we in andere huizen willen wonen dan vragen we er wel om op het moment dat *wij* het willen... Daarom: niet saneren - deporteren - spekuleren. *De stad is van ons*, meneer de wethouder en dat dient het gemeentebestuur te beseffen. Maar het lijkt er soms op meneer de voorzitter of de wethouder er een persoonlijk belang bij heeft dat die huizen tegen de grond gaan en dat het plan zo gauw mo-

gelijk doorgang vindt, want een stadsbelang is het niet. Wethouder springt woedend op.

-Meneer de voorzitter, dit is een insinuatie!

Spreker kijkt geluidloos fluitend om zich heen en naar boven alsof hij de opmerking niet heeft gehoord. De voorzitter roept hem tot de orde.

-Is dit een insinuatie, meneer Mindera?

-Maar natuurlijk is dit een insinuatie meneer de voorzitter, dat lijkt me toch duidelijk genoeg. Een insinuatie is een bewering die je niet kunt bewijzen maar waarvan je vast overtuigd bent dat ie waar is. Zo ben ik er heilig van overtuigd dat de wethouder op de een of andere wijze belang heeft bij het slopen van die huizen, al kan ik dat op dit moment niet bewijzen. Dus is het een insinuatie, volmondig toegegeven.

Wethouder ziedend. - Dan wil ik dat ie teruggenomen wordt!

Voorzitter kijkt spreker aan. Spreker kijkt andere kant op, weifelt schijnbaar, de zaal in spanning latend. Dan:

-Goed meneer de voorzitter. De wethouder moest beter weten. De bedoeling van een insinuatie is dat hij zijn effekt uitoefent en dat heeft ie gedaan; daarom kan hij gemakkelijk teruggenomen worden en dat wil ik dan ook graag doen. Ik wil zelfs de wethouder mijn ekskuses aanbieden als naderhand mocht blijken dat ik hem onrecht heb aangedaan.

Wethouder opnieuw razend. - Mijnheer de voorzitter...!

-Wat is er nu weer meneer de voorzitter. Moet ik opnieuw iets terugnemen? Dat wil ik met alle genoegen doen als de wethouder er prijs op stelt, *ik* ben niet voor één afbraakgat gevangen. Maar meneer de wethouder is blijkbaar minder zeker van zijn zaak. Want meneer de voorzitter - / De wethouder wil opspringen en weggaan, ik kan bijna voelen hoe hij zijn bilspieren, zijn dijspieren spant -, want meneer de voorzitter, ik heb helemaal niet bedoeld dat de wethouder van volkshuisvesting persoonlijk belang zou hebben bij die afbraakhuizen in die zin dat hij er zelf financieel bij betrokken zou zijn - in deze maatschappij wordt alles meteen in financiële termen vertaald-(*Applaus!*) maar om-

dat het weldegelijk een kwestie van *persoonlijk* belang kan zijn om macht uit te oefenen, om gelijk te krijgen en je wil door te zetten, vooral politiek gelijk, wat dan weer de nodige voordelen met zich meebrengt, zoals wij allemaal weten meneer de voorzitter. En het is maar al te duidelijk dat deze hele metro-kwestie een politieke zaak aan het worden is, die weer eens op de ruggen van de bewoners hier uitgevochten wordt. (Daverend applaus, dat de vloer doet trillen; de wethouder imponeert het niet, noch boezemt het hem vrees in, want dit is een taal die hij herkent, kent, zelf hanteert.) Want.dat.het.een.politieke.zaak.aan.het worden.is, dat meneer de voorzitter, is iets waaraan langzamerhand niemand meer twijfelt - en dan bedoel ik niet eens dat de belangen die er in het spel zijn de belangen zijn van het grootkapitaal of van de verzekeringsmaatschappijen of het Philips-pensioenfonds, maar ook van de partij die zogenaamd een arbeiderspartij is maar die - (Applaus, zij het wat minder) - en.dit.maakt.het.opnieuw.tot.een.*gewone-ordinaire politieke*-kwestie...

De voorzitter slaat nu met de hamer op tafel.

-Meneer Minnesma, als u niet inbindt ontneem ik u het woord.

-Daar hebt u het recht niet toe.

-Jawel meneer Mindersma, ik heb als voorzitter de leiding van de vergadering en ik ontneem u het woord of ik schors de vergadering.

-Mijn naam in Minnema, Minnema, M i dubbel n e m aa. En als u mij het woord ontneemt meneer de voorzitter, dan dien ik onmiddellijk een voorstel van orde in dat mij het woord weer verleend wordt, opdat de stem van de meerderheid, van het protest weer kan spreken, want die stem vertegenwoordig ik.

Applaus. De woordslimmerik.

De voorzitter, onzeker: - Dit is geen voorstel van orde, dit is...

-Oké meneer de voorzitter, ik zal mijn mond wel houden. U denkt waarschijnlijk: de stem van de meerderheid is al genoeg gehoord.

Driftig gehamer op de tafel, maar hij heeft zijn zin gehad.

Na een korte pauze krijgt de wethouder gelegenheid om te ant-

woorden. Niet iedere persoonlijke problematiek is een algemene problematiek, al zijn alle algemene problemen dok persoonlijke problemen... een deelprobleem hoort ook rekening te houden met de boven-individuele belangen... / Waar heb ik dit meer gehoord en in welke kontekst?-Het liefst zou ik nu opstaan en naar huis gaan. Lees in de buurtkrant die op mijn schoot ligt.

Schijnboksen in het praathuis.

...woensdagmiddag weer één van die machteloze schijnvertoningen... In de ring verschonen een aantal te laat en zeer onvolledig ingelichte raadsleden (amateurs) tegen een niet ter zake kundige wethouder (ex-amateur), bijgestaan door een aantal wel ingelichte ambtenaren (beroeps), die hun inlichtingen echter zoveel mogelyk voor zich trachten te houden... Alle partijen stellen zich in zo'n vergadering zeer krities op tegenover de wethouder en hebben thuis erg slimme vraagjes bedacht ... / Als na al die eindeloze redevoeringen de wethouder aan het woord komt, is iedereen de helft van die vragen al weer vergeten, op de andere helft wordt niet of nauwelijks antwoord gegeven. Daarna mogen de ambtenaren nog even zeggen wat ze kwijt willen (en dat is weinig) en ze doen dat dikwijls op zó'n manier dat niemand er iets van begrijpt.

Heeft een raadslid dan nog de moed om één van zijn vragen te herhalen, dan zegt de wethouder dat het al over vijven is en dat iedereen toch graag op tijd thuis wil zijn om te eten. De raadsleden hebben daar meestal alle begrip voor... Wie toch op de tribune... Burgemeester:... geen interrupties... aan regels van spel houden... ALSOF JE EIGEN DEPORTATIE EEN 'SPEL' IS!

[II]

De krant woei op als een met letters bedrukte witte geest, dansend op onzichtbare hondenpootjes. Het grillige ritselen en bewegen, half prop, lokte haar uit, onweerstaanbaar. Om de een of andere reden *was* het onweerstaanbaar; het *moest* gebeuren. Ze sprong er op af, beet. Miste. Beet opnieuw. Trok met haar snuit, de ene poot op een flard. Hield een klein stukje in haar bek. Het proefde niet naar iets eetbaars en ze lipte het weg. Beet weer, woester nu, waarom wist ze niet, er was geen enkele reden toe dan: het ritselen en opwaaien van het witte papier, de gekreukelde geest (: blijkbaar). / Sprong op toen de prop dreigde weg te waaien en ging als een razende tekeer, bijtend, grommend, met haar rechtervoorpoot naar de krant slaand, en hoe meer deze ritselde hoe wilder en uitzinniger ze werd. Het was lachlust opwekkend (wist ze) maar ze kon geen weerstand bieden: het schonk een uitbundig plezier. *Haaahhrr - oeauuuw - wauuw - hhoegrr...* Een groter plezier was (op dit moment) niet denkbaar. *Ggrraahhrr -oeauuw - hhoehgrr!* In wilde bochten kronkelend, soepel gespierd, luchtslagen uitdelend met haar voorpoten, soms half op de achterpoten staand, dan weer speels naar haar eigen staart bijtend als ze deze tijdens een van haar rare luchtsprongen in het ene oog kreeg - *Gekke hond. Kolder in d'r kop. Zeker slecht weer op til*.

/ Flitste weer even over / zag zichzelf (de hond) door twee vreemde ogen (: half hondengeest): *Gekke hond. Crazy. Zeker...* / - bevond dat zijn uitbundige vrolijkheid enkel aan een bepaalde weersgesteldheid en luchtdrukverschillen geweten werd (*(Gekke hond...)*, geloofde het niet en sprong terug-iets van haar hondenvrolijkheid in de mens achterlatend, in de vorm van een plotseling opkomende speelsheid / - zijn hand werd ineens zelfstandig en sloeg naar een lage, over het hek hangende tak - / *ggroehr, grroeauw;* vocht opnieuw tegen de opdwarrelende krant die langzaam op een

witte hond begon te lijken - of was het een hond die op een krant leek - *ggrrraww* - en /

[III]

... grote demonstratie van 26 januari... enorm sukses geweest... honderden buurtbewoners... tegen gemeentebeleid dat bouw van metro, banken, opera, stadhuis enzovoort..., maar geen betaalbare woningen voor duizenden mensen zonder huis of met een zeer slechte behuizing... ook bewoners uit andere buurten, waaronder Bijlmer, die betonnen nieuwbouwwijk... / Als het aan de gemeente ligt wordt iedereen uit de Amsterdamse binnenstad naar zo'n nieuwbouwwijk gedeporteerd... hangt velen van ons boven het hoofd... /

In Bijlmer wonen nu zo'n 18.000 mensen... maar er is nog maar 1 bakker, 1 drogist, 1 sigarenzaak, 1 kledingzaak, 1 slager, 1 café, 1 schoenenwinkel, 1 fietsenzaak, 1 apoteek, en 1 ijzerhandel. *Daarentegen zijn er* VIJF BANKEN in *de Bylmer*. /

... zijn nog een groot aantal aktiepunten op te noemen van... die in de 'Stad van de Toekomst' wonen... / Nou, als dat de toekomst is van degenen die weggesaneerd worden... /

VAN HET ENE OUDE KROT NAAR HET ANDERE NIEUWBOUWKROT.

En waar gaan de Jordaners naar toe? Daar hebben de heren wel een oplossing voor. Naar een polder in de Zuiderzee, en in Purmerend is ook nog wel een boer die zijn land onteigend wordt. Daar komen dan flats, zoals in de Bijlmer met een huur van f 400. - of meer.

Met de metro kunnen de Jordaners dan naar Amsterdam om in Jordaan Zuid te gaan werken; hun huur betalen ze aan het eind van de maand in Purmerend en tussen de middag

kunnen ze even in een supermarkt in Jordaan Noord hun boodschappen kopen, die ze dan 's avonds 60 meter boven de grond in Purmerend of Zuiderzeepolder gezellig kunnen zitten opeten. /

PROTESTEER DOOR BILJET VOOR DE RAMEN / NU EN MORGEN!

[IV]

Hoe de dag, die fatale dag tot het aanvang nemen der Keure, 'k wil zeggen den 3 I ste dag van January meer nakende was, hoe het volk by troepen zig meer en meer door de stad, byzonderlyk op den Dam en voor het Stadhuis vertoonde; en gelyk het gemeenelyk in een aanstaande bewegenisse toegaat, elk praatte daar, na dat hy gezind was, of belang in de zaak hadde: de meeste smaalde op de Ordonnantie, en dat zonder ophouden.

Vele wyven der Aansprekers, geenzins de verstandigste of rustlievenste, roerden slordig hare losse tongen tegen de Regeringe, en gaven de Gemeente een quaden indruk.

De Aansprekers, die voorby gegaan waren, hadden nu ook een rugtbare morring laten verluiden, grimmige en klagende om sommige tot medelyden te troonen, *dat zy, arme halzen, die nu tien, ja twintig, en meer jaren de Sterfhuisen van fatsoeneljke en aansienlijke borgers bedient hadden, after andere, die meer gunst wisten te bejagen, gezet wierden...*

Muitzieke hoofden hadden het graauw ingeblazen, *dat de Keure alleen op de kalissen aanquam;* want *dat de ryke luiden nog voor geld eerlyk begraven werden, maar de armen zouden het om Godswille, als de bedelaers moeten komen bidden*. Ook reed hier by een valschelyk verspreid gerugt op alle mans tong, dat de armen in een witte slegte kist, met het Amsterdamsche wapen van drie kruissen beschilderd, en sonder roef, na de kerkhoven zou-

den getorst worden: welke leugen zeer veel quade kalling onder het gemeen veroorzaakte, als of de geringe luiden quansuis nog na hun dood souden gesmaad werden, en de Aansprekers ten deele hun oogmerk bereikt hadden.

Zondag, de 29 sten January ging in genoegzame stilte door, terwijl de onstuimigheid lag en broeide, en nog geen vonk gevat had, om in brand te geraaken.

Maar des Maandags den dertigsten, wanneer de Heeren Burgemeesteren na ouder gewoonte op het stadhuis vergaderden, vloeide een groote menigte van allerley volk op den Dam, en dicht aan het stadhuis by een: de stoutste vlogen de afgaande Heeren om 't lyf, zagen hen met ongenoegen aan, scholden en morden, en (zoo men sommigen mag gelooven) wierpen hen zelfs eenige vuiligheid na 't hoofd. De hoofdluiden of opzienders, die boven geweest waren om ordre te halen, mitsgaders de Dragers, aan 't Aalmoesseniershuis gekomen, om te hooren wat lyken zy den volgenden dag zouden hebben te bedienen, wierden van 't omstaande kanailje by de mantels gerukt, uitgejouwd, met vuilnis geworpen, soo dat ze groote moeite hadden om het lyf te bergen. Een wisse voorbode, dat het des anderen daags niet beter stond af te loopen.

Nu was de laatste dag van January, die doodelyke Dyngsdag gekomen, en een bende krygsvolk stondt gewapend omtrent zeven uuren op den Dam, en voor de Waag. Een voorzorge die /

[V]

ontneusde vuilik Casper Hansen 35 jaar gedrost uit de Staatse legers zandkruier sjouwer jeneververkoper, per maatje, per slok Moet geroepen hebben dat hij binnen drie dagen de nieuwe goeverneur van Amsterdam zou zijn De

beelden komen op mij af, woordbeelden maken hem, vormen hem/mij Een landschap van diepgroene grassen een grij szilverige, ja duidelijk zilveren rivier, snel stromend, smal Aan de overzijde het geelgroene heuvelland, struiken, groenbruin, bomen, half kaal wordend terwijl ik ze voor me zie, ontbladerend, ontbladerend in steeds sneller tempo Daarboven, in de lucht zwevend, een kleine stad, eigenlijk niet meer dan een ommuurd dorp, een paar baksteenbruine, langzaam gitzwart wordende kerktorens, messcherp omhoog stekend Het dorp daalt neer, zinkt weg tussen de bomen, zijn plaats herziend, tot alleen de torens, opnieuw lichter geworden, baksteenbruinrood tussen de bomen zichtbaar zijn Geen vogels toch, twee, één Een boerderij, tijdelijk ingericht als kommandopost de muren witgekalkt, de raamkozijnen hard groen de tafel waaraan hij zit, de ander, ja

/ Ik zeg nee kapitein ik doen het niet. Wat zegt de kapitein, doen jij het niet? Ik zeg nee, voor die paar rottige dukaten mijn hoofd van mijn romp laten schieten en de maden in het vlees, het brood beschimmeld en geen hele broek meer an me reet. - Jij gaat zegt de kapitein, jij gaat of mijn naam zal geen Rabenhaupt zijn, of Rabenhoeft, ook wel Rapenhaut geschreven. Is zèlfs de liefde tot je land zegt hij je dan niet aangeboren en tot de Prins en de Heren Hoogmogenden der Staten? Misschien als we genoeg te vreten kregen zeg ik, maar tot zolang is niks me aangeboren behalve dat ik mijn buik vol wil hebben met bonen en spek en koolraap en de Prins en de Heren Hoogmogenden daar heb ik m'n buik al vol van. Ga brulde de kapitein en na de aanval zal ik met jou afrekenen of mijn naam zal geen Rabenhaupt zijn of Rabenhoeft, ook wel Rapenhaut geschreven. Hij duwt mij met zijn vlakke hand tegen de borst naar de deur en veegt dan zijn hand af aan zijn broek alsof ik te vies was om aan te raken. Ben ik natuurlijk ook, maar niet voor hem... En weg - /

Dan, in één sekonde sta ik tussen de struiken terwijl de kogels om mijn hoofd vliegen Duw in de rug, in de richting van het open veld tussen

Inschrijving van armen en wezen in het Aalmoezeniershuis te Amsterdam, ong. 1626

struikgewas en stadswallen Ik herken de muren, heb ze eerder gezien Overal om mij heen, voor achter naast mij, wordt gekreund, gerocheld; ik herken de klank Armen, benen, hoofden, ogen, voeten, lullen, klotenzakjes vliegen in de lucht, zweven enkele sekonden vertraagd, vallen Een centenaarszware kanonskogel slaat vlak voor mij in de grond als een losse bril en vormt een halve meter diep gat waarin ik dreig te struikelen, ik Dan duik ik het struikgewas in en neem de benen, meer uit wrok en astranterigheid dan uit doodsangst, ik ben sinds mijn jeugd in het weeshuis met de gedachte vertrouwd dat mijn leven weinig waard is.

Nog geen vier uur later vinden ze mij. Au! au!

Ik had mij voorgenomen niet te schreeuwen, maar kan het niet laten. Au! Bloed spuit in het rond. Mijn neus en oren vallen op de grond als losse varkensoren - alsof ze nooit van mij geweest zijn, en misschien zijn ze dat ook nooit, evenmin als mijn ogen en de rest van mijn lichaam.

Straks zal iemand mijn neus en varkensoren oprapen en ze in het vuilnisvat gooien of ze aan de zwijnen voeren of de ratten. Ik hoop dat zijn vingers eens zullen afbranden, schroeien in ziedend vet of hete kokende pek... Casper... /

En dan mag hij nog van geluk spreken dat hij geen vondeling was en een *naam* had, anders hadden de heren regenten van het Weeshuis hem die gegeven, dik, roodwangig, pafferig, bebeft, tijdens een van hun eet-, drink-, rookvergaderingen, gierend van de pret, elkaar op de bovenarmen slaand, misschien wel op iedere naam, waar een naamloos gevondene levenslang aan geklonken zat, een goed glas ledigend... Cornelia Ansjovis, Antonia Aardbeij, Dirkje Eijerkoek, Jan Brandewijn, Nicolaas Ossentong, Anna Boterham, Karel Krentenbrood, Gezine Ganzepoot, Cornelia Chinaasappel - ik doop u, in wijn - Lena Maria Pappot, Helena Vlooij, Hein Bruinpet, Gerharda Pijpedop en Pieter Podepijp, Maria Schedelnaad, Nicodemus

Nachtlamp... / Woede stijgt in mij op als ik er aan denk dat ik zelf Karel Krentenbrood had kunnen heten of Gezina Ganzepoot. (Ik.) Hun gezichten, blozend, rond, vochtig gelipt, moet hij gekend hebben van schilderijen in de vergaderzaal waarin hij zeker zo nu en dan een blik heeft kunnen werpen of in het bureel van de weeshuisvader waar hij voor een berisping werd heengeroepen, een klap met de plak ontving op zijn open hand of op de knokkels - Of heeft hij enkele van hen in werkelijkheid ontmoet, blozend, vochtig gelipt, bepruikt, alsof het schilderijen warendezelfde of andere, maar in wezen eendere - en misschien heeft een van hen wel, vaderlijk eerst, het woord tot hem gericht, hem uitgehoord over zijn vorderingen, zijn bijbellessen...

Waaruit kent gij uw ellendigheid? Uit de wet Gods. Braaf Casper, braaf. En wie moet men liefhebben bovenal? God. Goed Casper, goed. En wie als u zelven? Ook God. Fout Casper, fout, uw naaste. Wie moet men liefhebben als uw naaste? U zelve. Fout Casper, fout. Wie moet men liefhebben bovenal. Uw naaste. Fout Casper, fout. Wie moet men liefhebben bovenal? U zelve. *Fout Casper,fout!* Hou je hand op Casper. Au! Hou je hand op Casper. Au! U zelve. Fout. Au! God! Braaf Casper, braaf! Kunt gij dit alles volkomenlijk houden? Neen ik, neen ik, want ik, ben, ik, van nature, geneigd... ja Casper, ja... God, en mijnen naaste, te haten... Goed Casper, goed -

Sta op Casper, als de Vader binnen komt...

[VI]

's Morgens vroeg was in 't Noordsche Bos al een begin van 't samenrotten gemaakt, en daar wierd geroepen, *dat geen Wever dien dag op zyn getouw zou zitten*.

Dus doende wierd de Dam hoe langer hoe voller, en omtrent

negen uuren (wanneer de Heeren van de regeringe gewoon zyn boven te komen) was ze gepropt met menschen, van welke een party ruigt van vremde bootsgezellen en loskoppen, die in dit wintersaizoen meest aan land waren, geen klein deel uitmaakte, en de eerste baldadigheid begonnen heeft.

De overige soldaten waren ook ter gezetten stonde op hunne aangewese plaatsen, een compagnie op de hoofd-wagt, een voor 't Aalmoesseniershuis, en de verdere compagnien aan de poorten geposteerd.

Nu was de gansche stad vol krioel, en de ongebondene menigte seer sterk aangegroeid, zoo uit het Noordsche Bos, als van elders om her, mannen en wyven, jongens en meissens, dragende voor haar geweer puthaken, luiwagens en beezems: andere hadden schorteldoeken, aan stokken gebonden, voor vaandels, biervaten en botertonnetjes tot trommels, op welke zy met telhouten de marsch sloegen, en als volk wervende, andere by haar nodigden.

Van dit groot getal droegen eenige op hunne schouderen een schaafbank, daar de klampen uitgebroken waren, en een manspersoon, die zig quansuis geliet, als of hy dood was, daar in leggende. De dragers wierden, als by form eener begraaffenisse, van diergelyke gasten gevolgt, tot by de soldaten, die voor het Aalmoesseniershuis stonden, en hen niet verder wilden laten voortgaan. Daar geraakte de schaafbank op de straat, en de karel sprong 'er uit. Zulke en andere bespottelyke vertooningen van begraaffenissen waren aan verscheide oorden van de stad te zien: self op de Dam, en omtrent het Stadhuis, tegen 't welke sommige stoutaars schampere kladbrieven hadden aangeplakt, met opschrift, dat het te huur stond, en met den eersten klaar was, om daar in te varen.

Het gepeupel, met een groot getal der vorensgemelde zwervers, die van den Dam quamen, gesterkt zynde, viel na een korte raadpleging met steenen op de soldaten aan. Een wyf met een hoepel om 't lyf, en een stok op de schouder, moedigde de werpers;

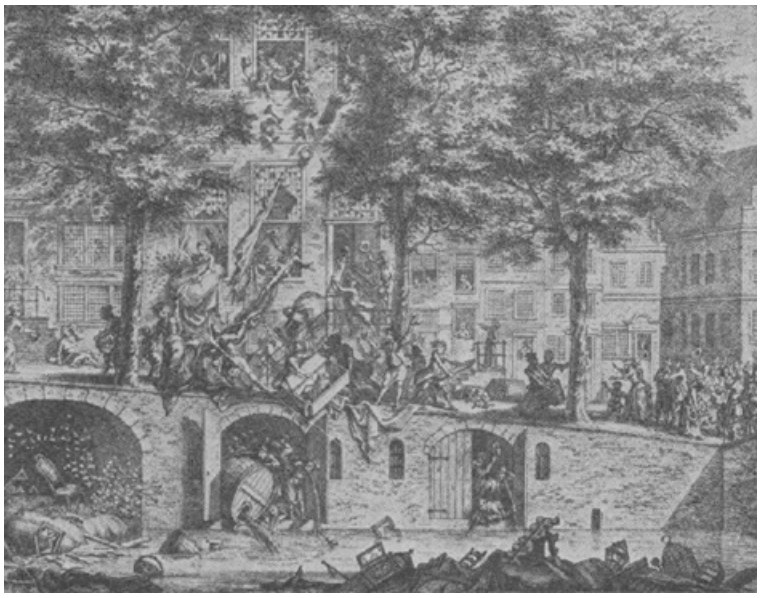

Het plunderen van het huis van A.M. van Arssen.

en het krygsvolk bleef in een goed postuer met gevelde pieken dezen hagelbuy van steenera omtrent een half uur uitharden, terwyl vensters en deuren overal rondom toegeklapt wierden, niet zonder een groote verslagentheid der gebueren; en een groot geschreeuw van *sla dood die honden, val aan, houd stand* &c. tot dat'er eindelyk bevel gegeven wierd, van aan te leggen.

De officieren waarschuwden een ygelyk te vertrekken, wenkten en wuifden op dat de gene die daar niets te doen hadden, geen gevaar zouden loopen; en daar mede wierd vyer gegeven, 't welk men vermoed alleenlyk met loos kruid geschied te zyn, om dat'er deze eerste schoten geen gequetsten bespeurd wierden.

Jan hagel, op het zien aanleggen, een weinig ter zyde geweken, word nu stouter toen niemand gewond was, valt aan, en brengt de voorste troep soldaten op de loop: andere dringen tegen het geweer in, zoo dat de soldaten zig ten deele na de Leidse poort, ten deele in het Aalmoesseniershuis met de vlucht salueerden, veel van hun geweer op de straat achterlatende, 't welk aan stukken gebroken, en in 't water geworpen wierd, na dat eenige alvorens zelfs daar mede waren afgerost.

Flux op dit ruim baan maken rukken de oproerige een lantaarnpaal uit de aarde, en bonzen daar mede des Heeren Boreels deur op, te gelyk in die razerny met geheele rotten in huis dringende.

In het benedenhuis gekomen schonden en verbraken zy zeer veel kostelykheden, zilverwerk, porcelein, en weitse spiegels welker een tot een hoogen waardy gerekend, op de leuning van de stoep aan gruzelementen wierd geslagen. De behangsels kerfden zij van boven tot beneden met messen en verscheurden deselve soo verre zij konden. Schilderyen en ander fraay huisraad smeten zy ten vensteren uit, van daar wierd het in 't water geworpen, met het porcelein, dat twee wyven, op de kant van de burgwal staande, soo 't nog niet genoeg verbroken was, eerst tot scherven maakten; de rest wierd op de straat verpletterd en vertreén, en eenige jongens visten stukken en brokken van lysten en andere houtwaren uit het water, die zy aan nieuwsgierige kykers te koop

veilden, en dewelke voor klein geld als reliquien ter gedagtenisse gekogt wierden... Men zag wel haast het water in de graft vol lywaat, kleederen, bossen lonten, pieken, en vaten,de boomera schenen van het dons en de vederen, uit de opengesneede beddeus gevlogen, als met sneeu bezet...

Zy verwoesten niet alleen alles wat in het huis voor handen was, maar ook het gebouw zelf stond hunnen wreedheid ten doele. Zy sloopten de binnenste timmeraadje, hakten en beukten eenige kostelijke Italiaansche vloeren te mortel: het geschilderde panneelwerk, uit de zolderingen gerukt, wierd verbrijzeld als rag, ja het sekreet zelf niet gespaard, maar tot de grond toe afgebroken... andere van de baldadige hadden de wyn en het bier door de kelder laten lopen, en men zag natgierige wyven als dolle Bachanten de vogt uit hare pantoffeles zuipen...

[VII]

Hij moet een moeizaam bestaan geleid hebben in Amsterdam, waar hij heen getrokken is. Wanneer? Ik verricht wat nasporingen*; het beleg bij Grave vond plaats in 1674, ik vind een aanvoerder Rabenhaupt, gestorven in 1675, het kan dus niet later geweest zijn. Ik maak snel een berekening, geschokt. Mijn god, hij moet *dertien* jaar geweest zijn toen hij verminkt werd. Godverdomme. Ik krijg tranen in de ogen als ik eraan denk. Een kind nog. Weliswaar werden ze in die tijd op zo'n leeftijd al als volwassen beschouwd, maar evengoed voorgoed geschonden een menselijke hond zonder neus en oren dagelijks uitgescholden voor vuilak, gedrocht, lafaard 22 jaar lang meestal kan hij niets terug doen of alleen maar kijken met ogen die meters-

* Zie p. 300.

lange kogels afschieten, of zelfs dat niet het enige dat ze hem toestaan te doen, zandkruien, tonnen schoonmaken de laagste karweitjes en de slechtst betaalde Slapen doet hij in een vochtige kelder, op een stromatras of in een boog van de stadsmuur eten vaak nauwelijks anders dan brood, bonen, goedkoop scharrebier zelfs de hoeren willen hem niet ik kan ze niet eens ongelijk geven zijn open neusgaten, waarin stof en vuil vrij toegang hebben (: hij kan moeilijk de hele tijd zijn neus met zijn hand bedekken, kruien met één hand) moet hij vele malen per dag schoonmaken, met zijn pink of met een punt van zijn snotlap, het naarbenedenzakkend neusvuil is zichtbaar in de rode openingen kinderen staren er onbeschroomd naar, volwassenen wenden walgend hun blik af zijn twee ooropeningen, al even onbeschermd veel oorvuil 't is te hopen dat ze niet ontstoken raken, anders, Ik moet er niet aan denken, al heb ik ondertussen beter denken geleerd (: ik weet niet waarom, of welke onzichtbare geest mij geholpen heeft: een beschermengel heb ik nooit gehad sinds mijn moeder gestorven is toen ik 4 jaar was mijn vader, die ik twee keer gezien heb, lichtmatroos op zee, een jaar na mijn moeder gekrepeerd weeshuisouders zijn geen ouders voor wie arm is, de mijne tenminste niet): ik denken misschien heb ik wel gewoon zélf denken geleerd, maar wat schiet ik er mee op als ik er mijn toestand niet mee verander - ik denk: Had ik het weer gedaan als ik dit vantevoren geweten had, voordacht had? Ik weet het niet, ik weet het niet. Waarschijnlijk heb ik moeten worden die ik geworden ben en heeft het geen zin je dit af te vragen. Ze hebben mijn weigering *uitgelokt!*

/ Casper sta op als de Vader binnenkomt-sta op! - Neem je pet af Casper - Kun je niet met twee woorden spreken Casper, twee woorden Casper sluit je ogen als er gebeden wordt - ogen dicht Casper - Hou je hand op Casper! - Au! - Niet slapen Casper - Bid Casper, bid - kniel met je knieën in de klompen Casper - want alles *krijg* je hier - Zeg dank u Casper - Dank u meneer de regent, dank u dominee, dank u Heere, dat u mij - *Tijgent tert terjagt ontkoomen*

/ sgreewt niet sterker naart tgenot / fan de frisse waaterstromen - / - Zing nu Casper, zing! -

Casper, kom hier! kom *hier* zeg ik je. - Ja? Kun je niet met twee woorden spreken? - Pak de schaafbeitel Casper - reik me de boor, de duimstok Casper - Sta niet te spelen Casper, werken-Geef me de guts de afsteekbeitel Casper-Niet slapen Casper - Geef me de spanhaak, de zethaak, de verstekhaak Casper - Moet je een puts water in je gezicht? - Kijk uit je ogen Casper - (Braaf Casper, braaf) -

Kijk uitje geweerloop Casper - sta op - ga zitten - sta - zit - loop - loop - sta - kijk - luister - kijk loop - sta - richt - schiet - loop - kijk - dood - roof - bid - geloof - sta - steek - loop - *schiet* - schieten Casper, lopen Casper zitten, staan, zitten, doden, 'roven, danken, lopen, bidden, schieten, steken, doden, brandschatten Casper -

Nee nee nee - o God - de eerste keer dat ik *nee* heb durven zeggen, of liever nee heb durven *doen* want gezegd heb ik het vaker - meteen neusloos, oorloos. Natuurlijk, ik weet het, ik ben de enige niet. Er lopen, of hobbelen, of hinken, of rollen nog honderden verminkten en gebrandmerkten door de stad, en evenveel natuurlijk mismaakten, misvormden en geschondenen: mensen zoals ik, zonder oren en neus, anderen zonder arm of been of benen (de laatsten bewegen zich soms op hun buik voort, liggend op een plank met twee wieltjes), weer anderen hebben een bochel of missen hun ogen, hun huid is aangetast, hun neus aangevreten, hun rug gekromd door reumatiek, misschien leven er nog wel wier hand is afgehakt, wier tong uitgerukt, wier beenderen gebroken, wier ogen uitgestoken voor kleinigheden, hetzij door de heren van de gerechte, hetzij door algerij nse zeerovers - en allemaal worden ze geminacht, bespot, nageroepen, behandeld als uitschot of als curiositeit bekeken, zoals de gekken zondags in het spinhuis, en arm zijn we allemaal - het liefst zouden we ons alleen op straat begeven als het donker is, als ratten, kelderdieren uit onze holen kruipen, voedsel bij eengraaien, en weer terugkeren voor de dag aanbreekt - misschien elkaar ontmoe-

ten in het donker, want overdag kijken we elkaar niet aan, alsof we ons, niet voor onszelf, maar voor *elkaar* schamen; in het donker zien we onze schaamte niet en misschien is ze er wel niet, zodat we misschien zelfs wel zouden kunnen dansen in het donker de man met het houten been en de okselkruk, de vrouw zonder armen, de blinden en tonglozen, de neus- en oorlozen, de gekromden en kromgegroeiden, de man met zijn olifantszak tussen de benen, de vrouw met een strumagroeisel in haar hals alsof ze een kind in haar keel heeft, de klompvoeten en horrelvoeten, de mankepoten, de zenuwtrillers en oogknipperaars, de melaatsen die voor driekwart uit gaten bestaan, de mensen van pus en wijnvlekken, ik zou ze willen verenigen, alle door lot en leven gebrandmerkten - *de mismaakten aan de macht!* - ik zou ze uit hun holen willen lokken en ze formeren tot één groot schrikaanjagend leger, dat de brave burgers bij het gezicht alleen al uit afschuw van hun stellingen zou doen verjagen - *de geschondenen en verminkten aan de macht!* - en ik, verminkte, zou de nieuwe verminkte goeverneur van Amsterdam willen worden - *de misdeelden aan de macht!* - ha! ik zou - ik zou de burgers dwingen met ons te dansen op het vreugdefeest, de normalen vermomd als mismaakten, de rijken gehuld in lompen, alle gezichten maskers behalve de onze, en alle belangrijke posten zouden door ons bezet worden: die van burgemeester Boreel en van de burgemeesters Witsen en Corver en die van opperschout De Vicq, van hopman Spaaroog en al zijn opper- en onderofficieren, van de accijnsmeesteren en van alle andere meesters die er in Amsterdam zijn - *het grauw aan de macht!* - in optochten zullen wij door de straten trekken, met gescheurde vaandels, wimpels van vaatdoeken, onze vuile oude hemden als vlaggen gehesen, met straatbezems als houten vuurroeren over onze schouders, kachelpijpen als loze kanonslopen, trommels van biervaten en gebarsten pannen...

Er hangt iets in de lucht van Amsterdam, ik voel het aan mijn littekens, de kleine groeisels rond mijn oorgaten, het rode open weefsel van mijn neus. Ontevredenheid golft door de straten. De ogen gloeien van

een nog gebrekkig vuur, dat ik, Casper Hansen, de neusloze, zal helpen aanwakkeren - kom op godverdomme, kom op, *branden!*

[VIII]

Ondertusschen wasser een hoop die dreygden het huys van den Heer Hoofd Officier te willen plunderen. Sijn huys was rontom omcingeld ende beset van 't gemeen; hy verzogt zeer beleefdelyck ende met goede woorden om door te moogen gaan, dat zij eyndelyck toelieten. En op de stoep gekoomen zijnde, sprak hy haar met ongedeckten hoofde vriendelick toe en zeyde Mannen, wat wil je hebben? Wat manqueert UW Segt het vrij; wij willen UE helpen, en den burger by syn previlegie en voorregten mainteneeren.

Daar op riepen zij: het begraaven moet af.

Wel mannen, zijde hij, dat is af; dat hebt gy na UE zin. Is 't nu niet wel?

Neen, zijden zij; het trouwen moet ook aff (sy wilden seggen het geld geeven dat op t' trouwen gesteld was), ofte wilt gij dat wy soo bij malkanderen sullen loopera als de honden? Wij willen al den duyvel aff hebben; de coffij ook, en al watter sinds 20 jaaren op is gekomen. Wat duyvel of je wel meent de beurgers en al 't volk te villen! Soo niet, gij sult nu sien wat Jan Hagel doen kan.

Wel mannen, zeyde den Officier daarop, dat zal altemaal afraacken, weest maar tevreeden; zij dt maar gerust. Geef maar wat tijd en gaat maar vryelyck daarop yder na zyn huys, alles sal dan welgaan.

Ondertusschen warender onder de hoop die zijde: hoe fyn singt dien hont nou, hoe zit hij nu op met hangende pootjes! Wy sullen se nog wel anders leeren.

Ondertusschen stapten 4 a 5 van deeze onbeschoften de stoep op na den offecier en zeijde: Jy kaerel of schout, wat dat gy zijt,

set je hoed maar op en segt ons, wil je niet dat oase maats, die daar over in dat huys worden vastgehouden, aanstonts hier by ons komen, ofte anders zal 't UE huys aanstonts gelden.

Wel mannen (seyden den Officier) wat heb je daar aan dat gijlieden mijn huys schendt; je hebt immers alles naar jou sin; alles is af, het begraaven is al te niet gedaen, en men sal alles stellen soo als gijlieden dat wilt hebben. Weest maar te vreeden en zyt gerust, ik beloof UE, of myn naam zal geen Frans de Vicq weesen. Ik wil je wel een briefie van mijn hand geeven; weest maar te vreeden en geeft wat tijd.

Die anderen 4 a 5 scharluynen en schoften seyden daarop wederom: Jij kaerel, seg, wil je aanstonds onse maats hier doen koomen, ofte niet? Seg maar met korte woorden, of wy sullen maacken dat zy los komen dat het jou rouwen sal. Wij vraagen UE niet na die wisse wasjes praatjes; die dingen moeten af; maar wij seggen UE dat gij onse mackers soo aanstonts hier doet komen, ofte wy sullen weeten wat wy te doen hebben.

Den Officier seyde: Kom aan, ik sal se datelyck laaten haalen.

Sy zijde: Niet datelyck, maar zoo aanstonts op staande voet!

Soodat den Officier gedwongen werd deselve aanstonts te laaten haalen, die uyt den naam ende van weegen den Hooft Officier geéyscht wierden en overgelevert aan de dienders. Maar soodrae zij aan de deur quamen, liepen deese voorgem. met hunnen verloste mackers heen. Egter soo zalveerde den Hooft Officier met een zoet praatje het plunderen van zijn huys. Syn vrouw hadden ondertusschen al seer veel van haar beste goet over de schutting gegooyt en ook agter over ofte het daar op aanquam.

[IX]

// *Nieuwsmarkt*

De volgende dag hebben we GRAFKRUIZEN geplaatst op

de plek waar de bomen hadden gestaan. //

Tussen 3 uur (15.00) en 3 over 3 (15.03) gedurende ongeveer 180 sekonden heeft op donderdag 18 november een kommissie van Gedeputeerde Staten van Noord-Holland zitting gehouden op kamer 267 van het Stadhuis van Amsterdam om de bezwaren aan te horen tegen de onteigening van ongeveer zoo woningen, een garagebedrijf, enkele pakhuizen en winkels, bouwterrein en een stuk tuin van een bejaardentehuis, alles ten behoeve van de metro.*

... 15.03 eerste bewoner van Nieuwmarkt binnengelaten... was aanvankelijk in kamer 208, daarna in gebouw verdwaald... zevental grijnzende ambtenaren... kommissieleden hadden gekonstateerd dat er geen bezwaren waren... bleken al weer verdwenen... Om 15.07 nog drie bewoners... meldden zich bij portier achteringang... wist niet precies waar... fi Nemen er geen genoegen mee... // Niet dat het ene moer zal uithalen... bij bestemmingsplan Bethaniënbuurt z r 9 bezwaarschriften ingediend... //

EERST SLOPEN ZE DE HUIZEN, DAN DE MENSEN!
/ En omgekeerd!

* METRO EEN BODEMLOZE PUT
1965: Schatting kosten Oostlijn metro: 205 miljoen gulden... april 1968: 250 miljoen gulden... raming 1971: 400 miljoen gulden, met als laatste bijkomende kosten 60 miljoen gulden...**

In verband met omleggingen van spoorlijnen voor metro bij Bijlmer geven NS uit: 80 miljoen gulden... Totale aanlegkosten dus: 540 miljoen gulden. Voor deze 540 miljoen gulden kunnen ongeveer 11.000 woningen worden gebouwd. Volgens de nota stadsvernieuwing moeten komende 5 jaar in Amsterdam 13.000 woningen worden gesloopt.

** Een herbegroting in december 1972 toonde aan dat de 800 miljoen al gepasseerd was. Aangenomen wordt dat alleen de Oostlijn tenminste anderhalf miljard gulden gaat kosten. In feite betekent dat i miljoen gulden per dag. (18 jan. 1973)

-Ik hou veel van Amsterdam, jammer alleen dat er nog zoveel mensen wonen... Vooral bejaarden, ja. Ze bevuilen de hele boel en belemmeren dag in dag uit het verkeer... En al die rottige oude huizen en de kostbare grond die ze in beslag nemen; denk je eens in hoeveel lucratiever die gebruikt zou kunnen worden... *Tja-a-a, zonder inwoners zou Amsterdam de welvarendste stad van de wereld zijn*. (Naar cartoonist Willem)

[X]

In het huys werden veele gedood en nog veel meer gequest en armen en benen aan stukken geslagen en veele swaar gewondt, veele die zoo gekwest waaren dat zy niet gaan nog staan en konden, die bragt men aanstonts na het Gasthuys daar veele terstont stierven. Sommige konde zoo verre niet koomen of ze waaren al doodt.

Dit huys van de Pinto was van boven tot beneden schrickkelyck met bloed bespat ende besoetelt: het vloeyden langhs de trappen en op de vloer als water, want de Burgers hadden van boven begonnen en haar alsoo de trappen afgestooten. Die hier of te daar haar zelven versteecken konde, deden het in alderhande hollen en gaten, kropen mede onder de turf, andere onder de bedden, een ieder zoo hij best konde, die alle door naauw onderzoek daar uyt wierden gehaalt.

Daar was een kerel staande op een lantaarntje omtrent de keuken en het huys, met een houwertje in de handt, die wilde niet daar vandaan komen; een burger schoot hem dat hij van boven neerquam. Veele braken door de daacke en klouterde over de naaststaande huysen over de daken heen; andere verstaecken haar in de huysen daarnaast staande, daar ook naauwe huysoecking gedaan wierd -

Den eysch van den Officier was den Dood van alle deeze Delinkwanten, dat haar ook werd aangezeyd door 3 a 4 siecketroosters, die daar bij werden gezonden om haren vrees te grooter te maacken, die haar hunne misdaat voor oogen stelde en dat zij van zulcken gruwelycken misdrijf niet anders verwagten konden dan een schandelijcke doodt.

De sententie geleesen zijnde in aller presentie voor twee van d'alder voornaamste, dat zij alle juyst zoo niet konden onderscheyden, zoo vroeg de binnebeul wie hij eerst zoude aantasten. Het antwoord was: 't even veel, zy moeten alle sterven. Maar dit was de heeren haar oogmerk niet; het geschieden om haar een schrik aan te jaagen, want de beul was wel geïnformeerd wie hij aantasten zoude; die daar de twee eerste belhamels ofte roervincken aanpackte, die nog seer lamenteerde om wat levens, alsoo zij soghtens uyt hunne huysen gaande weynig staat hadden gemaakt dat zij zavonds hangen zoude.

Maar zij wierden aanstonts bij toorsligt uyt een venster van de waagh gehangen.

[XI]

's Maandags dan verscheenen de Borgeren, wel meest van 't witte Regiment, volgens ordre van de Heeren Kolonellen, nevens de Ruiters wederom des morgens in hun volle geweer op de Dam, en besloten aldaar de posten, wanneer d'er omtrent den middag nog zeven misdadige, alle manspersoonen, gelijk de vorens gehangene, en ter zelver plaatse, zonder veel plegtigheden, als dat vier Predikanten, gevolgd van de Heeren Burgemeesteren en Schepenen den sleep verzelden, met de koorde gestraft wierden... Van de zeven laastgestrafte was'er een, die den Beul een mes boven 't hoofd hing, schoon hy anders boven alle kennelijk genoeg was,

als hebbende geen neus, die hem met beide ooren in den jare 1672 wegens ontrouw in krijgsdienst onder den Held Rapenhaut was afgesneden, daar na met zandkruijen, en andere nog geringer diensten zig t'Amsterdam generende, een der snoodste fielen, die op Donderdag den derden dag des oproers 's morgens vroeg voor 't huis van den Engelschen Konsul het gemeene volk sterken drank had verkoft, en een voorganger in 't rooven en schenden was geweest.*

Zy wierden alle zeven buiten na de galg gevoerd (al waar drie van de vijf vorens geéxecuteerde nu reeds waren opgehangen) dog de gezeide ontneusde vuilik wierd op een horde door de stad gesleept, daar na op 't galgeveld het hoofd afgehouwen, 't zelve op een staak, en de romp op een rad gelegd. Vier der muittelingen, in de hitte der verdediging doodgeschoten, sijn aan beenen daar by gehangen, sulks dat de Volewyk met veertien schandelyke schand-lijken nieuwelijks voorsien, en de Stad Amsterdam van alle geweldplegers verlost, wederom in volle ruste en eendragt hersteld is.

[XII]

Plotseling doodsbang. Haar spieren verlammen langzaam, maar snel genoeg om de poten tijdig tot stilstand te doen komen. De staart welft zich automatics tussen haar benen om zo weinig mogelijk uit te steken. Met de spierkracht die haar nog rest probeert ze zich tegen het hek klein te drukken, kop gebogen tussen schouders, hoofd zo laag mogelijk boven de grond, terwijl ze schuin naarboven kijkt.

De man lacht, zijn witte tanden grijnzend ontbloot. Weten/her-

* Ook zou hij uitgeroepen hebben dat hij de nieuwe goeverneur van Amsterdam zou worden.

inneren mij: de man, hij sart mij telkens, waarom weet ik niet; weten: sommige tijden legt hij een druk op mijn leven, hem lang achter elkaar ontlopen is niet mogelijk omdat ik hem tegen *moet* komen of hij mij; hij ruikt mijn lafheid, zoals ik zijn haat. 's Nachts droom ik van hem, kreun zachtjes in mijn slaap, een kreunen dat (: weet ik) bijna op zingen lijkt en dat mijn eigenaar (: weet ik) onnodig wakker maakt. / Vaak gebeurt het dat een steen mij raakt, een paar maal een trap in de buik of tussen mijn achterpoten, één keer slaag met een stok, maar meestal is gewoon dreigend op mij toe komen lopen of enkele meters achter mij aanhollen voldoende, of alleen maar doen alsof. Maar *waarom*? Waarom toch?

Ik zou zijn hand willen likken, aan zijn voeten willen liggen als hij het mij toestond, onderdanig zijn opdrachten uitvoeren, zijn bevelen opvolgen, hoe zinloos ook, alles laf over mij heen laten gaan, desnoods afgesnauwd worden of geslagen - als die haat er maar niet was - ik zou alles doen en misschien nog vreugde uit mijn lafheid putten ook: zoals bij mijn eigen baas / zegt hij kom, dan kom ik; zegt hij ga, dan ga ik; ik eet niet uit zijn linkerhand al loopt mij het speeksel uit de bek; ga rechtop zitten, mijn voorpoten gebogen, als - / Ik kijk hem trouwhartig aan, de man, sta nu geheel stil. Om achter de oorzaak van zijn handelen te komen - heb ik ooit tegen zijn deur gepist, zijn vrouw aangeblaft, zijn kind gebeten? - spring ik over, maar een onzichtbare muur van haat en bijna-afgunst ketst mij af en ik vlieg jankend terug (in mijzelf); het is of een vuur mij heeft geschroeid; pijn; mijn huid. (Waarom afgunst? Wat is er aan mij om jaloers op te zijn?) Ik wend mijn blik af, ben er niet meer. *Ben veilig thuis*.

Thuis. Ik lig voor de kachel, de kleine zit in mijn mand. De vrouw tilt de kleine uit de mand en zet haar naast mij . De kleine legt haar armpje over mijn rug, kirt. Een grote vreugde zwelt in mij, maar ik blijf doodstil liggen, alleen mijn ene oog beweegt los in zijn kas. De vrouw zegt iets. Dan hoor ik de deur.

Als hij binnenkomt spring ik blaffend tegen hem op (zoals het behoort), probeer tegen zijn kin te likken. Mijn baas, mijn eigen

eigenaar. Ik buitel door de kamer; spring, bijt om ze aan het lachen te maken in mijn eigen staart. Ik ben een grappig dier. De verleiding om hond te blijven is groot.

/ Dan voel ik een stekende pijn. Als ik weerkeer uit mijn droom zie ik nog net de punt van de schoen die zich van mijn snuit verwijdert. De man, hij heeft mij tegen mijn onderkaak geschopt. Ik doe nog een halfhartige poging de schoen te likken ook, jankend van pijn en angst. De man lacht. Rothond.

/ En ineens is het of er iets in mij wakker wordt en opstaat: een andere hond, of een ander *soort* hond. De verlamming wijkt uit mijn spieren en van diep achter uit mijn keel stijgt een donker gebrom op dat al is begonnen voor mijn oren het horen. Dan spring ik op en bijt hem in zijn strot. *Hhrraww, krraww!*

Door de schok tuimelt hij om; een moment verliezen mijn tanden hun greep, maar dan bijt ik opnieuw toe, hard; ik proef de laffe smaak van bloed.

Handen proberen mij los te rukken. Ik grom. Meteen erop voel ik een snijdende pijn in mijn nek, een smalle strook die langzaam breder wordt en zich voortplant door mijn hele lichaam. Daarna voel ik niets meer.

/ Wanneer de temperatuur daalt beneden de lichaamstemperatuur die ik gewend was, verlaat ik het lichaam waarin ik een aantal boeiende momenten heb doorgebracht en spring over in dat van een van de omstanders. Kijk neer op het ontzielde karkas met de vacht van volle bruine krullen, de vier rechte poten en de starende ogen, de bloedende man ernaast en ik voel het al in mij opkomen, de antipatie die ik niet niet wil voelen -

Vanaf de brug - eronder een statiese rivier van asfalt - leek het op een lang, rechthoekig stekelvarken met duizenden ijzeren sprieten, roestbruin en gelijkmatig geschoren op het rugdek van schokbeton. Bovenop liepen een paar donkere mannen, een andere klauterde vanuit een gleuf in de grond naast het caisson langs een ladder omhoog. Over het zinkstuk heen stonden de vier enorme, misschien wel lichaamsdikke stalen buizen van de verrijdbare bouwkraan; onderaan de horizontale rails een cabine waarin zich iemand bevond.

Naast hem zette de bouwput zich onder straatnivo voort, tijdelijk overdekt met ijzeren platen; aan de andere kant een bouwkeet en een halfronde koepel van gegolfd plaatijzer.

Het verdere stedelijke landschap bestond uit een aantal hijskranen, veel modern gestileerde, steeds kleiner wordende lantarenpalen, verkeersborden, files auto's op de twee rijstroken aan weerszijden van de bouwtunnel en dit alles omzoomd door een garnituur van afschuwelijke, bijna in nieuw-russiese stijl opgetrokken kantoorkolossen, afgewisseld met nog oningevulde afbraakplekken.

Hij daalde de zijtrap van het viadukt af en wandelde van hieraf zoveel mogelijk langs de bouwtunnel die zich, soms zichtbaar, soms onzichtbaar of weer toegedekt de binnenstad inboorde, een holle rups waarvan alleen enkele rugwelvingen boven de aarde uitkwamen, gevolgd door een hol segment in de diepte of een vlak, overdekt en afgerasterd segment ervoor of erachter: de *illegale ondergrondse*, met hier en daar een al onduidelijk spoor van gesloopte woonhuizen naast en achter zich.

Even later stuitte hij op het eerste grote zenuwknooppunt, naar de hoogte van het bouwwerk te oordelen een toekomstig metrostation en de eerste zichtbare ingang tot het ondergrondse Amsterdam: toegangspoort tot een nog onbekend apocalypties *verleden*.

Een fijn vertakte stellage van stalen buizen om wat een reusachti-

ge betonnen bunker leek, de voorkant geopend, maar de voorhoofdsholte nog hinderlijk gevuld met stalen baleinen van dezelfde soort. Daarvóor de bouwput, gedeeltelijk nog onuitgegraven, vanboven halfvoltooid, zoals hij er meer had gezien, alleen groter. Verder het al vertrouwde beeld van houten keten, personeelsgebouwtjes, schaftwagens en een lange halfronde koepel van gegolfd plaatijzer (: waarschijnlijk opslagplaats), een gekke kraan met een knik in zijn vier knieën, kleinere rijdende kranen op rupsbanden, enzovoort. Rechts aan de overzijde van de bouwplaats de twee vierkante torens van een kerk en aan deze zijde wat er over was van de oude vlooienmarkt: enkele tientallen stalletjes plus een kleiner aantal uitstallingen op de grond; voddenkooplieden, schrootopkopers, een paar patat-friteskramen, koffietenten, ijskarren. Protestbiljetten. L i e v e r o p d e g r o n d , d a n o n d e r d e g r o n d ! // *Slopen is besmet werk!* //

Hij bood weerstand aan de verleiding om langs de stalletjes te snuffelen, zou hem zeker melancholiek stemmen, om meer dan één reden. Er lag hier tenslotte ook een stuk van zijn eigen recente verleden, misschien wel in de vorm van een oud meubelstuk uit zijn vorige huwelijk, door Mirjam of hemzelf aan een uitdrager verkocht of gewoon op straat gezet voor de vuilnisman, waarna het 's nachts door een morgenster kon zijn opgepikt en aan een tweedehands handelaar overgedaan. In plaats daarvan besloot hij, gedeeltelijk ambtshalve, een kijkje te nemen bij de graafwerkzaamheden die er onder leiding van een archeoloog werden uitgevoerd.

Nadat hij zich gelegitimeerd had werd hem toegang verleend tot de bouwput, waar de aarde met water vermengd werd opgezogen en gezeefd. Men verwachtte vooral op deze plek veel te vinden. Hij bleef een tijdlang geïnteresseerd staan kijken, was getuige van het vinden van een paar potscherven en een klein nikkelen kannetje en tenslotte van een brok steen, waarschijnlijk van een oude stadsmuur; onderging iets van de opwinding die gewekt werd bij de archeoloog en de arbeiders, die kontraktueel een deel

van de opbrengsten van hun vondsten zouden krijgen - een door publieke werken over het hoofd gezien detail in het standaardkontrakt van de aannemer.

Het brok steen mocht hij even vasthouden. Ondanks zichzelf ontroerd stond hij er wat onwezenlijk mee in zijn hand (: steen van mijn steen), streek met zijn vingers langs de ruige vlakken, de scherpe kanten (: steen van mijn stad), de resten van de harde specie die de tijd had weerstaan. Streelde de tijd. Hoeveel tijd? Late middeleeuwen waarschijnlijk. De muur had om de hele stad heen gelopen toen deze nog klein wasplonsde *in* de steen met een histories-mytiese emotie (: steen van mijn steen), zag alsof het een kristallen bol was door een helder waas zijn verkleinde voorvaderen lopen gekleed in museum- of wandplaatkostuums, nauwelijks aan het boer zijn ontwassen, gedomesticeerde vissertjes, dagelijks de wonderbare visvangst beoefenend, kleine opgroeiende handelaartjes in minuscule hoeveelheden kaas, linnen, baksteen, kruiken, graan - de stad niet meer dan een vlek, uitgroeiend tot een klein dorp aan de rechtermonding van de rivier, ongeveer op de plaats van de Oude Kerk en het eerste deel van de Warmoesstraat, klein, klein - /

Dan een dam in de rivier - langzaam voortkruipen erover naar de Nieuwe Zijde, kleine mensjes, de Oude Zijde achter zich latend - voortkruipen naar het zuiden: Nes, Kalverstraat - de eerste stadsgrachten: Oudezijds- en Nieuwezijds Voorburgwal, Spui, Grim./ Langzaam voortkruipen, in rimpel na rimpel de stad het land in duwend, nijver gravend, bouwend, bomen plantend als natuurlijk gegroeide graspollen, gracht na gracht (Singel, Herengracht, Keizersgracht, Prinsengracht), stadswallen, muren, poorten, torens (Schreierstoren, Munttoren, de Waag, Montelbaanstoren), kerken, kerkjes, kapellen, kloosters, iets later: synagogen./

Bouwen, langzaam groter worden: scheepswerven - scheepjes van hout, van papier, van glas - lijnbanen, teer- en pekkokerijen, lakenweverijen, ververijen - bouwen - korenmolens, houtzaagmo-

lens, glasblazerijen, leerlooierijen, passeerderijen, jeneverstokerijen, kuiperijen, - bouwen - verffabrieken, scheepsbeschuitbakkerijen, graanpakhuizen, kaaspakhuizen, pakhuizen voor zuidvruchten, specerijen, voor wijn, woonhuizen - bouwen - rimpel na rimpel, gracht na gracht het groene land in - graven, bouwen, planten, bouwen. /

Aan de andere kant: de haven - schepen, droogbakken, aanlegsteigers, de tien doorvaartopeningen naar het IJ als de tien ruwhouten poorten van het Nieuwe Jeruzalem, het Nieuwe Amsterdam, de monding van de rivier, de binnenhaven, de kaden - de dam - de rivier - zuiver water - de rivier - traag stromend *landinwaarts* -

/ En verder, buiten de stadswallen: tuinen, lusthoven, doolhoven, uitspanningen; de buitenplaatsen, tuinhuizen, hofsteden; bomen, struiken, als graspolletjes in het vlakke land geplant, iedere steen gebakken, uitgezonderd de bergsteen in de voet van de vestingmuurtjes en de zandstenen in de geveltjes van de buitenhuizen - bomen, vaarten, sloten, herbergende mannetjes op de boerenkarren, op het land tussen de koeien, met gebogen bovenlichaam langs het jaagpad schuiten trekkend door de vaarten, de platte groenteschuiten - ruitertjes-te-paard, dravend in de richting van de stad, de voorste blazend op een in de zon blinkend trompetje alsof hij de stadsmuren wilde doen neertuimelen en in enkele sekonden tot stof vergaan, zoals zijn bewustzijn de stad in enkele minuten had opgebouwd - /

Denken in de zestiende en zeventiende eeuw waren alle huizen in deze oude stad *nieuw* - een *nieuwe stad*, waarin levende mensen liepen en woonden en geen dode; geen schimmen, geen rechtop lopende denkbeelden, maar levende mannen, vrouwen, kinderen, die soms bloedden *omdat* ze leefden - /

En dook weer boven uit de mytieshistoriese warmte van zijn ontroering, lichtelijk gegeneerd (: toch aangestoken door het ludieke gespeel met de stad als magies wereldcentrum?) en realiseerde zich niet zonder zelfironie dat de

bakstenen van de vele oude huizen binnen de grachtengordels waar hij dagelijks langs liep nauwelijks minder oud waren dan het brok steen dat hij in zijn hand hield - hooguit een paar honderdjaar - en dat de keien en steentjes waarmee hij als kind had gespeeld en die hij soms nog in de vakantie opnam en over het water keilde vele miljoenen jaren ouder waren, sommige misschien wel een miljard. Tot hoever zou zijn historiese-mytiese emotie in dat geval dan wel niet terug moeten gaan, evenals voor de klei en het zand waarvan de baksteen en het cement vervaardigd waren, al was het dan voor de rest een kultuursteen -?

Hij gaf de brok kultuursteen terug alsof het een snel hardgeworden, beschimmeld stuk brood was, veegde zijn handen af aan zijn jas en groette.

[XIII]

Uit zijn ooghoeken zag hij/het een kleine, uiterst venijnige schaduw verschieten. Een sekondesnelle reaktie en het had de kleine zwarte ingehaald voor deze in een gat in de grond verdween. Donker. / Maar een donker dit keer waarin het niettemin kon *zien*. Zijn gevoelige snorharen vibreerden nerveus, vingen duizenden trillingen op die zich tot langzaam bekender wordende patronen vormden en de rioollucht die het had leren waarderen als onaangenaam werd in zijn neusgaten al aantrekkelijker en aantrekkelijker: urine, afvoerwater, restanten van menselijke uitwerpselen, toiletpapier, foetussen.

Rechtop zittend woof het even met zijn rechter voorpootje langs zijn neus en rook aan de kleine klauw. Daarna begon het verwoed te graven, de aarde onder zijn lichaam wegwerpend, zijn snuit gretig haarvoren duwend in de vochtige, korrelige materie. /Toen de eerste graafdrift was uitgewoed merkte het dat de riool-

lucht zwakker was geworden in plaats van sterker: zijn instinkt, even gedesoriënteerd door zijn onbeheerste gretigheid, had hem in de steek gelaten en zijn neus in de foute richting geleid. Wat kalmer nu draaide het zich om in het langwerpige gat dat het gegraven had en kroop door de reeds bestaande gang dieper de aarde in dan het ooit geweest was.

De geur veroorzaakte in hem een scherpe, pittige roes. Donkerzwart vocht gulpte om zijn pootjes. Snuivend met zijn snuit langs ronde bodem en wand zag het duizenden glinsterende ogenparen alle tot het uiterste waakzaam en op hun hoede voor een altijd mogelijk gevaar van boven of van elkaar, een nog niet zichtbare dreiging (: ook zijzelf waren eetbaar voor elkaar). De hals naar voren gestrekt, happend in een brok op voedsel lijkende substantie voelde het zich plotseling van achteren besprongen en vrijwel onmiddellijk erop een korte zwakke prikkel van genot in het achterlijf. Goed. De brok was eetbaar. Het ging door met eten.

Zwervend van het ene voedseleiland naar het andere, van scherpe geur naar afvalgeur. De oneindige wereld van onderaardse gangen en holen, een labyrint onder de stad dat ik *maak:* alleen dat deel bestaat waar ik geweest ben. De honderdduizenden bewoners (: volgens traditie evenveel als de stad bovengronds inwoners telt: iedere Amsterdammer zijn rat, iedere mensenschaduw zijn kleine zwarte kontravorm onder de grond): mijn kleine klauwen, zijn scherpe tandjes die in mijn nekvel bijten. De zoete geur van urine, menstruatiebloed; stront, sperma, tabaksvezels; papierresten, kondooms; vetogen, terpentine, halfopgeloste tampons. Mijn rat. (Gedachte: als ik mij boven de grond beweeg kruipt dan mijn ratvormige schaduw onder mijn voeten mee? Gedachteflitsen onderhouden draadloos het kontakt. Mijn rat.)

Het eindeloze doorzichtige donker. Kruipen, kruipen. Een enkele maal met de ogen knipperend als ik mijn kop buiten het gat van een afvoerpijp steek, vlak boven het grachtwater. De overbodige

zon. Eenden, meeuwen, dobberend op het water. En terug, snel. / (Dan opnieuw, onverhoeds besprongen door een achterbakse gedachte: twee ratten in gevecht op leven en dood, de mijne en een andere, terwijl wij boven de grond in een schijnbaar vriendschappelijk gesprek gewikkeld zijn, glimlachend, ongevaarlijke woorden wisselend, niet-agressief kijkend, veelvuldig de oogballen bedekkend of omlaag blikkend, en als we elkaar ten afscheid de hand schudden heeft mijn rat de zijne juist de halsslagader doorgebeten. Hij kan zich nauwelijks staande houden, wankelt doodsbleek weg... Mijn rat... / Later zie ik hem weer, met een lang lidteken in zijn keel.)

(Volgend jaar razen metrotreinen door de riolen, achter de verlichte ramen zitten vriendelijk glimlachende ratten.)

[XIV]

In plaats van door te steken naar het meest recente sentrum van onlust & onrust - alsof hij het onbewust vanuit een latent schuldgevoel meed, de buurt maakte overigens min of meer deel uit van het oude sentrum van de stad, behoorde in feite tot het alleroudste deel - liep hij in dezelfde richting terug met het doel een omweg te maken door de aangrenzende wijk waar de week tevoren de protestvergadering gehouden was; het was een duidelijk minder oude, minder romantiese en ook morsiger uitziende buurt, waar hij bijna nooit kwam, niemand trouwens die er niets te zoeken had. Veel woongenot verschaften de meeste huizen naar de buitenkant te oordelen niet, maar de bewoners waren blijkbaar aan hun buurt of woonsituatie gehecht en verzetten zich heftig tegen afbraak van hun huizen. // Wij Blijven HIER Wonen!! // *Van het ene oude krot naar het andere nieuwbouw - krot*. // S a n e r e n , n i e t d e p o r t e r e n !//

Hij dwaalde wat rond, was spoedig op de wijk uitgekeken. De straten maakten in hoofdzaak een grauwe indruk, niet alleen door de gevels van grauwbruine steen, maar waarschijnlijk vooral door de fantasieloze armoedige architektuur: fantasie-op-een-koopje voor mensen-op-een-koopje, hoewel de straten en soms de huizen van eenzelfde straat nogal grote verschillen vertoonden in stijl en kwaliteit: de ene helft van de straat bestond soms uit kleine middenstandshuizen, waarop zonder overgang een aantal uitgesproken arbeiderswoningen volgde en vervolgens weer een vier- of vijftal van een heel ander karakter; daarnaast waren er natuurlijk de uniforme laat negentiendeeeuwse of vroeg twintigste-eeuwse blokken met hun dodelijk gelijke ramen en deuren en kazerneachtige gevels. Dan weer om de hoek plotseling een paar voormalige herenhuizen met typiese herenhuisgevels: ruime dakkapellen, wit geschilderde balkonnetjes met balustrades van dikbuikige pilaartjes, zandstenen sierlijsten, een halve rozet van enigszins uitstekende witte stenen boven de ramen, een goed onderhouden dikhouten deur, soms met gekleurd of ingelegd glas in het bovenlicht.

// *Blijf uit onze* BUURT! //

De straat met het buurthuis waarin de protestvergadering gehouden was bleek bij daglicht-een goede verlichting was in al deze straten gewenst - geen typiese achterbuurtstraat zoals hij gedacht had; het merendeel van de huizen was redelijk bewoonbaar, al zou hij er zelf niet direkt in willen wonen (: te weinig lucht en licht, te gehorig); de meeste protesteerders kwamen uit dit soort huizen: vakarbeiders, hele kleine middenstanders en handelaars, gemeentewerkers, trambestuurders, politieagenten en wat boordjesproletariaat uit de laagste kategorie kantoorpersoneel van verzekeringsbanken, het gemeentelijk administratiekantoor en dergelijke instellingen. Ertussen, vooral verderop, de verveloze panden van huisjesmelkers, enkele onbewoonbaar verklaarde maar nog bewoonde huizen en de gaten van al gesloopte panden, sommige afgebroken tot op de grondetage, die tijdelijk nog dienst deed als opslagplaats, fietsenstalling of oefenlokaal voor een

beatbandje. Bij één ervan leek brand de oorzaak, muren hier en daar zwart geblakerd. (Sommige spekulanten deden opzettelijk de buitendeur niet op slot om brand uit te lokken, door kinderen of krakers. / (... Uitkopen? Mijn kapperszaakje? Dat lossen ze tegenwoordig slimmer op. Ze laten het huis naast je vervallen en dan ga je er van ellende zelf wel uit... /)

Door een openstaande deur keek hij in het interieur van een kleine blikslagerij. Oud ambacht. Kwam weinig meer voor. Kleine zelfstandige. Zou eigenlijk bij kaarslicht moeten werken, walmende pit, beroet glas (: historiese geest in de fles) - Vraag: konden historiese spoken *elkaar* pijnigen of schrik aanjagen, of spoken in het algemeen? - bestond er ook zoiets als een groepsspook, bijvoorbeeld gekreéerd tijdens een groepsproces van gewelddadigheid, gewelddadig doodgaan, een ramp, gemeenschappelijk slachtofferschap, zoals er ook levende groepsgeesten bestonden? - Hij huiverde licht in zijn modieus dunne jas alsof de boze geest van de afbraakwijk ook bezit van hem had genomen. Zijn pas verhaastend bereikte hij met een gevoel van opluchting de eerstvolgende drukke winkelstraat. Deze inslaand begaf hij zich naar het onlust- en onrustsentrum dat zijn aanvankelijke doel was geweest.

[XV]

CARANSA: *Elke winst die een mens neemt, daar wordt ie niet armer van.*

De kamer waarin ik binnengelaten word is geweldig groot. Van een enorme, lange, blauw beklede bank die haaks op een even lange andere staat komt de heer Caransa lachend overeind.

Na de handdruk ga ik zitten en merk dat de tafel bedekt is met schalen waarop bijzonder lekkere dingen: geweldige bonbons, gekonfijte vruchten, enz. De juffrouw brengt koffie, op de TV

begint een meneer te doceren. De heer Caransa legt beide armen op de bankrug, hij heeft gouden manchetknopen en om de pols een gouden horloge. *'Ik voel me hier thuis'*, zegt hij. *'Er is hier niks protserigs, zeg nou zelf. Ik ben ook niet iemand die de cultuurmens uithangt.'* Drie, uit ramen bestaande wanden van de ruimte kunnen helemaal opengeschoven. In lange vazen staan bloemen en takken vol orchideeën. Er zijn planten, zo hoog als bomen en het hout van plafond en vloer is mooi van kleur. In de reusachtige open haard ligt een stapel prachtige houtblokken. Kijk ik naar links dan zie ik een schilderij van Rembrandt, daartegenover hangt een Jan Steen.

'Mijn halve leven is geweest (spreekt snel en met emotie) éerst geld maken. Als ik een auto had, al was ie nog zo mooi, als ik hem met winst kon verkopen, deed ik hem weg. Elke winst die een mens neemt, daar wordt ie niet armer van. Daarom, weg, sssjt, eruit... Ik hechtte nooit aan iets. M'n huis, m'n auto tot waar ik in zat... weg... eruit. Ik ben zoveel mogelijk huizen gaan kopen. Toen ik zag dat de army-handel niet meer ging, volgens mij was in '62 de room eraf, heb ik me met volle energie op de huizen gegooid. Bedrijfspanden, blokken huizen, gronden waar ik dacht dat gebouwd zou worden. Huizen die ik kocht voor f.10.000 werden een ton waard. Als je honderd huizen hebt, had je zes, zeven miljoen verdiend. Zo is het grote vermogen echt bij elkaar gekomen.'

Korte stilte. 'Waarom zou ik bang zijn? Ik ben met geen cent begonnen. Niemand kan me het vertrouwen in mezelf ontnemen. Ik heb alles wat ik gezegd heb waargemaakt. Ik kom op 't ogenblik bij mensen waar ik vroeger niet voor de deur mocht staan. Nou zijn ze blij als ik binnenkom.'

'Ik kan verschrikkelijk snel denken. Als ik voor een zaak sta, gaan meteen 3 gedachten door mijn hoofd: Kan ik 't financieren, geloof ik erin...

Je gedachten staan niet stil. *De dokter zegt, als ik jou een gloeilamp in je hand geef, moet ie gaan branden van de spanning*.

Kijk, als baas moet je je medewerkers kiezen... Je bent op je personeel aangewezen. Ze werken onder je leiding en als je zelf dynamisch genoeg bent, lopen ze mee. *De achterblijvers moet je weg doen*. Ik leid die zaak ook niet meer alleen voor mezelf. Je hebt verantwoordelijkheidsgevoel voor al deze mensen. *Tegen welke schouder kan je nou nog uithuilen?*

/ ... Wordt men zich opeens bewust van wat deze man, die eens in de rij stond van de volksgaarkeuken in de Spuistraat om voor 35 cent een bord warm eten te krijgen, in luttele jaren tijds heeft bijeengegaard: meer dan 300 huizen verspreid over Amsterdam, vaak halve straten, het bioscooptheater Rex, enkele hotels (het Zandvoortse Badhotel kocht hij vorig jaar voor f 6.000.000.-). Enkele kapitale panden in de Kalverstraat, het restaurant de Bock, een vlasfabriek in Appingedam, flatgebouwen, een kantoorgebouw in aanbouw, een garage met kantoorflats in aanbouw en een hotel met 70 kamers in Israël, ook in aanbouw.

Maup Caransa is 48 jaar. Een rijzige man met een open gezicht, rossig haar en lichtblauwe ogen. ‘Ik heb armoede gekend en dat is verschrikkelijk. Maar dat wil niet zeggen...’

/ Veertig jaar geleden speelde Maupie met zijn vriendjes in de Rapenburgerstraat te Amsterdam, waar zijn vader een klein kolen- en oliehandeltje had. Soms was er geen tijd om te spelen, want dan moest hij met zijn broertjes houtjes hakken, die per bos aan de klanten werden verkocht. Hij doorliep de lagere school en de eerste klas van de ulo. Toen wachtte hem de eerste baas, een kruidenier, waar hij 2 jaar loopjongen was. Volgde het baantje van fietsjongen bij persbureau Vaz Diaz...

/ Maupie Caransa, 16 jaar oud, besloot toen voor zichzelf te beginnen. Hij kocht voor f 1.50 een autowrak, sloopte het ding, en wist de onderdelen voor een paar tientjes aan de man te brengen. Een paar jaar lang specialiseerde hij zich in sloopauto's...

Na de oorlog greep Caransa zijn kans. Hij begaf zich in de handel en in 1946 kocht hij voor f 750. - zijn eerste huis, een piepklein woninkje op Kattenburg. Een jaar later was hij de eigenaar van een garage aan het Waterlooplein voor 80 à 100 auto's en kort daarop kocht hij voor f 30.000. - een zuurinleggerij.

Zijn beste zaken deed Caransa toen hij in Engeland op een partijtje oude autobanden beslag legde en daardoor in de handel in legergoederen terechtkwam. Hij kocht spijkerbroeken, regenjassen, maar ook vrachtauto's en schepen. In 1961 was Caransa de grootste army-contractor van Europa... Met het geld dat ik in de dumpzaken verdiende, kocht ik huizen. Ik heb me voornamelijk tot Amsterdam beperkt, omdat de waarde van het onroerend goed in Amsterdam nu eenmaal 70 pct. boven die van de rest van het land ligt. Bovendien is een geconcentreerd bezit gemakkelijker te exploiteren. Ik koop echter alleen met het doel om vroeg of laat weer te verkopen... Alle huizen aan het Waterlooplein bijvoorbeeld heb ik langzamerhand in mijn bezit gekregen. Het zijn krotten, maar straks verrijst hier een volkomen nieuw stadsdeel rond het nieuwe stadhuis.

En zo weeft Caransa zijn huizennet over Amsterdam... Ik heb maar één vrees: dat ik tenslotte zo hoog zal komen te zitten, dat de mensen zich van mij afkeren.

IV

[I]

Voor 't eerst na drie jaar weer ‘thuis’ (t - h - ui - s). De Stad. De onzichtbare stolp van straling, onder een licht bewolkte, meest blauwe hemel - de geairconditioneerde natuur eronder, met de natuurlijke, snel bloeiende bomen en bloemen als kleine vriendelijke explosies van gekleurd vuur (nergens van plastic zoals bij ons)-het waterheldere water in de kanalen en fonteinen - en natuurlijk de onmiddellijk voelbare aanwezigheid van de bewustzijnen, als oesters op een kier, halfopen, wijdopen en verder in alle denkbare tussenstadia.

De straten waren nog steeds niet overdruk, minder zelfs dan de laatste keer: weinig bovengrondse voertuigen, meer langzame speelwagens, voetgangers. Onder de laatsten waren er nogal wat, voornamelijk jongeren, die zich springzwevend voortbewogen - niet alleen een kwestie van energie, maar vooral van techniek. (Had het zelf als kind nooit geleerd helaas, laatste generatie lethargiese, melancholieke ouders met weinig mentale reserveenergie om bij te springen als het in het oefenstadium niet lukte het razendsnel roterend bewustzijn dat de zwaartekracht ophief en het lichaam van de grond deed opstijgen en zweven, kort, niet te lang achter elkaar: een aangename sensatie, als in steeds terugkerende zweefdromen 's nachts; hetzelfde effekt kon gemakkelijker met een klein, op de rug gedragen zweefmotortje bereikt worden, waarbij je zelfs onbeperkt kon zweven, maar de voldoening, het aangename gevoel dat het gaf en de niet ongezonde vermoeidheid aan het einde van de vlucht waren veel minder.)

En: niemand eenzaam die het niet wilde zijn. Men kon altijd wel iemand vinden die het ook was of die uit pure behulpzaamheid zijn of haar bewustzijnsschild wijdopen stelde, of alleen uit exhibitionisme: hier terecht een deugd. En niet te vergeten, voor hem nu: de rijkere bronnen van kennis en het grotere fonds aan gevoelens waaruit hij kon putten, alle nieuwe sensaties die hij op zou doen en meenemen naar de in sommige opzichten onderontwikkelde planeet waar hij woonde: teerkost voor maanden - kennis en emoties gemeenschappelijk voor wie instemde met de ge-

meenschappelij kheid en dat deed de overgrote meerderheid - hier tenminste-op zijn thuisplaneet was het anders: hoe kleiner en beslotener een gemeenschap hoe meer afweerreakties en des te minder bereidheid tot openheid - altijd geweest. Déze stad stond bekend om zijn traditionele openheid. (Vervelend waren soms alleen de voyeurs, de pathologische kontaktomanen (dig-omanen) die er evenzeer aan verslaafd waren als aan vluchtige visuele sensaties en die irritant snel soms honderden kontakten per dag afwerkten, oppervlakkig natuurlijk - hadden zelf niets te bieden, volledig gespeend van eigen identiteit, amorf-zielepoten - leefden op anderen - en wie eraan toegaf kon er steeds minder buiten - konden beter naar een goede kontaktspecialist gaan...) Geruisloos vlogen de huizen door de lucht en soms hele fabrieken die naar een gunstiger gelegen plaats gedirigeerd werden, beide alleen op bepaalde uren - de stadsbewoners van deze oude planeet waren berucht om hun nomadiese karakter, hun voortdurende migratie, dwz. binnen een bepaald areaal, verder ging hun zucht naar avontuur niet, dacht hij meesmuilend - waren eerder plaatsgebonden, als historiese geesten -

Sub-beeld, 1e laag: gisteren: het vliegveld - de interstellaire en interplanetaire ruimteschepen en de kleinere pendelraketten als langwerpige aluminium minuten overeind staand in het felle kunstmatige maanlicht - de planetaire vliegbussen en -taxi's als reusachtige vliegen opstijgend en dalend, bijna zonder gegons. Hij als laatste uitstappend, oogknipperend, vrijwel onmiddellijk zichzelf ziend door de ogen van een ander. Emigratiebeambte.

2e sub-beeld, 2e laag (: middeldiepe herinnering, verder terug) de langzaam vertragende tijd, zijn individuele tijdsgevoel, eerst nauwelijks bewust dan plotseling ervaarbaar, overgaand in de onpersoonlijke, voor ieder geldende anti-tijd - zoals altijd (het wende nooit, het overseinen van de krachtpatronen van gedematerialiseerde mensen was toekomstmuziek, zou het wel blijven ook; zelfs met een eenvoudige hond was het nog niet gelukt) het paniekerige gevoel van desoriëntatie, van daadwerkelijke desin-

tegratie bijna, ervaren als vertraagde lichaamsprocessen tussen ver, ver, ver uiteenleggende cellen: zijn onthechte, wijd verspreide lichaamsdelen los rondzwevend in de ruimte (: waar is mijn hand, mijn mond, mijn 2 ogen?), een onbepaalde, onbepaalbare 'tijds'-duur lang, en zich daarna weer verzamelend: ik. Het was alleen de overgang. Daarna, onmerkbaar door de ruimte snellend, vrijwel tijdloos en niet eens ervaren met vertraagd bewustzijn-gekonfronteerd met oeroude identiteiten, normaal opduikend en weer verdwijnend als toevallige passagiers van hem, van die ene die hij was - werd - Hij wiste het beeld weg uit zijn bewustzijn, sloot de laag af en richtte zijn aandacht weer op wat hij *zag*.

[II]

CENTRAAL STATION (CS)... wij mengen ons onder een tweede groepje buitenlanders... Een jeugdige Turk legt hun aanwezigheid in de stations nog prozaischer uit: 'Vrouwen moeilijk voor ons te vinden. Moeten naar hoervrouw.' En dan met enige verontwaardiging in zijn stem: 'Vijftig gulden met kapot! Hier op station zoeken naar oud-vrouw ofzo voor niks. Koffie nemen, even beetje gezellig. En in deze café mag buitenlander komen. Ik jong, ik lust wel dansen maar mag club niet in. Club 28, Don Quichote. Vragen steeds om kaart. Ik vraag: waar dan kopen kaart? Zij zeggen: donder op, godverdomme. Deur dicht. Buitenlander ook mens met hart, ogen, vingers, benen, niet?'

Een wat meer bezadigde Osmaan remt zijn praatgrage kameraad snel af. Heftig gesticulerend zitten zij tegenover elkaar. Dan zegt hij: 'Hij zeggen ik niet vertellen, maar zijn toch zo. Jij krantschrijver, waarom buitenlander moet doen vieze werk met stof. Fabriek met stof buitenlander, niks Hollander. WC schoonmaken buitenlander. Waarom? In Holland 32.000 Turken. Half uur turkse muziek maar op Hilversum 3. Waarom? Da's ook erg.'

Een kleine man drentelt reeds 2 uur alleen door de stationshal. In zijn hand draagt hij een aktentas van namaak-leer, waar hij zo nu en dan even op plaatsneemt. Er komt een schuwe blik in zijn zwarte ogen als we hem aanspreken.

'Wat doet u hier?'

'Wachten op kameraad, misschien komen. Zondags beetje kameraad kijken, beetje kameraad praat, over thuis praat, beetje lachen. Praat ook hollands mens kameraad.'

'En als ze niet komen?'

'Weer naar pension.'

Hij bestudeert ons even en vraagt: 'Jij ook wachten op familie?'

'Nee.'

'Jij werken op fabriek?' 'Nee.'

Er valt een lange stilte. Hij kijkt om zich heen, steekt de hand op naar een passerend groepje.

'Vindt u het gezellig hier op het station?'

'Thuis zitten denken. Alleen moeilijk. Hollands man, vrouw, kinderen. Ik veel kaarten, dammen, niet denken. Denken aan vader, moeder, zuster, vrouw, kinderen. Altijd alleen, misschien gek worden...'

[III]

De veelkleurige muren van de huizen, hoewel niet van huid, spieren, zenuwen, leken te leven en te ademen, bijeengehouden door een (huisvormige) gedachte, een (huiselijk) sfeer- of krachtpatroon, in de loop van de jaren gevormd of opgebouwd door de bewoners - ingewoonde huizen - onbewoonde huizen verstarden, werden karakterloos - anderzijds de invloeden van buiten, de passieve of negatieve blikken, het aura van de karakters die bij duizenden de muren en de vensters passeerden - huis en inwoners

bepaalden gezamenlijk het karakter van het huis, beïnvloedden elkaar wederzijds; karakterhuis; daar het huis evenmin naar buiten toe weerloos was als de bewoners was het, evenals deze, in hoge mate flexibel en leek het bijna met een lichte vorm van zelfstandig bewustzijn geladen: vijandige gedachten werden door de muren aangezogen en geabsorbeerd (als ernergie, voedsel), geneutraliseerd en onschadelijk gemaakt. Sommige voorbijgangers hielden hun bewustzijn blank wanneer ze in twijfel verkeerden over de mentaliteit van een huis of wanneer ze de bewoners vijandig gezind waren. Ook afgezogen negatieve energie was energie.

De vensters met hun 3-dimensionale levende beelden uit de meest uiteenlopende delen van de wereld en van andere planeten varieerden van Himalaya-achtige berglandschappen, woestijnoases en luchthaventafrelen tot nachtscènes, beelden van verre sterrenstelsels en opnamen van buitenaardse tafrelen, exotiese ekwivalenten van de tuinen der buitensteedse huizen; sommige vensters toonden ook historiese tafrelen, realisties gerekonstrueerd en in het levende glas vastgelegd: bekende straten, propvol met oude, door verbrandingsmotoren voortgedreven voertuigen en vreemd geklede mensen, uniformen, vrachtauto's, fietsen, wagentjes met onvolledige mensen, zelfs zonder proteses; verder havenscènes met antieke zeeschepen, tankers, hijskranen, loods- en waterpolitiebootjes; vroege olympiese spelen; een vliegveld met turbomotorische vleugelvliegtuigen; grachten, kanalen, waarin gondels en plezierbootjes dreven, watertaxi's; statige processies met oude religieuze klederdrachten, carnavalsfeesten vol primitieve expressie enzovoort, enzovoort. Alleen hierom al, door de steeds variërende vensterbeelden en de kameleontiese kleurenwisseling van het muurmateriaal veranderde iedere straat voortdurend van aanzien; afgezien natuurlijk van de veelvuldige migratie en perceelruil die plaatsvond: huizen bewogen zich geruisloos omhoog, zweefden weg, lieten een lege plek achter die kort erop ingenomen werd door een ander huis van een ander karakter en met andere vensters. De straat waar hij vanmorgen doorgekomen was zou

morgen of overmorgen een heel andere zijn; alleen de lokatie en de nummering bleven dezelfde, zoals de hele stad in wezen alleen zijn basisstruktuur handhaafde en het invullen aan de bewoners overliet. Daarnaast bestonden de muren van de huizen uit een materiaal dat door een druk op de knop van binnenuit doorzichtig gemaakt kon worden, zodat iedere bewoner op elk willekeurig moment aan het leven op straat deel kon hebben, er midden in kon staan zonder dat de voorbijgangers het interieur te zien kregen. Ze aten en dronken bij wijze van spreken op straat en wat voor sommigen (ook voor hem) een aantrekkelijkheid te meer was, was de illusie in het openbaar en voor iedereen zichtbaar te paren (vanavond misschien al!), te onaneren met een uit de werkelijkheid gekozen reële mens voor ogen of een uitgebreid groepsbeeld.

Hier wonen dacht hij, niet meer dromen van een andere werkelijkheid, van je thuisplaneet, maar je dromen dagelijks werkelijkheid te zien worden, de meeste misschien: in je eigen omgeving, voor je eigen ogen. Het zou niet eens kunnen vervelen, zoals de te statistiese werkelijkheid soms bij hem, anders droomde je het niet; alleen watje wilde dromen dat werkelijkheid werd droomde je. En dan nog lukte niet alles en dit bléef spijt wekken, hoewel geen wanhoop, omdat dromen verbeterbaar waren, of de droomtechniek, of de realisatietechniek. Hier wonen dacht hij, een maand, een halfjaar - niet alleen maar zo nu en dan een kort verblijf als kultureel relatiefunktionaris of min of meer overbodig begeleider van een museaal organisator -

Als hij nog maar enkele uren rondgekeken heeft besluit hij een jonge vrouw te kortakten die haar bewustzijnsschild halfopen heeft gesteld. Wat hij ziet en voelt trekt hem zeer aan. Na luttele sekonden heeft ook zij haar beslissing genomen. Ze spreken af tot hoever ze hun mentale schild zullen openen en tot welke bewustzijnslagen ze elkaar toegang zullen verlenen - gunnen elkaar vast een snelle inblik - , hoe hij haar lichaamsvorm wenst (kleine,

niet te ingrijpende modifikaties zijn mogelijk na betrekkelijk korte konsentratie, bijvoorbeeld hoe wijd haar vagina moet zijn in verband met de diameter van zijn gezwollen pik), of hij konseptie wenst (: het bevruchte eitje zal hem desgewenst nagestuurd worden; antwoord: nee), of hij met haar vaste partner en/of vrienden kennis wil maken (antwoord: nee), welke lichaamsgeur zij beiden aangenaam vinden, of er op natuurlijke wijze getranspireerd mag worden, van welke muziek zij houden (: wisten ze eigenlijk al), eventuele stimulantia en zo ja, van welke aard (antwoord: weinig en van een vrolijk, primair karakter; korte werkingsduur, maar waarschijnlijk niet eens nodig).

Daar ze de hele dag bezet is spreken ze af elkaar vanavond te ontmoeten.

Nog vier uur om alleen door te brengen. Ook zonder pil voelt hij zich geladen met een grote vrolijkheid; als hij er een zou nemen zou hij overborrelen, wat niet nodig is. Wel konsentreert hij zich zo nu en dan op zijn testikels om ze alvast licht te prikkelen.

Een plotseling opkomende irritatie van 2^{e} graads heftigheid - hij voelt hem nog voor hij hem ziet en de ander blijkbaar i sekonde later dan hij; zijn sensitiviteit is kennelijk groter, heeft ook z'n voordelen. (Dat hij hem uitgerekend hier moet tegenkomen; voorgeordend noodlot, bestuurd toeval? of -) Waarschijnlijk door het sterke verrassingselement heeft hij zijn reaktie niet in bedwang, reageert impulsief negatief, in die ene sekonde voor de ander gealarmeerd zijn bewustzijnsschild heeft gesloten. Priemt toe, desintegreert het krachtpatroon, waarna de man voor zijn ogen oplost en verdwijnt, om vrijwel onmiddellijk erop enige passen verder weer te materialiseren, hem verwijtend en zelfs enigszins kwaad aankijkend.

Hij heeft spontaan spijt van zijn daad en biedt zijn verontschuldiging aan (verklaring waarom vanzelfsprekend overbodig). De ander aksepteert, want begrijpt, zij het tegen zijn zin (: onverwerkte jeugdhaat, in leven gehouden door latere ontmoetingen met een sterk kompetitie-element; de ander meestal de meerdere

in kapasiteiten). Of is er toch nog van enige rancune sprake (: terecht)? Voor alle zekerheid houdt hij zijn eigen schild voorlopig gesloten, tast het eerste uur nauwlettend zijn omgeving af op vijandige aanwezigheden. Het is tenslotte geen onverdeeld plezierige sensatie, niet zozeer omdat het pijnlijk zou zijn als wel door het gevoel even volledig verloren te gaan, nergens te zijn; het was ongeveer te vergelijken met het diepgaande desoriéntatiegevoel aan het begin van een verre ruimtevlucht wanneer de vertraagde tijd intrad. Zelf was het hem als volwassene een keer of twee overkomen; als kind uiteraard veel vaker omdat ze hun reakties toen veel minder in de hand hadden, nog niet de techniek bezaten om die in frakties van sekonden te korrigeren - als kind - // Breekt af, sluit de derde laag / niet nu, niet nu - Een paar snelle beelden sijpelen nog door, ontsnappen door een kier voor deze zich sluit: - : een kaal, haarloos kinderhoofd-het zijne-een van de weinige toen - plagende bewustzijnen, maar onaanwijsbaar nooit woorden, wijzende vingers - bewustzijn, hoofd van een van hen, dat hem achtervolgt, zelfs 's nachts, de sterkere, die er zelfs in slaagt soms zijn nog te zwakke schild even op te lichten ondanks zijn hevige verzet, een blik te werpen in de afgrond die *zijn* afgrond is en van niemand anders - // Hij proeft de napijn als een laffe smaak in de mond, sekonden lang - weg. Licht.

[IV]

Wat leest u? vraag ik.

-Detectives voor het naar bed gaan en verder alleen biografieën, dan weet ik tenminste dat het waar is.

-Geen autobiografieën dus?

-Mijn moeder zei altijd: 't Staat in de krant, en ze bedoelde dan: *dus* is het waar. Voor haar was alles wat geschreven stond waarheid.

-Voor u niet meer?

-Nee, ik ben een stap verder.

Ik zeg: - Liegen alsof het *gedrukt* staat.

Hij lacht. - Liegen alsof het waar is, schrijven alsof het werkelijkheid is.

-Voor mij dus: citeren alsof het werkelijkheid is.

En hij: - Hoe letterlijker u citeert des te waarder en werkelijker het is. Ernstiger: -En alles wat u weglaat of vergeet doet afbreuk aan die werkelijkheid.

-Wat is werkelijkheid, zeg ik en maak wasbeweging met mijn handen boven een denkbeeldig bekken, zoals ik het eens, nu al weer lang geleden, iemand anders heb zien doen. Napraten, nadoen.

-*Mijn* werkelijkheid, zegt hij.

-En wat is uw werkelijkheid?

-Noteer maar, zegt hij, citeer mij maar...

[V]

Maurits Caransa liefhebbert in Amsterdam

Multimiljonair in onroerende goederen Maurits Caransa (49) (voor vrienden ‘Maup)’ is aan het woord. Hij zit kennelijk prettig in zijn met palissanderhout beklede werkkamer op de parterre van het Doelenhotel. Voor hem een indrukwekkend bureau met vleugel waaraan eventueel vergaderd kan worden. Achter hem de ramen met uitzicht op het water van de Kloveniersburgwal, naast hem een tafeltje met 3 telefoons, waaronder een groene. Op het bureau een schrijfblok met aantekeningen. Boven de schoorsteen staat met sierlijke rode letters EXPLOITATIEMAATSCHAPPIJ CARANSA.

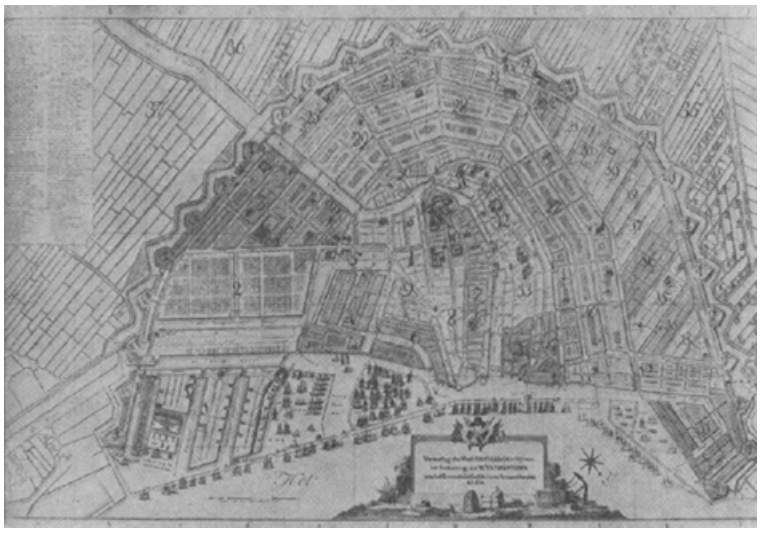

Verdeeling der Stad Amsterdam in Wijken, ter bediening der Wijkmeesteren van het Roomsch Katholijk Oude-Armen Comptoir, 1801

Als kind lag je 's avonds in zo'n bedstee en dan gingen de klapdeurtjes dicht. Als je dan klaagde dat je niet kon slapen omdat het zo benauwd was, zei pa of moe: ‘Wat? Kun je niet slapen, ga dan maar naar het Doelenhotel.’ Dat Doelenhotel was daarom in mijn jeugd het toppunt van rijkdom. Als je daar alleen al een keertje mocht slapen. Nu heb ik het gekocht. Het heeft mij veel moeite gekost, maar ik zou en moest het hebben.

Op de parterre van dat Doelenhotel doet dezelfde man nu zaken in 't groot. Hij trekt een la open en haalt schema's en werktekeningen tevoorschijn van grote plannen in Amsterdam...

Ik ben tot nu toe in 58 landen van de wereld geweest en daar heb ik altijd maar één wens. Zo gauw mogelijk weer terug te zijn in Amsterdam. Ik liefhebber zo'n beetje in Amsterdam. Ik wandel vaak door de stad en dan denk ik: dit zou moeten gebeuren en dat zou moeten gebeuren. Als ik dan 's avonds in bed niet lig te slapen...

CARANSA CARANSA CARANSA

1964: Caransa koopt behalve het Doelenhotel enige panden in de Kalverstraat, cafetaria *Rutecks-Popularis*, hoek Rembrandtsplein en Reguliersbreestraat en restaurant San Marco in de Vijzelstraat - CARANSA CARANSA.

1965: Caransa koopt GOUDEN HOOFD - Caransa sluit caférestaurant *Heck* aan het Rembrandtsplein - Caransa gaat *hotel* bouwen in Buitenveldert - *Rutecks selfservice restaurant* in de Kalverstraat verdwijnt - Caransa bouwt *bioscoop* op Rembrandtsplein - Caransa bouwt winkelgalerij op Rembrandtsplein - Caransa geeft bod (400%) voor *Hotel de l'Europe* in overweging Vrijdag wordt CARANSA'S WINKELGALERIJ OP HET REMBRANDTSPLEIN geopend... 32 boetiekjes... definitief begin van HET TIJDPERK CARANSA... CARANSA... CARANSA.

13 juni 1969: CARANSA VERWERFT AMSTELHOTEL...

spectaculaire aankoop van beroemdste hotel van Amsterdam... pleisterplaats van vorstenhuizen en beroemdheden... Caransa in *mini-warenhuizen* - Caransa biedt 2¼ miljoen voor *American Hotel* - Caransa *verkoopt* American Hotel en Amstelhotel aan Britse hotelgroep Grand Metropolitan - CARANSA CARANSA.

1970: Caransa koopt hotel-restaurant SCHILLER - Caransa wil eigen *handelsbank* - Caransa's bezittingen nu 100 miljoen waard - CARANSA CARANSA.

En Maup Caransa wandelde met God door Amsterdam / en hij zag dat het beter kon.

[VI]

Op een klein plein onder lage levende bomen stond een goed gemodelleerde of bij gemodelleerde jonge vrouw met overgave te stripteasen, aangemoedigd door een groep volwassen omstanders en enkele kinderen.

Plekken zonlicht, boomkruingroot, in één ervan hij.

Opgewekte vloeken, uitroepen fladderden als vlinders door de lucht, tussen de echte vlinders, en losten op, even nog een lichte vibratie achterlatend. Het was een tafreel zoals hij er in de loop van de dag al verscheidene had gezien op uiteenlopende plaatsen in de stad, op pleinen, straathoeken, luchtbusstations. Onaangekondigd; plotselinge impulsieve voorstellingen, liefdewerk, exhibitionisme? Wat deed het er toe zolang iedereen er plezier aan beleefde.

Hij bleef staan tot ze zich helemaal ontkleed had: klassieke techniek, misschien wel millennia oud; vinger ritsend langs onzichtbare sluiting: open. Naakt. Psst. Daarna begon het pas, als het goed was, en het was goed; komiese stijl. Lichaam uitstekend onder kontrole. Kon haar borsten laten ronddraaien, eerst met

de wijzers van de klok mee, daarna in omgekeerde richting en tenslotte beide aan elkaar tegengesteld. De truuk oogstte een groot applaus; bij de meeste andere stripteasers, de vrouwelijke tenminste, bleef het bij wat kleiner of groter, wat puntiger of peervormiger maken van de borsten, ze wipbeweginkjes laten maken, extra bloedstuwing naar de tepels zodat ze Mars-rood werden, etc., maar deze was een ware kunstenares. Kon zelfs een derde, pseudoborst plasticeren, ongeveer ter plaatse van haar solar plexus, één nauwelijks minder groot dan de vleeskern van de twee echte. Applaus. Vervolgens liet ze haar schaamhaar recht overeind staan als een soort broskuif en de smalle strook buikhaar langzaam omhoogkruipen tot aan haar navel. Applaus. Ze glimlachte erkentelijk, geheimzinnig; had kennelijk nog meer pijlen op haar boog. Grote plastiese beheersing. Konden alleen vrouwen. (Mannelijke stripteasers, luier als ze waren, slaagden er hooguit in hun oren te laten draaien, hun neus te vervormen of erekties te verwekken op bevel van vrouwelijke toeschouwers, waarna ze hun penis wip- of draaibewegingen lieten maken, iets wat hij zelf ook kon; eenmaal slechts had hij een jongen, die toch al twee behoorlijke vetkwabben had, een paar redelijk grote borsten zien stulpen.) - En toen, terwijl de omstanders hun adem inhielden en een paar mannen tussen hun tanden floten, zag hij de schaamlippen zwellen; en al opzwellend stulpten ze zich langzaam voorwaarts, werden puntiger en puntiger, tot er een komplete geerekteerde penis tussen haar dijen naarvoren stak. Het was een grotesk gezicht en het geheel deed hem denken aan sommige oude schilderijen in het stedelijk museum alhier. Fabuleus.

Toen het applaus weggestorven was gaf hij haar een hand, betuigde zijn bewondering voor haar kunnen en liep verder, een aangename tinteling in zijn ledematen die hem de rest van de middag niet meer verliet. Hier wonen dacht hij verder lopend en, pillen bijna overbodig.

De buitenlijnen liepen - binnenlijnen waren er niet, de ruimte binnen de uiterlijke begrenzing was volmaakt vol - liepen zacht glooiend in elkaar over en sneden elkaar zonder elkaar te raken. En terwijl het de lijnen volgde en langs het glimmend gepolijste oppervlak gleed, ervoer het: alleen zó kon het en niet anders. Glijden als een blik, glashelder: onzichtbaar. Zuiver. Wentelend om en door zichzelf in één ononderbroken beweging die tegelijk stilstand was. (Waar eerder ervaren?) Zuiver. Glashelder.

Gleed, bijna onmerkbaar, een vliesdunne, niet bestaande barrière doorbrekend, onder de gladde huid van het oppervlak, dezelfde - uiterlijke - lijnen nu van binnenuit volgend, zuiver, koel, zuiver, nog steeds doorwentelend, om en door zichzelf, in de ononderbroken beweging die het werd/was en die tegelijk stilstand was en wist: het kón niet anders: dit was de *volmaakte* uitdrukking van een zuiver idee dat (nu ook in hem) vorm had gekregen: *zijn* vorm. Het onderging de koele extase van zijn idee, van zichzelf: een volledig kunstmatig voorwerp, met als geen ander doel dan zichzelf: het had voldoende aan zichzelf: onnatuur, dwz. geen steen bijvoorbeeld, dwz. een voorwerp dat het niet eerder in de natuur had aangetroffen, maar nu het er eenmaal was ervoer het 't als volkomen natuurlijk en noodzakelijk, ja, enige andere vorm van natuur was in die vorm zelfs niet meer denkbaar.

En onder vond: de bewonderende blikken van de voorbijgangers die op hem afschampten, glad en glanzend, niets konden toevoegen in of aan hem en zijn vorm soms niet eens als noodzakelijk ondervonden (: de noodzaak was in feite alleen van binnenuit te ervaren, niet van buiten: het is erin, het is volmaakt, een volmaakte noodzaak: *Kijk! Kijk!*)

Na zich enige tijd gekoesterd te hebben in die volmaaktheid - staties en dynamies, gespannen en ontspan

nen tegelijk - begon het deze te ondergaan als een *tekort*, alsvreemd, vreemd - juist als een vorm van onvolmaaktheid, en het gevoel dat in hem ontstond was te vergelijken met dat wat het, in anderen, had ondergaan als ergernis. Ergernis. Die het nu ookvaag en nauwelijks of niet bewust - onderkende als bestanddeel van de bewondering in sommige blikken die langs en over hem streken en die op zijn volmaakte oppervlak afschampten.

Het probeerde enkele blikken wat langer aan zich te hechten, in zich op te zuigen, om ze toe te voegen aan zijn volmaaktheid en zich zodoende uit zijn begrenzing te bevrijden, grenzen waarin het gevangen zat als een idee van een vlieg in een web van (voor anderen) onzichtbare draden, maar geen blik drong tot hem door, voegde iets toe. Het/het bevond zich alleen in zijn besloten universum van uniekheid en volmaaktheid, en het bleef dit: voorgoed? - voorgoed: dacht: ook vanbuiten zou mijn noodzaak duidelijk gemaakt moeten worden. Het moet mogelijk zijn. *Kijk! kijk naar me!*

En ineens voelde het geen tekort; geen tekort en geen volmaaktheid.

[VII]

De zuigkracht is al op honderd meter voelbaar en wordt sterker naarmate hij het park dichter nadert. Kort erop ziet hij een kleine groep mensen staan en meer verspreid in het rond een paar honderd toeschouwers die hun ogen gericht houden op een punt ongeveer vijf meter boven de grond. Een zacht, laag gebrom stijgt op uit het kerngroepje dat dicht opeen staat in een kleine sirkel. Zelfs waar hij zich bevindt ervaart hij de konsentratie als enorm, bijna massief van dichtheid, schat haar op 70%.

Een grote geanimeerdheid maakt zich van hem meester. Hij aarzelt niet, maar voegt zich in enkele passen bij hen, stemt af, ‘ziet’.

Ziet het objekt waartoe ze gezamenlijk besloten hebben en konsentreert zich, al zijn gedachte-energie in dezelfde richting stuwend als zij, dezelfde vorm helder voor zijn innerlijk oog: ieder detail haarscherp, iedere plooi in de kleding, elke rimpel, porie in de huid.

Tegelijk stijgt, ongewild, ook een donker gebrom op uit zijn keel. Mmm...

Tijdgevoel gaat verloren, er moeten zich nog enkele personen bij hen/hem gevoegd hebben, want hun gezamenlijke kracht neemt nog toe. De opwaartse persing groeit, de reeds gerichte energie verdicht zich nog meer en nadert nu het verzadigingspunt. En ineens, met wat glazige ogen en wijde pupillen van konsentratie, ziet hij het, ziet de eerste vage materie boven hun hoofden ontstaan, het eerste zichtbare, ondoorzichtbare denksel: *het*.

In het volgende tijdsverloop eist de verdere verdichting van de denkmaterie al hun energie op en als de dichtheid groot genoeg wordt bevonden begint (zonder afzonderlijk overleg) het gedetailleerde kneden, het persen, vormen en hervormen, als in oude tijden een individuele beeldhouwer die een beeld maakt voor individueel gebruik of individuele emotie. En dan, opnieuw een voor hem onbepaalde tijdsduur later omdat hij al vormend het gevoel heeft volledig tijdloos te zijn, hangt het op ongeveer vijf meter boven de grond reëel in de lucht: een welgeschapen volwassen mens, in wie iedereen de interplanetaire vormselkampioen kan herkennen, tevens kandidaat voor het presidentschap van de thuisplaneet.

Uit het applaus dat om hem heen losbreekt valt op te maken dat men hem inderdaad *herkent* en dat de keuze een ieders instemming heeft, anders zou hij wel herkend maar uitgefloten zijn.

Een grote gemeenschappelijke voldoening vervult hen/hem iets geschapen te hebben dat er voordien niet was: een herkenbare, natuurgetrouwe menselijke gestalte uit eigen energie voortgekomen, weliswaar geen oorspronkelijke konseptie, maar toch een konkrete krachtsprestatie, die bewondering wekt bij anderen dan de makers zelf: een momentane, minuten durende groepsmyte.

Met een inderdaad laatste krachtsinspanning laten ze hun naschepping zijn rechterhand opheffen en de aanwezige toeschouwers groeten - *Vale!* - nieuw applaus -; daarna doen ze hun konsentratie langzaam afnemen; het donkere gebrom wordt zwakker en langzaam vervaagt de figuur nu, zowel in zijn kontoeren als kwa materie, wordt vluchtiger en lost tenslotte geheel op in de lucht terwijl het keelgebrom stopt.

Hij slentert weer verder, als individu nog niet geheel uitgeput maar wel moe - is het niet meer gewend - kreatief beelden als gemeenschapsspel werd op zijn achtergebleven planeet beschouwd als een dekadent spel voor onvolwassenen, zonde van de energie. Hier niet gelukkig. Vooral tegen de avonduren zag je op vele plaatsen in de stad spontaan groepen vormen voor een scheppingssessie. Niet alleen geïdealiseerde figuren werden geschapen, ook dieren in alle stadia van duidelijkheid, een hond, een kat, een lemming - meer oefenstof -, verder gnooms, abstrakte figuren, satiries gevisualiseerde persoonlijkheden, naast volstrekt nieuwe, vooraf overeengekomen vormen; mislukkingen werden uitgefloten, weggedacht door de omstanders. Een enkele maal vonden opzettelijke deformaties plaats, bij wijze van sarcasme: iemand met een gekke neus, of met koeieoren of helemaal geen oren, iets dat in werkelijkheid nooit voorkwam omdat iedereen de kunst van het zelf-plasticeren nu wel in die mate beheerste. Daarnaast werden soms met elkaar konkurrerende personen gevisualiseerd - nooit dieren -, politici of geleerden, sporthelden, goeroes, die tegen elkaar werden ingezet in een vriendschappelijk maar letterlijk image vernietigende kompetitie; ook historiese figuren over wier plaats in de historie men het niet eens was werden wel hergekreéerd en aan een konkrete discussie onderworpen - wel, hij zou zich vandaag niet meer laten verleiden er aan deel te nemen - moest zijn energie voor iets anders bewaren - over een uur al, een uur...

[VIII]

‘Rembrandtsplein voor 90% van mij’

‘Negentig procent van het Rembrandtsplein is nu van mij. Of beter gezegd: 800 hele vierkante meters vloeroppervlak däar is niet in mijn bezit. Een kapsalon, een Chinees restaurant en nog wat kleinere café's, het is eigenlijk het noemen niet waard.’

De heer M. Caransa, Amsterdams bekendste projectontwikkelaar, zegt het met nadruk. Gistermiddag heeft hij z'n zoveelste slag op het plein geslagen door hotel Schiller voor een onbekend aantal miljoenen guldens over te nemen en hij is daar duidelijk trots op... / Het Rembrandtsplein is toch het hart van Amsterdam. Je mag toch wel even trots zijn als je dat hart bijna helemaal bezit? Het is een plek die we moeten proberen te houden zoals ze nu is. Een rustig plein, zonder oproer, waar de mensen niet de kans lopen gemolesteerd te worden - met sfeer bovendien.

Het *hele* Rembrandtsplein bezitten is zeker niet Caransa's grote wens. Hij zegt: Laat dat Chinees restaurant en die kapsalon maar bij de huidige eigenaars. Ook die zaken werken mee aan die typische sfeer daar. Daar moet je niet aan gaan zitten rommelen.

Bovendien, die negentig procent is me voldoende. In totaal heb ik daar een slordige 30 miljoen gulden aan uitgegeven voordat ik het allemaal bezat. *Jaarlijks levert het plein me twee miljoen gulden op, wat toch geen gek rendement is*. Natuurlijk zou ik nog wel een paar wijzigingen willen.

V

[I]

Geklingel, als van een trosje kristallen pegels aan een ouderwetse kroonluchter, geen snerpende elektriese schel, maar geheel in stijl een liefelijk ouderwets geluid. Tweemaal (: deur open, dicht.) Hij weerstond de verleiding de deur nogmaals te openen en te sluiten. / Werd begroet bij zijn naam door de eigenaar. Bekende klant, hoewel nog geen oude. -... kado voor surinaams stamhoofd... komt hier binnenkort als gast van gemeentebestuur, ter gelegenheid van de opening van... ook een surinaams pavilj oen ingericht... moet hem rondleiden...

Het was de gewoonte dat aan officiële gasten, meest burgemeesters van andere hoofdsteden of staatspresidenten en vorstelijke personen aan het einde van hun verblijf een geschenk werd overhandigd, dikwijls van historiese aard, soms na taktvolle informatie vooraf - een oud plaatwerk, een zeldzame atlas, een zeventiende-eeuwse gravure van de stad, de haven, een plattegrond, een zilveren peper- en zoutstel, een staande kandelaar of fraai bewerkte beker, een set groene Rijnwijnglazen enzovoort - zelf had hij al een keer of wat een dergelijk geschenk moeten verzorgen, behoorde tot zijn taken.

Hij snuffelde rond tussen de voorhanden rariteiten - een in vrolijke kleuren en krullen beschilderde schommelwieg, een houten boegbeeld - duur! -, een waanzinnig luxueus ingericht poppenhuis van een rijk achttiende eeuws patriciërskind - zou er zelf wel in willen wonen als hij heel klein was of er mee willen spelen - ook een paar dienstmeisjes stonden erin met witte schortjes voor, een kokkin in de keuken-met-echte-koperen-pannetjes, een Javaanse huisknecht in de hal en een voltallig patricies poppengezin in de salon en de andere kamers - niet te betalen; verder natuurlijk veel delfts blauw, ook een aantal tegels in een raam gevat, samen een tableau vormend: een visser aan een landelijke vaart, op de achtergrond een beurtschip met trekpaard; dan een schilderij van een zeeslag, de zeilschepen allemaal vol opgetuigd en met bolle zeilen - vreemd -, enkele stillevens met een rijkdom aan vruchten en gedroogde bloemen. Verder waren er: een paar dekenkisten, een notenhoutenkabinet, een rarekiek - een met ijzer

beslagen zeemanskist, een zeer oud strijkijzer, een porseleinkast - tinnen bekertjes, bokalen, zandlopers - een gevelgaper: een negerhoofd met fonkelende ogen en brede rode lippen, de neusgaten wijdopen gesperd... / Zou ontaktvol zijn zoiets te geven, gezien ons koloniale verleden - de man, een bosneger, stamde zelf af van negerslaven, heette Plato Quassi - ook slavenhandel had Amsterdam rijk gemaakt - kochten ze voor 30 gulden per stuk, Goudkust, Angola, verkochten ze voor 300 à 350 gulden - ebbehout - had net gelezen over 370 ‘leverbare stucken ebbehout’ waarvan er 180 dood aankwamen - toch hoge winsten - Sommige kapiteins haalden als ze met hun kostbare lading in een orkaan verzeild raakten de luiken van 't dek en schoten met een musket in de lucht om de aandacht van God te vestigen op de ellende, maar vooral ook op het feit dat ze geen specerijen maar levende have aan boord hadden, misschien wel gemaakt naar Gods eigen witte beeld- op dat moment tenminste - bij aankomst natuurlijk weer niet - // Bij inkoop allemaal gebrandmerkt met gloeiende tang, speciale arts voor onderzoek: kijken in kut, anus, bek: moesten in 't bezit zijn van een gaaf gebit, net als een paard-knijpen in benen, rug, tieten - blinden en verminkten kwamen niet in aanmerking, evenmin negers met grijs haar - verder niet jonger dan 15 en niet ouder dan 35 jaar, door ‘schatting op 't oog’ (: zou zelf al niet meer in aanmerking komen om verkocht te worden), ook wel ouderen van 36 tot 42 jaar 2/3 van de prijs - de klootzakken - evenals jongeren van 8 tot 15 jaar - kinderen van 4 tot 8 slechts halve prijs - verder moest 3/4 van de lading bestaan uit mannen, 1/4 uit vrouwen - goed fokvee, vruchtbaar... //

Zijn gedachten werden onderbroken door het geklingel van de deurbeleen nieuwe klant - even later door het hooggestemde muziekje van een speeldoos die geopend werd - daarna heerste er weer stilte in de antiekwinkel, uitgezonderd het geschuifel van de twee bezoekers die in de propvolle ruimte om elkaar heendraaiden en van wie de een - de laatst aangekomene -soms met enige achterdocht zag naar de voorwerpen die de ander opnam, bij voorbaat

jaloers op de vondst die de ander *eventueel* zou doen en die hij misschien vijf minuten later had kunnen doen als de ander hem niet voor was geweest: pure verzamelkoorts: kwam je hier vaker tegen evenals op de vlooienmarkten en openbare veilingen - een met parelsnoer ingelijste kaptafelspiegel, een boekenmolen (: zou ik zelf best willen hebben), een vaas met pauweveren erin, een paar rugkrabbers, een handvormig jatje om de bladen van de thora mee om te slaan, vitrines met geprepareerde vlinders, insekten, een koperen beddepan, een tabakspot, een kraantjeskan, loddereindoosjes, zilveren geboortebekertjes (namen erin gegraveerd: Cornelia Wilhelmina, geb. 8 Augustus 1830 / Sijbrand, 119-6-1824), reukflesjes, horren, een commode, een paar stoven, een friese stoeltjesklok, koekplanken, een verzameling oude geslepen ogen (vreemde monturen), een plak om schoolkinderen mee te slaan, een geborduurde kousenbeurs voor heren, een godmiche (wel wel, de eerste die hij in werkelijkheid zag, zou ie gebruikt zijn?), snuifdozen, zandstrooiers, een mangelplank, een zilveren horlogie met klapdeksel, een statenbijbel (natuurlijk), cameeën, medaljons, ivoren stempels, een bedelnap, begrafenispenningen en zelfs een grafzerk, een krisisbrilletje (had zelfs dit waarde na-verloop-van-*tijd*?) en munten, munten, munten (uit alle tijdperken) en poppen, poppen, een windvaan, enzovoort.

Nederlanders waren altijd grote verzamelaars geweest, van oudsher - nijvere mieren - sleepten van alles specimina hier naartoe, ook van de nietigste en onaanzienlijkste dingen - iedereen had z'n eigen rariteitenkabinet. Ook levende mensen verzamelden ze - uit ieder nieuw ontdekt gebied werden een paar exemplaren meegevoerd, om de nederlandse taal te leren, zodat ze, op een volgende reis mee teruggenomen, als tolk konden dienen en het christendom uitdragen - inboorlingen zo uit hun omgeving overgeplant in een van de drukste wereldsteden uit die tijd: in wijde nederlandse kleren lopend, door overvolle straten, vreemde vis etend, roggebrood kauwend, gebrande wijn of zuur scharrebier drinkend, huilend van heimwee en kou misschien, veel vreemde talen horend, terwijl ze altijd gedacht hadden dat er maar één

taal was, hun eigen, om over goden maar te zwijgen - het moest voor hen een pure SF-ervaring geweest zijn: overgeplant in een andere tijd en ruimte - / Hij herinnerde zich ook het verhaal gehoord te hebben van een papoea uit Nieuw-Guinea die in de zeventiende eeuw in Leiden zou hebben gestudeerd en die daar gepromoveerd zou zijn op een in het latijn geschreven verhandeling 'Over de minderwaardigheid van het zwarte ras', onmogelijk was het niet* - Curiositeiten waren ze zeker, de negers: er zaten tenslotte nogal wat negerhoofden op de zandstenen gevels van 17de-eeuwse huizen, naast de hoofden van Zeus en Neptunus en Hermes en dolfijnen - optiese emancipatie, architektoniese gelijkwaardigheid... / Het was een pijnlijke gedachte te weten dat de fraaie oude grachtenhuizen die hij zo bewonderde voor een deel gebouwd waren met dit soort bloedgeld en door koloniale uitbuiting...

Zijn blik viel nu op een schilderij van een laat zeventiendeeeuwse of reeds achttiende-eeuwse doolhof, misschien wel een van de bekende doolhoven annex rariteitenkabinetten die Amsterdam in die tijd rijk was; hele generaties hadden zich erin vermaakt, eerst in het doolhof van geschoren hagen, dan als men, moe, de uitgang gevonden had in een van de kamers van de uitspanning, wijn of bier of seculate drinkend, onder de klanken van klavecimbel en gambaviool, bazuinen of kornetten, ondertussen de kunstig werkende of werkeloze beelden bewonderend van reus Goliath van Gad, die beroemd was om zijn rollende ogen en zijn hoofd dat hij knarsend om kon draaien, de koningin van Seba die onder aanhoudend geknetter van het raderwerk aan de wijze koning Salome haar hulde betuigde of de heldhaftige van Speyk die iedere keer opnieuw de kruitkamer van zijn kanonneerboot in brand liet schieten tot ontsteltenis van het schrikgrage publiek - /

Hij bekeek het doek nauwkeurig: de dichte bladgroeve hagen

* Zie p. 181.

waartussen je kon verdwalen, de vogelblauwe vogel in de lucht, de twee sierpauwen bij de ingang, de kleine kleurfiguren die zich over de doolpaden voortrepten - wie het ongeluk had dat het begon te regenen kwam kletsnat aan en bij got niet van geneverwater -, schaterend om de uitgang die geen uitgang was, de bedriegertjes van water dat geen water was - hij hoorde het giechelende gelach van twee meisjesstemmen aan de andere kant van de heg, maar slaagde er niet in door het dichte gebladerte heen te zien; zou trouwens ook niet door het kunstig geleide netwerk van takken heen kunnen breken zonder zijn fraaie, met zilverdraad doorweven kleding onherstelbaar te beschadigen en misschien wel zijn bepoederde pruik te verliezen. Kom, zei hij tegen Plato Quassi, we zullen kijken of we ze voor het einde kunnen inhalen. En haastte zich voort over het smalle pad, zwetend in zijn te warme kleding, onder de gouden stralen van een duidelijke zon. Stof had zijn gehemelte droog gemaakt, de gespen van zijn schoenen dof, het fijne witte kant om zijn polsen grijs. Een blauwe vogel boven hem floot. Kom, zei hij.

Ze schrokken toen ze een hoek omsloegen en bijna in een bedrieglijk goed gelijkende sloot stapten, gevuld met water dat geen water was, lachten uitbundig, sprongen erover. Kom, zei hij, ik heb dorst, van mij mag het geneverwater regenen -

Daarna stonden ze van de ene sekonde op de andere in de uitgang, bezweet en lachend en tevreden; ze hadden zich enorm geamuseerd. Voor hen lag de koelere pleziertuin, met priëlen waarvan het traliewerk doorvlochten was met de ranken van hop en rozelaars. Twee pauwen hieven op hetzelfde moment hun schitterende waaierstaarten. Een koperen engel stak, toen ze over de laatste vlonder de doolhof verlieten, zijn trompet in de lucht en blies, blies (: waar het geluid vandaan kwam konden ze niet raden) en ineens voelde hij zich vervuld van een groot geluk.

Zijn eeuwenoude vermoeidheid was op slag verdwenen. Staande dronken ze een kan bier en een glas genever en stortten zich in het vermaak binnen. Dansend en springend als brooddronken

harlekijnen bewogen ze zich door de kamers: twee soepele, levensechte beelden vervaardigd door een bekwaam mechanicus, lachten oorverdovend onder het hijgend geknars van hun draaiende hoofden en rollende ogen, het gegorgel van kunstmatige kelen: bewonderden de voorstelling van het gevoel: een man die krijsend met zijn neus op een slijpsteen werd gedrukt, de uitbeelding van het gehoor: een oud wijf dat op het aambeeld werd gelegd en onder luide kreten jong werd gesmeed, een brullend ossehoofd, zeven wijven vechtend om een mansbroek; ledigden een nieuwe beker en dansten scharnierend verder; zagen de beroemde reus Goliath en de koningin van Seba die knetterend aan de wijze Salomo haar hulde betuigde, evenals de geboorte des Heilands en de historie van Herodes, beide met ingebouwd orgelwerk - mooi, mooi! -, prezen een zeer grappige papenommegang en eindigden tenslotte bij een van de indrukwekkendste groepen, bestaande uit een vijftal houten beesten: een koe van drie voet hoog, een hert van tweeéneenhalve voet hoog, een kalf twee voet hoog, een schaap van anderhalve voet hoog en een hond tien duim hoog, die zodanig waren samengesteld dat zij hoofd en ogen konden bewegen, daarbij klanken uitstotend die leken op de geluiden van een koe, een hert, een kalf, een schaap, een hond.

Ze bleven een tijdlang in nederige bewondering staan, zijn gezel en hij; hun uitbundige vrolijkheid was uitgevierd. Nog diep onder de indruk van al het geziene en van het vele kunstmatige dat de goede God toestaat dat in de wereld geschapen wordt en ook enigszins onder de invloed van het genoten hopwater en het gestookte besloten ze het plezierhuis met de beste herinneringen te verlaten. Het einde van de middag was inmiddels genaderd.

Toen, vlak voor ze het rariteitenkabinet verlieten, werden ze bij het openen van de buitendeur tot staan gebracht door een schrapend keelgeluid; en zijwaarts kijkend zagen ze in een hoek van de aanvankelijk schemerduistere hal een prachtig aangeklede neger staan, ebbehoutzwart van huid, met dikke gewelfde lippen en grote in oogwit rollende ogen. De neger knikte een paar maal met zijn losse hoofd en hief toen houterig zijn rechterarm, de

vleesroze hand naar boven gekeerd. En terwijl de uitgestoken hand op bedelhoogte bleef hangen, viel de onderkaak van het gezicht met een klap omlaag en een raspende stem diep uit de ebbehouten keel komend, zei iets dat waarschijnlijk '*Danku, Danku, Danku*' moest voorstellen, waarna het hoofd met de rollende ogen opnieuw een paar maal knikte. Maar hij kon niet onderscheiden of het geknars dat hij hoorde afkomstig was van het mechanisme van de kunstneger of dat het 't tandengeknars was van zijn gast.*

* Lokien is hier onjuist. Waarschijnlijk doelt hij op Ds. J.E.J. Capiteyn (of Captijn of Capteyn of Capitein), een talentvolle jonge negerslaaf van de Ivoorkust, die door zijn eigenaar (ene Van Gogh) op II jarige leeftijd mee naar Nederland werd genomen, waar deze hem een klassieke opleiding liet geven. Capiteyn (toen nog zonder voornaam) leerde naast de nederlandse taal latijn, grieks en chaldeeuws, werd gedoopt, ontving drie namen (naar zijn weldoeners) en werd op 20 jarige leeftijd ingeschreven aan de Universiteit te Leiden als student in de godgeleerdheid. Hij schreef verzen in het latijn en publiceerde in 1742, eveneens in het latijn, een dispuut-oratie, getiteld 'Dissertatio politicotheologica de servitute, libertati Christianae non contrario', dat in nederlandse vertaling in één jaar tijd vier drukken beleefde. In 'Staatkundig-Godgeleerd Onderzoekschrift over de Slavernij, als niet-strydig tegen de Christelyke Vryheid' verdedigt Capiteyn de slavernij op grond van bijbelteksten en Calvijn. Hij stelt o.a. dat geestelijke vrijheid zeer wel kan samengaan met lichamelijke sl avernij (Calvijn: met burgerlijke en wereldlijke dienstbaarheid). Weliswaar noemt hij de vrijlating van slaven een daad van christelijke goedertierenheid, maar hij voegt er tevens aan toe:'Eene Vryheid zonder Goederen, raad niet altijd tot eerlyke daden.' In feite voelt hij er zelfs voor om de slavernij onder de christenen weer te doen invoeren, want dan zou de maatschappij van heel wat leeglopers en bedelaars verlost zijn.

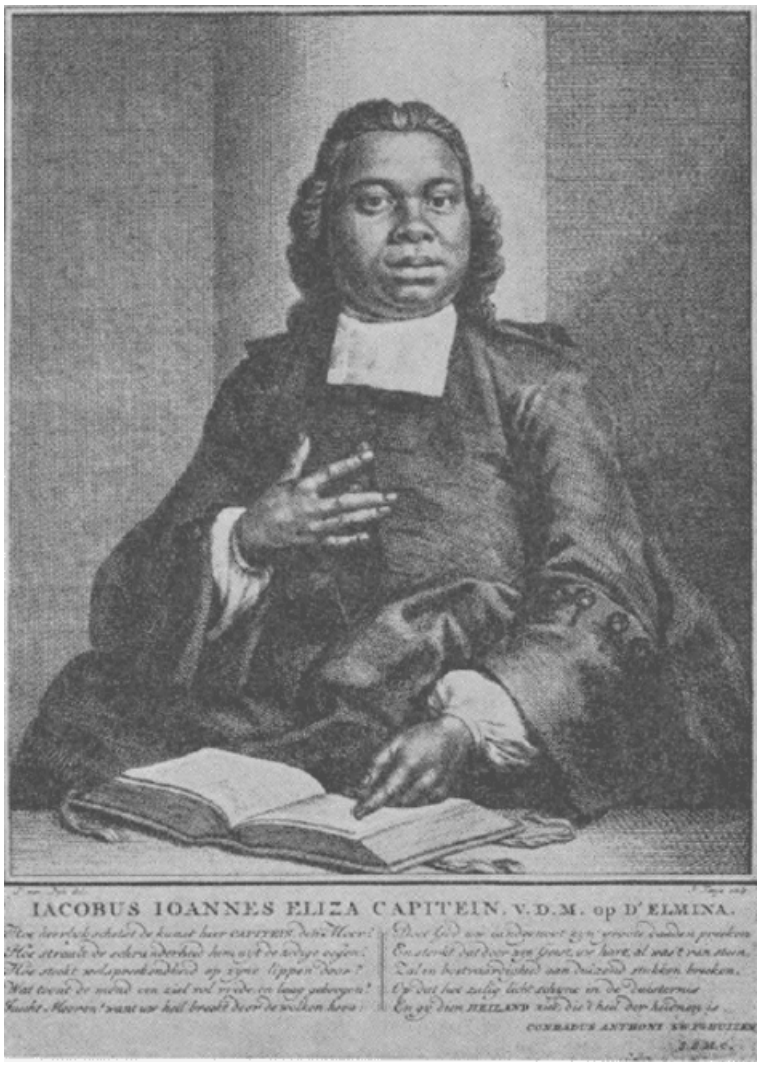

Ds. Jacobus Johannes Eliza Capitein

Uiteraard was een dergelijk geschrift hier zeer welkom en de zwarte dominee trok dan ook volle kerken, nadat hij officieel was beroepen. Een vriend van hem, een medies student uit Leiden, schreef onder zijn portret:

> 'Aanschouwer zie deez' Moor! zijn vel is zwart: maar wit zijn ziel, daar
> Jesus zelf als Priester voor hem bidt.
> Hij gaat Geloof, en Hoop, en Liefde aan Mooren leeren, Opdat zij,
> witgemaakt, met hem het Lam steeds eeren.

Kort erop keerde Ds. Capiteyn terug naar Afrika, waar hij in fort Elmina een christelijke school begon en aan blanke volwassenen catechisatieles gaf, beide met weinig sukses.

Toen hij op een gegeven moment met een van zijn heidense leerlingen wilde trouwen, zg. om het bekeringsproces aan de kust sneller te doen verlopen, werd hem dit verboden door de classis Amsterdam, waaraan hij verantwoording schuldig was, omreden dat deze heydin nog niet gedoopt was. Zelf kon hij haar geen les meer geven zonder zichzelf in opspraak te brengen. In arren moede huwde hij toen maar een hollandse joffer, die spoedig erop in Elmina arriveerde en die bereid was het echtelijk bed aan de Goudkust met hem te delen.

Ondertussen vertaalde hij 'eenige geloofsstukken in de Negertaal', o.a. 'het Vader Ons, de Tien Gebooden en het Gelooff', waarbij de smiecht in de Tiengeboden maar wegliet dat ook de dienstknechten op de sabbatdag moesten rusten, terwijl hij het woord God in zijn vertalingen konstant weergaf door 'Jancómpon' (d.i. Jan Compaan, Jan Compagnie.) bv.: 'Ik ben de Here uw God - Ik ben Jan Compón.'

Hoewel Ds. Capiteyn na de Directeur van de nederzetting het hoogste traktement genoot, beschikte hij over weinig geld, omdat een kwart van zijn inkomsten aan zijn weldoener Van Gogh moest worden overgemaakt, 'volgens synen altoos duurenden verschuldigden pligt', terwijl deze notabene niet eens zijn gehele opvoeding had bekostigd; Capiteyn kreeg in Leiden ook studie-

beurzen. De Compagnie belastte zich met de inning en hield zelf, zoals bij al haar ambtenaren, een formidabele garantiesom in. Tenslotte stortte Capiteyn zich maar in de handel (welke?), maakte grote schulden, werd op allerlei manieren tegengewerkt en stierf op 30-jarige leeftijd in kommervolle omstandigheden, zijn weduwe ‘een insolventen boedel’ nalatend.

In feite is Ds. Capiteyn, destijds internationaal beroemd en de eerste negerpredikant ter wereld, zijn leverslang slaaf gebleven, van zijn kristelij ke weldoeners en van zijn tijd.

Zie verder: Dr. A. Eekhof: ‘De negerpredikant Jacobus Eliza Joannes Capitein’, in ‘Nederlandsch Archief voor Kerkgeschiedenis’, 1917.

[II]

Vandaar ging ik naar het anatomisch kabinet, dat om zijn vele zeldzaamheden wereldberoemd is. De kamer is tamelijk donker, maar er wordt niet in geprepareerd, doch de preparaten worden er alleenlijk in tentoongesteld. Voor mij waren de beide mummiën het meest interessant. Zij lagen in bijzondere bedden, verkeerden nog in zeer goede staat en de daarbij verstrekte beschrijving in het Latijn toonde aan, dat alles volledig met de berichten van Herodotus en de andere Ouden overeenkwam. Hier treft men wel de grootste verzameling opgevulde en geskeletteerde spitsboeven, moordenaars en dieven aan, die op het theatrum in het rond opgesteld zijn en die een lachwekkende aanblik bieden. Onder dezen was ook de man, die eens Leyden aan de vijanden verraden had. Opgevulde Moren, Turken, Amerikanen en andere buitenlanders hadden een eerbiedwaardig aanzien in deze verzameling! Een kerel had een briefje in de hand, waarop stond dat hij eens een mes zonder nadelige gevolgen te ondervinden ingeslikt

had. Allerlei soorten kleding waren hier van mensenleer gemaakt, handschoenen, laarzen, schoenen, pantoffels, onderklederen, enz. Van een schedel was een fraai drinkgerei vervaardigd, dat in zilver gevat was. Ook heeft men van mensenhuid perkament gemaakt. Enkele lichamen had men naar de kunst der Ouden geprobeerd te balsemen. Geskeletteerde dieren vindt men hier ook enige, waaronder een goed bewaard geraamte van een ongeboren walvis. Men toont hier ook een half versteend brood; het is echter een puimsteen, welke men deze vorm gegeven heeft. (Johann Beckmann, 1762)

[III]

Ik ontdek dat onze hooggeëerde negergast uit Suriname, voor wie ik een blijvend aandenken aan Amsterdam gekocht heb, dezelfde achternaam draagt als de beroemde 18de-eeuwse medicijnman die het koortswerende Quassi-hout (bitterhout) heeft ontdekt, dwz. wat nu achternaam is was toen voor- en achternaam tegelijk, of gewoon naam. ((Plantagehouders gaven hun slaven vaak bijbelse of mytologiese namen, zodat ze een hele stal aan griekse halfgoden en filosofen, schrijvers, geleerden alsook oudtestamentiese aartsvaders en nieuwtestamentiese apostelen onder zich hadden, halfwezens die ze konden ringeloren, tuchtigen en naar hun goddelijke luimen zetten; de vrouwelijke die ze 'bekenden' lieten ze een menigte halfgekleurde kristenkindjes voortbrengen, welke weer in het slavenbestand werden opgenomen eigenteelt als slaaf: wraak op de tirannie van hun vaderlijke calvinistiese godsdienst? - in ieder geval moet het hun gevoel van macht nog aanzienlijk versterkt hebben. / *..., kom eens hier!..., kom eens hier!..., Luitenant, Baron, Succes, hierkomen!* Winst en Coridon worden gegeseld. Kupido krijgt een Spaanse bok.))

Misschien is Juan Quassi wel een nakomeling van de grote dresi-

man en loekoeman (geneeskundige en helderziende) en geïntrigeerd door het weinige dat ik over hem las probeer ik meer over deze zwarte reus te weten te komen.

(Quassi, denk ik, moet in alle opzichten een formidabele figuur geweest zijn, zowel van gestalte als van talent en geestkracht. Men schatte dat hij omstreeks 1690 in Afrika geboren werd. Hij voerde in opdracht van de toenmalige goeverneur van Suriname vredesonderhandelingen met de bosnegers - naar het oerwoud gevluchte slaven die de randplantages aanvielen - en werd als beloning vrijverklaard.

Inmiddels had hij als kruidendokter grote roem verworven met zijn bitterhout. Men meende zelfs dat hij zichzelf van de lepra had genezen. Uit het buitenland ontving hij brieven, gericht aan: *De Hoog Edelen en Hoog Geleerden Heer de Heere Philippus van Quassi, Professor in de Kruidkunde in Suriname*.

Op ongeveer 86-jarige leeftijd maakte hij zijn eerste en enige reis naar Nederland, waar hij door Stadhouder Willem V werd ontvangen en met eerbewijzen overladen. Bij zijn dood in 1787 - hij is dus bijna honderd jaar oud geworden - schreven blanke planters grafschriften op hem. Toch was zijn reputatie niet onverdeeld gunstig.)

Het kost mij enige moeite om meer feiten over Quassi op te delven. De meest uitvoerige beschrijving van zijn leven & bedrijf vind ik tenslotte in het *Pharmaceutisch Weekblad*, jrg. 1911: 'Mededelingen over den ontdekker van het Quassihout.' En daar blijkt hij allerminst de zedelijke reus te zijn waarvoor ik hem hield, maar een collaborateur en bedrieger en in feite even korrupt als het blanke systeem in welks dienst hij stond (: nauwelijks vrij begon hij zelf slaven te houden en verried hij zijn gevluchte broeders aan de blanken), even perfide als het systeem van de zwarte heersers en kooplieden in Afrika (die hem en zijn lotgenoten verkochten aan de blanken.)* Jammer.

* De slavernij was, volgens de *Encyclopedie van Nederlandsch West-Indië* 'een in Guinea (Afrika) sedert onheugelijke tijden bestaande en algemeen geeerbiedigde instelling, waaraan aldaar geen slaaf zich zou onttrekken. De verplichting om voor den meester geregeld te arbeiden, was echter aan den Afrikaanschen slaaf onbekend, en zal hem dus wellicht als een grote onrechtvaardigheid hebben toegeschenen.' (p. 152)
Deze verklaring is natuurlijk veel te simplistisch en ook te onvolledig. Zie p. 302.

Granman Quassi

[IV]

Juan Quassi hoeft geen familie te zijn van zijn illustere naamgenoot, tenminste niet meer dan John Adams van Adam, want alle negerjongens die op zondag geboren waren werden Quassi of Kwassi (Kwasi) genoemd, alle meisjes Kwassiba. Dat was hun *dagnaam*, die hun een bepaald karakter toeschreef: pronker of pronkster in dit geval. Deze naam vergezelde hen hun leven lang. ((*Namen / naamgeving*. Uiteraard hadden bosnegers en zeker slaven geen familienamen, maar elk dier, voorwerp, gebeurtenis kon hun zijn naam lenen. Die naam droegen ze niet levenslang, maar kon verwisseld worden, soms n.a.v. een toevallig opgevangen woord. Vele bosnegers hielden er verscheidene namen op na, sommigen van hen voor ieder dorp waarin ze een vrouw hadden één. / Daarnaast bezaten bosnegers *geheime namen*, die een blanke nooit te weten kwam, zoals ze ook een geheime taal hadden, waarvan de blanken niet eens het bestaan kenden: hun diepere kern, naam en taal, ontsnapte aan de overheersers, zoals de vluchtende negers naar de omringende bossen via geheime, alleen aan hen bekende sluipwegen.))

Quassi was inderdaad een pronker, een versierder, een oplichter, een collaborateur. Hij heeft zelfs niet eens het Quassi-hout ontdekt, maar het geheim van de indianen losgekregen; geïmponeerd als ze waren door zijn indrukwekkende gestalte en krachtig stemgeluid onthulden ze hem de werking van vele kruiden. Aldus verkreeg Quassi de faam dat hij

een groot tovenaar was, een magiér aan wie de blanken zelfs om geneesmiddelen vroegen tegen de onvruchtbaarheid van hun vrouwen.

Ook onder zijn medeslaven had Quassi een groot gezag. Als hij door plantagehouders te hulp werd geroepen om een diefstal of een geval van vergiftiging op te helderen - iets wat blijkbaar nogal eens voorkwam - dan (‘een bos vogelvederen in een glas ronddraayend’) raadde hij vaak de schuldige door diens angstige gedragingen te duiden; ook won hij van tevoren wel uitvoerige inlichtingen in bij andere slaven, die niets voor hem verborgen durfden te houden. En als hij geen schuldige kon ontdekken, dan wees hij er gewoon een aan, waarna het slachtoffer tot bloedens toe gegeseld werd. Later bleek soms de onschuld van de aangewezene.

Zijn oplichterijen ontgingen de blanken overigens niet. Uit ‘Geschiedenis der Kolonie van Suriname samengesteld door een gezelschap van geleerde joodsche mannen aldaar’ (1791): ‘De doordringendheid van zijn verstand, verscheiden kundigheden, die hij van de Indiaanen, onder welke hij bijna geduuriglïjk verkeerde, wist te verkrijgen; een straffe en ontzaglijke toon, waarvan hij zich bediende, wanneer hij tot de Negers sprak, en eene overmaatig groote lichaamsgestalte, gaven hem eenen zo beslissende invloed onder hen, dat men hem eerbiedigde als eenen Priester, aan wien het God behaagde zijne besluiten te ontdekken. Reeds in zijn kindsheid werd hij aangetast door eene lastige kwaal (mal rouge) waarvan hij zich in 't vervolg volkomen wist te geneezen; en, niettegenstaande het verlies van vier vingeren der hand, en bijna allen de teenen zijner voeten, die door deeze ziekte waren weg geknaagd, had hij er niet de minste vlek van overgehouden; zijn aangezigt en geheel zijn lichaam was zo glad en zindelijk, dat niemand durfde gelooven, dat hij door deeze doodelïj ke ziekte was aangetast geweest. Door deeze geneezing verkreeg hij zeer groot krediet, en zelfs zo veel invloeds onder de Blanken, dat men geene zwaarigheid maakte om hem, zelfs in allerlei moeilijke gevallen, te raadpleegen. Maar het te groot vertrouwen deed hem

dikwijls de goedheid der Blanken misbruiken, en tot verscheiden valsche beschuldigingen der Negers vervallen: want al te veel staat op zijne kundigheden maakende, verzuimde hij menigmaal de vereischte navorschingen', etc. - Volgen enkele kleurrijke voorbeelden van bedriegerijen en proeven waarin hij door de mand viel, waarna hij zelf een dracht stokslagen ontving.

Erger was dat Quassi zich leende om bosnegerdorpen op te sporen, waarbij zijn nauwe kontakten met de indianen hem van groot nut waren: hij gebruikte de indianen als gids. Zijn sukses was zo groot dat gouverneur Mauricius hem voor zichzelf kocht (voor 600 guldens), speciaal 'om in de bosschen te zenden' en als hij in de stad was mocht hij op het erf van de gouverneurswoning huizen. Quassi spoorde zijn gevluchte lotgenoten dus met grote ijver op en verried ze; daarnaast werd hij ingeschakeld om als vredesbemiddelaar te dienen tussen oorlogvoerende bosnegerdorpen en de Sociëteit van Suriname.

Enkele bosnegerstammen met wie de Sociëteit vrede sloot werden tot vrije lieden verklaard ('bevredigde Boschnegers'); als tegenprestatie verbonden ze zich o.a. om voortaan alle tot hen komende 'wegloopers' aan het gouvernement uit te leveren, wat ze inderdaad ook deden. De straffen die de uitgeleverden te wachten stonden waren bekend: geseling, brandmerken, een voet afkappen of 'de pees van een zijner hakken' doorsnijden of nog erger. (Zie 'Straffen van slaven', p. 209)

Maar dresi- en loekoeman Quassi werd beloond, meermalen zelfs, met goede woorden en goede zaken. Op 28 december 1755 werd hij vereerd met 'een vrijbrief, f. 25. holls. alsmeede een ordre aan den ontfanger om hem te doen geven een buffeltje, een broek, een hoed, en twee bonte hemden met toesegginge, dat zo hij continueerd in deselve getrouwigheid, hem alle weekera een vast tantum zal worden toegelegt'. De volgende dag, ongeveer 65 jaar oud, kreeg Quassi dus zijn vrijdom.

((Niet altijd was vrijheid voor de slaaf een weldaad. Vooral ouden van dagen hadden het onder de hoede van een menselijke meester beter dan als bejaarde vrije die zelf aan de kost moest zien te ko-

men.

‘Een barbaarse gewoonte’ was om in ‘schaarse en dure tijden’ oude en verminkte slaven vrij te laten, 'een zogenaamde gunst voor zijne gedane diensten die hen noodwendig aan gebrek blootstelde of deed omkomen van de honger. Zie verder ‘Manumissie’, p. 205))

Bovengenoemde Quassi had echter geen moeite om zich in zijn onderhoud te voorzien; hij verdiende goed met zijn raadgevingen op medies gebied en het ophelderen van diefstallen; daarnaast verkocht hij obia's (talismannen) aan de negers tegen onkwetsbaarheid, enz.: steentjes, schelpjes, visgraten, die hij de koper om de hals liet dragen.

Enkele jaren later vroeg en verkreeg hij een stukje land in het binnenland, waarop hij zich met enige negers en indianen vestigde. Deze post gebruikte hij om weggelopen slaven te bespieden. ‘In het volgende jaar had hij het geluk het groote wegloopersdorp Teoesie te ontdekken en 14 wegloopers gevangen te nemen. Voor belooning vroeg hij op 17 december 1770 een negerslaaf en 4 à 5 geweren voor zijne indianen.’ Een hoed ‘met een goud boordsel en een pluym’ bezat hij inmiddels al.

In 1776 wilde Quassi Holland wel eens zien en zo reisde hij op de eerbiedwaardige leeftijd van ongeveer 86 jaar af met het schip 't Huis te Spijk. In Holland aangekomen deed hij meteen zijn beklag bij de Directeuren van de Sociëteit* dat hij voor zijn diensten te slecht beloond werd en over nog een paar zaken waarin hij een intrigantenrol had gespeeld (o.a. het door zijn indianen in brand laten steken van een plantage om de neger-administrateur weg te krijgen). Ook werd hij op zijn verzoek door de prins in audiën-

* Vanaf 1682 stond Suriname onder 't beheer van de Geoctroyeerde Sociëteit van Suriname, waar de stad Amsterdam, de West-Indische compagnie en de zeeuwse familie Van Aerssen van Sommelsdijk ieder voor een derde deel aandeel in hadden.
Vrijgelaten negers kwamen soms naar Nederland om met de Sociëteit kennis te maken en om te bedanken voor hun vrijlating.

tie ontvangen. Deze schonk hem o.a. enige met goud geborduurde kledingstukken en een medalje.

Terug in Suriname vertelde Quassi dat hij van de prins toezegging had gekregen dat iedere slaaf die bij Texel voet aan land zette vrij zou zijn.

Ook hier speelde Quassi waarschijnlijk een versierdersrol, want in tegenstelling tot landen als Engeland en de Zuidelijke Nederlanden heeft Nederland op eigen bodem nooit slavernij gekend en evenmin werden er zoals in Antwerpen slaven verhandeld. Wat niet wegneemt dat in Nederland wel openbare verkopingen plaatsvonden van surinaamse plantages, met slavenmachten en al. Evenmin is uitgesloten dat gecouleurde huisbedienden, die in de achttiende eeuw zeer in trek waren, tijdens hun verblijf in Nederland van de ene familie aan de andere werden overgedaan, zij het dan op vrijwillige basis. Daarnaast kwam het ook herhaaldelijk voor dat zulke huisbedienden de benen namen en in dienst van een ander traden, in de stad of in de provincie.

(In het overgrote deel der gevallen echter keerden de negerbedienden na kortere of langere tijd weer terug naar Suriname, voor zover bekend als onvrijen, een vreemde rechtsinkonsekwentie die in dit geval niet te zwaar woog omdat huisbedienden toch al onvergelijkelijk veel beter werden behandeld dan plantageslaven; het waren in de achttiende eeuw vaak meer pronkstukken en statuspionnen en ze werden ook als zodanig gekleed en met sieraden omhangen.*

Maar wat wanneer hun meester in Suriname overleed zonder een brief van manumissie voor hen nagelaten te hebben, waarna ze overgeleverd waren aan de willekeur der erfgenamen?)

Hoe het zij, waarschijnlijk heeft Quassi het alleen gezegd om

* Men onderkende wel het gevaar van negerslaven die in Nederland van de mogelijkheden der vrijheid hadden geproefd; ze werden teveel ‘geïnstrueerd’ en brachten daardoor ‘nadeel aan de Colonie’ toe. Een aardig voorbeeld van een geïnstrueerde, min of meer ‘vrije’ neger is *de jonge bosneger Jeboa*. Zie p. 301

zijn reputatie onder de negers te vergroten. Hij werd opnieuw beloond, kreeg in 1776 nog een woonhuis in de stad, in 1781 een wekelijkse ondersteuning en voor zijn leven in bruikleen twee mannelijke en een vrouwelijke slaaf.

Hij stierf in 1787 te Paramaribo op de zeer hoge leeftijd van ongeveer 97 jaar.

Een blanke planter schreef het volgende grafschrift voor Gran Mama Quassi:

> ‘Hier rust een grijsaart, die, in d'onkreits van zijn leven, Van goed en kwaad aan 't land veel blijken heeft gegeven. Die, en den neger, en den woesten indiaan, Door zijne toverkunst steeds deedt verwonderd staan. Indien dit volk die kunst naar waarde wist te roemen, Het zou hem wis APOL, inplaats van QUASSIE noemen.’

Maar zoals gezegd, niet alle rouwklachten vielen even gunstig uit.

[V]

‘Geen land kan men zonder er zelf geweest te zijn zo goed door zijn schilderijen leren kennen als Holland. Zijn kunstenaars hebben alles geschilderd wat er bestaat, de aarde met haar kruiden en alles wat er op rijpt, van de kleinste insekten tot aan de meer volkomen schepsels; de lucht met al zijn veranderingen hebben ze om zo te zeggen geportraiteerd, zelfs de damp die zich boven de moerassige laagtes van het vlakke land vormt; het water in al zijn bewegingen en veranderingen, als ook alles wat daarin leeft. Geen volk kan zich er op beroemen schilders voortgebracht te hebben die de vissen, vogels, insekten, viervoetige dieren, van de muis tot aan de leeuw en de olifant, als ook alle standen, het gedrag en de klederdrachten der mensen uit elke tijd van de geringsten tot de grootsten, bedelaars, admiraals, regenten, narren en geleerden zo natuurgetrouw uitgebeeld te hebben.’ (J.H.W. Tischbein, 1772/3)

‘Nooit hebben mensen tegenslagen met zo weinig emotie ondergaan. Als hun een ongeluk overkomt, troosten ze zich er mee dat hun iets veel ergers had kunnen overkomen. Als ze bij een val een arm of een been breken, prijzen ze zich gelukkig dat ze niet het hoofd gebroken hebben. Als een storm enige van hun schepen heeft vernield, troosten ze zich dat de rest ook niet vernield is. Als vuur hun huis heeft doen afbranden zijn ze tevreden dat ze zelf niet mee verbrand zijn. Ziedaar... troost op z'n hollands, zoals men dat in Frankrijk nauwelijks kent.’ (Le Pays, 1690)

[VI]

Om meer dan één reden zou ik niet in aanmerking gekomen zijn als slaaf verkocht te worden, tenzij de negerkoopman die mij verhandelde mijn grijze haren zwart verfde, mijn littekens wegmoffelde en mij valse tanden gaf, zoals soms gebeurde. Chirurgijns lieten de pas aangevoerde negerslaven de vreemdste sprongen uitvoeren om te zien of ze stramme ledematen hadden en maakten ze onverhoeds aan het schrikken om hun gehoor te testen.

Bij aankoop gebrandmerkt. Daarna in de donkere slavenhal onder het fort opgesloten tot de aankomst van een schip. (Ik lees nu pas dat het laatste illegale schip met slaven, voor zover bekend, in 188o de oceaan is overgestoken naar Amerika. Niet zo heel lang geleden waren de laatste bevrijde negerslaven nog in leven, brandmerk nog op hun lichaam.)

((De Slavenkust, in tegenstelling tot bijvoorbeeld de Goudkust, leek landschappelijk op Nederland. Het land was vlak en weinig bebost en de lagunes

bij de kust deden soms denken ‘aan de Friese meren op een hete zomerdag’.))

Zodra er een schip kwam werd er een direkt op zee uitkomend poortje geopend waardoor de slaven werden afgevoerd. Er was weinig mogelijkheid tot ontvluchting, ook al omdat ze verblind werden door het felle zonlicht. Daarna hup aan boord. Door de branding gevoerd door bekwame kanovaarders van eigen kleur en ras, zoals ze ook door hun broeders verkocht waren. (Zie p. 302)

‘Zolang men niet het volle aantal had ingehandeld, bleef men voor de kust liggen en om het de slaven onmogelijk te maken, over boord te springen en naar land te zwemmen, werden zij al die tijd zwaar geboeid in de nauwe ruimen gehouden, zonder licht en lucht. Gedurende de eerste dagen was zeeziekte ten gevolge van het stampen van het voor anker liggende schip algemeen en door gebrek aan ventilatie stierven deze slaven soms reeds voor de dag van vertrek. Zelfs na het vertrek bleven de slaven vaak pogingen ondernemen over boord te springen. Lukte hun dat, dan verdronken zij meestal, of werden door de haaien aangevallen, die altijd de slavenschepen volgden, ook al aangetrokken door de lijken van slaven die regelmatig overboord worden gezet. Om dit overboord springen te beletten, werden de slaven tijdens het luchten twee aan twee geboeid en in lange rijen aan beide schansen vastgemaakt door middel van een lange keten, die door de boeien van ieder paar werd gestoken; als extra voorzorgsmaatregel werden zelfs vaak nog netten aan weerszijden van het schip bevestigd.

Was de afrikaanse kust eenmaal uit het gezicht verdwenen, dan overviel de slaven vaak een zwaarmoedigheid, soms ‘in volslagen zinneloosheid eindigend’. Zij trachtten zich te verwonden, zich zelf te wurgen of zich op andere wijze het leven te ontnemen. Het meest voorkomend waren hongerstakingen, waarin zij soms een ongelofelijke wilskracht betoonden: ‘hoewel bijna verhongerd, was het bijna onmogelijk zelfs maar een mespunt tussen hunne tanden te steeken’.

Allerlei ingenieuze middelen werden bedacht, om hen tot eten te dwingen: soms gebruikte men een schep gloeiende kolen, die men zo dicht bij de lippen van de hongerstaker bracht, dat zij verschroeiden en hij ze wel moest openen, of men bediende zich van een in de achttiende eeuw speciaal daartoe ontworpen instrument, het *speculum oris*, een soort omgekeerde duimschroef, waarmee men de mond van een onwillige letterlijk kon openschroeven.

Een enkele maal kwam het voor dat de weggevoerde slaven in opstand kwamen, hoewel ze daar over 't algemeen weinig gelegenheid toe hadden. ‘Aan boord van Nederlandse schepen werd al het mogelijke gedaan om muiterijen te voorkomen. Kort na de inscheping werd de schrik er vaak in gebracht door een kanon met een lading kruit en grauwe erwten op de verzamelde slaven af te schieten. Ook werden wel “danspartyen en vreugdebedryven” georganiseerd waarvoor speciale trommen en andere muziekinstrumenten werden meegenomen. Hierdoor en door het voeren van sterke drank werden soms tekenen van ontevredenheid onderdrukt.’

De verzorging op de nederlandse schepen was over 't algemeen redelijk, omdat de slaven zuiver als koopwaar, als stukgoederen van grote geldelijke waarde werden behandeld. ((De behandeling op de portugese schepen was veel slechter, evenals op de engelse *tightpackers*, drijvende doodkisten, waar de slaven letterlijk minder ruimte hadden dan een dode in zijn kist. Sterftecijfers van schepen uit Bristol en Liverpool 25%, uit Lissabon 30%, uit Middelburg, het nederlandse centrum van de slavenhandel, 12.5%.))

De slaven kregen meestal voldoende te eten en te drinken, werden gelucht, de ruimen werden dagelijks schoongeschrobd en besproeid met slechte azijn en limoensap en zelfs werd een speciaal circulatiesysteem toegepast om lucht naar de slavenruimten te voeren. Dit verhinderde echter niet dat er vaak epidemieën uitbraken en wanneer de schepen in storm en onweder of in de beruchte doldrums, de lange hete periodes van windstilte, terecht-

kwamen was de ellende niet te overzien. ((De lagere bemanning was er overigens nog slechter aan toe, omdat die van minder waarde was. Op hen werd dan ook het eerst met eten bezuinigd, niet op de slaven.)) In zulke gevallen kwam het voor dat de helft van de ‘lading’ overleed ten gevolge van verstikking en vergiftiging, terwijl de overlevenden liggend aangetroffen werden in een onbeschrijfelijke poel van bloed en uitwerpselen. De meeste slavenschepen hadden weliswaar latrines in de ruimen, maar de slaven waren vaak twee aan twee geboeid en konden hun behoeften dus niet alleen doen, struikelden 's nachts over hun lotgenoten, wat weer leidde tot grote vechtpartijen. Het gevolg was dat velen hun behoefte maar ter plaatse deden. Verder hadden de slavenschepen veel overlast van ratten, die soms verzwakte of slapende mensen tenen, vingers of oren afbeten. Aangeraden werd daarom een behoorlijk aantal katten mee te nemen.

Overleden slaven werden natuurlijk zo snel mogelijk overboord gezet - horden haaien vergezelden de slavenschepen -, maar er zijn ook gevallen bekend waarin nog levende slaven in zee werden gegooid als ze leden aan een besmettelijke ziekte, ter voorkoming van de verspreiding ervan.

((Naderhand, toen de slaven handel verboden werd en Engeland op zee de internationale kontrole kreeg (1818) en een engels vloot-eskader jacht maakte op illegale slavenschepen, werd bij nadering van een britse kruiser soms de hele levende slavenlading overboord gezet, de kapitein kon nl. alleen beboet worden als er metterdaad slaven op zijn schip werden aangetroffen.))

Wie tenslotte het geluk of het ongeluk had levend de overkant te bereiken (‘zoutwaternegers’) werd verkocht of geveild, tenminste als hij of zij een goed exemplaar was. Anders werd dezelfde techniek toegepast als door de afrikaanse handelaars: haren verven, huid oliën, nieuwe katoenen schortjes voor, vrouwen sieraden om de hals. De sterken werden natuurlijk het eerst en het duurst verkocht; tweede kwaliteit slaven - aanvankelijk meest gesleten aan het ongunstig gelegen Su-

riname - werden zoveel mogelijk afgebeuld voor zij stierven.

(De surinaamse planters behoorden tot de wreedste van Amerika, reden waarom veel negers het oerwoud invluchtten. Zie ‘Straffen’, p. 209). De restanten, soms afzichtelijk verminkte menselijke wrakken, werden bij het licht van een kaars geveild en men kon bieden tot één duim van de kaars was opgebrand, waarna de laatste bieder verplicht was de slaaf te nemen. Nog erger was de engelse *scramble*, waarbij aspirant-kopers, na een prijs te hebben vastgesteld, in het stikkedonker op een aantal slaven werden losgelaten en grepen wat zij beet konden krijgen.

Geheel onverkoopbare kneusjes werden aan hunjot overgelaten en stierven vaak aan de kaden.

De vraag tot welke kategorie ik behoord zou hebben valt gemakkelijk te beantwoorden. Waarschijnlijk zou ik, na eerst tevergeefs bijgeverfd te zijn, in een *scramble-groep* terecht zijn gekomen, of in een soort sensitivity-training (in het donker) als ik tot hun nazaten had behoord.

[VII]

-Verrek, zei hij, je hebt een zwarte gebreide onderbroek aan.

-Vind je 't gek?

-Nee. Maar is het niet te warm?

-Als ik hem niet draag krijg ik het aan mijn blaas, zei ze. Vind je 't echt niet gek?

-Nee hoor, zei hij, ik word er bloedgeil van-een wollen onderbroek, en dan nog wel een zwarte.

-Dan zie je niet zo gauw dat ie vuil is, grapte ze.

-Trek uit, zei hij, of moet ik je komen helpen.

Ze pelde enigszins aarzelend wat een hele schapevacht leek van haar dikke kont en zware achterdijen, schoof de zuivere scheerwol over haar als balpoten van een ouderwetse tafel gedraaide

kuiten en struikelde natuurlijk toen ze haar ene been uit het gat wilde lichten.

-Heb je meer vrouwen meegemaakt die een gebreide broek droegen?

-Nee, zei hij, maar ik heb niet zoveel vrouwen gekend.

Ze treuzelde nog wat, bukte zich met toegeknepen bilspleet om, geheel overbodig, haar schoenen een paar decimeter verder neer te zetten.

-Draai je om, zei hij, op onze leeftijd hoef je je toch niet meer te schamen.

-Bij mij gaat het niet gemakkelijk, zei ze, ik ben niet zo iemand die

Maar ze draaide zich langzaam om. Hij zat op de rand van het bed met open mond te kijken, naar de zware bijna tot halverwege de navel neerhangende borsten, de bollende buik met vetplooi, de volronde bovenarmen en de brede zachtvlezige dijen. Likte onwillekeurig even met zijn tongpunt over zijn lippen.

-Het lijkt wel een heel schaap dat je daar tussen de benen hebt, zei hij.

-Vind je dat ik teveel haar heb?

-Nee, net goed, lekker vol, daar hou ik van. Mijn eigen vrouw was ook fors behaard.

-Je gaat nou toch niet over je vorige vrouw praten?

-Nee, zei hij, wat geweest is is geweest. Kom hier.

Ze liep op hem toe. De vloer kraakte een beetje onder haar zware voetstappen. Een losse plank, dacht hij.

-Nee, zei ze, terwijl ze hem afweerde. Jij ook je hemd uit, ik bloot dan jij ook bloot. Of heb je soms een gebrek?

-Met mij is niks loos, zei hij, nooit geweest, alleen mijn linkerbeen is een beetje korter dan mijn rechter, dat weet je. Verder ben ik goed gebouwd.

-Trek dan uit, zei ze, je bent zelf bleu.

-Het is de laatste drieéneenhalf jaar ook niet meer gebeurd, zei hij gegeneerd, en daarvoor na het overlijden van mijn vrouw maar een paar maal.

-Heb je veel brieven gehad?

-Nogal. Maar ik ben met niemand naar bed geweest, het zat er op de een of andere manier niet in. Maar bij jou was het meteen anders.

-De meeste mannen willen binnen een kwartier onder de lakens, zei ze.

-Dat weet ik, zei hij, maar zo ben ik niet.

-Ik weet het, zei ze, anders zou ik het niet doen. Ze ging naast hem liggen in het tweepersoonsbed.

-Heb je je manusje gewassen?

-Ja natuurlijk, dat doen ik altijd. Ik ben altijd schoon op me lichaam geweest.

-Je hebt er soms grote viezeriken bij, zei ze, en er wordt gezegd dat je er baarmoederkanker van kunt krijgen.

-Heb je er dan veel zo meegemaakt?

-Nee, een paar. Maar ik heb vriendinnen die hebben vaker kennismakingsadvertenties geplaatst en als je *dat* hoort. Er was er een die wou dat ze hem ongewassen in de mond nam.

-Hou op, zei hij en kuste haar op haar mond die naar het taartje smaakte dat ze zojuist gegeten had, lekker zoet en met nog iets van mokka. Daarna hongeriger. Tegelijk begon hij haar tussen de benen te strelen, over haar borstelige onderbuikkapsel. Ze pakte zijn lid en begon te pompen.

-Niet zo hard, zei hij, anders kom ik klaar voor ik er in ben geweest. Zo ja. Aah. Weet je dat het verrekte lekker is, ik weet nauwelijks meer wat het is, zo lang is het geleden. En jij, doe ik het goed?

-Uit de kunst, zei ze.

-Zullen we?

-Ja, zei ze, kom maar.

Hij wentelde zich op haar, frommelde een beetje onhandig tot zijn lid er eindelijk in zat en slaakte een zucht van opluchting.

-Er zijn mannen die een hulpstukje gebruiken, zei ze, of een klein harnasje wanneer ie niet lang genoeg stijf wil blijven.

-Dat heb ik niet nodig, zei hij, nog niet tenminste. Maar een mooi

stel vriendinnen heb je, dat moet wel gezegd zijn.

-Die hebben het ook maar gelezen. - Godjezus, het is toch wel lekker, zei ze.

-Dat wou ik ook gezegd hebben, zei hij vergenoegd. Heb je 't liever vlug of langzaam?

-Langzaam, zei ze.

En toen ineens was het of zijn lid met de snelheid van een slang door haar lichaam schoot; het werd langer en langer, kronkelde en snuffelde met zijn bolvormige kop in alle hoeken en gaten van haar lijf, buik, keel, bilhelften, dijen, voeten en zelfs via haar schouderkommen tot in haar armen en handen. Het was een krankzinnige maar hoogst bevredigende ervaring. Daarna kromp het lid abrupt weer ineen, zich bewust van zijn vergissing. Met een laatste stoot kwam hij klaar, zonder de gelegenheid te hebben haar te vragen of ze er ook aan toe was.

-Jezus, zei hij. En even later, toen hij op zijn rug naast haar lag, tevreden naar het plafond kijkend, zijn rechterhand op haar onderbuik: - Ik heb in mijn leven nog nooit zo lekker geneukt.

-Daar ben ik oprecht blij om, zei ze. Voor mij was het even goed als bij mijn eerste man en die kon er wat van.

-Goed zo, zei hij, dat doet een man genoegen te horen.

-Dat is mijn bekend, zei ze, zo zijn de mannetjes. Zeg eens, ben je echt tweeënzestig of heb je er een paar jaar afgelogen?

-Nee hoor, zei hij, waarom zou ik, het zou toch uitkomen op de duur. En jij?

-Ik ben vorige week negenenvijftig geworden, maar ik *was* achtenvijftig.

-Dat heet ik geen liegen, zei hij. Het is je trouwens niet aan te zien, al zit je wat je noemt lekker in het vlees.

-Vind je me niet te dik?

-Nee hoor, beter dan zo'n mager scharminkel.

-Dank je, zei ze, je lijkt me een aardige man.

-Ben ik ook, zei hij, als ik niet getreiterd word, want dan wil ik wel eens opvliegen.

-Op de tram ook?

-Nee, want dat zou me mooi m'n baan kosten, ik kijk wel uit. Als ze me beledigen, wat niet vaak voorkomt want uit mezelf geef ik geen aanleiding, waarom zou ik, dan zeg ik: meneer, of mevrouw, 't hangt er van af wie het is, als u iemand wilt beledigen dan doet u het uw eigen vrouw of uw eigen man maar, en als u iets niet aanstaat dan schrijft u maar naar de direkteur, en dan is het meestal gepiept.

Ze knikte. - Verstandig. En over drie jaar ga je dus met pensioen- Ja, zei hij, blij toe.

-Naast je AOW heb je nog een aanvullend pensioen, is het niet?

-Gelukkig wel, zei hij, anders zou er niets voor m'n hobby's overschieten.

-Wat voor hobby's heb je?

-Duiven houden en vissen, zei hij, ik hoef niet de hele avond naar de tevee te kijken. Jij?

-Ik ook niet hoor, zei ze, sommige programma's ja, andere daar zeg ik nee tegen, maar dat kun je altijd met mekaar afspreken.

-Zo is het, zei hij.

-Jij kunt tenminste een veer wegblazen, zei ze.

-Zo is het, zei hij, ik hoef me niet veel te ontzeggen, al is het geen rijkdom.

-Ik zie wel wat in je, zei ze. En jij?

Hij knikte. - Ik ook in jou. We zouden het altijd eerst een tijdje kunnen proberen, het huis aanhouden, niet meteen wegdoen, het is misschien zonde van de dubbele huur, maar je weet nooit.

-Heb je het al aan je kinderen voorgelegd?

-Ze weten dat ik doende ben, zei hij, en voor de rest beslis ik. Ze knikte goedkeurend.

-Jezus, zei hij, dat was lekker net. Ik zou best nog een tweede keer willen, maar ik heb gewoon geen zaad meer zo vlug.

-Het is de leeftijd, zei ze. Speel nog maar wat met je vingers tussen m'n benen, misschien komt het dan wel weer, lieverd.

-Je bent een fijn wijf, zei hij.

-Dank je, zei ze. Ze boog zich half over hem heen. - Ken je die van die freule die voor het eerst met een jonkheer naar bed ging?

-Nee.

-Toen ze het voor 't eerst gedaan hadden, in hun bruidsnacht natuurlijk, toen zei ze: Hoe heet dit eigenlijk, bestaat er een woord voor? - Cobiteren, zegt de jonkheer, of zoiets tenminste, maar het plebs noemt het neuken.

Het plebs, zegt de freule, ik wist niet eens dat die een woord hadden voor zoiets heerlijks.

Hij lachte. - Je bent zeker rood hè?

-Nou rood, rood. Mijn man stemde Partij van de Arbeid, ik ben niet zo politiek onderlegd. En jij?

-Ik ben lid van het NVV, zei hij, en meestal stem ik P.v.d.A als ik stem.

-Nou dan, zei ze, dan is er toch niks aan de knikker.

[VIII]

/ ... de Botermarkt... Men kogt en verkogt 'er wederom, gelyk te vooren, gesloken en ongesloken boter. De Collecteurs, die in het meergemelde Comptoir zaten, zagen wel dat het de tyd niet was, om met strengheid 's Lands imposten te vorderen; zo dat derhalven elk, met het betaalen, naar zyn welgevallen handelde. Maar zeker vaarensgezel, zynde een Noorman, die rykelijk van den drank bestooven was, opende het eerste bedryf, en sloeg al speelende met zyn bloote hand de glazen van 't Botercomptoir in; dit heldenstuk verricht hebbende, verstak hy zig weder onder de tallooze menigte aanschouwers. Omtrent een halfkwartier uurs daarna kwam hy andermaal voor den dag. Nevens hem voegde zig een jongen, die, terwyl de anderen de glazen met kleine steentjes verder braken, een Plakaat, dat aan de Waag aangeplakt was, overluid voor 't Volk met veele beschimpingen begon te leezen; ook vroeg hy aan eene vrouw, die voornemens was haare gekogte boter aan te geeven, zeer stout; *Waarom haalt*

gy een ceeltje, daar wy de Pagt willen afhebben? Het eerre en andere by één' der Gerechtsdienaaren opgemerkt zynde, streek deeze den gemelden jongen met zynen rotting lustig om de ooren. De Collecteurs aan dit rumoer wel ziende, dat zy niet veilig waren, borgen met 'er haast hun geld en boeken. De omstanders deezen jongen ziende slaan, begonnen middelerwyl te morren, en vraagden: *Waarom de jongen, die niemand kwaad deed, geslagen werdt?*

begon de menigte steenen te raapen, en naar de Burgers te werpen, zo dat de Luitenant aan de wang gekwetst, en anderen door 't bloed bezoedeld werden.

zogt het verbitterde volk met zagte en minzame woorden te doen bedaaren; en voegde er by, dat men, zo zy onverhoopt in hun woeden voortgingen, geweld met geweld zou keeren.

.....werden genoodzaakt op de menigte los te branden... Drie werden er dood ter aarde geveld en eenige gekwetst... Onder deezen was een wyf, dat, alle schaamte en eerbaarheid uitgeschud hebbende, om de Burgery te beschimpen, de rokken opligtte en eene onbetamelyke naaktheid vertoonde, waar op zy, onder het uitbraaken van vuile scheldwoorden, lustig de hand liet klinken; in welke gestalte een kogel haar in de bloote dye trof. Men nam haar op en bragt haar naar den zogenaamden Duivelshoek, alwaar zy, na eenige weinige uuren overleed.

[IX]

AARD-ETEN. Een ziekteverschijnsel, dat zich uit in het eten van onverteerbare voorwerpen, w.o. aarde, pijpaarde, stukken lei, griffels, krijt, houtskool, enz. en dat in Suriname veelvuldig voorkomt bij lijders aan anchylostomiasis of mijnwormziekte...

Bij oudere schrijvers vindt men medegedeeld, dat de negers somtijds uit wanhoop of mismoedigheid klei, aarde, pijpen, houtskool, enz. aten om zich van kant te maken... *'grondvreters'*... Dr. F.A. Kuhn, 'Beschouwing van den toestand der Surinaamsche Plantagie slaven'. Amst. 1928, beschrijft het verschijnsel als 'zwelziekte en beweert grondvreters gezien te hebben 'die eene zoodanige woede op houtskolen hadden, dat zij dezelve gloeijend heet in den mond staken en kaauwden'... Een ander vermeldt dat 'op de plantages deze grondvreters gedurende den arbeid ijzeren maskers voor den mond kregen, om het grondeten tegen te gaan.'

[X]

MANUMISSIE: de vrijgeving van slaven.

Als voormalige slaaf was men echter nooit *volledig* vrij. Een reglement uit 1733 gelast hen 'geene de minste stoutheid, moedwil of eenige feitelijkheden aan eenige Blanken te doen, noch gedoogen, dat die door Slaven wordt gedaan, maar in tegendeel dat zij aan alle Blanken alle ontzag, eerbied als anderszins moeten bewijzen, met uitdrukkelijke waarschouwing, dan schoon zij in alle andere zaaken egaal recht genieten met Vrij geboornen, zij echter in zulken geval aangemerkt zullen worden als de zulken die het onwaardeerlij ke Pand van Vrijheid aan Blanken verschuldigd zijn.'

Ook vrouw en kinderen, *plus de afstammelingen* van deze waren aan de voormalige eigenaar 'alle Eer, Respect ende Reverentie' verschuldigd. Men balanceerde ook als vrije voortdurend op de rand van de afgrond der onvrijheid: het slaan of beledigen van zijn voormalige meester of diens vrouw, het ten tweede male bijwonen van een slavendanspartij of na ten derde reize procreatie gepleegd te hebben bij een slaaf of slavin - op de eerste en tweede maal stonden resp. 'pecuneele' en 'corporeele' straffen - was voldoende om weer 'in de vorige slavernij geredigeert' te worden. Bovendien kon, zoals we gezien hebben, voor oude en verminkte slaven in tijden van schaarste vrijheid een levensstraf zijn.

Opdracht:

1. Stel je een dergelijke oude en verminkte vrije-slaaf voor. Wat kan hij doen?
2. Er waren ook ‘slaven zonder meester’. Hoe ontstonden deze? Hoe was de situatie van zo'n slaaf?
3. Er kwamen ook minderjarige gemanumitteerden voor, waarvan de ouders nog in slavernij verkeerden. (In dat geval was de voormalige meester voogd.) Op welke wijze zou een dergelijke situatie kunnen ontstaan? Probeer je in te voelen in zo iemand.
4. Probeer je in te voelen hoe iemand als Lokien zich voelt wanneer hij een afstammeling van een bosneger gaat ontmoeten na dit alles gelezen te hebben.

[XI]

Het gepeupel dan trok in onbeschrijffelyke woede naar 't huis van Adriaan en Pieter de Nooy, staande op de Keizersgragt by de Reguliersgragt. De eerstgenoemde hadt in Amsterdam geene pagt gehad, zedert den eersten April, wanneer die van het zout en zeep ten einde liep: maar zyn zoon Pieter de Nooy hadt de impost op de Consumptietabak. Zy woonden beiden in 't zelfde huis, en 't was op den middag, omtrent half één uur, toen het volk, ten getale van omtrent twintig persoonen, zo mannen als vrouwen, behalven een menigte kleine jongens, die den hoop vermeerderden, voor zyn huis vergaderde. De jongens hadden den voortogt, en maakten een' aanvang van de verwoestinge met het insmyten der glazen, waar toe, wel ras, de geheele menigte de hand boodt... Dit verrigt hebbende, brak men de deur met hamers en bylen open, en baande zig op deeze wyze een vryen ingang. De woede hieldt 'er onbeschrijffelyk huis: men rukte aanstonds alles van zyne plaats en naar de vensters, sneedt de bedden open, en strooi-

de de veeren in den wind, die als een digte sneeuwbui op straat vielen. Kabinetten, Kasten, Ledikanten en Tafels werden aan stukken geslagen, vertrapt, en voorts ten huize uit geworpen. Men zag de fraaiste Spiegels aan gruis breeken; geheele groepen van keurig Kraakporcelein aan stukken trappen, en in de gragt smyten. Men zeide ondertusschen, dat men niet van zins was zig met roof en buit te verryken; en ten bewyze van dit zeggen, wierp men ook het gereede geld, dat men 'er vond in 't water; hoewel dit niet veel van belang was, om dat de Nooy, deezen stroom ziende opkoomen, by tyds zig van 't zelve ontdaan hadt. Kortom, niets werd verschoond, en toen de woede geene bezigheid meer vondt, viel zy aan op het huis zelf. Men brak de marmere posten uit het woonhuis en vernielde ze tot puin. De heerlykste Plafons of Zolderstukken werden aan lappen gesneeden en in 't water geworpen; men brak een gedeelte der hardsteenen voorgevel af, en wierp de stukken van boven neder, waar door eenige plunderaars ligtlyk gekwetst werden. Vervolgens nam men de dakpannen weg, en brak de latten van het dak af. Dit alles verrigt zynde, blies men den aftogt, laatende een party jongens agter, die de vernielde goederen nog verder tot gruis sloegen.

De hoofden der plonderaaren, merkende dat het werk te lang duuren zou, zo zy ieder huis, waarop zy het oog hadden, één voor één aanvielen, verdeelden hun volk in verscheidene benden, die zy den naam van *Ploegen* gaven.

Een gedeelte der plonderaaren dan trok van daar naar Bunel, Pagter van het zout en de zeep voor zig zelven alleen, en daarenboven die van de grove waaren, van de turf en kooien in Kompagnie met J. ten Dam. Behalven dat, was hy ook een Koopman in Engelsche Manufactuuren... vondt 'er veel kostelyk huisraad, dat alles vernield en in 't water gesmeeten werdt... sneed men de heerlykste gewerkte stoffen aan stukken... verscheidene rollen Floers ondergingen het zelfde lot... dreeven hier en daar door de Keizersgragt... een goed getal flessen met Jopenbier, waar van zy lustig zoopen... een fraaije Bibliotheek, meest in keurlyke Fran-

sche Banden gebonden, werdt verscheurd en gesneeden... de geldzakken sneedt men open, en strooide het geld in de gragt...

Een zonderling staaltje van godsdienstigheid, zo men het dien waardigen naam geeven mag, zag men alhier omtrent een grooten Bybel. Een zekere jongen, welke mogelyk nooit gehoord hadt dat 'er zulk een boek in de waereld was, wilde dien met de overige boeken aan flarden scheuren; maar sommige plonderaars, door een soort van eerbied getroffen, ontrukten het boek den jongen, die, behalven de bestraffing, welke men hem hier over deedt, nog een braaven slag kreeg, met vermaaninge om zulks in het toekoomende niet weder te beginnen. Om het boek voor den schendlust te beveiligen, verzogt men aan één der buuren, hetzelfde in bewaaringe te neemen.

naar 't huis van Christoffel Lublink, Pagter van 't Gemaal, de Waag, de inkoomende graanen en den veertigsten penning van de schepen... de schendlust ging hier alle maat te boven... kostelyke stoelen van glad hout... nevens andere ongemeene huissieraadjes vertrapt en geschonden... zakken met zilvergeld open gesneeden... met hoeden vol in 't water gesmeeten... Eenig vrouwvolk trok de klederen van Juffrouw Lublink aan, en danste in de zykamer, onder een onophoudelyk geschreeuw en getier... uit een stuk stof werden verscheidene vaandels gemaakt en aan stokken gehegt. Een Vlugt met kanarievogels, putters, vinken, sysjes en koddenaars,werdt in stukken gehakt, en de vogels de vrye lugt gelaaten.

goud en zilverwerk werdt plat getrapt, onder anderen ook twee zeer kunstig gedreevene fruitschaalen... een doosje met juweelen werdt, door middel van een stukje koperen kanon, tot gruis geslagen, en aan den vloed opgeofferd. Twee paerlsnoeren dreeven op een kussen door de gragt; maar de plonderaars zulks merkende, wierpen zo lang met steenen, tot dat zy zonken.

verschoonde niets, dat tilbaar was en losgerukt kon worden. De wynvaten sloeg men den bodem in, en de flessen, die men afgetapt vondt, sloeg men aan gruis, na dat men zig weinig minder dan smoordronken hadt gezoopen. De wyn vloeide als een stroom van bloed door den kelder, dien men tot aan de knieén moest doorwaaden. Eenigen hebben zig te dier plaatse dood gezoopen, of zyn door de sterke wynlugt versmoord geraakt...

de overvloed van de keurigste wynen hadt de hersenen der plonderaaren zodanig ontsteld, dat zy alle menschlykheid scheenen uitgeschud te hebben... wie viel, bleef liggen... Gruwelyk was de onbeschaamdheid, oneerbaarbeid en wellust, die hier openlyk gepleegd werdt; ja men ontzag zig niet, de allerstrafbaarste ontugt voor elks oogen te brengen... Een vrouwmensch is, gantsch naakt, dood uit het huis gebragt... op één der kamers stroomde de wyn zo hoog, dat er de meesten als beesten in lagen: want de hooge dorpel belette het wegvloeijen.

[XII]

Het straffen van slaven

Hoe men met negers moest omgaan wist men al vroeg in deze lage landen. Johan Picardt, predikant en medies doctor te Coevorden schreef reeds in 1660 over de inwoners van Congo, Angola, Guinea, e.a. (‘Korte Beschrijvinghe van eenige Vergetene en Verborgene Antiquiteiten’): ‘Dese menschen zijn alsoo genaturaliseert / soo wanneer zy in vryheidt ghestelt / of lieftalligh gekoestert werden / soo en willen zij niet deugen / en weten haar

selfs niet te gouverneren: maar bij aldien men geduerigh met rottingen in hare lenden woont / en dat men de selvige t'elckens sonder genade bastoneert / soo heeft men goede diensten van de selve te verwachten: alsoo dat hare welvaert bestaet in slavernije.' De slaaf moest ook zijn plaats weten. Een placaat van 1698 stelde dat slaven die 'bij dag of avont eenigh blanken op straat tegenkomende deselven (niet) uyt de weeg gaan en wycken' gestraft worden met geeseling voor de eerste maal en voor de tweede keer met geeseling en afsnijding van neus en oren.'

'Nog wreedere straffen (werden) uitgedacht dan de reeds vreeselij ke straf van de doodstraf door radbraken. Op 14 december 1730 werd een aantal weggeloopen slaven en slavinnen "tot afschrik en exempel aller anderen" veroordeeld: een hunner om "met een ijsere haak door syn ribbe geslaegen aan de galg" te worden opgehangen en aldaar te blyven tot dat er de dood na volgt; gestorven synde de cop te werden afgehakt en alhier op een staak aen de Waeterkant te werden gestelt en de romp ten prooy der voogelen te blijven"; twee anderen: "omme aen een paal te werden gebonden en dezelve met klyn vuur leevendigh tot assche verbrandt, wordende in tusschen tyt met gloeyende tangen geneepen" en de overigen deels om "leevendigh geradbraakt" deels, "omme de koppen te worden met een beyl afgeslaagen".'

Gewoon doodmartelen.

Maar zelfs dit was voor onze slimme Kristenen niet voldoende, immers het was hun niet ontgaan dat voor slaven die aan een opstanding 'op een beeter plaats' geloofden, de doodstraf 'hoe saer en pynelyk deselve ook aen haer opgelegt en geexecuteerd', niet afschrikwekkend genoeg was, terwijl bovendien kostbare arbeidskracht verloren ging. Daarom verordonneerde de fijnbeschaafde, vrome en verzenschrijvende gouverneur Mauricius in 1745, dat in plaats van de doodstraf toe te passen op slaven en slavinnen voor 'gepleegde boosaerdige en grouwelyke fauten' als 'het vergeven van andere of paerden en beesten', de schuldi-

gen zouden worden gestraft met het afsnijden ‘van de tong “uyt den mond” en van beide ooren, voorts met brandmerken aan het voorhoofd en tenslotte met levenslangen dwangarbeid ten dienste van den lande en wel over dag aan een ketting gekluisterd of geboeid en 's nachts van andere slaven afgezonderd opgesloten.’ De oorspronkelijke eigenaar kreeg dan een vergoeding voor een nieuwe slaaf...

Zo'n levende doodstraf gold natuurlijk niet in geval weer eens een ‘exempel’ moest worden gesteld, zoals na de slavenopstand in Berbice van 1764. Gebleken was namelijk tijdens de akties ‘dat men niet gaarn een Neger wil dooden, om dat zy zo kostbaar zyn, en dit weeten die Schurken misschien ook wel, het welk hun ongemeen stoutmoedig maakt.’ Na een lange onderhandelingsperiode met de leider der opstandelingen en een voorstel tot vreedzaam samenleven tussen blanken en negers, werden de opstandelingen door de inmiddels gearriveerde hulptroepen verslagen. Van ‘eene strenge Regsoefening, welke met de beestagtigheid der daaden overeenkomstig, aan de kwaadaardigsten der Rebellen geschiedde’ doet de ‘Hedendaagsche Historie of Tegenwoordige Staat van Amerika’, dl. II, verslag (Amsterdam, 1767).

‘Hun Opperhoofd *Atta*, aan een Paal vastgemaakt zynde met een Ketting, werden hem van 's morgens af tot 's middags toe, telkens om 't half Kwartiers Uurs, vier neepen gegeven met een gloeijende Tang, op vier byzondere plaatsen van zyn Lighaam. Middelerwyl werden agt Negers levendig geradbraakt, waar onder een Vrouwmensch was, het welk eenige Kristen Vrouwen op het onmenschelyke hadt doen vermoorden, en, uit wraakzugt, van dezelver Bloed gedronken. Dit ontaarde Schepzel bleef ruim twee Uuren in 't Leven, na dat haar Armen en Beenen aan stukken geslagen waren. Vervolgens werden zeventien Negers opgehangen, eenige anderen geroosterd en geduurig met Tangen geneepen; waar na men het Hout, rondom het gedagte Opperhoofd der Rebellen, in brand stak; doch zodanig, dat hij wel anderhalf Uur in de Vlammen bleef leeven,

roepende middelerwyl, in zyn Negertaal: de Gouverneur heeft gelyk, ik kryg myn verdiende Loon.'

Pas in 1827, lees ik in de 'Encyclopaedie van Nederlandsch West-Indië', werd in Suriname de pijnbank afgeschaft en nog in 1833 werden negers - brandstichters te Paramaribo op rechterlijk vonnis levend verbrand.

Jezus, ik durf die Juan Quassi langzamerhand nauwelijks onder ogen te komen...

[XIII]

Pas helemaal aan het eind van mijn verblijf hoorde ik dat er ook filosofen in Amsterdam waren. Men openbaarde mij dat er een club van ongeveer vijftig heldere geesten bestond, die alle vrijdagen bijeenkwam om zich met filosofische gesprekken en nieuwe literatuur bezig te houden. Men zei er tegelijk bij dat zich ook een zoon van de beroemde Scholten, die professor in Amsterdam was, onder hen bevond. Het verlangen rees in mij bij hen geïntroduceerd te worden. De waard liet mijn wens aan de heer Scholten mededelen. En deze voortreffelijke man kwam in eigen persoon om mij te halen. Hij beklaagde zich dat hij eerst nu van mijn verblijf hier op de hoogte gebracht was. Want deze scherpzinnige lieden leven daar zo stil en eenzaam alsof ze hun eigen bestaan verbergen moeten om niet als scherpzinnige lieden ontdekt en met intolerantie bejegend te worden. We gingen 's avonds pas om zeven uur naar de plaats van bijeenkomst, omdat deze tegen zes uur uitgeschreven was.

Het was een kamer in een achterhuis, zo afgelegen en stil als men zich nauwelijks voor kan stellen. Toen ik binnenkwam ontwaarde ik louter vrolijke en vriendelijke gezichten, zoals ik ze in geen koffiehuis aangetroffen had. Allen schenen er zich op te verheu-

gen er een ketter bij te mogen begroeten in hun kring. In een oogwenk had zich de cirkel om mij heen gesloten en de oude La Fontaine, een grijsaard van bij na zeventig j aar en van beroep advocaat, stak zijn hoofd door de hoofdenrij en beijverde zich de eerste woorden tot de conversatie bij te dragen: ‘Mijnheer Bahrdt, vertelt u ons eens, bestaan er bij u nog mensen die aan de drie-eenheid geloven?’

Deze komische vraag, die alle welkomstwoorden overbodig maakte, deed iedereen in lachen uitbarsten en gaf meteen de toon aan. Ik stond in het midden als een candidaat die geëxamineerd wordt. Iedereen zocht zijn eigen vraag in te brengen en al hetgeen men mij vroeg bestond uit satire op dogmatiek en priesterdespotisme, waarover ik me dan uitvoerig uitliet, de broeders met mijn antwoorden hartelijk amuserend. Dat was de enige heerlijke avond die ik in Amsterdam doorbracht. Mijn dagelijkse bezigheid bestond uit het op de beurs en in de koffiehuizen contacten maken die voor het doel van mijn reis gunstig schenen.

En er is op de wereld niets geestdodenders en ongenietbaarders dan een Hollands koffiehuis. Alle die ik bezocht hadden de volgende fraaiheden gemeen. Het geheel bestond uit een langwerpige kamer, volgestouwd met tafels en stoelen. Als men binnenkwam kon men vanwege de tabaksrook niet verder zien dan drie passen.

Soms was het zo stil als in een kerk. De dikke buiken en ronde pruiken, waarop grote hoeden prijkten, zaten rondom op de stoelen geplant alsof ze er op vastgespijkerd waren. Om de haard, waarin de gloeiende turfhoop op de platte aarde ligt, terwijl pas op hoofdshoogte de schoorsteenkap begint, ontdekt men een halve maan van tien tot twaalf stoelen, waarop de originelen van het Hollandse flegma zitten: hun buiken in de makkelijkste ruststand, beide handen, die een pijp vasthouden, op de dikke lendenen, het hoofd hangend, de ogen op het vuur gericht, met een gelaatsuitdrukking die de mediterende geleerde uitbeeldt. Soms beweegt zich een mond en hoort men een vraag, zonder uit enige hoofdbeweging te kunnen opmaken tot wie ze gericht is, waarna

een andere mond op de zelfde wijze antwoord. (C.F. Bahrdt, 1777)

[XIV]

Ten negen uure begon men met het oprigten van een treurtoneel aan de Waag. Zes balken werden uit de vensters gestoken; twee onder elkander, zynde de bovenste voorzien van katrollen, en de onderste met een pen om 'er den strop aan te hegten: dit gezigt vertoonde zig aan de drie vensters, naar de kant van de Beurssteeg. Zes Kompagnieën Burgers, die by trommelslag in de wapenen geroepen waren, trokken naar den Dam, om de hun aangeweezene posten te bezetten.

Deeze voorzorgen gaven bewys genoeg van het geen in het Stadhuis om ging, alwaar de regtspleeging, op de zelfde wyze, als altoos plaats heeft, by het straffen der misdaadigers, volgens de oude Costumen en Handvesten, geoeffend werdt, door de Heeren van den Geregte. Geen ander onderscheid was 'er dan in de plaatse der executie; ook waren de Heeren niet in hunne zogenaamde bloedrokken gekleed, gelyk anders de gewoonte is.

Toen men in 't Stadhuis gereed was, werden de Burgers, die vóór en binnen de Noordelykste poort stonden, gecommandeerd, om zig in twee reijen, van 't Stadhuis tot aan de trappen van de Waag, te schaaren. Door deeze twee reijen heen zag men, omtrent twaalf uure, de misdaadigers leiden, verzeld van twee Predikanten en Krankbezoekers, en gevolgd door de Heeren van den Geregte. Het Wyf, dat een bloedroode kleur hadt, op den Dam koomende, begon afgrysselijk *Wraak! wraak! Burgers! wraak!* te schreeuwen, en toen zy de trappen van de Waag opging, nogmaals, met een yslijk gebaar, te roepen: *Ach Jezus! is er dan geen*

wraak! maar het roeren van den trom belette de omstanders meer te kunnen hooren.

Een weinig over half één uure, na dat het gebed gedaan was, werden de vonnissen ten uitvoer gebragt, eerst aan 't wyf, en vervolgens aan den manspersoon. Het eerstgemelde voorwerp kwam voor het venster, met een touw om 't lyf en een strop om den hals, en terwyl zy opgeheezen werd, riep zy nog al geduurig: *Wraak! Wraak!* Wat zy verder sprak, kon mede met geene mogelykheid verstaan worden, door het gedruis dat met de trommels gemaakt werdt.

Toen de tweede uit het venster geheezen werdt, ontstondt 'er een vreezelyke oploop... De onvoorziene verwarring dan deedt eenigen tegen het geweer der Burgeren aanvallen en struikelen. Hier op hoorde men wel een woest geschreeuw van *Sta! Sta!* maar de Burgers, van dit toeval het ergste vermoedende, schooten op de menigte in, egter met die voorzigtigheid, dat de snaphaanen, met scherp gelaaden, in de lugt werden gelost. Dit schieten nu hadt een deerlyk uitwerkzel: want ieder, voor lyf en leeven bedugt, vloodt ten besten hy konde, met zo veel verbaasdheid en verhaastinge, dat eene groote menigte, die deezen aanloop niet wederstaan konde, onder den voet geraakte, en door anderen, die op hen vielen, weder bedekt werden: zo dat eenigen door het gedrang verstikt, of door het vlugten van anderen dood getrapt werden: want men liep over dooden en leevenden heen... In de Kromelleboogsteeg lagen de menschen wel anderhalfmans lengte hoog op elkander. Maar het allerdeerlykste schouwspel zag men aan de zyde van het Damrak: want de meesten, die geen kans zagen zig naar zyde van de Beurssteeg of den Vygendam te redden, vlugtten met de uiterste verbaasdheid derwaarts, om, zo 't mogelijk ware, langs de Vischmarkt of het Water te ontkomen. Deeze stroom dan, op de menigte, die agter de Waag stondt, aankoomende, deedt veelen, aan de andere zyde van den Dam, over elkander tuimelen, zo dat het volk, 't welk allenaast aan het Damrak stondt, zig genoodzaakt vondt in 't water te springen: want

die zig staande wilde houden, werden 'er in gedrongen; waar door een ongelooflyk getal menschen versmoorde en ongelukkiglyk verdronk. Elk, die het gedrang ontkwam, vloodt met den uitersten schrik, als hadden hy den schroomelyksten vyand agter zig gehad, met verdubbelde schreden, zonder omzien, zo lang tot hy zich zelven veiligheid durfde belooven: ja de schrik hadt eengen tot zo verre verbysterd, dat zy schier de halve stad rond liepen eer zy stil stonden. Hier zag men eenige zonder hoed, paruik of schoenen; de Vrouwen zonder muts op 't hoofd, met hangende hairen en gescheurde kleederen; anderen zonder muilen aan de voeten: met één woord, 't was het yslykste schouwspel, dat men bedenken kan. Sommigen waren spraakloos van ontsteltenis, anderen verbeeldden zig, door den schrik, zwaar gekwetst te zyn, hunne eigene ontmoeting van die van anderen niet kunnende onderscheiden.

Toen de ontsteltenis op den Dam bedaard en alles tot stilstand gekoomen was, was de grond als bezaaid met lighaamen, verdrongen of vertrapt; eenigen dood en gekwetst, en de meesten in bedwelming. Het gaf een wonderlyk gezigt, toen men deezen een been, dien een' arm, een ander het hoofd of 't halve lyf zag beweegen; hier een' opstaan, daar een ander' zag kruipen, of om bystand hoorde roepen en bidden. Hoeden, paruiken, schoenen, muilen, gespen, gescheurde kleederen, zakhorlogies, snuif- en tabaksdoozen, alles lag onder elkander; deeze goederen werden opgenomen en op 't Stadhuis in bewaaring gebragt, daar ieder, mids behoorlyk bewys geevende, het zyne wederkreeg.

[XV]

Amsterdam - zinnebeeld der wereld

Amsterdam ziet er vanaf de tegenover liggende havenkant zeer

groot en uitgestrekt uit; een woud van vijf honderd schepen, die in verscheidene groepen voor de stad liggen, de zich ver uitstrekkende zeekust, die tot aan Alkmaar en Enkhuizen uitloopt, de ontelbare zeilboten op de Zuiderzee - er is een leven en een grenzeloosheid in dit alles die zich niet laat beschrijven. Aan het zeewezen is eigen dat het zeer veel omvat en, zo menige wetenschap, als wiskunde, mechanica, physica, astronomie, geographie aanwendt, de verre werelddelen met elkaar verbindt, de volkeren tezamenbrengt, de produkten aller landen op één plaats verzamelt en de ideeën aldaar vermeerdert, versneld in omloop brengt en steeds scherper beproeft en loutert. Het is onmogelijk bij de aanblik van zoveel schepen zich niet iets van dit grote werk der mensen in gedachten voor te stellen, ja, men ervaart het eigenlijk in zijn gehele omvang, als de totaalindruk van de vele, hier tot één geheel verenigde zaken. Want deelt men dit geheel weer in zijn afzonderlijke onderdelen op, hoe klein en verbrokkeld en nietig schijnt dit alles dan niet? Het geheel neemt vorm aan en verwezenlijkt zich in het bestaande zonder dat iemand volgens een bepaald plan werkt of laat werken en de allerbezigsten hier zouden het zich niet eens kunnen voorstellen hoe zeer hun arbeid slechts stukwerk is, hoe zeer ze zelf maar kleine raderen, maar machines en werktuigen zijn. Het geheel is daarom ook niet aanwezig, behalve in de verbeelding van diegene die het omvamen kan. Aan hem doen zich de grote resultaten voor, terwijl hij van een zekere afstand toekijkt. Echter een al te dichte nabijheid tot de afzonderlijke zaak, die de mensen zich hier als einddoel stellen en waarop ze al hun werk betrekken, verbergt voor hen de samenhang, de verschijningsvorm als geheel. (Georg Forster, 1790)

[XVI]

... ‘Mooie steden, aardige mensen, maar ik kon geen mytologiese gedachte vatten in dit land.’ (oudheidkundige G.F. Creuzer in 1809)

‘Het kan zijn dat zij (de godsdienst) in andere landen meer goeds verricht, maar het is hier dat zij het minste kwaad aanricht.’ (Diderot, 1774)

Karl Marx in 1843, niet aan oom Philips geloof ik: ‘Ik verzeker u, als men ook niets minder dan nationale trots voelt, dan voelt men toch nationale schaamte, zelfs in Holland.’ En hij voegt er aan toe: Als men tegen mij zegt: ‘Uit schaamte maak je geen revolutie’, dan antwoord ik: ‘Schaamte *is* revolutie.’

[XVII]

/ ... snuift het in de lucht boven de straat, als een onstoffelijke mensvormige hond zonder neus en oren, snuift het op en zijn korte haren gaan recht overeind staan: de ijle, fij nverdunde geest van mens, van mensenmassa, dezelfde vormen maar vluchtiger, niet meer dan bijna-vormen, vlagen van angst, verbijstering, doodsangst, pijn losgehecht van wie haar onderging, heen en weer golvend boven het wegdek, uitwaaierend als wieren en lange waterplanten zoals eens in het donker waargenomen op de zeebodem van een film, en op eenzelfde soort tij waaiert het mee, deint heen en weer, schreeuwend, krijsend van angst, zet zich schrap maar wordt de Mozes en Aäronsteeg uitgezogen, de Valkensteeg in en terug naar de Dam, het Rokin, de Kromme Elleboogsteeg in en weer terug in de richting van waaruit het gekomen is, willoos, evenals de duizenden anderen die niet wilden en toch in dezelfde richting werden gedreven - door wie? door wie? door *niemand?* -

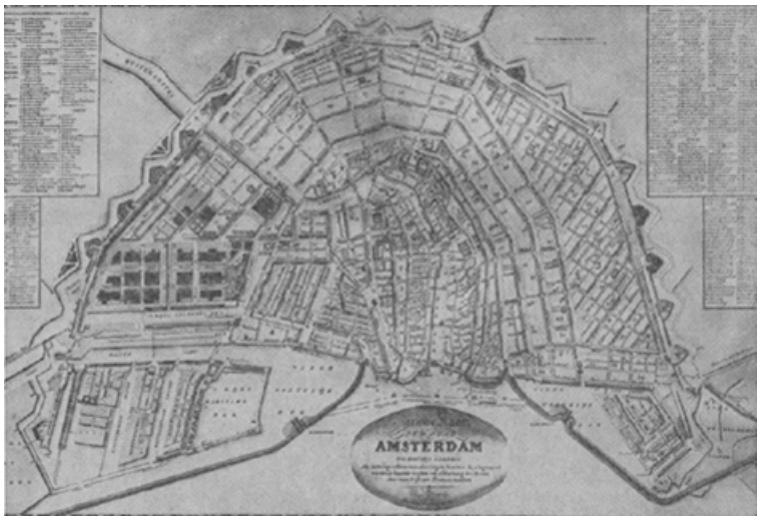

Amsterdam 1833

en weer maar sterker nog dan tevoren krijgt het het bijbehorende gevoel van opgesloten te zitten, vertrapt te worden, verminkt en onvolledig voort te bestaan, ooohh, waarna het opnieuw meegezogen wordt tussen de ijle, vervluchtigende onvormen / onvormen van pijn, napijn...

Smeris, smeris, krijg de koleris... Ssst, ssst... Twee maanden in dienst en voor de rest van min leven ex-soldaat... Auuw! auuw!... (napijn) - onlicht of licht? - Het ijle golven is bedaard, maar de lucht in de straten, op plein en kade is tot op menshoogte nog steeds onrustig - korte vertikale golven wervelen soms als windhozen op, zwakkere erupties, lager bij de grond, doven snel en smeulen na-het is of wat het is/was totaal uiteen is gevallen, evenals de honderden anderen, en in afzonderlijke parten verspreid ligt tussen de dovende geest van de vele andere losse lichaamsdelen en voorwerpen: de gebluste geest van ogen, van stijf wordende vingers, snel leeggebloede oren, snuifdozen, sleutels; de knokige geest van tenen, van een recalcitrante bochel, hier en daar een neus, proteses, portefeuilles; de weke, nauwelijks voelbare geest van schaamlippen, van voeten, handen, pij pekoppen, horlogekettingen, jasknopen; de ontmande gummiachtige geest van penissen, de reeds versteende van knieschijven, de dode van pruiken, schoenen, messen, tassen, oorhangers, en opnieuw van ogen, oogballen, gebitten, tanden, borsten, een tong, zakjes met teelballen, een natrillende bil; van brillen en hoeden, zakdoeken en medaljons, poederdozen en gespen, en wéer oogballen, pupillen in allerlei standen en met uiteenlopende mate van uitstraling, maar meest die van angst, ongeloof-armen, benen, oren, hoofden, zacht nagloeiend, natrillend-en ineens, zich sentrerend om één van de neuzen, ervoer het plotseling opnieuw pijn, als een flits waarvan de lading zich lang had opgehoopt en nu verlaat door hem heen schoot, nee, vlak langs hem heen, langs zijn vooraangezicht: de flitsende bliksemhouw van een degen, een hevig gevoel van verlies, van zelfverlies (: iets dat altijd van hem was geweest en daarna nooit meer), vervolgens twee even hevige flitsen ergens aan weerszijden van hem, kort, onverwacht,

en hij brulde het uit, zonder zijn trillingen, zijn-emotie in klank te kunnen omzetten, en opnieuw (of voor het eerst?) vervulde hem dit met een grote machteloosheid. Het kromp ineen, verdichtte zich tot een gespannen maar al even machteloze onvorm en schoot weg om zich elders opnieuw te verspreiden en daar vormen te zoeken die... /

[XVIII]

Het/ik heeft een kastanje, het/ik heeft een potlood, het/ik heeft een koek: ik heeft papier, van mijn, ik heeft een poes, van mijn, ik heeft een kastanje.

Ik heeft een jasje, mooi, ik heeft knopen aan jasje, mooi, van mijn, ik heeft schoenen, ik heeft een das, ik heeft een gulp, van mijn, ik heeft een mond, ik heeft veel. Eet.

Zien. Het raam. Naarbinnen kijken. Mijn moeder. Wuiven. Terugwuiven. Dag. Omdraaien. Schrikken. Iets zien, grijs. Niet herkennen. Gillen, jammeren, zachtjes. Langzaam herkennen. *Zien*. Niet grijs; kleur. Bruin. Groot dier; gaat voorbij als gisteren. Weer blij. Lopen door voortuintje. Eten. Het hek. Kauwen. De straat. Lopen, langzaam, voorzichtig. Schrikken weinig, weinig bang, gauw herkennen. Blij. In de ogen kijken, even, weinig bang. Vooruit kijken. Eten; kauwen, langzaam. Lopen, langzaam. Uitwijken. Lopen. Eten. Schrikken, weinig, aanraken, weinig bang zijn. Blij. Niets. In de ogen kijken, vragen. Niets.

... / een van de jongens maakt een nummertje aan de ringen. Ik wil het nadoen en als ik ondersteboven in de ringen hang, voel ik mijn horloge uit mijn zak glijden. Het was een mooi duur horloge. In mijn schrik grijp ik er naar en val met m'n hersens op de vloer...

Sinds die tijd want bij ons is het zo, dat de mannen toegesproken worden als ze vijfentwintig jaar in dienst zijn, als ze veertig jaar in dienst zijn en als ze gepensioneerd worden. Wanneer ze voor die tijd dood gaan spreek ik bij het graf.

Mamma thuis. Pappa niet thuis. Schudden met hoofd. Marja niet thuis. Schudden met hoofd. Kas niet thuis, Wim niet thuis. Schudden met hoofd. Ik niet thuis. Schudden met hoofd. Eten. Lopen, langzaam. Kauwen, langzaam. Kijken. Even. Schrikken, weinig. Goed. De straat, goed. De buurvrouw, goed. Op en neer knikken. Blij. Lachen. *Blllblaahbl. Uhhh, uhhh*. Tong uit de mond, koud, *bblluhh, uhhh*, tong naarbinnen. Goed. Lopen, langzaam. Kauwen.

De niet-kleine, niet-grote. *Bang!* Mij plagen? knijpen? Pijn? Zachtjes jammeren. Oooh! Op mij toekomen. Gillen. Weg, weg, weg. Hij weg. Mensen komen. Zeggen: grote jongen, grote jongen. Lopen, niet langzaam. Naar huis, naar huis. Mamma.

/ En weg, snel, aan een groot gevaar dat niet bestaat ontkomen... *Bbla-a-ah*. Weg... /

[XIX]

/-en er verscheen, steigerend boven de trillende torenflats, de bankgebouwen en de hijgende fabrieken een reusachtige neusloze hond, wit, en daarop gezeten een ruiter in wie ik de Geschondene herkende, zijn rode litteken als een vlammend zwaard in het midden van zijn aangezicht en met op zijn voorhoofd een ge-

schreven naam die niemand weet dan hijzelf en ook op zijn kleed dat in bloed geverfd was en op zijn dij stond zijn naam geschreven. En zijn ogen schoten lange vonken die op de vurige tongen van vlammenwerpers leken en in zijn rechterhand droeg hij een ijzeren staaf waarmee hij de inwoners dezer stad zal hoeden. En achter hem kwamen de heerscharen der geschondenen van wie hij een leidsman is, rijdend op grote witte honden en zij droegen klederen van nieuw kleurig lijnwaad en nieuwe, niet van oorspronkelijke lichaamsdelen te onderscheiden proteses. En hij hief zijn staf en riep met luider stem tot alle vogels des hemels en de heerscharen die hem volgden: Komt, verzamelt u tot de grote maaltijd, om te eten het vlees van koningen, en het vlees van oversten over duizend en het vlees van sterken, en het vlees van paarden en van hen die daarop zitten, etend het vlees van allen, vrijen en slaven, kleinen en groten.

En hij voerde mij weg in de geest en toonde mij het Nieuwe Amsterdam, opstijgend uit de aarde, en zij had de heerlijkheid van een nieuwe, welontworpen stad en haar architektuur geleek op een kostbaar organisme dat natuurlijk gegroeid was, een kristalheldere struktuur...

En hij mat de stad op met een pas geijkte meetstok: twaalf duizend stadiën, zijnde 2.184 kilometer: haar lengte en haar breedte en haar hoogte waren gelijk. En hij mat de breedte van haar muur op: honderd vier en veertig el, of bijna negen en negentig en een halve meter, mensenmaat, die engelenmaat is. En de bouwstof van de muur was van doorschijnend glas, en de stad van uiteenlopende materialen, elk even doorschijnend, en er bleef niets verborgen van wat niet verborgen mocht blijven. En de fundamenten van de muur der stad waren met allerlei glinsterende kiezelstenen en kleurig schelpengeld versierd. Het eerste fundament was van vrolijk plastic, het tweede van populair kwarts, het derde van natuurlijk hout, het vierde van blinkend aluminium, het vijfde van krachtig schokbeton en gevlochten ijzerdraad, het

zesde van roestvrij staal, het zevende van veelkleurig geperst papier, het achtste van roodbruin baksteen, het negende van met kunstleer bekleed hardbord, het tiende van neptegeltjes, het elfde van soepel gummi, het twaalfde van op mensenhuid lijkende kunststof. En de twaalf poorten geleken twaalf nierstenen: iedere poort afzonderlijk was uit één niersteen vervaardigd en de straten der stad waren van zuiver polystyreen gelijk doorschijnend plexiglas, maar goedkoper.

En een tempel zag ik in haar niet, want de mens is haar tempel. En de stad heeft de zon en de maan niet van node dat die haar beschijnen, want het bewustzijn en de rede der mensen verlichten haar. En de poorten der stad zullen nooit gesloten worden, want daar zal geen nacht zijn en alles wat in haar getoond wordt of in haar binnengebracht wordt mag het daglicht zien.

En hij toonde mij een rivier van kristalhelder drinkwater, ontspringend in het midden der stad. Op haar straten en aan weerszijden der rivier staat het geboomte des levens, dat twaalf maal vruchten draagt, iedere maand zijn vruchten gevende; en de bladeren van het geboomte zijn tot genezing der volkeren. En niets vervloekts zal er meer zijn en niets dat zal geschonden worden en de zelfde naam zal op aller voorhoofden zijn. En er zal geen nacht meer zijn en haar bewoners hebben geen licht van een lamp of het licht der zon van node, want hun bewustzijn zal hen verlichten... En hij zesde tot mij: Deze woorden zijn getrouw en waarachtig, schrijf ze op godverdomme!

VI

[I]

Een langwerpig eiland van groen, drijvend tussen straatgevels met puien van zwaarwichtige herenhuizen, kantoren, losstaande villa's, die door het gebladerte van bomen en struiken heen te zien waren: een dunne oppervlaktelaag, dobberend op aardgas en uitlaatgassen, meetrillend met het schokken en denderen en ronken van trams, zware vrachtwagens, autofiles: soms-nauwelij ks merkbaar - omhooggezogen door de aantrekkingskracht van een overvliegend vliegtuig of de overzeilende maan - gisteren -: het dreef, bijna voelbaar onder zijn voeten, dreef, door de stad. In het park op hun beurt dobberden enkele vijvers en sloten en in de vijvers weer kleine begroeide miniatuureilanden en dobberend gedierte waaronder de onnatuurlijke eenden en zwanen.

Rechtop lopend, spelend of liggend in het gras: honderden in kleurige siervodden of kunstzinnige werkkleding gestoken jongeren, behangen met sieraden variërend van ijzeren diademen en abstrakte vingerspeeltjes tot krokodilletanden, leren amuletten, boeddhistenklokjes en kunstpenisjes en -vagina's: speelse vonken, gestold vuurwerk aan lijf en oren, ogen vredig en ingekeerd - zwevend als Jugendstil-sylfiden: halfaardse parkengelen en toch nadrukkelijk aanwezig, even aanwezig als het gras: meest zeer weinig pratend, weinig woorden spenderend, wel fluitspelend, op bongo's trommelend, gitaren bevingerend. Hier en daar kommuniceerden kleine groepen onderling middels vliegende schotels van groen, rood of geel plastic, hun soms kunstmatig verruimde bewustzijnen als zwermen muggen of ballonnen dansend boven hun hoofden - liefelijk - het park vol kleine ondergaande zonnen, verschietend tussen het gebladerte, tussen houtduiven en mussen, brood etende meeuwen en de één, twee felgetinte tropiese vogels die door lucht en geboomte flitsten, ontsnapt uit een privé-kooi of dierentuin-liefelijk, paradijselijk - en hoe reëel ook, het hele tafreel leek bijwijlen meer op binnen- dan buitenwereld, maar misschien lag dit aan de warme atmosfeer, het licht dat tussen de bomen in het park hing of aan zijn op dit moment welwillende, vredig gestemde blik... Verder hier en daar op de gazons of door de struiken heenschemerend het geel en blauw van kleine

trekkerstentjes, de vlammen van verboden vuurtjes, gestookt van droge takken en dode kranten.

Enkele halfwilde eenden hadden in de vijvers een veilig domicilie gekozen, zeker van hun voedsel, maar soms al zo welvaartsvet dat ze nauwelijks meer konden vliegen. En bomen, bomen. Aan de rand van de vijver stond een majestueuze treurwilg waarvan de takken met hun honderdduizenden blaadjes als groene gerekte zomerseizoentranen tot ver over het water hingen. Het water eronder was bladstil en er lag een dun witachtig waas op waarin enkele donzige pluisjes dreven. Een fontein spoot afwisselend korte en lange stralen water de lucht in als een reusachtige kollektieve urinade van natuurvrienden - het water viel in parelende zuurstofrijke bogen terug naar het moederwater: de elektriciteit die aldus opgewekt werd maakte de mensen vrolijk, net als bij watervallen en onder de douche: sommigen gingen er van zingen.

Ze wandelden verder, de grote vijver rond, ontspannen. Zowel hier als aan de walkant van een paar kleinere vijvers verderop zaten bejaarde hengelaars als oude, zwartgelakte tuinkabouters, roerloos voorovergebogen op hun opvouwbare stoeltjes naar hun dobbers te staren met naast zich in het gras tas, termosfies, visgerei - alleen voor 65-plussers was vissen in de parkvijvers toegestaan, alleen kinderen en bejaarden mogen spelen - en terwijl hij keek zag hij een van hen een eend vangen, een verhaal dat hij vaak als waar had horen vertellen, maar dat hij nu in werkelijkheid voor zich zag: de eend had het aas van brood doorgeslikt. Tussen hengelende tuinkabouters en hippies dartelden veel honden, meest rashonden, bovenhuishonden, velen helaas te zwaarlijvig - sommige tekkels sleepten bijna met hun buik over de grond-, maar eenmaal buiten renden en stoeiden ze uitgelaten, zaten elkaar als snelle platoschaduwen achterna over de gazons, zich als het ware bewust van het erfelijk recht dat ze bezaten hun uitwerpselen hier te mogen deponeren waar ze wilden: honden, neurotiese honden, speelgoedhonden, onwaarschijnlijke honden, doorzichtige honden, Meisznerhonden, vestzakhonden, erotieke

honden, honden -

Passeerden een met struiken omheinde kinderspeelplaats met in het midden een ondiep vijvertje van sement, lage ronde stenen vlak boven het wateroppervlak om over te lopen, in het water enkele niet van echte te onderscheiden kunsteenden; bij de uitgang een zandbak vol engelachtige doe-hetzelvertjes, vechtersbaasjes, zandgooiers, vèr-pissertjes in blote witte broekjes, televisie-engeltjes en 100% natuurtalentjes als op reklamespotjes, samen een geluidsvolume voortbrengend als een op volle sterkte schallende luidsprekerwagen. Een klein jongetje liep met een eend-op-wieltjes achter zich aan over het pad, de snavel van de eend ging open en dicht en zei: kwekkwek. Naast haar moeder op een bank zat een ongeveer negenjarig meisje met een negerpopje op haar schoot, het was een seks-instruktiepopje en ze legde aan andere kinderen uit hoe het allemaal in elkaar zat: even zijn pas inhoudend zag hij een klein zwart piemeltje van zacht plastic waar ze met haar wijsvinger tegen tikte - de zwarte kleur diende waarschijnlijk voor de vervreemding of om de seks onwerkelijk te maken -, de kinderen lachten, de moeder ook; een ander liep met zijn vuistje om een ijshoorn geklemd waarvan het zachte ijs afdroop - hij keek het enige tijd geïnteresseerd aan en ging toen op de grond zitten om het gevallen ijs op te likken -

In het midden van een klein verblindend groen grasperk langs een van de smallere vijvers vlijden ze zich neer.

Hij liet haar de picnic-mand uitpakken en het eetlaken uitspreiden op het pas gemaaide gras.

-Kleedje nu uit, zei hij.

Ze trok haar paarsblauwe rok met de gezwollen stuit en de lange tournuresleep uit - het fraai bestikte lijfje, de lange onderrokgeen borstophouder - hing haar luifelhoed met veren en kunstbloemen aan een struik en zette zich op het gras, naast het blauwe tafellaken met het omgevallen hengselmandje waaruit overvloedig vruchten en kleine luxebroodjes rolden, haar gave ronde billen op een hoek van een ander blauw, gedrapeerd kleed, het

klassiek prachtige, vlezige naakt vleeskleurig afstekend tegen het blauw en grasgroen en de donkerbruine jas van zijn metgezel en zich bewust daarvan: de lichtgebogen rug recht, dijbeen en onderbeen vrijwel rechthoekig opgetrokken, de gebogen arm met de knik naast de knie, kin in hand, de volmaakte maagdenburger halve bol onder de bovenarm; op de tors het al even vlezige gezicht met de volle, volrode onderlip.

Hij lag geleund op zijn linkerarm, de benen gespreid, het rechter lichtgebogen, in zijn blanke linkerhand de wandelstok, op zijn hoofd de baret met pluim, kijkend naar zijn gezel en zijn vriendin die naast hem zat en zich uiteraard eveneens bewust van de bijna onwerkelijk-idylliese situatie, de kleurschikking, de zachtheid van zijn zwarte fluwelen jas, zijn volle baard en rode das eronder. Het donkere gezicht van zijn gezel omlijst door smalle satyrbaard, bakkebaarden en weelderig golvend haar keek niet naar hem, evenmin als zijn blanko vriendin, maar beiden zagen zijwaarts alsof ze in de lens van een camera obscura blikten of naar een oog achter de lens. Hij stak bezwerend zijn beringde hand uit, zei: - De mens moest weer meer met de natuur, dwz. zijn natuurlijke omgeving, in harmonie leren leven.

Hij:

-Welke natuur en welke mens? Noch de mens, noch de natuur zijn meer natuurlijk en de natuur is niet meer de natuurlijke omgeving van de mens; omgekeerd is de natuurlijke omgeving van de mens niet meer de natuur.

Hij:

-Ergo, kan de mens niet meer in harmonie met de natuur, zijn natuurlijke omgeving leven.

Hij:

-Alleen wanneer zijn onnatuurlijke, dus voor hemzelf gevormde omgeving voor hem tot natuur wordt. Trouwens, wat is natuur nog in dit land, wat is natuurlijkheid? Dit hele park is aangelegd, niet natuurlijk gegroeid en in heel Nederland staat sinds lang geen boom meer die niet is geplant. En toch doet de natuur hier voor veel mensen natuurlijk aan.

Hij:

-Men zou onderscheid kunnen maken tussen natuurlijke en onnatuurlijke natuur.

Hij:

-Waarbij de onnatuurlijke de meest normale, de meest na-

tuurlijke is.

Hij:
-Wat denkt u van deze stelling: De hoogste vorm van onnatuur en kunstmatigheid is die waarin de mens deze zonder schade - en het liefst met profijt - als natuurlijk ondervindt.

Hij:
-Zij lijkt me in wezen niet onjuist. Maar -

Zij:
-Waarom kan een mens niet meer natuurlijk zijn?

Hij:
-Omdat de mens het nu eenmaal niet meer is, sinds hij mens geworden is, het is zijn wezen.

Zij:
-Is dat nu wel zo of zeg je het alleen maar om te konverseren?

Hij (lachend):
-Doe ik dat dan wel eens? - Nee, zelfs een boer is niet meer natuurlijk. Het meest natuurlijke in Nederland is een boer die koeien houdt in een park, zoals hier.

Ze hoorden de dieren verderop in de grote weide loeien, een landelijk geluid midden in de grote stad en dus aardig.
Glimlachend, hoofd in revérence: - Vrouwen natuurlijk uitgezonderd. Hun naakte natuur, het vrouwennaakt is de hoogst denkbare en voorstelbare vorm van natuur.

Zij:
-Zolang zij niet praten en denken.

Hij:
-Zodra zij praten en denken zijn zij gelijk aan ieder ander mens. Dan worden alle mensen zusters.

Zij:
-Of niet.

Hij liet met welgevallen zijn incestueuze blik over het fraaie naakte lichaam weiden, weerhield zijn hand met moeite. Keerde terug tot het tema. (Geestelijk voedsel.)

Hij:
-Er is een sociaal denker die zegt dat de mens zijn omgeving moet veranderen wil hij zichzelf kunnen veranderen.

Hij:
-Hij zegt het dacht ik iets anders. Maar afgezien daarvan, de mens z'n omgeving is iets anders dan alleen maar natuur, landschap. Het gevaar bestaat zelfs, wanneer men de natuur verandert, dat men dan meent zijn hele omgeving veranderd te hebben en

niets is minder waar. De natuur veranderen is iets waar we in Nederland sinds onheuglijke tijden mee bezig zijn, maar onze omgeving beheersen doen we niet. En in zoverre zijn wij een produkt van een foute, onbeheerste situatie, niet alleen van een onnatuurlijke.

Hij:
-Kan zijn. Maar een feit blijft - afgezien dat de mens een produkt is van zijn uiterlijke situatie -

Zij:
-Waaronder zijn ekonomiese -

Hij (verbaasd):
-Hoe weet jij dat? Je kent zelfs het *woord?...* afgezien daarvan, is het een feit dat hij zijn nieuwe natuur niet bij zijn nieuw gevormde omgeving heeft weten aan te passen -

Hij:
-Of zijn omgeving niet bij zijn nieuwe natuur -

Hij:
-en het is de vraag of hij dit volledig moet doen, het een of het ander, of allebei -

Hij:
-Misschien is zijn nieuwe natuur alleen nog maar een overgangsnatuur -

Hij:
-naar een werkelijk nieuwe natuur -

Hij:
-in een werkelijk beheerste omgeving -

Hij:
-Misschien bestaan we wel niet -

Hij:
-of nog niet.

Hij:
-Misschien is het zelfs goed dat we niet bestaan -

Hij:
-en mogelijk nooit zullen bestaan.

Hij:
-*Kom tot uzelf, zei ik tot iemand; maar hij kon niet, hij was niemand.*

Ze lachten, de mannen het meest. Feest der herkenning. Iemand. Niemand. Met zwellende kikkerlongen zoog hij de frisgroene lucht in, vlak boven het natuurlijke, natuurlijk gegroeide gras. - Aah, het leven is goed, zei hij. Zei: - Mijn tweede natuur voelt zich in volmaakte harmonie met zijn gekweekte omgeving-hier. Uit één van de aan het park gelegen herenhuizen klonk pianomuziek - zo te horen van de bovenverdieping en goddank geen Chopin of Liszt, maar Bach. Hij herkende het stuk. Glimlachte. Het liep tegen het einde. Het heldere klankenspel leek op een miniatuurcarillon; zwermen witte vlindertjes, klankensekten dansten om zijn hoofd,

tinkelend onder een glazen, alles isolerende stolp. Het leven op dit moment was zelf één grote glazen stolp van nauwelijks meer-dan-lucht waarin alles als lucht en licht en kleur bestond - ook hij - doorzichtig en helder en met als enige klank deze: de laatste der Goldbergvariaties, een van de volmaaktste komposities ooit geschreven. Glimlachte opnieuw. /

Het leven *was* goed. Hoe goed? Men moest zich niet alles afvragen; sommige antwoorden hadden geen vraag nodig, duldden geen vraag. Het ongeluk was dat de mensen zich soms vragen stelden terwijl ze het antwoord allang wisten en ernaar leefden, of niet wisten en er toch naar leefden. Of niet?-Nu niet; nu was het leven goed. Hoe goed? Goed. Hij glimlachte en neuriede het slot mee. Een quodlibet.

Midden tussen de verkeerstrillingen van de stad, waar het zoals gewoonlijk weerloos aan overgeleverd was wanneer het vrij rondzwierf, niet gebonden aan een lichaam of aan andere geleiders of halfgeleiders, kruiste het enkele bolletjes trillende lucht die door hun helderheid en intensiteit de suggestie wekten van *bijna*-meerdan-lucht te zijn, hoewel, in feite was het vooral hun onderlinge struktuur die de indruk van een bovenmate grote helderheid en zuiverheid wekte: de tegelijk komplekse en doorzichtige relaties waarmee ze tot elkaar stonden, elkaar opvolgden, achtervolgden, inhaalden, overtrilden, maar nooit verstoorden of ook maar stoorden. Het was een buitelend, hilaries spel, waarvan het steeds wisselende patroon op zichzelf al een grote bekoring uitoefende, een bekoring zo groot dat het er zich na een korte tijdsduur al invoegde en mee begon te trillen, bijwijlen springend van het ene verklinkende trillingskristal op het andere á;ankomende om niet te ver de ruimte in te vliegen en te veel aan intensiteit en sterkte in te boeten. Het was volmaakt, een volmaakt aangename ervaring: *ontstaan* en *zijn* tegelijk en als vorm (van zijn) zowel perfekt en afgerond als voortdurend in wording: de meest volkomen vorm van zijn: een staties worden en een dynamies zijn ineen.

Het volgde de reeksen intervallen terug naar hun oorsprong, als het ware zichzelf anticiperend, doordringend in zijn vóor-bestaan, of nog beter, in *zijn* vóor-wording die tevens weer een even volmaakte sensatie van *zijn* teweegbracht, verspringend van kristal naar voorgaand trillingskristal: aldus zijn eigen wording terugvolgend tot het de bron ervan vond: de plotselinge versmalling, de afzwakking van zijn kracht en verder terug: de naald, de

punt die de oneffenheden in de groeven aftastte: de groeven: de oneffenheden, meer niet, dood materiaal.

Maar eenmaal trillingloos liet het zich onmiddellijk weer versterken, zwol in kracht en volume en buitelde de kamer in, gericht op het hoofd van de luisteraar en luisterde: via de gehoororganen onmiddellijk de verrukking ervarend om *wat* het hoorde, vrolijk in bloedsomloop en geest. Glimlachte. Ook na honderd keer luisteren een van de meest transparante en opgewekte koorposities die hij kende: pure klankmatematika, niet berekend maar intuïtief gekalkuleerd en omgezet in pure trillingsvreugde. Muziek. *Tegen de melancholie en het calvinisme*. Graaf kon niet slapen - liet monter muziekstuk komponeren om slapeloze nachten door te komen. Bach koos opzettelijk de variatievorm-variëren om de nacht door te komen - tegen de melancholie: het clavecinisme. Glimlachte. *O San Sebastian Bach.*

Hij sloot niet de ogen, maar keek in het klare parklicht, het groen van de boomkruinen. Ja. Ja. *Ja.*

En vloog weer de ruimte in, het venster uit, over het park, in punt na punt na contrapunt, zijn bestaan spelend, als spel, spel, zichzelf eindeloos variërend, herhalend: andere, heftiger, venijniger trillingen kruisend - verkeersgeruis, radiosinjalen, vogelgepiep - tot het in sterkte afnam, ijler werd of tegen een muur botste en daar tegengehouden werd door de dichtheid van het materiaal - waarna het achterwaarts terugsprong - razendsnel - en dit herhaalde en herhaalde: dan als een vlinder, nee als een zwerm vlinders buitelend boven het bewustzijn dat het herkende omdat het er vaker dan van enig ander bezit van had genomen en dat daarom min of meer vertrouwd was geworden. Het zette het soms als het ware *voort* (: als vorm van zichzelf of zelf een voortzetting ervan?) - soms; soms ook had het 't gevoel zo gekonsentreerd te zijn geworden, zo bijna-konkreet en geladen door wat het ondergaan had dat het - terugkerend in hetzelfde bewustzijn of overgaand naar een ander - meende er zelfstandig op in te kunnen werken, onafhankelijk van de wil en het bewustzijn van de gastheer. Het vlinderde neer en /

Glimlachte. De laatste variatie. Quodlibet, ‘Kraut und Rüben haben mich vertrieben. / Hätt' mein' Mutter Fleisch gekocht, so wär' ich länger'blieben.’ Einde.

Eten. Ze aten zwijgend. Carpe diem. De rust. De bomen. Over de paden gleden de paren, de kostuums en crinolines, veerden de eenzame wandelaars-met-wandelstok en in de lucht wervelden de parasollen, sirkelden de bewustzijnen als hemelsblauwe en roze zonneschermen. *Carpe diem*.

Na het déjeuner: voldaan en zelfvoldaan, rozig van de wijn.

Hij nam zijn wandelstokje weer in de hand en duwde er haar ietwat neerhangende borsten mee omhoog, gaf er speelse tikjes mee tegen de tepels zodat ze opzwollen als vingertopjes van baby's en donkerrood werden, bijna nog roder dan het natuurrood van haar wangen en lippen.

- Aah, het leven is goed, zei hij. Kietelde met de punt van zijn wandelstok in haar navel.

Het had het gevoel dat er een verkeerde spanning ontstond en dat er iets heel scheefs zat in de situatie - het was o.a. op te maken uit een licht misprijzen in de ogen van de aanwezige derde en ook, maar minder, uit die van de jonge vrouw achter wier bevroren glimlach een heel ander gevoel schuilging. Het sprong over naar de jonge vrouw en wist onmiddellijk welk gevoel. Het probeerde de lippen van de jonge vrouw te doen welven, de stembanden te spannen in de juiste stand om aldus de woorden uit te lokken die zij/het wenste, de klanken als het ware oproepend.

-Het leven is goed, herhaalde hij.

-Voor mij niet, zei ze.

Hij schrok, keek haar aan met de blik van een verongelijkt 19deeeuws kind van welgestelde ouders, aan wiens wensen, ook door het dienstmeisje, altijd is voldaan.

-Waarom niet?

-Wat niet?

-Je zei: voor mij niet.

-Dat heb ik niet gezegd.

Onderzoekende blik, weifelend, half opgelucht. - Niet? Ik... O... De sardoniese glimlach van de bevriende derde. - Hm, zei hij. Dacht: Ik heb haar onlangs nog tien rijksdaalders gegeven en alleen dat al geeft mij het recht op tevredenheid, een tevreden gevoel... /

Maar ineens rees in hem een onverklaarbare aandrang om zelf de kleren van zich af te werpen en naakt naast haar te gaan zitten. Hij kreeg het er warm van, frunnikte al aan zijn das. Trok zijn hand als door de knoop van de das gebeten terug, maar merkte toen hoe zijn beide handen zich vervolgens zelfstandig naar de voorpanden van zijn jas begaven met de intentie het kledingstuk van zijn schouders te trekken.

Hij stond abrupt op. - Kom, zei hij, kleed je aan, we gaan naar mijn kamers. Als je wilt, voegde hij eraan toe. Toe, vlug.

Ze knikte. Maar nog voor ze zich helemaal ingesnoerd had verliet hij gehaast de lommerrijke plek, iets onverstaanbaars mompelend tegen zijn vriend en repte zich door het park in de richting van de hoofduitgang, tussen de parasols en de fluwelen kostuums, de dansende crinolines en gelakkeerde wandelstokken, langs doodstille hengelaars en kleurige hippie-tentjes, zwermen glimlachende bewustzijnen die zich al maar uitbreidden en rakelings langs hem scherende vliegende schotels, zonder zich nog te bekommeren om vriend en maîtresse, nerveus en gejaagd en met het voortdurende gevoel dat hij achtervolgd werd, door iets onbestemds dat tegelijk in hem en buiten hem was en dat de pressie op hem langzaam deed groeien om zich naakt uit te kleden, zichtbaar voor ieders ogen, en het angstzweet brak hem hoe langer hoe meer uit. Hij kreeg hartkloppingen, wierp zo nu en dan schichtige blikken om zich heen en over zijn schouder om de bron van zijn onbehagen (buiten hem) op te sporen. Tjezus, ik hoop dat ik de uitgang haal, dacht hij, ik moet er niet aan denken. Balde zijn handen tot vuisten en stopte ze in zijn zakken, de na-

gels in de handpalmen geperst. O god.

De hartkloppingen namen nog toe en tegen de tijd dat hij de smalle slurf van het park die naar de uitgang voerde bereikt had liep hij bijna op een sukkeldraf... *Wee, wee, die benedictie Godts stoet over die rechter ende die maledictie over die slincker zode deser stadt...*

Hijgend en bijna struikelend over de stenen drempel tuimelde hij door de uitgang naar buiten waar het stadsverkeer was. Zijn hartkloppingen hielden meteen op, maar de stad werd van de ene sekonde op de andere donker.

[II]

-/ en verder golvend, nog natrillend in zijn kern door de tegenstrijdige sensaties die het teweeggebracht had en waarin het tegelijk had gedeeld en die hem nu in hoge mate verwarden omdat ze reëler waren geweest dan ooit tevoren, poogde het te achterhalen wat het had meegemaakt in de anderen: meegedacht, meegevoeld - het - maar nu *buiten* het lichaam van een ander en onafhankelijk van diens bewustzijn. Het trachtte de losse onsamenhangende en snel vervluchtigende beelden die achtergebleven waren te verbinden, steeds nieuwe kombinaties vormend, zodat het *leek* op het gebeuren dat plaatsgevonden had, een gebeuren waarvan het nog maar een onduidelijke notie had: een meer elementaire. Maar het lukte niet: er was te weinig verband of een te willekeurig, dat geen herkenning opriep en wat er was wekte geen emotie of slechts een zwakke, krachteloze, die in niets te vergelijken was met wat het in werkelijkheid had ondergaan. Even later werden ook de losse beelden vager en verdwenen: *bijna*... Wat achterbleef, zoals altijd, was een bezinksel dat althans iets bevatte van wat het had meegemaakt en dat niet meer weg te leven was door andere ervaringen - weinig, weinig, maar steeds meer,

totdat-? /

en fladderde verder, richtingloos, lispelend (: bijna), lippend (: bijna, bijna)... woa-zzm-binnk-ooa-dettk-zzmwoa - ooa - trrt - tt - ttzz - woa - zzm - binnk - ooa - woa -zzm - mmm - woah - bnn - woa - zmm - mmm - krrt - woa(?) - ooa (?) - krrt - bmm - zzz - kkk - mmm - nnn - bbmm - kkk - bnn-ooa-ooa-zzmm-/

Mmmmmaarr.als.mmijnn.vriendinn.er bij zit - dann is hij nog niet binnenn - mijn eerste man dan - of hij zegt: ‘Nou zeg!’ En dan mijn vriendinn: ‘Hoe bedoelt u dat?’ En dan hij weer: ‘Breek me de bek niet open, mevrouw!’ En mijn vriendin: ‘Is dat zo.’ En hij: ‘Wat zeg ik? Spreek op Mijn! zeg ik de waarheid of niet!’ En dan mijn vriendin weer: ‘Het is toch wat hè!’ - 't Is allemaal ouwe koek voor d'r hoor, maar als ze het van een ander hoort, is het steeds weer nieuw. En mannen onthouden desnoods *veertig jaar*!

/ en verder... aahh - bbmm - aahh - ah - bbb - zzz - zzie - iee - mmm - nnn - aahh - ah - ttt - ta - ahk - tah - tatah - ah - tata - ahk - kkk - zèh - zèh - kkk - zgg - zggaahh - aahh - tàt - tatah - tatah - ah - ahk - aahh... /

[III]

... Een paar oorbellen aan de oorlellen doen, een ring in de neus, de huid zwart verven. Dan een bankgebouw binnenstappen, een handvol schelpengeld op de toonbank leggen en zeggen: ‘Wilt u dit voor me inwisselen tegen nederlands geld?’...

het begin van de honderd duizend (: een cent)... jaja... de arme mensen moesten nu maar eens de centen hebben...

Soms denk ik...

Ik doe... ik

doe... ik doe het zelf. / U bent fijn bezig. In uw avonduren. In het weekend. / Dat ontspant. Dat geeft voldoening. Kortom: u bent een *doe-het-zelver*. / ... En toen zei hij...

Toen wij zo jong waren maakten we revolutie op papier; tegenwoordig staan ze alleen maar met papieren vliegtuigjes te gooien in het Vondelpark...

En wat dan nog?...

En zij: *Nee nee nee*, ik ben niet die ik ben, waarom zou ik ook...

En de ander: Alle mensen zijn altijd hetzelfde... En hij: Zo is het... De ene mens is de andere niet... En nummer drie: Ideologie is alleen vies vanwege die ie en verder nergens anders om...

En zij: Zal ik hem een derde oor aannaaien?...

En nummer vier: Zij die het kind met het badwater hebben weggegooid en de nageboorte in de wieg gelegd (Louis Paul Boon)...

En hij: Soms denk ik... Nee, je moet niet zoveel... Maar toch... denken... En dan denk ik...

Waar de mond vol van is, loopt de endeldarm van over...

En nummer drie: Veronderstel dat een paling ook voortbestond na zijn dood...

En hij: Zelfs de doden in dit overbevolkte land zijn nog decennia lang asociaal. Ze nemen teveel plaats in nadat ze eerst teveel kinderen hebben verwekt... En hij: Soms denk ik...

En zij: Het verleden nadert ons hoe langer hoe dichter...

Nijkerk, 8 Februarij 1844.

Aan de redactie der waarachtige physiologie enz.

M!

Met genoegen ontving ik Maandag 1.1. het eerste nummer van uwe Physiologie; ik ben het volkomen met uwe stelling in dit, meerendeels slechts als inleiding dienende nummer eens, en vooral omtrent het idée der tegenwoordige eeuw, daar deze wel met den tegenovergestelden naam van:'verlichte of heilaanbrengende' mag bestempeld worden.

Dit was dan ook mijne gedachte, eenige dagen geleden bij het lezen van eene advertentie, door zekeren Apotheker á costy in het Handelsblad geplaatst, waarmede hij aan het publiek bekend maakt, en zoo veel mogelijk aanprijst, zijne sigaren *Anti-syphilitiques;* en wel niet alleen ter genezing, maar tevens als voorbehoedmiddel tegen de geheime ziekten, die ten gevolge van wellustigheid ontstaan; waarlijk, de vindingrijkheid dezer eeuw mag van dien kant wel bewonderd worden! maar tevens is het te bejammeren dat dezelve den Esculaap zulke middelen doet uitvinden: eensdeels zoo het mij voorkomt, om de losbandigheid en den wellust welke helaas tegenwoordig reeds zulke algemeen vorderingen gemaakt hebben, onder de meergevorderde jongelingschap, hoe langs hoe meer voort te planten; en wel door de onbezorgdheid welke er door het gebruik van de zoo onfeilbare sigaren, (zij zijn dan werkelijk, is zulks bewezen, zoo onfeilbaar?) op aanraden van den Apotheker, welken wij tot onze groote vreugde niet persoonlijk kennen, doch wien wij, daar hij toch weinig te doen schijnt te hebben, anders zou hij zich immers niet met zóó iets inlaten, aanraden, om, even als vroeger die Joodsche kiezentrekker, op de Botermarkt met eene chais te gaan staan, (zoo wat in den smaak als vroeger de kwakzalvers,) daar hij alsdan welligt nog wat zoude verkoopen; geen fatsoenlijk man toch

zal nu in zijn huis kruipen, uit vreeze dat een voorbijganger hem voor des Apothekers (o, schande voor dien naam!) toonbank ziende staan, in den waan zoude kunnen geraken, dat hij hulp of voorbehoedmiddelen zocht.

Tweedens, is het te bejammeren, dat het, zoo door onze voorouders als door velen van onzen tijd, zoo geliefkoosde tabakskruid, hiertoe MISBRUIKT wordt, wat moet het gevolg daarvan worden? - Wel, niemand zal meer sigaren durven rooken, daar men hier in mijn eenvoudig stadje, elkander reeds vraagt: 'Het is immers geen Beertje?' - ook zoude ik aan de zetters der Patenten ten uwent wel eens in overweging willen geven, of de verkooper van die sigaren, niet tevens bij zijn Patent als Apotheker, ook dat van Tabakskooper moet voegen.

Mij dunkt dat dusdanig iets wel een plaatsje in uwe Physiologie verdiende; wie de held dezer geschiedenis is, is genoegzaam uit de couranten bekend.

Met achting
UED.DW.DN.,
Jan TABAK.

Waarachtige physiologie van Amsterdam, en van de meest bekende van Amstels ingezetenen, Eerste jaar, te Amsterdam, bij P.J.W. de Vos, 1844.

De goudsmid, huichelaar, onmensch, heeler en hoereerder.

De persoon, welke de volgende ondeugden bezit, woont op eene gracht; denk evenwel niet, waarde Lezers! dat wij bedoelen op de Prinsengracht, tusschen twee welriekende straten; doch zoo veel kunnen wij toch wel zeggen, dat in zijnen naam meer medeklinkers, dan klinkletters bevat. Hij is:

1°. Een groote huichelaar, dat wij niet zullen bewijzen, daar het wel uit de volgende regels zal blijken.

2°. Een onmensch voor zijne echte kinderen, waarin zijne vrouw, welke stiefmoeder over hen is, hem krachtig op zij

de staat.

3°. Hij is een heeler; want hij heeft gestolen goed gekocht van een' persoon, welke thans om andere redenen in hechtenis is; hij heeft namelijk een' zilveren lepel, vork en vrouwen knipje, wetende, dat het gestolen was, gekocht van een HEINTJE vol vinnen, welke dit aan een' onzer bekenden ontstolen had.

4°. Hij is een hoereerder; want hij houdt het met eerre zekere BETJE, welke in de Rozenstraat woont, en waarbij hij twee onechte kinderen heeft. De broeder van dit meisje heeft hem bij zijne zuster aangetroffen in eenen staat, waarin men alleen gehuwde lieden mag aantreffen. Hij heeft dezen broeder geld geboden, om zijnen mond te houden.

Na al het bovenstaande, dat waarheid is, ter neder geschreven te hebben, vragen wij met de hand op het hart, of zulk een, die daarenboven, het door het heelen van gestolen goed verkregen geld in dronkenschap en ontucht, tot merkelijke benadeeling zijner wettige kinderen, verteerd, niet de man is, die, zoo iemand, door ons niet alleen aan den schandpaal moet gezet, doch daarenboven gegeeseld, ja! gebrandmerkt worden.

Waarachtige physiologie van Amsterdam, II, ws. 1845.

[IV]

De gelijkmatige, aangenaam aandoende spanning - in de breuklijnen en kontaktpunten (lassingen, schroeven, verbindingsarmen, diagonale steunen) de aanzienlijk grotere spanning als een (zichzelf) voortdurend gelijkblijvend avontuur.

Konstateren: een mens, een mij vreemd, vreemd element. Zijn impulsen. Mens. Reageren/doen: openen. Reageren/doen: sluiten. Reageren/doen: snel overspringen: niet weten.

Nieuwe impuls, goed: wenden. Stop. Nieuwe impuls: goed: neerleggen. Reageren/doen (goed): openen. Reageren/doen: sluiten. Nieuwe impuls, goed: omwenden. Reageren/doen: openen. (goed). Reageren/doen: sluiten (goed). Opnemen (goed? - goed!). Wenden, stop. Neerleggen (goed). Openen. Terugwenden. Stop. Sluiten. Opnemen. Wenden (goed).

Zacht trillen, gonzen: goed. Niet-weten: goed. Niet-denken: handelen (: goed) - reageren (: goed). Spanning: konstant, goed: normaal. Goed. En reageren, bewegen / doen. Openen (ja). Sluiten (ja). Openen (ja). Omwenden (ja). Stop (ja). Neerleggen (ja). Openen. Omwenden (ja). Stop (ja). Sluiten. / Opnemen. Omwenden. Neerleggen. Openen. Omwenden. Sluiten. / Opnemen. Omwenden...

// Even een happie adempauze... in de baas z'n tijd... is uiteindelijk ook mijn tijd... 't ding loopt als een trein... Even een happie lezen, 'kan blindelings... als die etter 't maar niet weer ziet, is goddome nog erger dan de hotemetoot met z'n drollenvanger... / - En beste kerel, loopt ie goed? / - As een trein meneer. / - Goed zo, goed zo... / Gaat in het weekeinde vast jagen op z'n eigen kunsteenden... Kunnen niet wegvliegen... Maar die kolerelijer vlieg ik nog es een keer goed aan, duw z'n uitgestoken arm tussen de masjiene in plaats van een staaf ijzer... arm als spaak in het wiel, haha...

/ Even 'n happie kijken wat Arie gezegd heeft, de brutale hond... durft alles eruit te flappen... niet bang eruit gelazerd te worden zoals... Schrijft nog gedichten ook te genwoordig... *En plotseling stonden alle masjienes stil*... Jawel, lauw loenen, op zondag zeker... / Daar komt ie goddomme al weer aan die etter... Twintig jaar jonger dan ik... Alleen omdat ie... Had 'm laatst mooi tuk...

/ En opnemen (:goed), en omwenden (:stop), en openen (:goed), en neerleggen (:goed) en sluiten (:goed) en omwenden (:goed, stop) en openen (:goed) en sluiten (:goed) en opnemen (:goed), en /

[V]

... O ja, ik ben met weinig tevreden - een goed maal op z'n tijd, een pilsje bij het eten, een paar borreltjes vooraf, een sigaartje zo nu en dan, een niet te grote auto, een kleine kollektie grammofoonplaten, een eenvoudige kleurentevee, een leuk kamerbiljart, een paar niet te dure werphengels, een aardige paperback, o ja, ik ben met weinig tevreden...

En jij?... Ik ben met... ik ben...

Zo is het... met alles akkoord... Akkoord: van raadsels alleen kan een mens niet leven... En - gelijk heppu -: De meerderheid heeft niet altijd gelijk. De meerderheid heeft alleen gelijk als de meerderheid gelijk heeft, anders heeft de minderheid gelijk...

En nummer drie: Natuurlijk, natuurlijk, zelfs een parkwachter raakt op de duur vervreemd van de natuur... Akkoord, gelijk heppu...

En nummer drie over nummer vier: Net iemand... net iemand die... Als ie een stier ziet denkt ie dat ie geen melk meer kan geven omdat de uiers ineengeschrompeld zijn; hij, de koe, is nutteloos en moet dan maar geslacht worden... Daarom...

Wat? Wat zei ie? - Weet ik niet, het ging niet over mij, dus heb ik niet geluisterd... Niet?...

Nee hoor, je moet me maar nemen zoals ik ben... ik ben nu eenmaal zo...

En hij: Let op m'n woorden: als ik zeg, het woord is een lekker stuk vlees geworden, dan bedoel ik...

En zij: Die man heeft z'n leven grondig gerepeteerd alvorens het te beginnen... En: Hij is nog steeds de slaaf van z'n naam... En: Ieder

beeld is voor hem goed, als het maar beweegt...

En hij: Zijn hele hebben en houwen gaat in een holle kies, met inbegrip van wat in z'n hoofd zit...

En zij: Als je jezelf belt krijg je altijd de in-gesprek toon...

En hij: Zo zie je maar weer, individualisme maakt ook niet gelukkiger, nog minder dan geld...

En zij: We hebben weer eens gewonnen met o - o... en: Dat wordt weer huilen met 100g... En hij: Soms denk...

En zij: Het verleden nadert ons hoe langer hoe dichter... En hij weer: Jouw toekomst wordt het verleden van anderen, mijn zoon...

En zij: Ik durf die poster niet in de ogen kijken...

En hij: Antwoorden komen langzaam, lieveling... En zij: Zelfs mensen hebben soms iets menselijks...

En toen... ONGEBOREN VRUCHT MAAKT VUIST!... En toen - /

De ware duivelin op aarde.

Woont er op de Overtoom, buiten de gebiedpaal, en alzoo onder het distrikt van Nieuwer-Amstel in een onverwacht huis een man, wiens geboortenaam gelijk is met een trekvogel, die eens in het jaar ons landje bezoekt, doch geen langer logies dan de loopende maand Mei vordert, gedurende welke tijd hij gestadig iemand roept, doch nooit anders als met twee woorden, welke woorden ons het fabrikaat der Koekebakkers herinnert, deze man zijne

huisvrouw is de ware Duivelin op aarde, wien wij provisioneel nog niet aan de beoordeeling van het publiek zullen blootstellen, echter meenen wij onze ware Duivelin, geboren JOHANNA MARIA, zich qualificerende te zijn Mevrouw, eene ernstige waarschuwing te moeten geven, en wel dat, indien zij de aangenomen titel van Mevrouw wil blijven voeren, zich dan ook daarna te gedragen, dat is te zeggen, hare huisgenooten en dienstboden van toereikend voedsel te voorzien, niet van den vroegen ochtend tot den laten avond als eene brutale feeks te kijven en gemeene scheldwoorden uit te braken, hare kinderen eene betere en strengere opvoeding te geven, dan zij tot dusverre gedaan heeft, de godsdienstoefeningen in acht te nemen, en hare dienstboden niet op Zon- en Feestdagen te laten werken als honden, en hen ook de gelegenheid te geven, om den tempel des Heeren op de gewone tijden te bezoeken; en voorts, dat zij alle verliefde denkbeelden op dat Vroedmeestertje uit het hoofd stelle, tot zoo lang zij in eerre formele weduwenstaat zal komen te verkeeren, mits zij dan niet reeds te oud en minder mottig zij.

Wij zullen u gestadig gadeslaan, en zoo gij u niet betert, dan zullen wij uwen levensloop van af het oogenblik, dat gij in kennis met uwen man tradt, tot op den tegenwoordigen tijd, getrouw afschilderen, waardoor wij uwen man zullen bewijzen, dat niet alleen hij, maar ook wij in staat zijn, een tafereel met de *kolorietste kleuren* te schetsen.

Waarachtige physiologie van Amsterdam, II.

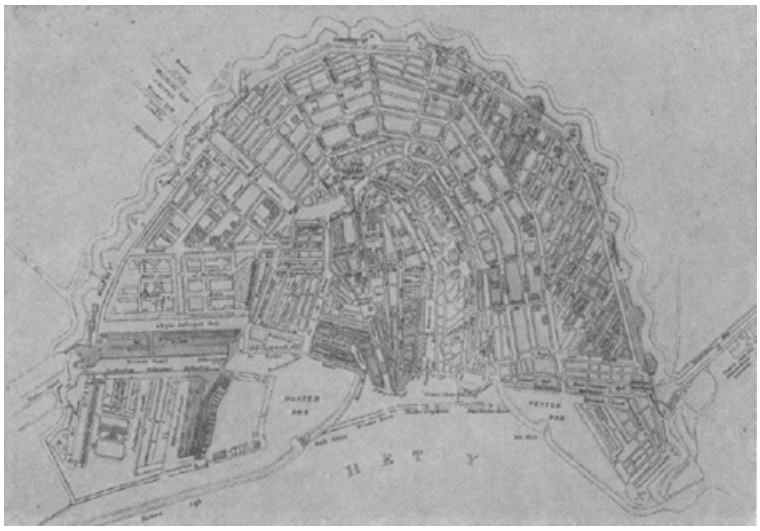

Plattegrond van Amsterdam, uitgegeven door de Amsterdamsche Omnibusonderneming, 1839

Rekening van Mr. Schilder Nuyen aan H.H. Kerkmeesters. (1891)

De tien geboden verbeterd en gecorrigeerd	f.1.40
Een moordenaar aan het Kruis schoongemaakt en 4 vingers aangezet	f.2.20
P. Pilatus gewasschen en nieuw bond om zijn muts gemaakt	f.3.10
Een vlerk van de Engel Gabriel verguld en nieuwe slagpennen aangezet	f.2.20
De dienstmaagd van Kajafas, driemaal geschrapt, gelumd en karmozijn op de wangen gedaan	f.4.80
De haan van Petrus een nieuwe staart ingezet en de kam opgezet	f.2.20
Maria Magdalena van een bult in de borst geholpen, een nieuw kindje er bij gemaakt, ook frisch opgestopt, gestreken en nieuw karmozijn op de wangen gemaakt	f.5.50
De hemel in het Oosten vernieuwd en nieuwe sterren bijgemaakt	f.4.30
Het vagevuur opgehaald en enige zonders gerepareerd	f.1.60
De Hel aangevlamd, vier zondaars met nieuwe ketenen bijgemaakt en de Duivel een nieuwe staart aangezet	f.3.30
Al de Kerkmeesters aan de pilaren van de kerk opgehangen	f.2.20
De hoekbanden zwart gemaakt	f.1.10

[VI]

Bijvoorbeeld: het sportkompleks en Natiodam, ik zou ze voor me moeten kunnen zien zoals ze gaan worden, maar de verbeelding ontbreekt me: blijkbaar: de sporthallen, grasmatten, trimbanen met de honderden frenetiek aktieve figuurtjes in wit of

trainingspak-blauw, de tribunes, ik speel het niet klaar ze te visualiseren, noch de tentoonstellingshallen, de terrassen, de parken, de opstelling der produkten van handel, nijverheid & industrie - ik kom de overbekende woorden in rapporten en krantenartikelen bijna dagelijks tegen, krijg zelfs de werktekeningen zo nu en dan onder ogen - sterker, over beide projekten heb ik zelf al meer dan één perskonferentie gegeven, maar de voorstelling die anderen bij de woorden moeten krijgen blijft *bij mij* uit, is vaag of verdwijnt onmiddellijk nadat de tekeningen uit mijn gezicht verdwenen zijn. Mede daarom - maar niet alléen daarom - heb ik soms het gevoel dat de wereld om mij heen ongrijpbaarder aan het worden is, minder vanzelfsprekend, voor mij tenminste. Misschien lijkt dit alleen maar zo in vergelijking met de historiese werkelijkheid, die zoveel reëler voor me aan het worden is sinds ik mij ervoor ben gaan interesseren, of moet ik zeggen: sinds de geschiedenis zich voor mij is gaan interesseren? Onzin natuurlijk, maar soms zou je het bijna gaan denken (: de historiese geest in de fles die ontsnapt is en ongekende vormen gaat aannemen). De geschiedenis die ik aanvankelijk onderging als een soort omgekeerde toekomst omdat ze nog vrijwel maagdelijk voor me was, oningevuld - ik herinner mij nog goed die bij uitstek literaire gedachte gedacht te hebben - ze is zich zo konkreet voor mij gaan afspelen dat ik mij er soms dieper bij betrokken voel dan bij veel van wat om mij heen gebeurt. Het is krankzinnig, zeker voor iemand die zo weinig aan traditie hecht als ik, het is krankzinnig, maar ik heb soms het gevoel dat het verleden zich in mij *aktualiseert:* ik vul de geschiedenis in en de geschiedenis vult mij in: ik ben niet meer dan een model, een levend, wordend invulmodel. Sterker nog: het is of de geschiedenis in mij naar een kulminatiepunt groeit, het verzadigingspunt van een steeds groeiend bewustzijn dat uit zijn fontanellen dreigt te barsten. / En, vreemd genoeg, tegelijk wurmt en wroet er een onbestemd besef in mij of er van mij (door mijzelf?) verwacht wordt dat ik een beslissing neem, dat ik iets ga doen, maar in jezusnaam wat, wat, wat! En waarom, *waarom?* Inbeelding, nervositeit, overwerktheid, een

langzaam invretend schuldbesef? - Of onvrede? Maar dan met wat precies? *De geschiedenis*, ik herhaal: geschiedenis, die *mij* tot een beslissing drijft in mijn *huidige* bestaan? Deze gedachte is al even krankzinnig als dat ze zich voor mij zou gaan interesseren. Hoewel -- de laatste tijd ondervind ik inderdaad een groeiende onmin met sommige dingen in mijn baan: het stilzwijgend goedkeuren of zelfs verdedigen van het beleid van het gemeentebestuur, dat lang niet altijd kosjer is - hun woningbouw- en verkeerspolitiek bijvoorbeeld -, prestigeprojekten die ten koste gaan van voorzieningen van algemener belang - het miljoenen guldens en parkenverslindende Natiodam, dat overigens al bijna klaar is, en het plan voor een giganties sportkompleks zijn er goede voorbeelden van: en ik ben er om de uniekheid van zulke projekten te verantwoorden en te verkopen.

Het sportkompleks zal inderdaad een van de modernste en best geoutilleerde van Europa worden - maar van mij hoeft het allemaal niet: die witbetegelde sporthallen als Derde Rijk-monumenten, de in wit gestoken rekordbrekers op sintelbanen, paarden of rekken en wat er verder nog meer wit en duur zal zijn - beter een aantal kleinere en misschien wat grijzere gymzalen in de verschillende stadswijken... Voor de rest interesseren beide zaken mij persoonlijk weinig. Een van de aardigste dingen die ik nog ben tegengekomen is een folder over hometrainers,binnenfietsen - *om de zoveel tijd wordt het wiel opnieuw uitgevonden!* - maar misschien werd in dit geval mijn belangstelling vooral gewekt met het oog op mijn eigen konditie die de laatste tijd te wensen overlaat, autobuikje, zitbuikje, misschien ook omdat het aardige feiten bevatte voor een perskonferentie: fietsen stimuleert de bloedsomloop: door tijdelijke overbelasting krijg je een kalmere polsslag en een vertraagde hartspierwerking - een goede konditie betekent in feite een besparing van 10.000 tot 20.000 hartslagen per dag, dus: verjonging. In de folder werd het voorbeeld gegeven van twee proefpersonen, een man en een vrouw, die zich tijdens twee testmaanden op hun 1-wieler 5 tot 1 o jaar dichterbij hun geboortedatum hadden gefietst. Terug naar hun oorsprong -

al dichter- en dichterbij...

[VII]

... hopeloos, hopeloos... lijkt wel of alle huizen van dezelfde grijze baksteen zijn... de hele stad grijs grijs... had het vroeger nooit gedacht... wel over gelezen natuurlijk, in een mistroostig boek...

Zie natuurlijk best dat de stenen niet echt grijs zijn: ze zijn bruin of roodachtig, maar er tussendoor of er overheen zit iets dat ze grijs maakt... zelfs de kleuren van het hout hebben iets grijs, het groen en het beige... gek genoeg de kleuren van de auto's niet... god ik heb het niet meer... Als ze me...

De gezichten grijs, grijs... heb zelfs niet eens zin gehad om mijn haar op te maken... er zitten trouwens ook al een paar grijze haren in... humor... alleen mijn werk houdt me nog op de been... nee, niet mijn intelligentie, zak - daar heb je op zulke ogenblikken niks an... voor vrouwen moet het altijd een redmiddel zijn... / God ik houd het niet langer... als ze het me maar een paar weken of een paar dagen van tevoren hadden kunnen zeggen dan had ik aan de gedachte kunnen wennen... toen het nog een gedachte was, maar nee - was het nog maar een gedachte alleen... Maar Jezus, jezus, misschien is het dat ook wel... misschien is de stad één grote gekompliseerde gedachte, net als mijn leven...

/ Het sloeg om zich heen met zijn eteriese tasters, spartelde wild als een insekt dat op de rug ligt, wilde haar troosten met zijn armen die nog geen armen waren, want nog te weinig werkelijk: blijkbaar, blijkbaar. Voelde zich overweldigd door het donker: dat van de omringende wereld zoals zij die ervoer en daar bovenop nog de donkere last van haar geest.

Het spartelde wanhopig onder de gewaarwordingen van pijn en wanhoop, trachtte tevergeefs zijn medelijden reëel te maken, een reële gedachte die zou kunnen ingrijpen, een tastbare, troostende arm, maar faalde in beide: merkte geen resultaat, noch iets dat zelfs maar leek op een werkelijk kontakt... /

O god - dacht: jezus ik houd het niet meer, ik neem er een... Wachtte na een slok water genomen te hebben somber broedend af... / En ervoer een lange, langgerekte schok van intens welbehagen, gevolgd door een mildere golf van welzijn die voortduurde. Haar gedachten lichtten op, de loden zwaarte zweefde zich uit haar los, loste zich op in het niets, in het helderder wordende blauw van de kamerwand... *aahhhh*... Een zachte verfijnde koorts in het bloed, bijna een gevoel van erotiek in al mijn armen, borsten, haren, ogen... kijken... *aahhh*... / Het slaakte een zucht van opluchting. / Het gevoel van welbehagen zwol aan en nam af bij golven, een golfbeweging die haar op deed staan en weer zitten. Ze keek door het raam naarbuiten en zie, zo grijs als alles er luttele minuten geleden uitgezien had zo helder was het nu. Geen schaduwkleuren meer. De stenen van de gevels waren van een intens roodbruin, het groen van bomen en struiken bijna vrolijk te noemen, hoewel de zon niet scheen. Als ik er niet aan denk zou ik niet eens weten waarom ik somber was en als ik er wel aan denk-wat ik doe-zie ik wel de reden om het te zijn maar ik ben het niet... *aahhh*... dat voelt goed... niet denken... ik heb nog maar twee pillen over...

[VIII]

-Een mens heeft veel pijnlijke herinneringen en de geschiedenis van de mensheid evenzo.

-...

-Soms denk ik dat de mensheid meer pijn dan plezier heeft be-

leefd.

-Hoe zou jij de geschiedenis dan willen zien?

-Zoals ie nu is, maar *anders*, anders...

-Zoals het nu *is*, of *was?*

-Nee, eigenlijk ook niet nee.

-Het liefst zou je de geschiedenis willen veranderen, hè, zodat ze anders werd dan ze was.

-Ja.

-Bijvoorbeeld door een SF-ingreep, als tijdmanipulator, of door een krachtige gemeenschappelijke fantasie die de gebeurtenissen anders rangschikte en redigeerde?

-Ja, maar dat gaat helaas niet. Je kunt hooguit de geschiedenis herschrijven, maar dan wordt die er nooit beter op, hooguit eerlijker en dus slechter. Het enige dat we doen kunnen is de geschiedenis beïnvloeden door middel van het heden, de loop bewust in de goede richting ombuigen, zoals iedere nieuwe penseelstreek van een schilder alle omringende kleuren en zelfs de totaalindruk van het schilderij verandert of zoals een laag kindersterftecijfer of het aantal kankergevallen de gemiddelde leeftijd van *iedereen* beïnvloedt, dus ook van oudere mensen van wie de individuele geschiedenis al lang vaststaat, en omgekeerd, hoe meer vijftigjarigen aan longkanker overlijden des te korter wordt de gemiddelde leeftijd van de volgende generaties, zelfs van baby's die nog geboren moeten worden. Anders gezegd, alleen door de lijn van de toekomst te beïnvloeden kun je het verleden wijzigen, evenals het heden, dat eigenlijk alleen maar uit min of meer recente toekomst bestaat.

-En daar help jij aan mee?

-Aan wat?

-De geschiedenis in die zin te beïnvloeden?

-Wie, *ik?* Laat me niet lachen. Geen enkel individu kan aan de geschiedenis iets veranderen, daar zijn hele generaties voor nodig. En dan nog zal er in de geschiedenis maar heel weinig van zichtbaar zijn: de geschiedenis zal nog heel lang blijven zoals ze was...

-Eigenlijk zou je er in moeten kunnen blijven geloven, zoals vroeger toen je dacht dat de zee hoger werd als *jij* er in plaste of er een steen in gooide - door jouw beetje urine of jouw steentje.

-Ja, zei hij, ja; hoe je het keert of wendt, de geschiedenis zal nog heel lang blijven zoals ze was, nu...

[IX]

... Ik maakte wel eens een grapje om het ijs te breken. ‘Met socialisme moet je bij mij niet aankomen,’ zei ik dan, ‘daar zijn wij in de sport jullie altijd nog een stapje mee voor, want bij ons is altijd iedereen gelijk, omdat je anders geen voetbal kunt maken.’ Ik zei het lachend, maar dan keken ze of ik iets heel engs had gezegd.

Soms was er een die onder vier ogen tegen mij begon te kankeren op de regering. Dan was ik het die de kouwe rillingen kreeg.

Ik zei: ‘Man, je bent zelf van de leiding hier! Hoe kan je dan tegen mij gaan kankeren?’ Hij lachte en zei: ‘Jij bent Szabo, de kosmopoliet. Jij kunt mij niet aanbrengen, want niemand gelooft een kosmopoliet.’

Ik ben van toen af aan ook tegen hem gaan kankeren, maar het heeft ons niet nader tot mekaar gebracht. Op een keer zei hij ‘Szabo, we hebben je alles gegeven: de volle vrijheid in je werk, een auto en een mooi huis. Waarom ben je dan niet tevreden?’

Ik zei: ‘Dat zal ik je vertellen. Ik ben gewend mensen tegen te komen en gewoon te zeggen: “Ha, hoe gaat het?” En dat kan hier niet. Als je hier iemand tegenkomt en je zegt: “Hoe gaat het?” dan kijkt ie je aan of ie denkt: Wat zou ie daarmee bedoelen?’

En hij grinnikte. Het is de enige keer geweest dat een van de leiders gewoon grinnikte, terwijl hij me aankeek. Ik schrok me een

ongeluk.

Ik heb er maanden over lopen denken. Ik zal u zeggen hoe het met mij staat. Ik doe wéér niet aan politiek. Het is verkeerd, maar als ik het doe word ik gek.

Toch is dit land voor mij nog steeds een droom. De mensen zijn hier zo gewoon dat ik me er elke dag opnieuw over verbaas. Ik loop op straat, ik kom een kennis tegen, ik zeg: ‘Hoe gaat het?’ en hij lacht.

[X]

Zwarte Piet, met zijn hoofd voorovergebogen, liet zijn drankadem walmen in Karel's gezicht...

Verward en springerig van gedachten stootte hij, met fellen nadruk in zijn argwanende gromstem op enkele woorden, uit: - Ga wég... niks gedaan, haur!... Ga wég... hij frat niet... Dát was 'n kneibel... Frans Rosier!... Heb nooit-nie deurgetimmerd... al hei-je 'm an se rooje sik getrokke... Ga wég!

Even kneep er een benauwd hijgen van de borst; toen klonk de schooiersstem weer op:

-Ga wég... dát was me beste gawwer... meer as... as twintig jantjes geleje... bij Lammetje Sondag... Vraag Rooie Luuk en Lange Luuk en de jonges... Piet de Metraus,... Nelis en Nooy... met se lamme seroeang!... Toe ... toe ie se-eige feur de baserool heb gek gehoufe... Dát was 'n bloedsiener... stong de flik vol fan temee... Maar nie jofene!... Fraag Groninger Jo... Die hing d'r 'n half feur se bast en se liepe d'r soo in... doodgewoon! Ga wég! Fraag Matje... fraag de Lange... fraag de Londense Lewie... Ga wég kerel... die fersting de linke pinose... die feberde fakkeltjes...

Ha-ha-ha... koper-groen seit-ie... gooie jullie in me frete... Haha-ha... so hep-ie de bewakers genome... kopergroen... ha-ha-ha! Dié heb... heb... se sussie in de nek gebete... toen-ie effe fijf jaar was... die seibelant!

Zwarte Piet grinnikte al duivelscher in het donker, wreed, terwijl Karel angstig begon te luisteren.

-Wà bi jij feur 'n kneibel?... 'n Kwijlebabber!... 'n Niks!... Jij bin 'n glazewasscher... Nou... ka jíj 't hellepe dâ eens... eens in 't weekie je ladder omfalt... hahaha... pirdoes op 'n gekloft niesse... hahaha!... Ga wég... bij Lammetje toen... fraag Nobele Piet maar... in 't Sint-Annestraatje... in 't rotte steegie!... Nou hep ikke schriebes... maar toe... toé had ik dorst... Nou... as... as je ladder omfalt... nou... dan blijf-ie 'n weekie legge... hahaha! Ka jíj 't hellepe?... Ga wég!... Jij bin 'n lamme buiser... 'n rotteraar... Jij durft niet eens pooie... kedin!... Maar Haarlemsche Frans... sie je se ooge nie?... Hu ... wâ fuil keek-ie... of-ie... of ie je soo temêe deurmidde snêe... Net as... as Rosse toen... Net as Gerrit fan Lammetje... d'r kerel... Die het bloed motte sien... Ga wég!... Die het se de nekke afgekorrefe... al kreeg-ie 't gele mutsie mit de lap... 'n half jaar... 'n half jaar kechot... in de petoet... hu!... Fraag Mie Godin maar... bij Lammetje...

Karel rilde. Hij had al zooveel gruwel- en griezelverhalen gehoord van Frans Rosier. En langzamerhand was hij gaan begrijpen, in al zijn eigen ellende, dat die kerel compleet sj oeg geweest was. Daar had je nou die Frans Rosier, die niet vrat en wou sterven van den honger, omdat hij dacht dat ze hem in het gevang vergiftigen gingen met eten...

-Ja-ja... die deê maar soo... die goocheme sauger!... gierde met een beestelij k-ruw gegrinnik Zwarte Piet... Hij konkelmonkte 't [+]

+ Kneibel: potige kerel. - Doortimmeren: zich verspreken. - Jantjes: jaren. - Seroeang: arm. - Baserool: president van de Rechtbank. - Flik: dagblad. - Jovene: goed. - Galf: mes. - Linke pi- of pernose: misdaden-trucs. - Fakkels feberen: bedelbrieven schrijven. - Seibelant: booswicht. - Kwijlekwabber misselijke vent. - Neesse: vrouw, meisje. - Schriebes: honger. - Buiser: drinker. - Rotteraar: verrader. - Kedin: goed. - Mutsje met lap: het mutsje dat de gevangenen dragen en waaraan het masker vastzit, waarmee ze altijd het gelaat moeten bedekken als ze zich buiten ‘vertonen’. - Compleet sj oeg: krankzinnig.- Goocheme sauger: slimme gast. - Gebefte gajes en affekate: rechters en advocaten. - Merode: benauwdheid. - Knar: kop. - Sjekelaaiwagen dievenkar. - Klavier: hand. -Bekneisd: bekend. - Vogeltje veeren knippen iemand berooven. - Bovenmeester: politie-commissaris. -Haaie drukkert zware straf. - Banjer komen: erin loopen. - Edelfolk: dievenvolk. - Olmse oude. - Beisko: opkooper.

gebefte gajes en de affekate!... Heb-ie nooit-nie in de merode gesete!... Hij had altoos de boot fersuimd, die geschefte knul... Ga wég! ... Hij had meer in se knar as jij en ikke... de heele sj ekelaaiwage had-ie beet... en nou hou ik tug self me klefier op hè?... Bí 'k 'n luisige bedelaar, bekneisd! ... Ge wég... Frans was kedin... die heb ieder vogeltje se feere kenne knippe... Most nog 'n bofemees... meester gebaure worde... die hem leî... al kreeg hij 'n haaie drukkert... al kwam-ie banjer... Die was edelfolk... ga wég... Die douwde 'n... 'n half ijser in se linker-handschoen as... as-tie bokste mit Lekkere Liese uit de Rembrandtkuil... mit Raffe Mendes... en op 't ouwe Amstelfeld...

Karel gromde:

-Leg nou nie te ijle... Lord Vergroot-glas... en hou nou je olmse bakkes maar dicht en adem deur je neus, beisko!... Die feur gek gebore is, kâ nie betere...

[XI]

Ik zeg: ‘Het is geen *beeld*, jongen, met je stoeltje rechts en je dodenzwaai links.’ Hij zegt: ‘Wat zou ik er dan aan moeten doen, Henk?’ Ik zeg: ‘Je stoeltje in het midden, en dan aan allebei de kanten een dodenzwaai. Dan heb je een béél̈d. Je hebt een mannetje meer nodig voor twee dodenzwaaien, maar het moet toch

ergens op lijken!' Hij zegt: 'Dat is misschien niet zo gek gezien, Henk.' Wat doet ie? Hij pikt mij m'n beste meid af, voor die tweede dodenzwaai... Liefde is de grootste ellende in ons vak.

Het vak op zichzelf is niet zo moeilijk. Aan je tanden hangen kan iedereen, en aan je hielen hangen kan iedereen leren... Een ongeluk gebeurt als je onder het werkje tanden niet op mekaar houdt, want dan valt de ander... Wat ik moet hebben zijn meiden, die het de gewoonste zaak van de wereld vinden dat ze de tanden op mekaar houden. En dat soort groeit in de Jordaan en op Wittenburg. Ik ga nu weer adverteren voor mijn school, en ik adverteer in Het Parool, Het Vrije Volk en De Waarheid. Maar weet u waar mijn sterren vandaan komen? Van De Waarheid meneer. Van de koekfabriek en het naaiatelier.

[XII]

In de linkerhelft van de zaal heerste een tropiese klimaatsituatie, heet en vochtig en dus voor zijn gevoel te warm. Kleine, natuurlijke palmen in potten en grotere van kunststof wiegden op een lichte, kunstmatig opgewekte bries en droge lianen slingerden tussen kunstceders en -mangroven, mambarklak en andere bomen alsof een kleine mechaniese slavenjongen onzichtbaar aan de touwtjes trok; er tussen schreeuwden en piepten dwergaapjes, brulapen en capucij napen in hun kooien, krijsten veelkleurige papegaaien op hun stokken zichzelf doof en kwaakten boomkikvorsen zich konstant naar een klimaks. Een paar meter verderop regende het realisties in nevelfijne druppeltjes op wat een miniatuurregenwoud of moerasbos moest voorstellen en er tussen lispelden rasechte orchideeën met hun welsprekende lip-

jes. Behalve kolibries en een aantal andere vogels waren de meeste dieren in opgezette vorm aanwezig, het was tenslotte geen dierentuin: een tapir, een miereneter, een 2-vingerige luiaard, twee boomstekelvarkens, een kaaiman, een gordeldier; slangen zag hij niet.

En dan natuurlijk de verkoopbare produkten waar het eigenlijk om ging, aanlokkelijk uitgestald en naar kleur gekomponeerd: vruchten als pompelmoezen, oranjeappels, bacovens, mango's, papaya's, cacao- en koffiebonen, mais, kokosnoten en een paar heuse suikerrietstengels; de waardevolle houtsoorten in gepolijste plakken en blokken naast het goedkope hardbord; en natuurlijk vooral bauxiet, bauxiet, bauxiet: in ertsvorm en als eindprodukt: aluminium en aluinaarde: in een profieltekening was de winningen verwerking uitgebeeld. *Winning bauxieterts* in 1967: *ca.* 5½ *miljoen ton. Produktie aluminium in* 1968: ± 45.000 *ton.*

-Hè, hier voel ik mij thuis, zei zijn zwarte nederlandssprekende gast grijnzend, maar zijn gezicht glom evenzeer van het transpireren als het zijne.

-Onder die kunstpalm?

-Alleen als ik apenootjes eet of een bacoven.

Ze lachten zonder al te veel energie in te zetten.

Hij had al urenlang met zijn officiële gast opgetrokken; zijn koloniale naam mocht klinken als een historiese grap, de man zelf was het allerminst. Hij was westers gekleed en droeg geen snoer van kaaimantanden om zijn nek; uitte zich over het algemeen beheerst uitbundig alsof hij alles al *eenmaal* eerder had gezien, niet nooit of tienmaal - hij was ook niet eerder in het land van de vroegere overheersers geweest noch ooit buiten de landsgrenzen - maar hij kende veel van de televisie in Paramaribo en herkende dus. Soms had hij het gevoel dat Plato Quassi zijn uitbundigheid grotendeels ter wille van hem speelde. Aardige man. Tezamen hadden ze het buitengebeuren al bezichtigd waaronder de uitgestrekte plantentuin en kassen met kweekbloemen, in een tweezitter aan het kabelbaantje over het tentoonstellingsterrein ge-

zweefd, boven de afzonderlijke paviljoens, de kinderspeelplaatsen en kermisattrakties, de skulptures, de beplante en onbeplante terrassen, de goudvissenvijver en volières, met uitzicht op de laagbouw van de stad -en gelachen. O boy, o boy. Het kado zou morgen door de burgemeester worden overhandigd tijdens een bezoek aan het stadhuis.

De burgervader had de tentoonstelling al geopend en de genodigden hadden zich verspreid over de diverse zalen, wachtend op de komst van de koningin; in een vleugel gewijd aan de rijksdelen Suriname en de nederlandse Antillen zouden vertegenwoordigers van de verschillende bevolkingsgroepen alsmede van handel en industrie aan haar worden voorgesteld; alleen wat Suriname betreft waren er, behalve Plato Quassi - de enige die hiervoor speciaal was overgekomen - nog een indiaan, een creool, een chinees, een hindoestaan, een javaan en een blanke, een portugese jood, afstammeling van de eerste groep portugees-braziliaanse joden die zich in 1640 in Suriname gevestigd had.

Ze drentelden nog wat rond in het tropiese klimaat tussen de borden met statistieken, het binnenhuis-landschap en de in vrolijke klederdrachten gestoken mannekin-poppen die de bevolkingsgroepen voorstelden, hoewel in geen van de kledingstukken een gat zat, geen broek rafels vertoonde of een andersgekleurd kniestukje had. Over het bovenlicht van gewapend glas trokken de schaduwen van de stoeltjeslift voorbij, als symboliese schimmen van een buitengebeuren dat nauwelijks meer reëel leek. Plato Quassi keek ernaar, geboeid.

Hij vroeg: - Met welke bevolkingsgroepen voelt u zich het meest verwant: met de creolen, de indianen, de javanen-ik neem aan minder met een van de andere?

Plato Quassi sperde zijn ogen wijd open in echte of gespeelde verbazing. - Eerlijk, zei hij, ik heb er nooit over nagedacht.

-Nee?

-Misschien met de blanken, zei hij.

-Met de blanken? Waarom?

-Ja waarom, zei Plato Quassi, waárom dacht u?

Hij voelde zich onheimelijk onder de blik die echter niets Buidelij ks uitdrukte, geen haat, geen verwijt, alleen misschien een te mooie glanzend bruine neutraliteit omgeven door helderwit oogwit. Maar Plato Quassi wendde zijn blik alweer omhoog naar de voorbijglijdende schaduwen van de stoeltjeslift met de duoschimmen erin.

-Misschien, suggereerde hij zelf, raak je het gemakkelijkst aan je tegenpool gewend als aan een ziekte die je pas kwijt bent als je helemaal genezen bent; misschien willen wij jullie wel kwijt in plaats van jullie ons, wat overigens een feit is.

-U zegt het, zei Plato Quassi, niet ik.

-Bent u het niet met me eens?

-De slaaf die niet zonder meester kan?

-Niet zolang hij nog niet helemaal zelfstandig is, niet zolang hij met zijn verleden nog niet in 't reine is gekomen en de rekening daarvan aan zijn vroegere meester heeft gepresenteerd.

-Ik ben jullie gast, zei Plato Quassi ontwijkend.

Bij de ingang ontstond een toeloop van mensen. - Daar is ze, geloof ik.

Plato Quassi trok nerveus aan zijn das, veegde zijn handen droog aan zijn zakdoek.

Hij begeleidde hem naar de afgesproken plek tussen orchideeën en cacteeën en de smakelijke pop-art-kompositie van tropiese vruchten en trok zich terug, blij dat hij er zelf niet bij hoefde te zijn. En terwijl hij de nerveuze drukte geamuseerd en geïrriteerd gadesloeg, drongen herinneringsbeelden van die andere keer, nu alweer jaren geleden en bijna als uit een ander leven, door tot zijn bewustzijn... //

Toen, op een heel andere plaats, naast de ingang een konstruktie als een moderne skulptuur: glimmende aluminiumbollen, onderling verbonden door polsdikke buizen van hetzelfde materiaal: een verkleind model van het Atomium in Brussel.

Langs drie zijden van het kleine terrein stonden de tentoonstel-

lingswagens, met en zonder wandvitrines, waarin het grootste deel van het tentoongestelde materiaal was ondergebracht, in hoofdzaak foto's en maquettes.

Ze liepen, hij en de jongen, een aantal wagens in en uit, matig geinteresseerd. In een apart geprefabriceerd gebouwtje was een niet te kleine nabootsing van een cyclotron te zien, in een ander een komplete bestralingskamer, ingericht zoals ziekenhuizen ze al gebruikten. In de laatste vond een demonstratie plaats met een naturalistiese dummy als patiënt. Iedere handeling van de stalen armen werd van buitenaf gestuurd en het verloop van de operatie kon door het observatieraam worden waargenomen: het voorzichtige opnemen van het buisje met radioaktieve isotopen, de houterig uitgevoerde bewegingen van de tangarmen die op de proteses-met-haak van een invalide leken, tot het plaatsen van het geneeskrachtige buisje tegen de hals van de patiënt die met gesloten ogen achterover in zijn stoel lag.

-Kijk, zei hij, toen ze het gebouwtje verlieten, de nederlandse koningin, de moeder des vaderlands.

-*Waar?*

Het was vrij druk geworden op het tentoonstellingsterrein en een deel van het publiek had zich, schijnbaar als terloops, in een brede kring om haar heen gekonsentreerd.

-Wat doet die hier nou, de koningin?

-Misschien is ze ook geïnteresseerd in *Het Vreedzaam Gebruik Van Kernenergie*, god mag het weten.

-Dacht u?

In haar onmiddellijke nabijheid hielden zich enkele gedempt geklede heren op die te opdringerige bezoekers op een afstand hielden. Zelf droeg ze een lichtbruine bontjas die haar molliger maakte dan ze er op statieportretten uitzag.

-Ik herken haar van de foto's, zei Guido, ze lijkt er inderdaad op. Het ergerde hem nauwelijks dat de jongen de vrouw geïnteresseerd opnam en haar met de ogen volgde.

Hij zei: - Als je haar zo ziet staan, kouwelijk in haar dikke bontmantel, doet ze me sterk denken aan een bijenkoningin. Het enige

wat ze hoeft te doen is eieren leggen, grote witte eieren uit haar monsterachtig vol geprojekteerde lijf. Het is eigenlijk triest zoals 1 Maar toen hij keek hoe de jongen op zijn woorden reageerde, bleek deze niet meer naast hem te staan. Kort erop ontdekte hij hem, klein, tussen de nieuwsgierigen die zich langzaam schuifelend naar het lijfelijke symbool toewerkten, menselijke papiersnippers, magies aangetrokken door het elektries geladen bont; hoe onbegrijpelijk ook, eenzelfde soort lange-afstandsmystiek moesten velen in het land nog ervaren en hoe meer men haar vacht opwreef des te meer ging deze glanzen en des te meer trok ze aan.

De jongen slaagde erin haar tot op een armlengte te naderen. Toen stak hij vlug zijn kleine hand uit en raakte haar aan, streelde het bont, de haren van het bont. Onmiddellijk erop werd hij ruw door een van de begeleiders weggeduwd.

Guido kwam op hem toegerend. Opgewonden.

-Ik heb haar aangeraakt!

-En?

-Niets gevoeld.

-Helemaal niets?

Glimlachend: - Nou ja... Zou *zij* er iets van gevoeld hebben toen ik haar aanraakte?

-Geen idee.

-Keek ze niet op, of om?

-Nee.

-Er zijn ook zoveel mensen die haar willen aanraken, verzuchtte hij. En die voelen natuurlijk wel wat. Ze voelen zelfs al wat als ze alleen maar aan haar *denken*... //

Hij keek weer naar de groep officials en nieuwsgierigen die veel weg had van een grote octopus waarvan de armen en tasters voortdurend veranderden, langer of korter of dunner werden, en kronkelden rond het pulserende moederlichaam dat evenmin stabiel van vorm was. Even later trad een ontspanning in en dreef de zich half ontbindende octopus naar de volgende zaal. Een steelband speelde zuidamerikaan-

se muziek op olievaten, pannen en een wasbord; de harde muziek klonk sterk vervreemd en had de afstandelijke holheid van lege olievaten.

Plato Quassi kwam enigszins gegeneerd op hem toe, opnieuw zijn handen drogend aan zijn zakdoek; het leek een gewoonte te worden.

-O boy o boy, zei Plato Quassi.

-Heb je haar een hand gegeven?

-Yessir.

-Welke?

Plato Quassi barstte in lachen uit en gaf hem een vriendschappelijke stomp in de ribben, kennelijk een internationaal gebaar. Hij leek opgelucht, misschien diepin wel omdat hij zijn hand nog had (zoals god mag weten de koningin misschien wel stiekem keek of hij geen handdruk had achtergelaten).

Hij zei: - Weet u dat een groot deel van de rijkdom van het huis van Oranje verkregen is via de Nederlandsche Handelmaatschappij, de bank die zijn kolossale winsten vooral maakte door koloniale uitbuiting en slavenhandel, o.a. in Suriname.

-Dat voel je niet als je de koningin een hand geeft.

-Er is iemand geweest die zei: Wie een mens doodt zou hem moeten opeten. Zo zou iedereen die veel geld bezit er mee in zijn hand moeten blijven rondlopen om te laten zien waar hij het vandaan heeft.

Plato grijnsde. - Een handjevol schelpengeld kan ik nog wel dragen.

-De papoea's hebben schelpengeld, zei hij, jullie niet.

Plato Quassi schudde zijn hoofd. - U hebt gelijk; zelfs dat hebben we niet.

-In Nederland is een surinaams aktiekommittee dat aan de Algemene Bank Nederland een bedrag heeft gevraagd van 500 miljoen gulden? Wist u dat?

-Nee, waarvoor?

-Om een sociaal bijstandsfonds te kunnen stichten voor Surinamers. De ABN heeft de Nederlandsche Handelmaatschappij in

zich opgenomen en het aktiekommittee vindt dat de bank speciale verplichtingen heeft tegenover de creolen; voor de slavenarbeid van hun voorvaders is nooit één cent betaald, ook niet toen de slavernij werd afgeschaft.

-Ik wist het niet, zei Plato Quassi; maar het idee op zichzelf is waardevol, het is een kapitaalkrachtig idee. Ik begrijp nu...

-Maar nu heb ik dorst, zei hij, zichzelf afbrekend.

Ze slokten een glas gekoeld pompelmoessap naarbinnen aan een surinaams stalletje; daarna gingen ze de rest van de tentoonstelling bekijken.

[XIII]

Statistisch jaarboek 1970 (1)

Meteorologische waarnemingen van het Amsterdams nautisch en weerkundig instituut.

Aantal uren zonneschijn in Amsterdam in 1969: 1537.

Aantal vorstdagen in Amsterdam: 57.

Aantal uren dat de wind uit een bepaalde richting woei

noord: 675	noordoost: 1427	Oost: 1103	zuidoost: 1184
zuid: 1224	zuidwest: 1457	west: 805 noordwest:820	

Totaal aantal uren dat de wind in Amsterdam woei in 1969: 8.695

Totaal aantal op de openbare weg geparkeerde personen- en vrachtauto's:

om 6 uur: 138.100	om 15 uur: 134.100
om 6 uur in de binnenstad: 16.700	om 15 uur in de binnenstad: 28.800

Aan de centrale markt aangevoerde en verkochte aardappelen, groenten en fruit (tussenhandel in duizendtallen kg)

aardappelen	40.371	kropsla	2.704
bieten	6.475	sperziebonen	2.823
boerenkool	272	tomaten	2.884
spruitkool	1.726	uien	2.832
komkommers	3.482	wortelen	2.889
bloemkool	7.089	appelen	21.560
rode kool	758	peren	4.698

Totaal, inklusief blikgroenten 158.931

Id. aan vismarkt aangevoerd en verkocht, in duizendtallen kg:

verse vis:	aal, paling	123.6	
	kabeljauw	308.1	
	makreel 15.4	mosselen	266.1
	schol:	415.1	
	schelvis:	177.9	

Totaal 2794, 1 vis.

Geslacht in abattoir (1969)

runderen:	42.572 stuks
vette en graskalveren:	17.912 -
schapen en lammeren:	21.539 -
varkens:	120.637 -

De zuivelzaal - tegen de wanden reusachtige kleurenfoto's van het weidse nederlandse landschap: hoge luchten, wolkenvelden, lage weiden, dorpen, kerktorens, sloten, trekvogels. In het kunstgras op de vloer staat een echte koe met ernaast een gekostumeerd melkmeisje en een permanent overschuimende melkbusde melkrivier stroomt in een geul naar een miniatuur melkfabriek van doorzichtig plexiglas waarin de melk gesteriliseerd en meervoudig verwerkt wordt; zuivelprodukten staan ervoor uitgestald: flessen melk en karnemelk, boter, kazen, yoghurt, vla, een frisdrank gewonnen uit weiwater, busjes gekondenseerde melk, melkpoeder.

In de lucht hangt een goudgele kaas als een volle maan of een lichtbelegen, tamelijk vette zon (40^{+}).

Een manlijk varken bespringt een kleine kunstzeug - een eenvoudige smeedijzeren konstruktie van enkele buizen - en spuit zijn dikke zaad in een container.

Kippen tokken op een ononderbroken draaiende geluidsband en leggen hun windeieren op een lopende band, een enkele haan kraait zinloos in de ruimte - ook van geluidsband? -

een klein driekleurig vlaggetje staat in een gladgestreken meertje van romige boerenboter dat onder de hitte van de lampen dreigt te smelten,

koeien loeien, schapen blaten, varkens knorren uit vier, vijf luidsprekers,

in een van de hoeken hangt een mist van melkpoeder.

VEESTAPEL (meitelling) 1969

rundvee 4.277.000 stuks, *varkens* 4.755.000 stuks, *kippen* 49.091.000 stuks

ZUIVEL - EN EIERPRODUKTIE

melk 7.922 mln kg *boter* 110 mln kg *kaas* 271 mln kg *eieren* 250 mln kg

SLACHTINGEN EN VLEESPRODUKTIE

runderen	800.000	*vleesproduktie*	184 mln kg

kalveren	907.000	*vleesproduktie*	88 mln kg
varkens	7.487.000	-	614 mln kg
schapen	320.000	-	55 mln kg

Nu gaat het melkmeisje op een melkkrukje zitten en melkt de demonstratiekoe - ze buigt de speen om en spuit glimlachend de bezoekers de schroeiend warme melk in het gezicht - de koe loeit, duizendvoudig weerkaatst het geloei van haar zusters uit de luidsprekers, waardoor onze trommelvliezen dreigen te scheuren -

Natgespoten door de melk uit de uiers en bestoven met melkpoeder uit de miniatuurfabriek vluchten de bezoekers naar de uitgang -

De kaas in de lucht ontploft en slingert zijn zachte oranje scherven in lichaam en ledematen -

Kinderen houden hun monden open om iets van de melkstraal op te vangen -

O boy o boy, zegt zijn negergezel, o boy, dat ik dit mocht meemaken, het heeft mijn stoutste verbeelding overtroffen: dit is het waar mijn volk altijd van heeft gedroomd -

VEILINGAANVOER VAN GROENTEN EN FRUIT (1969)

groenten	1.340 mln kg	waarde	930 mln gld
vroege aardappelen	34 mln kg	-	9 mln gld
fruit	456 mln kg	-	211 mln gld
w.v. appelen	295 mln kg	-	86 mln gld
w.v. peren	148 mln kg	29 mln gld	

Reusachtige winterpenen, snel opschietend uit de zwarte tuinaarde als oranje palmen waarvan het loof in bossen op en neer deint als op het getij van een onzichtbaar golvende luchtzee - teeltgevoelige knollen, eerst klein als radijs, dan zichtbaar opzwellend als reuzeteken tot kniehoog, paars en wit, waarna er soms gaten in vallen waaruit polsdikke wormen kruipen - gegil van de bezoekers, handen die naar spuitbussen grijpen - suikerbieten, dik en rond en vlezig als mensendijen of als de knotsvor-

mige kuiten van een gigantiese hoerenwaardin, wier witte hemelse kont onzichtbaar boven onze hoofden troont met alleen hier en daar de onmatig opgezwollen rode kut van een sterappel, aan de zoldering opgehangen - o boy o boy -

slakroppen als kleine groene parken, zonder luizen gelukkig, die, door een netwerk van draden verbonden, zachtjes heen en weer getrokken worden en wiegelen als grote groene wiegen waaruit ieder moment kleine groene baby's kunnen kruipen, mollige rupsen die zich lachend van de bladen laten vallen die ongetwijfeld voor je ogen zouden opgroeien tot komplete hereboeren en kooplieden -

asperges schieten op met paarsrood aangelopen koppen waarop men een nationaal-alkmaars kaasdragershoedje mag proberen te gooien-de meesten werpen er natuurlijk naast - o boy o boy - spruitkolen met spruiten zo groot als kinderhoofdjes, waaraan tientallen platgedrukte oren, laten hun afspruitsels met het doffe geluid van weke kanonskogels op de vloer vallen: een regen- of hagelbui van schrikaanjagende allure, een onpeilbaar natuurgebeuren - de kolen rolden soms nog even door over de vloer tot ze tegen je voeten stuitten, waarna agressieve naturen ze wegtrapten - o boy o boy -

Verder groeit en gedijt alles natuurlijk in even onmatige proporties: de reusachtige bloemkolen, spitskolen, rode kolen; de ondergrondse, zichzelf bloot woelende en zich als met onzichtbare handjes omhoogduwende aardappelen - de bovengrondse planten sterven zienderogen af en vallen neer als in een klein oerwoud, verteren snel, stinken naar rottend loof -

koolrapen, rode bieten, uien, die hele ondergrondse zuidduitse kerken suggereren, vol huilers, - één onverhoedse snee met het padvindersmes van een klein jongetje en de hele zaal zal tranend bezwijmen van de doordringende geur -

de frisse peterselie en selderij als oncalvinistiese tegenhangers van de ui en de prei, razendsnel telend als was het van levensbelang de lucht van bedorven adem en roomse uienstank te zuiveren ofwel om opgevreten en in de hete soep geworpen te worden;

de verpleegsterachtige witlof, de zeer gezonde zeekraal, de ongeloofwaardige rabarber - o boy o boy -, de natuurlijke en onnatuurlijke tomaten - plofplof -, de uiteenspattende vruchten besprenkelen de bezoekers met verse tomatenpuree -, de milde sperziebonen, de vaderlijke snijbonen, de moederlijke tuinbonen, het lieve postelein, de kinderlijke tuinkers; de potentieverhogende komkommers, de nog neutrale augurken, de tandvleesachtige aardbeien, de ijzerzachte spinazie, het slimme bieslook, de hartige lavas, het hartelijke lieve-vrouwe-bedstro, de onkreukbare munt, de onverdachte tijm en keurige rozemarijn, en natuurlijk de verrukkelijke, zaligmakende radijs -

O boy o boy, wat een gezegend land, zei de neger, de aarde is hier zo vruchtbaar dat je hem bijna zou gaan eten...

[XIV]

Statistisch jaarboek 1970 (2)

Verkeersongevallen in Amsterdam (1969)
99 doden, 2.654 ernstig gewonden, 1900 licht gewonden.

Enkele kruispunten waar het volgende aantal verkeersongevallen plaatsvond:
Weesperplein - Sarphatistraat 94
Leidseplein - Marnixstraat 88
Rijnstraat - President Kennedylaan 51
Amsteldijk - Vrijheidslaan 52
Van Woustraat - Ceintuurbaan 42
Circuit Leidsebosje 118
Circuit Muntplein 64

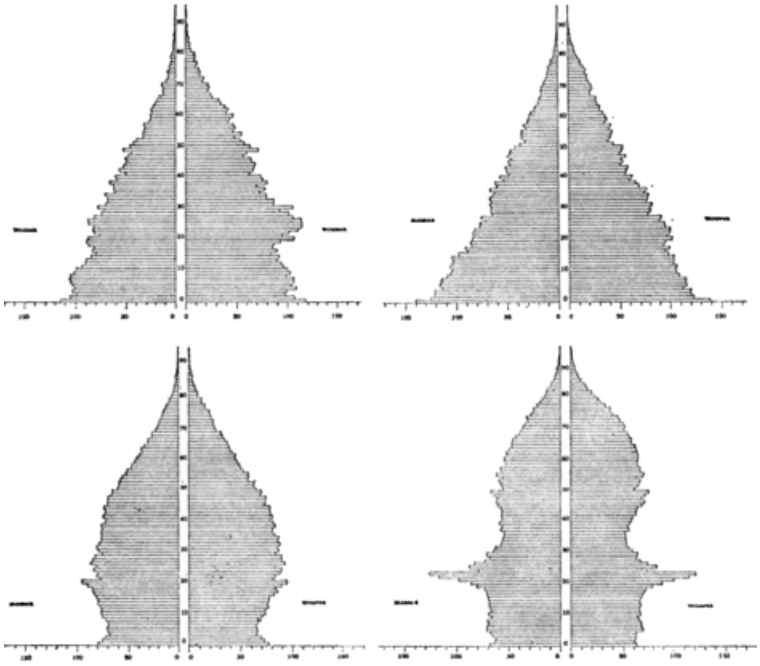

Beeldstatistiek bevolking Amsterdam. 1. 1849; 2. 1899; 3. 1940; 4. 1969

Scholen (1969)
debielenscholen: openbaar 7, prot. christ. 2, rk 3
imbecielenscholen: openbaar 3, prot. christ. 1, rk 1
debielen en imbecielen: openbaar 1.

Ter kennis van de politie gekomen misdryven

misdrijven tegen de openbare orde	875
misdrijven tegen het openbaar gezag	91
misdrijven tegen de zeden	657
belediging	103
bedreiging	62
misdrijven tegen het leven	49
mishandeld	615
diefstal	22.790

Totaal 26.849 misdrijven ter kennis gekomen van de politie.

Totaal aantal misdrijven 28.951.

[XV]

In het bovenlicht, dwz. in de verlichte luchtlaag onder het plafond zwemmen kunstvissen als vogels, nevelgrijs, zilvergrijs, aluminiumkleurig, een enkele feller van tint, de rode poon, de goudvis, of donkerder, de zeelt, of gespikkeld en gestreept, de snoek, allen zwevend aan onzichtbare nylondraden. Zoetwatervis en zeevis hangen broederlijk door elkaar: kabeljauw, schelvis, baars, snoekbaars, wijting, karper, brasem, makreel, pieterman, noordzeesardine.

De bezoekers lopen over een bodem van zand en schelpen tussen

enig luchtig groen, in potten-op-wieltjes staand of neerhangend van het plafond: zeeplanten, gedroogde wieren; onder hun voeten knisperen de lege schelpjes en garnaalhulzen; hier en daar steken de schalen van krabben en kreeften boven het zand uit, kronkelt een gummiaal, liggen oester- en mosselschelpen. Hij registreert:

het licht op de bodem is donkerder dan in de luchtlaag van de vissen erboven: een schemerdonker met een vreemd alarmerend effekt.

Zo nu en dan wanneer het te druk is worden de netten aangehaald en de bezoekers, op een wriemelende, giechelende, protesterende hoop gedreven, naar de fuik van de uitgang geduwd, samen met een deel van het rollende groen en wat wieren...

Eenmaal in de andere zaal: de opluchting niet verorberd te zijn... o boy o boy, zegt Plato Quassi. Dan: de oogverblindende pracht van bloemen, bloemen.

De zaal waar we ons nu bevinden - de grootste - is gewijd aan handel, industrie, scheepsbouw: waarin een klein land middelgroot kan zijn: grote aktiviteit - nijver als mieren.

PRODUKTIE *van ruw ijzer* 3.461 mln kg *ruw staal* 4.713 mln kg *stalen buizen* 197 mln kg *draadnagels en spijkers* 42 mln kg *punt- en prikkeldraad* 7 mln kg

rijwielen 624.000 stuks *haarden, kachels, enz*. 587.000 stuks

PRODUKTIE *van straatstenen* (in waalformaat) 286 mln stuks *metselstenen* (in waalformaat) 2.023 mln stuks *holle bakstenen* 1.560 mln stuks *dakpannen* 66 mln stuks

Op zeer verkleinde schaal staan de voornaamste industrieën uitgebeeld, sommige fabriekskompleksen zijn weer vervaardigd van doorzichtig plexiglas, waardoor het inwendige te zien is: bouw-

sels nooit groter dan heuphoogte, een enkele maal tot schouderhoogte, maar meestal op kniehoogte. De bezoekers lopen ertussendoor als reuzen in een tot leven gekomen madurodam, het hoofd boven de industriële wolken, aan hun voeten de kleine automobielen en plastic mensjes, volledig staties of steeds dezelfde mechaniese bewegingen herhalend - rrrt, rrt. Boven ons hoofd zoemt permanent een vliegtuigje rond aan een draad.

... *regenjassen* 2.9 mln stuks *overalls* 2.9 mln stuks *herenkostuums en jongenspakjes* 2.6 mln stuks *pantalons* 5.4 mln stuks *mantels en mantelkostuums* 3.5 mln stuks *rokken* 4.6 mln stuks *overhemden* 10.5 mln stuks *korsetten en gordels* 5.6 mln stuks *bustehouders* 12.7 mln stuks *pantoffels* 4.4 mln stuks *lederen schoenen* 21.1 mln stuks *dameskousen en panty's* 95 mln paar *herensokken* 22 mln paar.

Voor onze ogen wordt een reusachtig klein schip te water gelaten over een glijhelling zonder te kantelen; naast de scheepswerf ligt een kleine baggermolen zwart water te scheppen in een miniatuurkanaal;

vrachtwagentjes voeren vellen naar een fabriek - men ziet de verschillende stadia van verwerking - een stroom van lilliputschoenen verlaat de fabriekspoort;

prachtige aluminiumbollen, een kompleks netwerk van glanzende buizen, retorten, opslagtanks; uit tot de mond reikende fabriekspijpen worden wolken van donker, monsterachtig gas gestoten die de bezoekers doen hoesten;

in een volledig opengelegd evoluon worden kleine elektroniese apparaten gefabriceerd, gloeilampjes, TL-buizen, telekommunikatieapparatuur, radiootjes, haardrogers, mixers, etc. - kleine elektriese prikkels steken de bezoekers als naalden in de kuit;

vrachtwagens, autobussen en personenauto's verlaten in éen lange stabiele stroom de fabriekshallen en worden via een uitgebreid lint van miniatuurspoorwegen overal tussen de diverse kompleksen doorgetransporteerd, begeleid door een onophoudelijk zwak maar indringend geclaxonneer dat de andere geluiden net niet overstemt -

Voorts: het geklik van telwerken, het ratelen van schrijfmachines, het heen en weer schieten van spoelen, het zoemen van datatrommels, het gieren van sirkelzagen, slijpstenen, het ratelen van drilboren, het brommen, hijgen, hoesten van motoren, het kalmerende neusademen en slissen van motoren, het gerochel, gesteun en het driftige gestampvoet van motoren, het bijna op woorden lijkende gebabbel en gesmoes van motoren, het heigerinkel, flessengerinkel, geklop, gehamer, geborrel, geplopplop, samen een slimme kompositie vormend van konkrete arbeidsmuziek, die soms door merg en been gaat, dan weer uitloopt in waterkalme rustpauzes of als frisdrank parelende watervalpassages - *Frisdranken klein* 615 miljoen liter, *bier* 784 miljoen liter, *sigaren en senoritas* 2.077 miljoen stuks, *sigaretten* 18.875 miljoen stuks...

De bezoekers schuifelen ademloos en bijwijlen totaal verdoofd tussen de industriële kompleksen door, overbruggen in één reuzenschrede een kanaal met sleepboten, vrachtschepen, rijnaken, olietankers - een aardig detail is ook dat de vloer onder onze schoenen belegd is met muntgeld, voor velen blijkbaar, naar hun gezichten te oordelen, een sensationeel gebeuren: men loopt voor 't eerst in z'n leven over geld - tussen sigaren- en textielfabrieken, brouwerijtjes, steenbakkerijen en drukkerijen, tussen jaknikkers en koudvuur spuwende hoogovens door, tussen witgloeiende folie producerende walsen en zoemende elektriciteitscentrales, schokbetonterreinen, koffiebranderijen, raffinaderijen, drukkerijen en aardappelmeelfabrieken door-de hoofden in de wolken van gas, stank, parfum, geluid, moutlucht, brandgeur -- / en schuifelen verder - paddestoelwolken van kleine witte partikeltjes dalen neer op haren, hoeden, kleding - schuifelen - ademloos of versuft en dan weer opgeschrikt en bestookt door reklameslogans, leuzen, advertenties, die veelvoudig versterkt de lucht rond onze hoofden ingeslingerd worden en tegen onze trommelvliezen beuken, eksploderende woordclusters als fragmentatiebommen, woordsplinters, woordspijkertjes, granaten van blabla en gezwollen medeklinkers -

Hij leunde uitgeput tegen het Groot Havengebouw, boven een haven van betrekkelijke stilte en koelte met schepen die zachtjes rondtuften in zwart water, een enkele maal niet-agressief toeterden - ook de jaargetijden waren vertegenwoordigd: op de ene plek kon het bitter koud zijn, op een andere heet, terwijl het enkele meters verder straf woei of zelfs stormde en hagelde - en ineens drong het tot hem door dat hij al een tijd lang het glimlachende kommentaar van zijn donkere metgezel niet had vernomen, en schrok. Schrok zich warm. De vloer onder zijn voeten schudde licht, alsof ondergronds nog een industrielaag zat. Jezus, waar heb ik hem verloren, dacht hij.

Haastte zich hoestend of zijn adem inhoudend terug in de richting waaruit hij gekomen was, onderwijl met zijn van vermoeidheid waterende ogen de omgeving afspeurend naar de verdwenen neger - over het blikkerende plaveisel van muntgeld, tussen de kleine machinefabrieken en hoogoventjes door / *draadnagels en spakers* 42 mln kg / langs weverijen, elektroniese werkplaatsen, scheepsbouwerijen, raffinaderijen en chemiese industriekompleksjes, waar hij de neiging had tussen te kijken alsof de neger ineengeschrompeld was tot de maat van de kunstmensjes die er stonden - / *syntetische wasmiddelen* 169 mln kg, *muurverf* 34 mln kg / en verder terug, onder de zwevende vissen door, nauwelijks aan de mazen van het net ontsnappend - / *aanvoer* 279,2 mln kg - *waarde* 241.300.000 gld / door de zaal met reuzengroenten, de gigantiese vruchten, het razendsnel opschietende aardappelloof, de bieslook en het wortelgroen,

bespoten door de schroeiend warme uiermelk, onder de eksploderende oranje kazen waarvan de zachte nerven in zijn lichaam drongen en het onmatige geloei van de koeien dat zijn trommelvliezen bijna deed barsten,

maar nergens ontdekte hij de neger.

Toen hij de zaal van Suriname en de Nederlandse Antillen betrad was hij meer dan halfdood en halfverblind en zijn hoofd,

duizelig van de herrie, beeldoverdaad en slechte lucht, leek al even onmatig gezwollen als de reuzenkoolraap uit 's lands groententuin die hij achter zich had gelaten; had het gevoel dat er zelfs gaten in vielen...

Waar is die verdomde neger van mij, dacht hij; ik moet hem zien te pakken te krijgen voor hij het terrein verlaat. En plotseling, toen hij met caoutchouc knieën de tropiese zaal in liep, zag hij hem, liggend onder een tamarindeboom de koningin neuken. Maar toen hij snel naderbij trad en de omstanders aan de kant duwde bleek het een andere neger te zijn, een andere vrouw trouwens ook; het waren een zwarte jongen en een wit meisje uit een aktiekommittee dat protesteerde tegen -- Hij kreeg een bedrukt papier in de hand geduwd, maar hij haastte zich zonder het te lezen naar de uitgang. Duwde de klapdeur open -

VII

[I]

Hij liet zijn auto op de parkeerplaats staan en sprong in een wegrijdende open bus, bespeurde tussen de passagiers geen zwart gezicht en stapte de volgende halte weer uit. Wachtte op een andere bus, stapte twee haltes verder uit en nam de tram naar het sentrum, ondertussen nog tweemaal van lijn verwisselend.

Stapte uit.

Zwierf te voet verder, hier en daar een willekeurige deur openend, de vitrage achter enkele openstaande ramen aan de kant duwend om naarbinnen te kunnen kijken; riep een naam. Zag voorbijgangers kwasi bijziend in het gezicht alsof hij zijn oude ogen niet vertrouwde, vooral als het een zwart gezicht was, waarschijnlijk de indruk wekkend dat hij dronken was terwijl hij alleen maar al vermoeider en bijziender werd en tenslotte ook moedelozer. Hij zag het hopeloze van zijn speurtocht nu wel in, er waren gewoon teveel mensen.

Misschien heeft hij zich wel verkleed, dacht hij, een wit huidmasker voorgedaan - op die manier zal ik hem nooit vinden, wit is de verraderlijkste kleur zwart... de blanken in hun vermomming... om te ontsnappen aan... witte schaduwen van... (*Een negerdetective kan een blanke nooit onopvallend volgen, een blanke wel een neger, of een witte neger een zwarte blanke*... woordspel.) (Overigens drong het nu pas goed tot hem door hoeveel negers er hier woonden - Amsterdam een late kolonie van Suriname: komen hun achterstallige loon opeisen dat hun voorouders is onthouden - *'Het ziet hier soms zwart van Surinamers'* - / Hoe kwamen ze trouwens aan het bedrag van 500 miljoen gulden? hoe berekenen ze zoiets, per manuur?)

En terwijl hij staande aan een stalletje in de buurt van de vlooienmarkt snel een glas cola dronk kwam er een grote droefheid over hem alsof hij, als de zoveelste in de geschiedenis der mensheid, zijn schaduw verloren had, maar dan een waarvan hij zich niet eerder bewust was geweest en die hij dus ook niet had kunnen missen...

Na even uitgerust te hebben liep hij verder, richtingloos, sentrumloos, kriskras door de straten zwalkend en met een soort

vleugellam gevoel alsof hij een grote aangeschoten vogel was die, kaalgeplukt en zonder aangeboren radar, ja zonder enige goed funktionerende zintuigen rakelings langs mensen en dingen scheerde, waarbij het soms was of... of...

Nog uitbundig en bijna gezwollen van de overdaad aan indrukken die het had ervaren in ogen en opgewonden of zakelijke bewustzijnen, maar vooral in die ene, omspeelde het die ene als een terugkerende halo, omspeelde het en raakte steeds meer in verwarring zonder precies te weten waarom - wist ook nog steeds niet wat werkelijkheid was of fantasie in het verlengde van die werkelijkheid, ja niet eens of het enig aandeel had in de richting die het gastbewustzijn soms insloeg dan wel of het er zelf door meegestuwd werd, meegezogen. Zo ook nu, ook nu.

De steeds groter wordende verwarring van het bewustzijn delend - bij momenten - raakte het onverhoeds, want ongewaarschuwd, in de zuigkracht van een enorm spanningsveld, niet binnenin maar in de nabijheid van het in ontwrichting verkerende bewustzijn. Radeloos heen en weer schietend als een vleermuis binnen de al nauwer wordende ruimte, voorvoelde het meteen wat er ging gebeuren. Voelde het. Aii...

-...

-Ach man, je bent zo...

-Als wat dan?

-...

-Als *wat* dan, zeg het dan!

-Als *wat*, als *wat*, als *wat*, zei hij half huilend, vruchteloos naar betere woorden zoekend.

Gelach, bekketrekken, ook van de kameraden. Zag het wel. De machteloosheid om wat hij wou uitdrukken.

Hij zei: - Je zit altijd op mij te hakken, alleen omdat ik een beetje met me ene been trek en niet zo snel uit de voeten kan.

-Je drukt *altijd* het tempo, niet alleen door je been.

-Ik kan niet zo goed meer meekomen, zei hij. Het is me sleepbeen. Ik ben geen masjiene.

-Wat mij betreft heb je een kunstbeen, of een pneumatiese boor onder aan je knie, of voor mijn part tussen je benen, als je -

-God-god-godverdomme, dat neem ik niet langer... ik laat me godverdomme niet langer négeren door jou, alleen omdat je... / Poogde het tegen te houden, de onbeheerst aanzwellende drifter was weer die stof in het bloed die het bevorderde - en trachtte zoals het reeds vaker geprobeerd had het proces of de handeling of de wil ertoe om te buigen door in tegengestelde richting te willen, maar ook nu tevergeefs. Integendeel: juist door de weerstand die het opwierp werd ook de drift sterker.

Toen het dit merkte verliet het ijlings het lichaam... / De man voetschuifelde op de jongere man toe, de handen naast het lichaam, de vingers gespreid: de rug gekromd als bij een blazende kat, een bult die zwol en zwol tot hij zou barsten en die alle gif en verrottenis en irritatie die erin opgezameld waren in het rond zou slingeren, in het gezicht van de glimlachende toeschouwers, kameraden die tegelijk vijanden waren... // Hallo, zeilmakertje. Wat heb je er vandaag weer in gehamsterd, zeilmakertje? / en onderdanig glimlachend omhoogkijken // en in het donker rondzwerven, niet langer zichtbaar verminkt... Kom hier, Casper. Geef een hand, Casper. Neem je pet af, Casper, zeg danku danku Casper... //

En voor het eerst poogde het zich nu zelfstandig te verdichten buiten het lichaam van een ander, zijn in de loop der tijd al zwaarder en gekonsentreerder geworden kern nog meer samen te persen tot tastbare handelbare materie of bijna-materie, zodat het zich kon plaatsen tegen lichaam en ledematen van de man, zich tegen hem aanvlijen, misschien wel in mensvorm, in zijn exakte kontravorm, waardoor zijn bewegingen zouden worden belemmerd. Tegelijk trachtte het trillingen teweeg te brengen die op het geluid van woorden leken - de woorden zelf kende het al lang, al lang - met het doel de oudere man te kalmeren, de jongere te waarschuwen en hem aan te raden te vluchten. / En er ontstonden wel trillingen, maar

ze waren zo zwak dat geen hoorbaar geluid voortgebracht werd en ook zijn materiebestaan was nog zo gering dat het zelfs niet genoeg weerstand bood om te verhinderen dat: de man, vlak bij zijn gehate tegenstander gekomen, zich vliegensvlug bukte, zijn invalide been losrukte en het ophief, waarna hij het met grote kracht op het hoofd van de ander liet neerdalen.

Misschien, misschien dat de handeling er één of twee sekonden door vertraagd werd, maar in plaats van hier althans een lichte voldoening uit te putten voelde het alleen maar teleurstelling, frustratie, machteloosheid, en voor het eerst ook *voelde* het deze *in zichzelf*, zij het zwakker dan het dezelfde emoties in anderen had ervaren en zoals het nu ook, van buitenaf, het trillen en schokken van de man ervoer en bleef ondergaan, want eenmaal begonnen bleek het moeilijk te bedwingen of tot bedaren te brengen.

Het zag hoe andere mensen toeschoten en de twee mannen van elkaar trokken, de oudere man van de jongere, en met moeite diens handen openden die als de twee tanden van een pijpenbuigerstang om de hals van zijn tegenstander sloten: hoe ze beide mannen kalmeerden, met woorden, rugkloppingen en andere lichamelijke aanrakingen...

-... laat me niet langer...

-Nee nee... hoeft ook niet...

-... volgende keer...

-Jaja, goed... Kom mee, gaan we een...

Het probeerde zich te ontspannen, zijn wat pijnlijk verkrampte kern weer te ontkonsentreren tot wat deze geweest was, maar ook dit lukte niet. /

Nog steeds wat treurig en gefrustreerd (in zich) schoot het verder, een fladderende vleugellamme bewustzijnsvogel - *Loop Casper - schiet Casper - / kijken lopen zingen springen Casper - zeg dank u Casper - schiet Casper, schiet -*

/ wervelend om zichzelf (:het), sentrumloos - knedend, karnend, tasters stulpend, pseudopoden die in het zich ontwikkelende krachtveld werden te-

ruggezogen, en daarna weer verder vliegend: overal op zijn willekeurige baan mensen dingen dieren schampend en bij wie/waar het raakte onthutsing, verbazing achterlatend (:wat, wie?), irritatie (: insekt, blik? wrijven, wrijven), onheimelijke gevoelens (:waarom denk, voel ik dit? - nooit eerder - deze vreemde... ooh!), een plotselinge prikkel van bewustzijn veroorzakend (: wist niet dat het ooit in mij geleefd had, of zo geleefd had, zo diep) en /

en schoot omhoog, tijdelijk buiten bereik van de zuigkracht van de heftigste emoties: schampte een van de beuken van de Nieuwe Kerk, passeerde rakelings de toren van het Paleis op de Dam, sirkelde een paar maal op de opwaartse luchtwervelingen rond de Munttoren // *Wee wee wee... //*

vloog zigzaggend over drukke winkelstraten naar het Rembrandtsplein en vandaar naar de spits van de Oude Kerk, een wat onhandige gevleugelde bochel, hechtte er zich een moment aan vast // *... Wat heb je nou, een karkater of een korrektar?... //*

zweefde, iets in hoogte minderend, enige tijd boven de torens van de Oude Waag: wat kalmer nu en zich tot een grotere rust dwingend // *... Iedereen vliegt wel eens met een groen takje in z'n bek... //*

-waarna het verder vloog, niet langer fladderend nu: Schreierstoren, Centraal Station; scheerde krijsend en agressief als een meeuw over het roerige water van het IJ, bijna de koele grijze golfjes rakend en weer omhoog, terug naar de buurt waar het uit zwakheid opgestegen was, de Oude Kerk, het Paleis, het Monument // *... Hij ziet altijd alles, behalve wat ie moet zien, dat ziet ie niet... //*

en daalde met wat grensde aan overmoed en triomf langzaam neer, daalde, omsirkelde drie, vier keer de pyloon van witte steen met de pratende, slapende, musicerende hippies aan de voet, de bloembakken er omheen, de twee stenen leeuwen: zich vermeiend in zijn zwaarte, de warmte die opsteeg van de aarde en waarmee het doordrenkt werd nu,

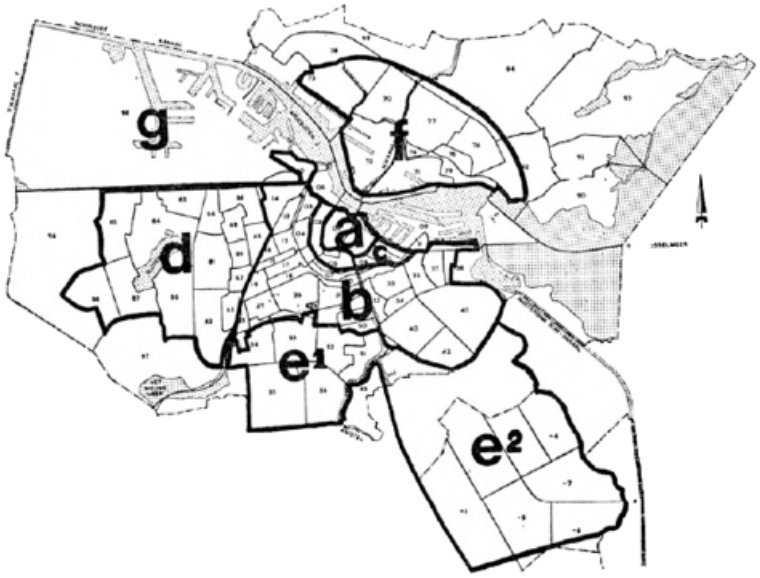

Omgrenzing en ligging der rioleringsdistricten te Amsterdam 1970

verwarmd werd / en...

[II]

En dan weer (soms: nu) heb ik het gevoel dat er iemand (iets) achter mij loopt, als een soort gebochelde schaduw die ik over 't hoofd zie als ik mij omdraai en die al vervluchtigd is voor ik omlaagkijk - weg -, ofwel als ik weer eens om heb gekeken lijkt het of er helemaal geen sprake is van één enkele, al of niet gebochelde schaduw, maar van vele, vele, ja een heel leger van zich vormende en vervluchtigende schaduwen die zich in alle zichtbare portieken en schemerige hoeken ophouden: manlijke, vrouwelijke, gekromde, reumatiese, als in pijn kronkelende schaduwen, verminkte of uitgemergelde schaduwen, dwergschaduwen, vage, onbestemde of snel als in schrik verschietende: klompen zwartsel die vorm aannemen terwijl ik kijk, zich hervormen en weer oplossen in het omringende halfdonker waarvan ze nauwelijks te onderscheiden waren... een soort onrustig duister dat alle hoeken en holen van de stad opvult en dat in beroering blijft ook nadat ik ze achter mij heb gelaten en waarvan achter mijn rug een zekere dreiging uitgaat, vooral nu het donker begint te worden...

-/ en viervoeteren... ahhwrrw, ahhwwrrww... langs straathoeken, glad van het schurken van mijn voorgangers, de zwoele voeten van de lantarenpalen, de van urine van anderen verzadigde boomschors, autobanden, hinderpaaltjes, bloembakken... snuivend, snuffelend in een paradijs van afval, geuren, uitwerpselen... de achterholtes van anderen... aahhwrw... vinden: alles wat goed is, wat niet goed is vind ik niet... /
zz... iee... nn /
zien... aiii... en, herinneren (ik) en, denken (ik) en-denken: herinneren (ik) en

eten (ik) en menstrueren (ik) en ontlasten (ik) en lopen (ik) en horen (ik) en zeggen (ik, zeg, ik) en willen (*ik*) en zien (ik, *ik*) en bewegen (ik) en horen (het, ik, *ik*) en zeggen-ik: aahh-ah kbbumm - mmm - mm - kkk - ahk - ah - ahk - ahk - kkk -

/ Kijk daar, hij heeft godverdomme een oor in z'n bek... pak'm... nee 't is geen oor, 't is een vinger geloof ik, of een neus... nee godverdomme, het lijkt wel... jezuskristusnogantoe, het is niet mogelijkpak hem, pak 'm! - /

[III]

En kruipen: in de donkere ondergrondse gang met in de verte het felle licht van de schijnwerper waar het naar toe wilde - om het te doven? te verteren? te eten? - en terwijl het voortkroop voelde het hoe het zwol, zwart en rond en mollig, tot zijn lichaam de hele ruimte van tegelvloer tot welvende zoldering vulde en, verderzwellend, hoe de spanning in hem toenam en daarmee de druk tegen de wanden en de zoldering: tot hij/het uit de tunnel barstte als een rups uit een cocon of een mol door een grasmat, waarbij het niet alleen het gewelf oplichtte, maar ook de tonnen aarde erboven en de verkeersweg erboven en alles wat er zich op bevond, dit alles tezamen omhoogduwend met zijn machtige rug, waardoor het asfalt over een lengte van honderd meter openbarstte: een spleet die zich snel verlengde en die aarde en puin en auto's en mensen in zich opnam en verzwolg/

-en opspringen, loodrecht de hoogte in, langs gevelversieringen en daklijst, de stad- en provinciewapens, de groene geschubde draak met de gespleten tong, het half uit de bovengevel stekende negerhoofd-en hoger, hoger, tot boven het topje van de kerktoren met de gouden bol en de keizerskroon erop; en daalde luchtig zwevend weer

omlaag, onderwijl in een prachtige gouden sproeiregen op de stad neerpissend, de urinedruppels glinsterden in de stralen van de ondergaande zon, vernevelden, werden zilverig van kleur en daarna al witter en witter; het verschafte hem een zalig bevrijdend gevoel en zijn blaas was blijkbaar onuitputtelijk rijk aan urine. En neerzwevend door zijn eigen nevel - fijn verdeeld en koel nu - veerde hij neer op het straatoppervlak dat van zacht rubber leek of van jong soepel vel; en schoot opnieuw omhoog, iets minder ver nu, maar hoog genoeg om opnieuw een langgerekte genotvolle regen van witte urine op de stad te kunnen laten neerdalen, en opnieuw -

En herinneren: *Tata - tatata*... de grote witte glimlach boven mij... en lachen... *tatata*... en wippen wippen trappelen en / zweven en zuigen tutu... en herinneren

Je moet me maar nemen zoals... en: *Wie denk je wel*... en: *Soms denk ik*...

- / Een vrachtauto reed over zijn uitgegroeide tenen, de neus van zijn versleten schoen - hij schopte hem aan de kant -

/ Duwde de vele auto's die op de stoepen geparkeerd stonden en die hem het lopen belemmerden voor zich uit tot ze zich aaneenrijden in één lange file, de hele gracht langs - en veegde ze toen in het IJ, waar ze als speelgoedautootjes even op het water bleven drijven om dan weg te zinken zonder een golfje te veroorzaken; het wateroppervlak bleef bladstil en stil bleef de vrieslucht om en in zijn hoofd, waarin een paar krijsende kokmeeuwen vlogen en blauwwitte sterren kristalliseerden en een veerpont voer met mensen achter de reling en fietsen en motoren op het achterdek - / En voortjakkeren, hinken, strompelen, - kreunen... *Aauu! - Nee... au!* - en slaan

/ en kreunen... *Aau! - nee - nee - auu!* en slaan slaan ... het uniform, de knopen...

/ en kreunen kreunen... NEE! NEE!...

STOP!!... / en roepen, luidkeels: *Wraak! Burgers! wraak!...* en tandeknarsen, gillen, krijsen, schreeuwen... *Aauu!* - STOP!

/ en verder golven, deinen - als wier - snuiven: de geur van angst, ongeloof, de haren rechtovereind - de ijle pijnlijke geest van mens... en: golven, en uitwaaieren, en meegezogen worden tussen de losse ogen, de oren en oorlellen, de armen en handen, de benen, de tenen en knieschijven, de vrouweborsten, de penissen, de pruiken en haarstukjes, de brillen, de proteses, de kunstgebitten, de nekbeugels en de oormikrofoons, de krukken en blindestokken...

/ *En - En hij hief zijn staf en riep met luider stem tot alle vogels des hemels en de heerscharen die hem volgden: Komt, verzamelt u tot de grote maaltijd, om te eten het vlees van koningen, en het vlees van oversten over duizenden het vlees van sterken, en het vlees van paarden en van hen die daarop zitten, etend het vlees van allen, vrijen en slaven, kleinen en groten...*

[IV]

In een lantaarnloze hoek tussen twee steunberen aan een zijbeuk van de Oude Kerk stonden twee gestaltes, hun handen bewogen zich als mollen onder elkanders kleren, alle verhevenheden en holen verkennend, onbekommerd voor de blikken van voorbijgangers zo te zien en bijna op het punt zich de kleren van het lijf te werpen, in elkaars hand te urineren, de tanden in smakelijk schoudervlees te zetten, de dijen samen te persen zodat de hand, de vinger er niet meer uit kon.

Hij bleef ongegeneerd staan kijken, met brandende ogen van vermoeidheid, alsof er vitaliteit en energie te putten viel uit dit geladen tafreel: zag het heftige schokken van de billen, godkristusnogantoe, voelde de spanning rijzen. Zijn lid begon zich op te richten. Hij liep snel verder, één hand in zijn broekzak opdat de

erektie niet zichtbaar zou zijn... / Overwoog of het geen tijd werd om naar huis te gaan.

- / Plantte zijn zwaar beknokkelde vuist tegen de muur van een huis, niet tegen het glas, dat was te gemakkelijk, en drukte even speels, bijna liefkozend door, trok daarna zijn vuist terug en sloeg snel en krachtig toe; de vuist ging dwars door de muur heen als was deze van zachtbord.

Een groot gat ontstond waarachter een kamer bloot kwam te liggen, lampverlicht, met een tafel waaromheen drie mensen zaten. Een ervan was zijn chef, de wethouder van volkshuisvesting, een grauwgrijze man met een jongensgezicht en blond haar, een ambtenarenblik in het ene oog, een domineesblik in het andere, waardoor het leek of hij scheel keek. (*Aiii - De zegen Gods over de linker zijde en de vervloeking over de rechter zijde dezer stad*) Hij plukte de man achter de tafel vandaan en hield hem tussen wijsvinger en duim boven het gat van zijn wijdgeopende mond, onderwijl met hese keelstem iets brommend dat op een gebed leek. De man spartelde van angst boven de donkere spelonk waarvan de witgetande randen zich langzaam sloten. Hij liet hem nog iets verder zakken tot vlak boven de tongriem, de huig en stootte zijn hete adem over hem heen in zucht na diepe zucht...

Aiii... aiii... En herinneren - eten (:goed), en: openen (:goed), en opnemen (:goed), en: sluiten (:goed), en omwenden (:goed), en gaan (:goed), en: denken denken, en: herinneren, en: zien, en horen (:goed)... *Ggroehr, grroeaww, haaahhrr - oeaauuww, wauuww, hhoegrr, ggraahhrr* - en herinneren, horen: *Mmmmm... mijn toekomst het verleden van anderen... Ssst... stil maar... stil maar...* Ja, *antwoorden komen langzaam langzaam, langzaam... ssst... stil maar...* en /

tweevoeteren, en lopen en sjakkeren... *aaahhh - aahhmm - mmm - kkk - aahh - ah - ahk - kkk - bmm - bbmm - oah - ooah - ahk - kkk - kk - k* - /

[V]

Draaide abrupt zijn hoofd om, automaties reagerend op wat een borende blik kon zijn of een onbestemde dreiging, maar dat indringender was, materiëler was misschien het juiste woord: het trof hem in zijn nek en veroorzaakte een stekende pijn.

Hij speurde om zich heen, ontdekte niets dat zijn argwaan opwekte, maar kreeg opnieuw het onheimelij ke gevoel gelokaliseerd te zijn, geïdentificeerd en vastgepind, zonder een mogelijkheid tot ontsnappen, aan wie of wat wist hij niet, al was het gevoel achtervolgd en geobserveerd te worden hem de laatste tijd wel min of meer vertrouwd, vooral sinds die keer in het park, toen... Maar dit keer leek het veel definitiever en accuter en het koude zweet brak hem uit.

Even was het of er iets verschoof - in de werkelijkheid of in zijn hoofd? - en of alles a-synchroon begon te lopen: de voetgangers wandelden een centimeter naast hun eigen gestalte, auto's, trams, het Monument met de twee stenen leeuwen, het Paleis op de Dam en de andere gebouwen er omheen waar hij schichtig en met bijna schele ogen naar keek, leken een soort doorzichtige schaduwrichel naast hun oorspronkelijke vorm gekregen te hebben, één die ook in de nu maanlichte stadsschemer zichtbaar was, alsof ze *bezig waren* zich te *verplaatsen* en de geluiden die hij als met halfdove oren opving hadden een ijle zingende boventoon gekregen die zo sterk was dat deze de oorspronkelijke klank leek te gaan domineren terwijl de ondertoon verdween: ook de klanken, de woorden leken te verschuiven. - Het was een schokkende en beangstigende ervaring.

Hij wreef met zijn hand over de pijnlijke plek in zijn nek alsof hij daarmee ook het onaangename buiteneffekt kon wegwrijven. En zie, het hielp. Langzaam, millimeter na millimeter, trilling na trilling schoven mensen en dingen weer terug in hun oorspronkelijke gedaante en de straatgeluiden, de woorden die zijn oren op-

vingen klonken weer normaal.

Maar één ding leek verdwenen: de zekerheid en vanzelfsprekendheid van hun vorm; het was of het herstelde evenwicht dat ze bereikt hadden een uiterst labiel evenwicht was dat niet dan met de grootste moeite gehandhaafd werd, terwijl het ieder moment opnieuw verbroken kon worden en dan mogelijk voorgoed. En dit was nog het meest beangstigende van alles.

Zich nog steeds onheimelijk voelend en over de zijkant van zijn nek wrijvend zette hij zich weer in beweging. (*Ieder beeld is goed, als het maar beweegt?*)

Had het gevoel dat, als hij maar bleef lopen, er niets kon gebeuren...

Dan, plotseling nog, alsof het verzadigingspunt onvoorzien bereikt is (:het), een punt in de tijd, een punt in de ruimte, dat door gebeurtenissen en ervaringen lang, lang - hoe lang? een maand, een jaar, een onbepaalde tijdsduur, misschien wel eeuwenlangvoorbereid is en dat langzaam, langzaam is opgezwollen, onzichtbaar, maar voor zichzelf ervaarbaar en dat nu zelfstandig wil worden, een zelfstandig bewustzijn, en *zichtbaar* wil worden, *tastbaar, aanraakbaar,* vlees dat...

Maar het was niet, behalve een turbulente karnende kern, een enigszins uitgedijd punt in de tijd, een wat verdicht punt in de ruimte, zwanger van vaak onvolledige herinneringen van anderen, ervaringen van anderen, bij de gratie waarvan het zich bewust was dat het er was. En voor het eerst (:nu) wilde het, daarom, meer zijn, meer zijn dan dat.

En daarom trachtte het zich nu *nog meer* te verdichten en zo'n hoge konsentratie te bereiken dat het *gevoel* van materie of bijnamaterie dat het toch al had, omgezet werd in werkelijke materie in wat het wilde worden, vlees of althans bijna vlees, een mens of althans een bijna-mens, maar in ieder geval voldoende ervan, zodat het kon *doen* wat het wilde, desnoods, naar het wist, beperkt in ruimte en tijd, in omvang, struktuur en begrensder en meer dan nu aan één plaats gebonden, maar dit zou het graag op de koop toe nemen; zou er misschien zelfs plezier aan ontlenen, wie

weet, zoals enkelen met wie het kennis had gemaakt dit deden en die het, zij het misschien onvolledig, was geweest, maar hoe onvolledig ook, in ieder geval zou het dan eindelijk het gevoel hebben niet alleen iemand of iets *anders* te zijn maar, wie weet, *zichzelf*, zoals anderen zich zelf voelden als zichzelf, hoewel niet altijd tot hun genoegen; en terwijl het wist wat het misschien te wachten stond, ook aan pijnlijke ervaringen en gevoelens - / Denkend: misschien kon je terug / - En zich herinnerend: al de ervaringen en emoties die het hadden gestuwd en gekneed en geperst tot het bijna zijn verzadigingspunt had bereikt, al de pijn, de warmte, de woede; de liefde, de vernedering, de opstandigheid; de wreedheid, de pijn; de extase, de pijn; de vriendelijkheid, de vrolijkheid; de trots, de hoogmoed, de lichtzinnigheid; de zelfzucht, de roes, de moedeloosheid, de machteloosheid; de verwondering, de verlichting, de helderheid, de inval; de herinnering en verbeelding van en via anderen ondergaan, waardoor het nu ervoer: een gevoel bijna van oververzadiging, een overweldigend *verlangen* om *voorgoed* te worden, dat het op de rand bracht van overstromen. Daarna, als het plaatsvond, voorvoelde het, zou een eksplosie van ontspanning plaatsvinden, een mateloos, uitgebreid en toch op één punt, in één lichaam gekonsentreerd gevoel van welbehagen. Of niet?

Even nog schoot het toe, een wolk haast te zwaar om te drijven en liet zich strelen: onderging de langwerpige liefkozingen als smalle, nieuwgevormde spierbundels die rillend over rug, borst, dijen, bovenarmen kropen; liet zich vormen door de warme boetserende handen. Kronkelde. Kromde en rekte zich. Ontstond: deel voor deel: handholtes die borsten vormden, een holle vuist een kloppende, bloedrijke penis, een vingerindruk een warme, vochtige kut of een kleiner hol van achteren, en de eindeloze spierbundels ertussen, over het hele lichaam verspreid, het gezicht, de ogen, de neus, lippen, wangen, oren, oorlelletjes, haar, hals, kin, hals, borst, buik, kronkelend, aaahhh, en / weg...

De spanning in hem was nu zo groot dat het

bijna niet meer te houden was; het perste, kneedde, kamde, trok samen, ontspande, perste, wilde, kneedde, *wilde* met al de opgezamelde energie die in hem was, ergens in de stad, op een bepaald punt in de ruimte en in de tijd: kneedde, perste: *wilde* nog eenmaal, bijna huilend van emotie en verwachting en al enig vocht afscheidend... en toen - //

En toen, plotseling, kwam het, als één enkele rilling die een schok leek: een omgekeerde laatste zucht van een dode: een zucht die ingezogen werd: *aaahhh*: het zuchtte diep - en het was, *werd*: een schok van ontspanning, die onmiddellijk overging in een zwakkere konstante spanning van andere aard, maar voelbaar, tastbaar. Het schuifelde weg, trillend over al zijn nieuwgevormde ledematen...

Enkele periferiese aanvullingen

(1)*Denken*: Al is het geen sociale werkelijkheid, het is denkbaar: een denkbare werkelijkheid en daarom waard om rekening mee te houden, al is het maar binnen het krachtveld van de (literaire) verbeelding en via deze in de sociale werkelijkheid, met zijn parallelle individuele en sociale bewustzijn.

Er zijn trouwens wetenschappelijke proeven gedaan waarin psychiese energie werd verzelfstandigd en geprojekteerd in voorwerpen, op dezelfde wijze als dit bij voodoo en andere magiese kulturen heette/heet te gebeuren. Een voorwerp werd met haatgevoelens geladen; bezoekers van de kamer waarin het voorwerp stond kregen zonder dat ze van het feit op de hoogte waren hoofdpijn en werden misselijk. Etc.

Een spekulatief idee dat oa. door SF-schrijvers al is uitgewerkt wat gebeurt er met al die psychiese of bewustzijnsenergie die zich aan enig voorwerp, mens of dier hecht, aan een ingewoond huis, wanneer men het heeft verlaten of wanneer iemand is gestorven? Blijft ze even achter alvorens te vervluchtigen? Laten potente bewustzijnen, intelligenties, intellekten iets achter dat door anderen kan worden geabsorbeerd - ik bedoel niet alleen neergelegd in boeken, beelden, doorgegeven ideeën e.d. - waarna het voorgoed een bestanddeel van het nieuwe bewustzijn uitmaakt? Zielsverhuizing een vorm van bewustzijnsverhuizing via een tussenstadium van verzelfstandiging of hechting aan iets anders, of zelfs direkt, waarbij het oude bewustzijn niet noodzakelijk een *menselijke* vorm aanneemt? Ook een aardig literair idee.

Wat de idee van het psychoon betreft: als vervolg op de voorgaande gedachte is het ook denkbaar dat er een cummulatie van psychiese of bewustzijnsenergie plaatsvindt; de spanning verhevigt zich door interne tegengestelde spanningen, net als in de maatschappij, waarna er op een gegeven moment een enorme bewustzijnsexplosie plaatsvindt, een weerkerend fenomeen in historiese tijd en ruimte: een onzichtbare paddestoelwolk ontplooit zich, bewustzijnspartikeltjes dalen neer, zweven richting-

loos rond, op zoek naar een onderkomen, een nieuwe identiteit een soort recycling.

De deeltjes rusten op mensen dieren dingen, dringen er tijdelijk in, nemen (opnieuw) deel aan processen, bewustzijnen, herinneringen, aktiviteiten, fantasieën van de dragers als neutrale minuscule adams, proberen wilsakties uit - tijdens dit proces raken ze al meer en meer bij de aktiviteiten van de wisselende dragers betrokken, worden minder neutraal, meer emotioneel geladen, gericht, interesseren en engageren zich in de species - de chaos die de wereld is doet zich aan het voor in een wordend beweeglijk patroon of schijnpatroon net als voor de mens - tenslotte na een laatste gerichte wilsakte wordt er één geboren: voor een geest betekent dit het aannemen van materie, tastbaarheid: hij heeft wel voorafgaande ervaringen, herinneringen aan ervaringen (van anderen) maar geen eigen bewustzijn: dat moet hij ontwikkelen (:de nieuwe adam).

Misschien sterven de meeste van die bewustzijnspartikeltjes tijdens hun omzwervingen. Maar I (sommigen) redden het. (Het): het wordt krachtiger en krachtiger-zijn 'blik' rust op mij, ik voel het - misschien brengt het zelfs veranderingen in mij teweeg, zoals in anderen, tijdelijk, spontaan - het is door mij heengegaan als een flits. (Of zoals hij een paar weken geleden dacht: Vreemd. De ene keer denk ik, ik ga dit doen en dan doe ik iets anders, en de andere keer denk ik, ik ga dit doen en doe ik het wel. Hoe kan ik nu wijs worden uit mijzelf. Was dit de verklaring?)

(2) Of was het ook mogelijk dat al die deeltjes zich na hun omzwervingen weer verzamelden, geladen met nieuwe ervaringen, een alerter bewustzijn, en samensmolten tot een nieuwe geintegreerde identiteit of de oude maar nu geweldig verrijkte identiteit, een gevarieerde, beweeglijke, pulserende, die voorlopig niet tot rust zou komen. Bij een dichter had hij eens iets dergelijks gelezen. Een Mr Iks die zich aan het begin van de dag opsplitste in tientallen fragmentariese identiteiten die hij als een soort loslo-

pende honden vrij liet rondzwerven. Aan het eind van de dag floot hij ze weer bijeen. Ze kwamen beladen met nieuwe ervaringen en sloten zich weer aaneen tot één Mr Iks. ‘Kijk, Mr Iks, hij ziet u, hij groet u.’

Waarom konden niet alle mensen iets dergelijks doen dacht hij, alle Menschen werden Dichter, dan was er tenminste al iets gewonnen, want broeders worden ze toch niet, laat staan zusters en dat was misschien zelfs beter ook, ik bedoel, dat de mensen beter flexiebele karakterloze dichters konden worden dan stabiele broeders, eeuwig en altijd op zoek naar een ‘eigen’, gefikseerde identiteit, ook al was het verlangen ernaar op zichzelf nog zo legitiem...

(3) Het was dus denkbaar dat - nee, niet alleen denkbaar - alleen wat denkbaar was was nog geen mogelijkheid, zelfs geen literaire, fiktieve, laat staan een reële, zolang je niet met het bestaan van die mogelijkheid *rekening hield* en haar zo tot denkbare werkelijkheid maakte: een literaire werkelijkheid. Maar een denkbare of literaire werkelijkheid was nog geen reële mogelijkheid, laat staan een reële werkelijkheid. Dat was het alleen wanneer je met die mogelijkheid rekening hield, dwz. rekening hield in de werkelijkheid en dat kon je alleen maar doen wanneer die mogelijkheid niet alleen denkbaar was maar ook waarschijnlijk of tenminste niet onwaarschijnlijk. Daarom was een God die denkbaar was nog geen mogelijkheid alleen *omdat* hij denkbaar was, laat staan een waarschijnlijkheid. Ook een mannetje met negen ogen en drie penissen is denkbaar, maar zelfs geen SF-schrijver zal eraan denken om er zelfs maar een literaire werkelijkheid van te maken. Een denkbare God was alleen maar... denkbaar en stelde niets voor. Wie hem alleen daarom ook een realiteit toekende, al was het maar een literaire, was bang voor zijn eigen mogelijkheden - die hij daarom maar buiten zichzelf projekteerde en verabsoluteerde - ofwel een mateloze megalomaan die zijn eigen denkbaarheden tot mogelijke werkelijkheden of waarschijnlijkheden

verhief. (Andere mogelijkheden waren denkbaar, maar hij had er op dit moment geen behoefte aan die te bedenken.)

Overigens als ik een kristenmens was zou ik er niets op tegen hebben om mij het ontstaan van een God voor te stellen als een reusachtig Psychoon, spontaan gevormd via een langzame, natuurlijke negatie van het niets-dat-is-en-was-en-zijn-zal. (:enig (onverklaarbaar) scheppingsprinsiepe, zoals van alles trouwens, spontane generatie, oude gedachte wordt weer modern): een zich uitdijend psychies deeltje dus dat zich steeds meer met bewustzijn laadt, zoals de mens dat deed en doet; daarna verdere ontwikkeling, misschien wel via mutatie en selektie op grond van uiterlijke omstandigheden; maar hij zou wel moeten kunnen sterven, zichzelf vernietigen, nihileren en in het niets terugvallen om - / Nee, zelfs in mijn fantasie kan ik het bestaan van een absoluut Psychoon niet aksepteren, omdat het voor mij geen denkbare mogelijkheid is; een histories psychoon wel, als literaire denkbaarheid, als metaforiese werkelijkheid en hoewel geen daadwerkelijk dan toch een *werkzaam idee*, ter verduidelijking van... als tijdelijke hulpkonstruktie om... ter verwijzing naar...

[I]

Casper Hansen van Brunswijk. Zijn naam wordt in ‘Historie van den oproer / te Amsterdam voorgevallen zedert 31 Januari 1696’ (Amsterdam, anoniem; auteurs Daniel van Dalen en Pieter Scepérus) niet genoemd. Het hs. van Joris Craffurd: ‘Een generael en kort verhael van de schrickkelycke Beroerte binnen Amsterdam voorgevallen’ (1696) waarvan gedeelten opgenomen zijn in J.F. Gebhard Jr: ‘Het Aansprekersoproer van 1696’ (Amsterdamsch Jaarboekje voor 1899, Amsterdam) vermeldt wel zijn naam en het feit dat hij gedrost is tijdens het beleg van Grave onder luitenant-generaal Rabenhoeft (Historie: Rapenhaut). Oldewelt in

een artikel in ‘Amstelodamum’ 50e Jaarboek (1958) heeft zijn volledige naam opgespoord en zijn leeftijd toen hij gehangen werd. Hij was toen 35 jaar.

Karel Rabenhaupt, baron van Sucha, bekend legeraanvoerder in Staatse dienst, leefde van 1602-1675, zodat Casper Hansen zijn neus en oren verloren moet hebben in het jaar dat stadhouder Willem III in 1674 Grave veroverde tijdens de eerste coalitieoorlog. Een eenvoudige berekening leert dat hij toen dertien jaar geweest moet zijn.

[II]

De geïnstrueerde bosneger Jeboa. ‘Bij het vredestractaat dat in 1760 met de Aucaner bosnegers werd gesloten, was bepaald dat enkele bosnegers als gijzelaars naar Paramaribo zouden worden gezonden. Onder deze gijzelaars of ostagiers bevond zich ook de neger Jeboa, zoon van het Aucaanse stamhoofd Jakje.

Jeboa werd in 1767 door de Kerkeraad van Paramaribo voor opvoeding naar Amsterdam gestuurd. Hier heeft de Kerkeraad eerst getracht Jeboa onder te brengen in het Stadsweeshuis, maar dit werd door de regenten geweigerd. Tenslotte werd hij achtereenvolgens in drie verschillende partikuliere kosthuizen ondergebracht. Hij kon echter met zijn “meesters” niet overweg en werd steeds lastiger. Hoewel hij met het gezin aan tafel mee at, was hij niet tevreden over het voedsel dat hem werd voorgezet, bovendien eiste hij volkomen vrijheid van doen en laten, meer zakgeld en meer en betere kleding. Tenslotte kreeg hij een vriend die hem op het verkeerde pad bracht, “hem bedriegelij ke Handelinge heeft ingeboesemt, als op diverse plaatsen te gaan koopen, hier een paar Vrouwemuylen, daar zijde Zakdoeken, alsmede een silver Sakhorlogie dat verkwanselt is, behalve nog meer andere bekent en onbekent, daarenboven alle zijn beste Kleeren in de Lombert

is gaan versetten om overvloed van penningen te verkrijgen en die te verdoen."

De "meester" van Jeboa had dit alles ontdekt en aan zijn voogden in de Kerkeraad gerapporteerd. Ongeveer tezelfdertijd verzochten Gouverneur en Raden van Suriname aan de Kerkeraad in Amsterdam om Jeboa terug te sturen, tenzij de neger zichzelf kon onderhouden. Hiervan was echter geen sprake, de voogden uit de Kerkeraad rapporteerden over Jeboa "als verterende dubbel zijn Geld", zijn onderhoud kostte f 650, - per jaar.

De Kerkeraad besloot dan ook Jeboa terug te sturen, maar deze verzette zich hevig en overlaadde zijn voogden met dreigementen dat hij terug in Suriname alles in de war zou gaan sturen.

De Kerkeraad stuurde Jeboa echter toch terug en gaf de schipper opdracht om goed op de ostagier te letten en ervoor te zorgen dat deze zich bij aankomst in Paramaribo niet aan het gezag van de regering zou onttrekken. Gouverneur en Raden van Suriname werden ingelicht over de geuite dreigementen en kregen het advies Jeboa nauwlettend in het oog te houden.

Inderdaad bleek Jeboa zich, terug in de kolonie, niet meer geheel te kunnen schikken naar de daar bestaande verhoudingen. Toen hij bij het passeren van een plantage toevallig getuige werd van de bestraffing van een negerin door haar joodse meester trachtte Jeboa hem te doen ophouden. De meester, Robles de Medina, weigerde echter en liet Jeboa gevangen zetten. De affaire kwam voor de Raad van Politie, die de Aucaners verbood om zich met de private affaires van de blanken te bemoeien.'

R. Buvé, 'Surinaamse slaven en vrije negers in Amsterdam', uit het tijdschrift voor Taal-, land- en volkenkunde, deel 119, 's-Gravenhage, 1963.

[III]

Aandeel van negers in slavenhandel. Slavernij en horigheid zijn er altijd geweest zolang de mens de smaak van macht over een an-

der mens geproefd heeft, maar de slavenhandel zoals bedreven, aangemoedigd en uitgelokt door de kristelijke blanken (Paulus: Een ieder moet gehoorzamen in de roeping waarin hij wordt geroepen. Calvijn: Geestelijke vrijheid kan samengaan met burgerlijke en wereldlijke dienstbaarheid.) heeft de afrikaanse volken in een tot dan toe ongekende mate gekorrumpeerd en ontmenselijkt, zozeer zelfs dat voormalige slaven het systeem als normaal gingen beschouwen. Quassi begon als vrij man meteen slaven te houden, de Sociëteit van Suriname had neger-vrijkorpsen in dienst die met een fretachtige vasthoudendheid bosnegerdorpen aanvielen en vluchtenden achtervolgden en Surinaamse negers die vrijgelaten werden weigerden in de landbouw te gaan om reden dat ze geen slaven hadden die voor hen konden werken. (Zoals bekend begonnen ook de vrijgelaten en vrijgekochte amerikaanse negerslaven in de voor hen opgerichte staat Liberia onmiddellijk zelf slaven te houden.)

Ze hadden allemaal goede voorbeelden in de machthebbers en meerderen van hun thuislanden toen ze zelf meerderen werden. In feite zijn de blanken zelf maar weinig op daadwerkelijke slavenjacht gegaan; een enkele maal lichtten ze onverhoeds het anker als er veel inheemse handelaars aan boord waren. Over 't algemeen echter was het veel gemakkelijker en voordeliger om het maken van slaven aan de Afrikanen zelf over te laten. Vaak waren dit krijgsgevangenen. Aan de Goudkust bv. nam de slavenhandel toe met de groei van de staat Ashanti. Krijgsgevangenen werden verkocht tegen ammunitie, waarmee weer nieuwe oorlogen konden worden gevoerd. In dit geval waren het politieke oorlogen, die ten doel hadden de staat machtiger te maken of de grootheid ervan te verdedigen, maar in andere delen van Afrika, zoals in Angola of Senegambié, werden meer en meer oorlogen gevoerd met geen ander doel dan de verwerving van een zo groot mogelijk aantal slaven. Hele dorpsbevolkingen werden zo weggevoerd. Ook waren de blanken zeer bekwaam in het ontdekken van zg. ‘samenzweringen’ tegen de plaatselijke regering of stamhoofden in de politiek zeer verdeelde kustgebieden, waarbij de

‘samenzweerders’ dan veroordeeld werden tot verkoop aan slavenhandelaars. In toenemende mate werden ook andere vergrijpen of simpele verdenking van hekserij op deze wijze beboet. Aan de Slavenkust, waar de Nederlanders goede relaties hadden o.a. met de koning van Ouidah, was het mensenvlees om een andere reden heel goedkoop en rijkelijk te krijgen (:soms een slaaf voor een handvol zout, of zelfs twee slaven). Volgens A. van Dantzig in ‘Het Nederlandse aandeel in de slavenhandel’, waaraan ook bovenstaande gegevens werden ontleend, ontwikkelden de sociale instellingen in de nieuwe kuststaten zich tegen de achtergrond van de slavenhandel. ‘Polygamie nam er zulke extreme vormen aan, dat er een groot overschot aan ongehuwde mannen moet zijn geweest. Er waren aan de kust niet veel oorlogen en niettemin werd een groot deel van de mannelijke bevolking als slaaf verkocht. Waar op de Goudkust de mannen niet meer dan 2 of 3 vrouwen hebben, de voornaamsten onder hen 10 of 20, merkt de nederlandse handelaar en schrijver Willem Bosman in zijn ‘Naauwkeurige Beschryving van de Guinese Goud-, Tand-, en Slavekust (Amsterdam, 1709) op, heeft de gewone man er in Ouidah 40 tot 50, ‘Kapiteinen’ 3 tot 400 en de koning zelf er 4 tot 5.000. ‘De mannen syn hier so wonderlyk minyverig op hun wyven, datse deselve op het alderminste vermoeden aen de Europeanen, om vervoerd te worden verkoopes’. Veel ‘overspelige’ vrouwen werden als slavin verkocht. Maar voor een man was het nog gemakkelijker om in slavernij te geraken. Het aanraken van een anders vrouw, al was het maar per ongeluk, was al voldoende, waarbij ook al zijn familieleden verkocht konden worden. Het was zelfs verboden de vrouwen van de koning maar aan te kijken en aangezien dat er duizenden waren kon men gemakkelijk tot deze misdaad vervallen. A. van Dantzig stelt dan ook dat het niet anders kan dan dat de Slavenkust de meeste slaven ‘uit eigen produktie’ leverde. Voor verdere gegevens zij naar zijn boek verwezen.

Bovenstaande historiese feiten werden uiteraard niet verstrekt met het oogmerk de schuld van de blanke handelaars geringer te

doen lijken; vooral om deze reden werd deze passage niet in het kader van de tematiese kollage zelf opgenomen: zij valt er min of meer buiten, maar aan de andere kant wou ik de achtergrond van het houden van slaven door Quassi niet onvermeld laten. De korrumperende invloed van deze walgelijke commercie, waarin ook Amsterdamse kooplieden met geld participeerden, werkte in veel opzichten diepgaander en wijdvertakter dan men uit de schoolgeschiedenisboekjes meestal te weten komt, waarbij nogmaals wordt opgemerkt dat het laatste (illegale) slavenschip in 1880 de oceaan overstak.

Verklarende oude-woordenlijst

(*Saksische ordonnantiën*) p. 11 e.v.
wt-wuyt - uit
verleempt-verlemet-verlemmet - verminken, verwonden
beroeft - beroofd van
beteren - boeten, betalen aan de klager
civiliter - zoals den burger past
wee - wie
verndel - vierde deel
van eens mans ghelt - de boete van de doodslag van een man
ghelden - schuldig zijn
een verndel eens mans lyff - het vierde deel van een doodslag
noch zoe voel - het dubbele
alzo mannigh tande - zoveel tanden als
eemen - iemand
veer - vier
een - iemand
ytlyck - elk
zo veer hy daeraff nyet lan en wordt - voor zover hij daar niet lam, kreupel, verminkt door wordt, resp. een lid door moet missen
lemthe - wond, verminking
ghemachte - gerief, geslachtsdeel
broecken - misdrijven, overtredingen
teghen den part ende rechter - tegenover de tegenpartij en de rechter
in alle puncthen voergheroerdt - in alle aangehaalde gevallen
zal men dubbelde boethe gheven - aan hen zal men dubbele boete betalen (niet: opleggen!)

(*Beschryvinge van Amsterdam*) p. 31
pijpen, rieden - riet
pijpig - rietstengels bevattend
duilen - lisdodden

(*Roomsche Mysterien ontdekt*) p. 32 e.v.
levereie - livreiklederen, onderscheidingstekenen
overluyden - hoofden van gilden
bernende Tourse - brandende toorts
handt-scheenen - handschoenen (of buidels)
chierlijck toegemaeckt - sierlijk opgemaakt
ghetogen - getrokken
steert - stuurt
Hackeberden - hakkebord, muziekinstrument met snaren en hamertjes, voorloper van clavichord en clavecimbel
krij té - krijten
gheweer - wapenen
lollen - prevelen, mompelen tegen

(*De Weder - Dooperen*) p. 38 e.v.
uitgangen met é: - en
vyer - vuur
ghemeen - ghemeyn - algemeen

p. 43 e.v.
complicen - medeschuldigen
daer werter vele - er werden er velen

p. 56 e.v.
int beginsel - in het begin
aengetyet - tegen hem gezegd

(*Leegwater*) p. 59
wakker - dapper, goed

(*Willekeuren*) p. 66 e.v.
gewilkoert-gewilcoirt, enz. - uitgevaardigd
boet verbueren - boeten te betalen
mijtter stede clock van den huyse afgeroepen - met klokgelui van het stadhuis afgeroepen

uptie verbuernisse - op verbeurte van
elke reyse - elke keer
booten - boete
raide - de raad
wilcoeren - willekeuren, verordenen
achtervolgende dat mandament - overeenkomstig het mandement
lestwarf - de laatste keer
gasthuusboeven, truwanten, vette boeven, rabauten - landlopers, bedelaars (dronken?) straatslijpers, leeglopers (bandieten, boeven)
uutrechten - berechten
mit hoere oere - met hun oor
boven tsheren boeten - boven de vastgestelde boete
steens - bakstenen, te betalen als boete
Postelaetsgull - gouden munt
gheen bedrach off wesen dan tgerechts proeven - er zal geen beschuldiging, resp. veroordeling tot boete plaats vinden dan voor wat het gerecht bewezen acht.
benemen - doen ophouden, beletten
hoere kinderen - haar, hun kinderen
van die ouders te verbueren - door de ouders te betalen
Ende wairt saicke - En ware het 't geval
niet... en - niet off en - of
by - door
openbairlicken - in 't openbaar
optie Plaetse voir die kaeck - op het plein voor de kaak
by regule ende goeder ordinancie - volgens regels en goede verordeningen
periculen - gevaren
bescaempthyden - onbeschaamdheden, onbetamelijke zaken

(*De hond Tyter*) p. 73
schabel - zitbankje
bleikvelt - bleekveld, grasveld waarop het goed te drogen en te

bleken werd gelegd
beschonken - begiftigd

(*Willekeuren*) p. 73 e.v.
voir momme - vermomd
lb - pond
mijt upgesetter lage - met opzet
te lyden en staet - niet langer te verdragen
quats - kwaad
geschepen - geschapen, eruit voortspruitend
lede ende dair niet in voirsage - toestond en niet in voorzag
fortsen ende onstantelijcke saken - gewelddaden en onbeschaamdheden
zoe zijn dairoff - ze worden daarom
die guede lude van den gerechte - de goede lieden van het gerecht
overdadige lude - misdadige lieden
willekeuren - uitvaardigen, verordonneren
craamer - kramer, winkelier
uuytgeseyt - uitgezonderd
smaels ende mit één coope - telkens in één koop (van de genoemde hoeveelheid of meer, maar niet minder)
gesorteert - gelijkgesteld worden
mailerie - kleine ijzeren (sier)voorwerpen

(*De hond Provetie*) p. 85 e.v.
tot zyn oom - bij zijn oom
geinflegeerd - toegebracht
by - door
buyten pyn en banden van ysere - zonder gepijnigd te zijn, o.a. door het aandraaien van ijzeren klembanden en -schroeven
in appreehensie genomen - in hechtenis genomen
goede politie - goed bestuur

(*Wijf van Abbekerke*) p. 94 e.v.
toegemaakt - opgemaakt

beulingtjes - worstjes, meest bloedbeuling

(*Doodbiddersoproer*) p. 119 e.v.
after andere gezet wierden - achter anderen, bij anderen ten achter gesteld werden
kalissen - de kale neten, de bezitlozen
roef - schuin oplopend deksel
quade kalling - boos gepraat, enz.

p. 124 e.v.
salveerden - zich redden
geweer - wapenen

(*Pachtersoproer*) p. 203 e.v.
gesloken en ongesloken boter - met en zonder accijns, vgl. sluikhandel
ceeltje - bewijsstuk, papiertje dat de accijns betaald is
daar wy - terwijl wij

Bronnen, *waaruit werd geciteerd of waaraan informatie werd ontleend*

Mr. A.S. de Blécourt & Dr. N. Japikse: 'Klein plakkaatboek van Nederland', Groningen, Den Haag, 1919. (Verzameling van ordonnantiën en plakkaten betreffende regeeringsvorm, kerk en rechtspraak - 14de eeuw tot 1749), p. 11-13.
'Beschryvinge van Amsterdam' (door Tobias van Domselaer), Amsterdam, 1665, p. 20-23, 31-32.
R. Murris: 'La Hollande et les Hollandais au XVIIe et au XVIIIe siècles, vus par les Français.' Paris, 1925, p. 27-29
Paul Zumthor: 'Het dagelijks leven in de Gouden Eeuw.' Dl. II. Utrecht, 1962. ('La vie quotidienne en Hollande au temps de Rembrandt.'), p. 27-28.
G. Brugmans: 'Onder de loupe van het buitenland.' Baarn, 1929, p. 27-28.
Walich Sywaertsz: 'Roomsche Mysterien ontdekt.' Amsterdam, 1604,P.32-34.
Lambertus Hortensius: 'Het boeck van den oproer der Weder Dooperen.' (Naar vertaling van oorspronkelijke latijnse uitgave van 1548, Bazel.) Amsterdam, 1624, p. 38-41, 43-46, 56-58.
Jan Adriaansz Leeg-water: 'Een kleyne chronyke.' Amsterdam, 1714, p.59-61.
Dr. Joh. C. Breen: 'Rechtsbronnen der stad Amsterdam.' 's-Gravenhage,1902, p. 66-68, 73-75.
'Vondel's dichtwerken, 1605-1643.' Met aanteekeningen van Mr. J. van Lennep. Leiden, z.j. Hierin aant. voor begrafenis van de hond Tyter (1634) bij Vondels gedicht 'Aen alle honde-slagers en hondebeuls, bontgenooten van 't hondekot,' etc., p. 73.
Willem Wittkampf: 'Nader bericht ontbreekt.' Amsterdam, 1963; 'Wat mezelf betreft.' Amsterdam, 1958, p. 77-82, 221 22-2, 238, 254-255, 257-258.
Prof. Dr. H. Brugmans: 'Opkomst en bloei van Amsterdam.' Amsterdam, 1944^{2}, p. 82-84, 104-106.
M.G. de Boer: 'Een wandeling door oud-Amsterdam,' (1544)

Amsterdam, 1952, 2e herz. druk (1e dr. 1915), p. 106.
De Navorscher, Amsterdam, jrg. 1860, X, p. 85-87.
Jacob Landman: ‘Mis-geboorte of Verhael van 't Abbekerker Wijf; haare drie Miskramen; 't Opgraven van drie miszelijcke Poppen;’ etc. Hoorn, 1661, p. 94-95.
‘Het leeven en bedryf van de hedendaagsche Haagsche en Amsterdamsche Zalet-juffers’ (door Timotheus ten Hoorn). Amsterdam, 1696, p. 100-103, 106-108.
Citaten over protestakties vnl. uit wijkblaadjes Nieuwsmarkt en Aktiegroep Jordaan, 1971, p. 111-116, 118-119, 133-134.
‘Historie van den oproer te Amsterdam voorgevallen zedert 31 Januari 1696’ (door Daniel van Dalen en Pieter Scepérus). Amsterdam, 2e dr. 1725 (1e dr. van 1696 is iets anders gespeld), p. 119-137.
Joris Craffurd: ‘Een generael en kort verhael van de schrickelycke Beroerte binnen Amsterdam voorgevallen.’ (hs. 1696). Delen hieruit opgenomen in ‘Amsterdamsch Jaarboekje voor 1899’, p. 100 e.v.: J.F. Gebhard Jr.: ‘Het aansprekersoproer van 1696’, p. 132-133.
W.F. van Voorst: ‘Aalmoezeniers weeshuis en inrichting voor stads-bestedelingen; 1 Januari 1666-1 Januari 1916.’ Amsterdam, 1915 of 16, p. 123-124.
‘Cathechismus, of Onderwijzing in de Christelijke leer.’ Amsterdam, 1862, p. 124.
Bibeb: ‘Elke winst die een mens neemt...!’ Vrij Nederland, 11 april 1964, p. 148 e.v.
Gooi- en Eemlander, 19 maart 1964, p. 148 e.v.
De Tijd, 24 december 1965, p. 148 e.v.
Het Parool, 17 november 1970, p. 148 e.v.
Cherry Duyns: ‘Een zondag langs spoor 1A.’ Haagse Post, 23 augustus 1972, p. 157-158.
Mr. N. de Roever: ‘Uit onze oude Amstelstad.’ 2e dr. 1902, p. 178-180.
Dr. A. Eekhof: ‘De negerpredikant Jacobus Eliza Joannes Capitein.’ Ned. Archief voor Kerkgeschiedenis, 1917, p. 181-184.

G.W. Kernkamp: ‘Johann Beckmann's dagboek van zijn reis door Nederland in 1762.’ Bijdragen en mededelingen van het Historisch Genootschap, 33e dl. Amsterdam, 1912, p. 184-185.
‘Encyclopedie van Nederlandsch West-Indië’, onder redactie van Dr. H.D. Benjamins & Joh. F. Snelleman. 's-Gravenhage/Leiden, 1914-17, p. 188, 204-205, 209 e.v.
Dr. J. Sack: ‘Mededeelingen over den ontdekker van het Quassihout.’ Pharmaceutisch Weekblad, jrg. 48. Amsterdam, 1911, p. 186 e.v.
C.V. Bock: ‘Deutsche erfahren Holland. (1725-1925).’ Den Haag, 1956, p. 193-194, 212-214, 216-218.
A. van Dantzig: ‘Het Nederlands aandeel in de slavenhandel.’ Bussum, 1968, p. 194 e.v., 303 e.v.
Jan Wagenaar: ‘Amsterdam, in zijne opkomst, aanwas, geschiedenissen...’ enz. Amsterdam/Harlingen, 1788, dl. IV, p. 203 e.v.
‘Heedendaagsche historie, of tegenwoordige staat van Amerika’, dl. II. Amsterdam, 1767, p. 211-212.
‘Bijbel.’ Openbaringen 2: 16-18 en 21: 9 e.v., p. 222-224.
‘Waarachtige physiologie van Amsterdam, en van de meest bekende van Amstels ingezetenen.’ Eerste jaar, Amsterdam, 1844. *Id.* II. Amsterdam, 1845-47, p. 240-242, 245-246.
De Groene Amsterdammer, 6 februari 1971, overgenomen uit Remonstrants Weekblad, 1956, p. 248.
Is. Querido: ‘Mooie Karel’, dl. IV van Amsterdamsch epos ‘De Jordaan’, 3e dr., Amsterdam, 1925, p. 255-257
‘Jaarboek 1970.’ Uitgave van het bureau van statistiek der gemeente Amsterdam, p. 265 e.v.
‘Statistisch zakboek '70.’ Centraal Bureau voor de Statistiek. Den Haag, 1970, p. 267 e.v.
R. Buvé: ‘Surinaamse slaven en vrije negers in Amsterdam.’ Tijdschrift voor Taal-, land- en volkenkunde', dl. 119. 's-Gravenhage,1963, p. 301-302.

Illustraties

p. 19 Amsterdam omtrent 1200. Uit J. Fokke: ‘Amsterdam in zijn geschiedenissen in het kort’, 1788, Gemeentelijke Archiefdienst Amsterdam.

p. 39 Amstelodami Emporium. Uit Pontanus: ‘Rerum et urbis Amstelodamensium historia’, Amsterdam 1611.

p. 57 Uit Lambertus Hortensius: ‘Het boeck van den oproer der Weder-Dooperen’. Zie Bronnen, p. 312. Reproduktie Universiteitsbibliotheek Amsterdam

p. 101 Afbeelding der stad Amsterdam, 1662, Gemeentelijke Archiefdienst Amsterdam.

p. 122 Werner van der Valkert: Inschrijving van armen en wezen in het Aalmoezeniershuis te Amsterdam, ong. 1626. Reproduktie Stedelijk Museum Amsterdam.

p. 126 Het plunderen van het huis van A.M. van Arssen, 1748. Reproduktie Gemeentelijke Archiefdienst Amsterdam*

p. 164 Verdeeling der Stad Amsterdam, 1801, Gemeentelijke Archiefdienst Amsterdam.

p. 182 Ds. J.J.E. Capitein, door P. Tanjé naar P. van Dijk, ong. 1742, Rijksmuseum Amsterdam.

p. 187 Granman Quassi. Uit J.G. Stedman: ‘Narrative of a five years' expedition’, dl. II, Londen 1796.

p. 219 Amsterdam 1833. Kopie naar W.J. Wijnands, Gemeentelijke Archiefdienst Amsterdam.

p. 247 Plattegrond van Amsterdam, 1839, Gemeentelijke Archiefdienst Amsterdam.

p. 271 Beeldstatistiek bevolking Amsterdam. Uit ‘Jaarboek 1970’, uitgave van het Bureau van statistiek der Gemeente Amsterdam.

p. 286 Omgrenzing en ligging der rioleringsdistricten. Uit ‘Jaarboek 1970’, id.

* Daar de plunderingstaferelen van de volksopstanden in 1696 en 1748 sterk overeenkomen, is ter illustratie van de eerste een prent gekozen uit 1748, omdat geen enkele van vergelijkbare kwaliteit uit 1696 beschikbaar was.

Ontstaan en struktuur van de geboorte van een geest

I

Er zit iets onredelijks in: lezers die *plotseling* gekonfronteerd worden met een literaire vernieuwing of een gekompliseerd literair werk, hetzij poëzie of proza, terwijl de maker vaak een lang rijpings- en gewenningsproces of ontwenningsproces heeft ondergaan; tijdens de rijpingsperiode is hij met afwijkende ideeën, nieuwe technieken e.d. vertrouwd geraakt, de anderen verkeren nog in het stadium van ontregeling, dekonditionering. Niet alleen lezers, ook kritici en zelfs mede-eksperimentators hebben het in het begin vaak laten afweten (: enkele Vijftigers moesten aanvankelijk weinig van elkaars gedichten hebben, wenden er vervolgens aan of groeiden naar elkaar toe, om in een later stadium opnieuw afstand van elkaars werk te nemen zonder dat het wezenlijk veranderd was.) Smalen heeft daarom geen zin.

Daar de meeste literaire werken met een ongewone techniek er niet alleen maar op uit zijn om te ontregelen en te vervreemden, maar wel degelijk beogen een blikverandering tot stand te brengen, een andere ziens-wijze die tevens inzicht verschaft in de wezenlijke bedoelingen van het werk - daar het anders immers bij een loze vormvernieuwing zou blijven -, zou er op zichzelf niets op tegen moeten zijn wanneer schrijvers meehielpen het inzichtelijke proces te versnellen en wanneer hun dat zou toegestaan worden. Uiteraard op vrijwillige basis. Lezers die er geen prijs op stellen om welke (goede) redenen dan ook, kunnen de knop omdraaien en iedere uitleg voor overbodig verklaren. Het is hun goed recht. Voor anderen volgt hieronder een kort verslag van hoe het boek (ongeveer) tot stand is gekomen.

Schrijvers die iets dergelijks doen lopen natuurlijk het gevaar dat met een loep wordt gekeken of ze hun pretenties wel waar hebben gemaakt en of ze in hun opzet zijn geslaagd, maar daar is evenmin iets op tegen, een goed werk moet er tegen bestand zijn. Indien niet, dan valt het terecht door de mand.

2

De geboorte van een geest moet vooraf gedacht worden aan *De sirkelbewoners*. Zoals vaker in mijn werk roept een situatie niet alleen een nieuwe situatie op, maar wordt mijn nieuwsgierigheid ook gewekt door de vraag hoe een gegeven situatie ontstaan is, dus wat de voorgeschiedenis ervan is.

De Lokien-figuur, die ook in de sekwentie *Breekwater, Verboden tijd* - dat op dezelfde wijze voorafgaat aan *Breekwater* - en *Mannekino* figureert, maakt in *De sirkelbewoners* een metamorfoze door. In dat boek is hij via een sprongvariatie plotseling leraar geschiedenis en politiek aktivist geworden, nadat hij in *Mannekino* een gefrustreerde copywriter was, die gekonfronteerd werd met het lijfelijke produkt van zijn eigen projekties. Lokiens 'dubbel' of komplement in *De sirkelbewoners* is de primitief Kilo, een 'holbewoner' en schijnbaar iemand zonder voorgeschiedenis, maar in dit geval duidelijk geen projektie.

Vrij spoedig na het schrijven van *De sirkelbewoners* of liever tijdens het uitwerken ervan had ik al het gevoel dat ik het voorgebeuren wilde weten, zowel van Lokien als van Kilo, en de reden waarom ze werden die ze werden; hun voorgeschiedenis moest ingevuld worden (zoals dat ook gebeurd was in *Verboden tijd* t.a.v. de Lokien uit *Breekwater*, die door beide voorafgaande boeken bepaald werd te worden die hij zou zijn in *Mannekino*). Op zichzelf was dit een boeiende opgaaf en enkele gegevens uit *De sirkelbewoners* bepaalden de grenzen waarbinnen het spel gespeeld moest worden: de plotselinge historiese belangstelling van Lokien en de reden van zijn 'historiese' metamorfoze - een 'tussenhuwelijk' als aangeduid - zijn funktie als public relationsman (: toevallig goed liggen voor *De geboorte van een geest*) en tegelijk zijn politieke rijpingsproces, zowel ten gevolge van zijn funktie als n.a.v. zijn historiese bewustwording.

De opgave t.a.v. de voorgeschiedenis van Kilo en zelfs zijn voorgeboorte was nog veel boeiender, immers: uit zijn ongedifferentieerde en beperkte kennis (o.a. van ervaringsfeiten) bleek dat hij

niet helemaal uit het niets was voortgekomen, ook niet uit het literaire niets, al is daar op zichzelf niets op tegen; boeiender was dat hij juist wel ergens uit was voortgekomen. Zijn voortbestaan werd dat van een zich langzaam vormende en materialiserende geest die, als hij door velerlei ervaringen en sensaties voldoende gewicht heeft gekregen, tenslotte geboren wordt: en een geest die geboren wordt, wordt een mens in een menselijk lichaam, als hij tenminste geen dier wordt of een lichaamloze supergeest, maar dat wordt hij niet; hij wordt Kilo.

Hoe dit precies in z'n werk gaat wordt uitvoerig in het boek beschreven, waarna duidelijker wordt waarom Kilo in *De sirkelbewoners* reageert zoals hij reageert: zijn onpersoonlijk ondergane ervaringen moet hij nog uittesten in een eigen persoon. Dit was de tweede konstante. (Als werk-woord voor deze geest gebruikte ik het woord psychoon: kleinste psychiese entiteit, neutraal geladen en deze term bleef ik handhaven.)

Een derde konstante was de stad Amsterdam als zelfstandige derde persoon of beter, dit keer vooral haar historiese aspekten; het hedendaagse leven van deze stad, die voor mij de mooiste en boeiendste is van alle steden in Europa, was al vaak genoeg in mijn boeken aan de orde geweest, maar de geschiedenis ervan nog niet, terwijl deze toch haar karakter meebepaald heeft, evenals van haar bewoners. (Mijn belangstelling was gewekt toen ik voor de door mij samengestelde bloemlezing *Kikker en nachtegaal* een inleiding schreef over hoe buitenlandse reizigers door de eeuwen heen over Nederland en de Nederlanders gedacht hebben.) Tegelijk wilde ik, dit stond ook vast, de nadruk leggen op drie belangrijke volksopstanden in Amsterdam en de rol van de underdogs hierin, de wraak van de bovenlaag, enzovoort, waardoor het historiese materiaal perspektief zou krijgen.

Niets was gemakkelijker dan Lokien als public relationsman van de gemeente Amsterdam betrokken te doen zijn bij de voorbereiding van een tentoonstelling over de geschiedenis van de stad, die bovendien in 1975 metterdaad zijn 700 jarig bestaan viert. De tentoonstelling wordt in het boek niet voltooid, wel wordt al

vast een andere geopend, maar Lokien raakt door wat hij leest steeds meer in de geschiedenis van de stad geïnteresseerd. Lokien bepaalt dus soms de funktie en de plaats van het materiaal, maar meestal niet; dat doet de schrijver binnen het kader van de door hem gerangschikte kollage; de optiek volledig te laten bepalen door Lokien zou bijvoorbeeld aan het gebruik van histories materiaal in de vorm van citaten te grote beperkingen opleggen, al wordt het de lezer vrijgelaten te denken dat Lokien het allemaal onder ogen heeft gehad en dat het psychoon er - al of niet via hem - kennis van heeft genomen. Een (literair) feit is, dat zowel Lokien als het psychoon (de laatste eventueel via Lokien) door middel van inleving, identifikatie, empatie meebeleven wat er in de historie is voorgevallen of wat er had kunnen gebeuren. Werkelijkheid en fantasie worden zoals altijd in mijn werk geij kwaardig en met dezelfde soort middelen weergegeven.

En het spreekt nu bijna vanzelf dat het zich ontwikkelende psychoon het bewustzijn van Lokien frekwenteert en steeds vaker als gastbewustzijn gebruikt, totdat - (Zie deel VII.)

De opbouw van het boek vindt dus plaats via de ontwikkelingslijnen van Lokien, psychoon, de historiese delen, die in hoofdzaak in chronologiese volgorde zijn geplaatst. (Ik heb nog even overwogen ze a-chronologies te verwerken, maar dit voldeed niet en was in tegenspraak met de opzet van het boek.) De eerste en laatste leverden verder geen specifieke moeilijkheden op, het psychoon wel. Wat het psychoon betreft heb ik me in hoofdzaak gehouden binnen de mogelijkheden van de fysica zodra het zich in iets of iemand bevond, zonder te aarzelen buiten de gegeven mogelijkheden te treden als dit voor de fabel beter uitkwam, bijvoorbeeld t.a.v. het woordgebruik en de ekspressiemogelijkheden die anders ontzettend beperkt zouden zijn geweest: tenslotte is het een literaire hulpkonstruktie, zoals het boek een fantasiekonstruktie is, hoe zeer het zich aan mij voordoet als realiteit, een realiteit die soms tastbaarder, voelbaarder was dan wat er om mij heen gebeurde.

Wie in deze konstruktie een vorm van metafysica wil zien ga zijn

gang. Persoonlijk beschouw ik *Het* eerder als een tijdelijk naarbuiten geprojekteerd bewustzijn, een gedachte waarmee ook binnen het boek gespeeld wordt door Lokien (en mij). Iets dergelijks komt vaker voor, vooral bij pijnlijke gebeurtenissen; na gewenning-op-afstand kunnen (her)opname en interne verwerking plaatsvinden - of niet. Voor de rest verwijs ik wat betreft het realiteitsaspekt e.d. naar mijn essay *Literatuur als werkelijkheid. Maar welke?*

De deformaties die in het boek aangewend worden zijn voor zover ik me bewust ben alle funktioneel. Ze worden veroorzaakt door het psychoon, dat zelf uit onbekendheid met alle menselijke fenomenen het gevoel voor verhouding mist t.a.v. processen en handelingen, door mislukte identifikatie, foute interpretatie, enz. Het prikkelt daarnaast waarschijnlijk ook het bewustzijn en de fantasie van anderen. Als het eindelijk na velerlei ervaring toch een bepaald gevoel voor proporties heeft ontwikkeld, wordt dit weer verstoord doordat het, in enigszins gematerialiseerde (protoplasmatiese, ektoplasmatiese?) vorm tevens een soort emotie gaat kennen; heftige emoties brengen opnieuw (beeld)storingen teweeg, zij het tijdelijke, waarna steeds sneller herstel optreedt. Uiteraard lukken aanzetten tot herinnering en verbalisatie in dit stadium ook niet.

3

Hoewel ik altijd erg veel tijd aan de strukturering van mijn boeken besteed, zonder direkt de slaaf te worden van eenmaal ingenomen vormgevingsprinsiepes, had ik me stellig voorgenomen mij ditmaal alle vrijheden voor te behouden, gezien de aard van het materiaal en het soort boek dat me voor ogen stond: een type kollage of montage binnen de enkadrering van enkele duidelijk tematiese lijnen. Een struktuur of enkadrering moet er zijn, anders valt het literaire bouwwerk uiteen in misschien op zichzelf wel interessante maar overigens losse, onsamenhangende onderdelen; in dit geval zou tevens een tegenspraak ontstaan met de

basistema's.

De vrijheden die ik me wilde voorbehouden betroffen, naast het verwerken van zeer uiteenlopend materiaal, ook de toepassing van gevarieerde stijlmiddelen en literaire genres wanneer dit voor mijn doel beter uitkwam en dit doel was dan: de inhoud van het betekenisvolle materiaal maximaal tot zijn recht laten komen en de idee, de visie, de 'boodschap' duidelijk over laten komen en desnoods erin hameren. Het zichtbare resultaat van dit alles zou ongetwijfeld zijn: een *onzuivere literatuur* (zie p. 328 e.v.): beeldende fragmenten en barokke poétiese passages zouden er een plaats vinden naast dialogen, journalistieke gedeelten, citaten, beschouwingen, statistieken, enzovoort. Voor een dergelijk brokkelig geheel zonder rechttoe rechtaan verhaal is een struktuur van goed doorgekomponeerde motieven van dubbel belang. De hoofdlijnen waren al gegeven, andere vormden zich, soms spelenderwijs.

Evenals bij het psychoon het geval was - minder bij Lokien - moest bij het objektieve kompleks van de stad Amsterdam-historie van de stad, leven en bewegen erin - het toestromende materiaal afgeknepen worden wilde het niet oeverloos worden. Het psychoon mocht zodoende niet in de ruimte uitzwermen, iets wat heel wel mogelijk was (vgl. de geest van de gestorven Breekwater) en het materiaal mocht zich om dezelfde reden bij voorkeur niet op buitensteedse evenementen betrekken (de stad als een wereld op zichzelf, mokum een mikrokosmos); daarom geen uitstapjes naar andere werelddelen of landen en zelfs niet naar de provincie (medine)*, al zat het er wat betreft de funktie van Lokien als pr-man en het karakter van het histories materiaal weldegelijk in,

* Een paar maal heb ik hierbij gesmokkeld, om te beginnen al meteen bij het begin van het boek, waar ik een keuze heb opgenomen uit de *Saksische Ordonnantiën*, omdat ik iets soortgelijks niet kon vinden voor Amsterdam en vanwege het zeer van pas komend motief (: de losse lichaamsdelen); andere typies 'literaire vrijheden' zijn de honden Tyter en Provetie, die inwoners van Leiden waren en niet van Amsterdam (hondmotief) en het Wijf van Abbekerke (popmotief).

met als uitzondering die zich onmiddellijk en dwingend stelde de slavenhandel. Een groot deel van de Amsterdamse welvaart van vroeger eeuwen is gegrondvest op uitbuiting, kolonialisme en slavenhandel; onder het laatste kon en wilde ik niet uit en zoals gewoonlijk ontwikkelde het motief zichzelf en moeiteloos; het bereidde zich al ongemerkt voor in het donker en de schaduw van de 'drocht'. Donker-schaduw-neger werd een hecht en fundamenteel motief tot aan het einde.

Een ander hoofdmotief dat prakties zichzelf doorvoerde was dat van de onderdrukte, de underdog, de hond en een derde-dat nauw met de twee voorgaande samenhing -, dat van de losse lichaamsdelen in alle mogelijke vormen: de gefragmenteerde mens. Bij de onderdrukte groepen bleek tegen het einde de 'vrouw' een belangrijke en zelfs dominerende plaats in te nemen, zo zeer zelfs dat ik om het aksent niet te zwaar te leggen in een passage de zij in een hij veranderde.

Er zijn zeker nog andere motieven of afgeleide motieven met bijbehorende kenwoorden en symbolen, maar dit lijken mij de belangrijkste. Verder waren voor de opbouw van het boek vooral belangrijk overwegend techniese zaken als het ontwikkelen van parallellen of kontrasten en dialektiese tegenstellingen (die o.a. de sociale verhoudingen weergaven) of/en het veroorzaken van een syncopiese werking bij de bewuste kompositie van het reeds voorhanden materiaal; vooral dit laatste is voor mij een geliefde techniek: wel een verwachtingspatroon scheppen dmv. een zekere regelmaat en het dan verbreken op een onverwacht moment, of *ongeveer* geven wat verwacht wordt, maar op een iets andere plaats dan de verwachte (meestal iets later) en in een iets andere vorm: niet de chaos of de willekeur, maar de geplande onregelmaat als prinsiepe.

Tenslotte moest bij de eindkompositie ook de ritmiese afwisseling van de afzonderlijke onderdelen in het oog gehouden worden, waarbij niet alleen de lengte van die delen een rol speelde, maar ook de aard van de inhoud, de kleur, het dominerende motief of symbool erin, het karakter van vertelstijl of citaat, enz.

De bedoeling van dit alles was natuurlijk dat uit de kaleidoskopiese fragmenten een beeld ontstond en zelfs een min of meer duidelijk, zij het kaleidoskopies blijvend verhaal. Aan het eind worden om psychoniese redenen enkele motieven nog eens hernomen - (literair-technies gezien bij wijze van kontrapunt): *het* herinnert zich nu en wat het zich herinnert is pas 'werkelijk'.

Nadat ik al eerder de hoofdlijnen getrokken had, bracht ik de afzonderlijke delen nu onder in een getekend bouwwerk van hokjes waarin overzichtelijk aangegeven stond tot welke motievengroep ze behoorden en welk kensymbool er in voorkwam. Daarbij speelde ik in mijn achterhoofd nog steeds met de idee er zes grote blokken van te vormen, zijnde de zes scheppingsdagen, waarna VII een wit blad te zien zou geven: de geboorte van Kilo in *De sirkelbewoners*. Het idee was mooi, maar het lukte niet zonder dat een zinvoller kompositie geweld werd aangedaan. Het zijn zeven delen geworden, elk met één of meer belangrijke gebeurtenissen of motieven als kern.

4

Mijn taak, te laten zien hoe dit werk in grote lijnen tot stand kwam, is hiermee beëindigd. Ik hoop hierdoor tevens iets bijgedragen te hebben tot de demystificering van het literaire produkt, dat veel te lang is voorgesteld als onaantastbaar en onnavolgbaar, een voorstelling waarbij de schrijvers zelf natuurlijk het grootste belang hadden. In werkelijkheid zijn er echter een groot aantal keuzemogelijkheden, soms - zoals in dit geval - tot op het laatste moment en zelfs dan zijn er nog andere rangschikkingen denkbaar.

Hoe groot het aandeel van onderbewustzijn, intuïtie of voorbewustzijn ook mag zijn bij de kreatieve daad - een aandeel dat ik zeker niet ontken -, een even belangrijk aspekt is het zeven van de spontaan opgekomen ideeën, het krities bekijken van de mogelijkheden en de bewuste rangschikking van het materiaal (:de kompositie), al is ook hier een grote hoeveelheid (ten dele weer

intuïtief of intuïtief geworden) vakmanschap vereist.

Ik realiseer me dat het ontstaan van de struktuur zoals ik die hierboven geschetst heb als een veel te simpel procedee is voorgesteld; in werkelijkheid is het een uitkristalliseringsproces geweest dat tussen de bedrijven door zo'n drie à vier jaar heeft geduurd en waarbij een veel groter aantal mogelijkheden is afgetast dan hier blijkt; soms ook moest een mogelijkheid eerst uitgeschreven worden voordat het effekt ervan kon worden overzien.

Van de overwegingen noem ik hier nog: nadat het aanwenden van de optiek louter vanuit Lokien of het psychoon als vormgevingsprinsiepe voor het hele boek was afgewezen, stelde zich de vraag: waar vertelt de schrijver en waar mogen zijn stem, toon, stijl doorklinken? Verder: welke vertelde fragmenten en welke ervaren episodes moeten in de verleden tijd dan wel in de tegenwoordige tijd geschreven worden en welke in de ik- of de hijvorm en hier zelfs in de het-vorm (en in hoeverre moet dit volgehouden worden); waar kunnen vervreemdingseffekten *funktioneel*, dus vanuit de tematiek, toegepast worden (vgl. ook poëzie als vervreemdingseffekt, o.a. in de Natiodam-fragmenten); idem welke schrijfmetodes. Daarnaast moest beslist worden over het al dan niet opnemen van voorgeschiedenissen, van Lokien met name, uitwerking van gezinsleven en werkomgeving, familiale verhoudingen, wat meestal neerkwam op de vaststelling van wat ik *niet* moest doen, wilde ik mijn greep op het boek niet verliezen; en: kan ik een steen e.d. sensaties meegeven en zo ja, welke, ervaren door *het;* ondertussen een schuin oog gericht houden op parallelle adamitiese ervaringen bij het psychoon (de blik) en de latere Kilo; vooral het essentiële tonen en veel het invulwit laten spreken, maar wat is essentieel en hoeveel wit is gewenst; enzovoort.

Een van mijn belangrijkste bekommernissen was de vraag of ik niet te veel gaf aan informatie en materiaal, maar ik ben er al lang aan gewend dat wat voor de een te veel is voor de ander veel te weinig is, meestal het laatste; bovendien vond ik de in-

houd van een passage of citaat belangrijker dan de afgewogenheid van de vorm. Wanneer ik bijvoorbeeld de delen in nog kleinere partjes had opgesplitst en verspreider gerangschikt, zou een nog kaleidoscopieser beeld zijn ontstaan, dat voor de liefhebbers waarschijnlijk esteties hoogst bevredigend zou zijn geweest, maar het - soms afschuwelijke - materiaal zou er sterk door geéstetiseerd zijn, wat weer in tegenspraak was met karakter en bedoeling van het boek.) Daarnaast had ik me al veel eerder voorgenomen twee of eventueel zelfs drie versies te maken van hetzelfde materiaal, waarbij de tweede direkter, ingedampter zou zijn dan nummer één, dat meer vertellende elementen en een grotere hoeveelheid informatie zou bevatten om te *lezen* en te overdenken; de andere versie zou geschikter zijn voor direkter opname (bv. radiofonie) plus voor liefhebbers van meer gekonsentreerde en eksperimentele literatuur; een derde, nog meer ingedampte versie, nog direkter en met nog minder informatie was denkbaar; deze zou de vorm van poëzie naderen; bij de beide laatste versies, die veel meer nog het karakter van een 'objektieve' kollage zouden hebben, zou zelfs het toevoegen van nieuw materiaal mogelijk zijn. Of het er van komt weet ik niet, in ieder geval zal ik een radiofoniese versie maken.

Een ander punt waar ik lang over gedubd heb was of ik de oorspronkelijke spelling van de historiese citaten moest handhaven, daar deze het lezen sterk bemoeilijkt en een voortgezette schoolopleiding noodzakelijk maakt. Modernisering zou echter zoveel van het patina van het historiese en van de autenticiteit wegnemen, dat ik besloot het niet te doen, mede in aanmerking genomen dat toch weinig mensen zonder voortgezette schoolopleiding een boek van mij in handen zullen nemen.

5

Elders heb ik het literaire produkt in het algemeen omschreven als een (tijdelijk) gestold proces dat door de lezer opgenomen en voortgezet wordt. Dat geldt vooral voor een werk als dit. Nadere

verklaringen over doel en bedoeling blijven dus achterwege. De uiteindelijke realisatie vindt plaats in het bewustzijn van de lezer, die het werk eksploreert, bekommentarieert en zijn konklusies trekt. Het boek wordt hierbij aan hem overgedragen, tegen betaling van een prijs die helaas bepaald is door de marktwaarde bij een geringe omzet, minus een eventuele subsidie. Anderzijds van de nood een literaire deugd makend: hoe hoger de prijs, hoe eerder de lezer zich zal afvragen of hij waar voor zijn geld heeft gekregen, op zichzelf geen afkeerwekkende zaak.

Wel zal hij zich misschien afvragen of hij ook moet betalen voor de vele citaten die in het werk voorkomen en die de schrijver van andere schrijvers heeft gepikt. Hierop kan de schrijver in kwestie alleen maar een beetje klaaglijk en kwasi verontschuldigend antwoorden dat juist die delen hem onnoemelijk veel meer tijd hebben gekost dan wanneer hij ze zelf had geschreven of iets van soortgelijke lengte: er is een veelvoud aan materiaal geraadpleegd en alleen al het kiezen kostte soms een bijna lijfelijke inspanning, afgezien van de emotionele uitputtingsslag. Daarom zijn die gekozen delen tijdelijk van mij, ze behoren tot mijn kulturele bagage, maar omdat ze histories en van anderen zijn zijn ze autentieker dan alles wat ik zelf hierover had kunnen schrijven.

Onzuivere literatuur, totaal-proza

Een literair werk, zoals ieder kunst-werk, bezit een min of meer hechte eenheid dankzij een aantal eenheid-scheppende faktoren; heeft het die niet, dan valt het uit elkaar in onderdelen, die op zichzelf interessant kunnen zijn maar die de aandacht niet richten en *dus* (meestal) niet weten vast te houden. Tot de bekendste eenheid-scheppers behoren het verhaal (de fabel), de klassieke eenheid van tijd, plaats en handeling, en die van karakterontwikkeling; de oudste en tegelijk een van de meest fundamentele is waarschijnlijk de ritmiese herhaling, het parallellisme, in woorden of van woorden met een onuitgesproken gedachte.

Toen in de loop der tijd sommige eenheid-scheppende faktoren als dwangmatige konstantes werden ervaren die een vrije expressie belemmerden, werden ze eenvoudig opgeheven, zij het met grote tegenstand van wie ze wilden handhaven en tot de eerste die er aangingen behoorde natuurlijk de eenheid van tijd, plaats en handeling. Andere volgden in versneld tempo vanaf de Romantiek en vooral na het eind van de negentiende eeuw, w.o. de eenheid van vertelperspektief en van romankarakter, hoewel deze evenals alle andere tot vandaag de dag nog in grote delen van de literatuur bleven gehandhaafd, met als meest populaire nog steeds het chronologies vertelde verhaal.

Een enkele maal traden er andere versterkte eenheidscheppers voor in de plaats als de eenheid van blikperspektief en bewustzijnsoptiek, de eenheid van toon en expressiemiddelen en met als laatste heilighuisje de eenheid van struktuur, die niet alleen door de zg. taalstruktuurschrijvers in hoge ere wordt gehouden. Toch zijn het juist deze laatste ‘moderne’ konstantes die de grootste tirannie uitoefenen, hetzij omdat ze als verplichte nummers gesteld worden door de toonaangevende kritici, hetzij dat de schrijver ze vrijwillig als dwingend aksepteert omdat hij ze goede prinsiepes vindt. Dit laatste bijvoorbeeld vanwege het voordeel dat iedere vrijwillige beperking of omlijsting oplevert: een zinvol richtprinsiepe voor het anders oeverloze materiaal, een over-

zichtelijke microcosmos, mogelijkheid tot uitdieping i.p.v. verbreding, etc.

Zonder deze prinsiepes als mogelijkheid af te wijzen - ze blijven hun waarde behouden en hun eigen karakteristieken - moet toch gekonstateerd worden dat bij een rigoreuze toepassing de beperkingen knellend kunnen gaan werken, zeker wanneer een schrijver de zg. objektieve buitenwereld, de sociale werkelijkheid in zijn werk wil betrekken. Het solipsistiese bewustzijn van één romanfiguur of ik-figuur met zijn van nature beperkte optiek kan in dit opzicht een grote belemmering vormen. Als dit zo is, dan heeft het zin de optiek te verbreken en haar niet langer als eis te stellen. Hetzelfde geldt voor de strukturele eenheid, wanneer deze terwille van de *zuiverheid van vorm* wordt gehandhaafd; de vorm, de struktuur ontwikkelt zich tijdens de schrijfdaad en het al of niet vrij opkomende of bijeengezamelde materiaal wordt hieraan ondergeschikt gemaakt. (Om die reden blijven talrijke vooruitstrevende experimenten te beperkt formeel, want bepaald door hun *formele* zuiverheid.)

Het is echter denkbaar dat men zoveel waarde hecht aan een onderdeel dat men het funktionele en in wezen estetiese prinsiepe verwisselt voor één dat zich meer betrekt op een maximale effektuering van de bedoeling, bijvoorbeeld een sociale, die als veel belangrijker wordt ervaren dan de zuiverheid van welke, al dan niet 'organies' gegroeide, vorm ook.

Bij de minder pure vormen van literatuur is het vormprinsiepe dus sekundair t.o.v. een maximale verwezenlijking van bedoeling, visie, boodschap, enz.; m.a.w. de predominantie van de vorm wordt doorbroken ten gunste van de *zelfstandige betekenis* van het materiaal, want al wordt het gebruik van alle materiaal bepaald door de plaatsing in de kontekst, de nadruk die het kan krijgen maakt wel degelijk verschil en die nadruk kan het verkrijgen wanneer het buiten de lijst, buiten de vorm treedt. Onzuivere literatuur zweert niet bij een konsekwente toepassing van enig stilisties prinsiepe; daarom geen eenheid van optiek vanuit de hoofdpersonen, geen ononderbroken bewustzijnsstroom, geen

eenheid van expressiemiddelen, geen rechtlijnig verhaal, geen strakke karakterontwikkeling, geen totale eenheid, geen zuivere taalstruktuur of ‘absoluut proza’, maar uiteenlopende vormelementen en technieken, variërende stijlmiddelen, een sprongsgewijze ontwikkeling, indien er sprake is van ontwikkeling, en met als voorkeursgenre de kollage of montage, maar alle mogelijke mengtechnieken zijn denkbaar, tot die met het chronologies vertelde verhaal toe. Alleen bij een dergelijk onzuiver genre is het mogelijk dat - met handhaving of zelfs *versterking* van de *tematiese* doorwerking, die veel fundamenteler is dan de meeste andere eenheidscheppende faktoren - zulke uiteenlopende elementen in één werk worden ondergebracht als epiek en statistiek, lyriek en journalistiek, dramatiek en essayistiek, anekdotiek en didaktiek, dat het ‘realistiese’ een plaats vindt naast het fantastiese, het evokatieve en expressionistiese naast het deskriptieve en konstaterende, het politieke en historiese naast het spekulatieve en futuristiese, enzovoort. Zelfs boulevardliteratuur kan hier een plaats vinden, in een passende exemplariese rangorde, krijgt onwaarde of waarde, zowel binnen het werk als exemplaries verwijzend naar de buitenliteraire werkelijkheid.

Typiese dichters hebben dit prinsiepe tot nu toe vaker gerealiseerd dan typiese prozaïsten, hoewel de roman kwa afkomst toch een ‘onzuiver genre’ bij uitstek is. Tot zijn ontstaan hebben bij gedragen ‘het in proza opgeloste epos, de biografie, het essay, het toneelspel, de kroniek en de realia-literatuur op de meest uiteenlopende gebieden’. (K.F. Stanzel) In de loop van zijn ontwikkeling heeft de roman, het proza echter aan zuiverheid gewonnen en wel vanaf het moment dat het bewust in konkurrentie trad met de om zijn zuiverheid geprezen poëzie. De emancipatie voltrok zich op het gebied van de burgerlijke, in de 18-de eeuw tot bloei gekomen roman en de konsekwenties daarvan reiken, mede dankzij de nadrukkelijke bevestiging in de burgerlijk socialistiesrealistiese roman, tot de huidige tijd.

Anderzijds ontstond bij de vormbewusten al heel vroeg de behoefte om de kunstmatige muren van de genres te slechten en het

domein van het proza te verrijken; alleen zo zou een door de zuivere dichters geminacht genre van ‘halfkunst’ tot volwaardige kunst, ja zelfs tot ‘absolute kunst’ verheven kunnen worden en de geboden perspektieven waren oneindig groot, groter zelfs dan die van de pure poëzie. Alles kon er immers in ondergebracht worden, niets hoefde buitengesloten te worden; kortom, het zou de meest demokratiese, meest sociale vorm van literatuur zijn. Herder schreef al tegen het eind van de achttiende eeuw: ‘Keine Gattung der Poesie ist von weiterem Umfange als der Roman; unter allen ist er auch der verschiedensten Bearbeitung fähig denn er enthält oder kann enthalten nicht etwa nur Geschichte und Geographie, Philosophie und die Theorie fast aller Künste, sondern auch die Poesie aller Gattungen und Arten - in Prose. Was irgend den menschlichen Verstand und das Herz interessiert, Leidenschaft und Charakter, Gestalt und Gegend, Kunst und Weisheit, was möglich und denkbar ist, ja das Unmögliche selbst kann und darf in einen Roman gebracht werden, sobald es unsern Verstand oder unser Herz interessiert. Die grcszesten Disparaten läszt diese Dichtungsart zu: denn sie ist Poesie in Prose.’*

Het heeft niet zo mogen zijn: de burgerlijke roman gaf haar domein niet prijs en handhaafde haar eenmaal ontwikkelde vorm, met enkele formidabele uitzonderingen: ‘Moby Dick’ (1851), ‘Max Havelaar’ (1860).** In de twintigste eeuw ontstonden grote werken als ‘Ulysses’ van Joyce (1922), Boris Pilnjaks ‘Het naakte jaar’ (1922) en Dos Passos' ‘U.S.A.’ (1930, 32, 36), terwijl ook enkele van Pilnjaks rond 1920 geschreven verhalen, als ‘De appels van Ryazan’, Dos Passos' ‘Manhattan transfer’ (1925), Van Ostaijens ‘Bankroet-Jazz’, Kenneth Patchens ‘Het dagboek van Albion Moonlight’ (1941) en sommige meesterboeken van Arno Schmidt tot dit genre gerekend kunnen worden. Na Wereld-

* Briefe zur Beförderung der Humanität. Aangehaald in Reinhold Grimm ‘Roman des Phönotyp.’ (Akzente, Jrg. 9, 1962.)

** Ook Multatuli's ‘Minnebrieven’ (1861) en bundels ‘Ideeën’, waarin ‘De geschiedenis van Woutertje Pieterse’, behoren tot dit genre.

oorlog II, maar vooral het laatste decennium, vertonen steeds meer poëzie en proza ‘onzuivere’ elementen.[1]

Ik moet hier opmerken dat een andere belangrijke en als verwant beschouwde prozatak, het zg. phänotype-proza niet tot de onzuivere literatuur gerekend kan worden: het stelt het bewustzijn van de schrijver te zeer sentraal en betrekt de hele wereld op dat bewustzijn. Dit biedt weliswaar eveneens de mogelijkheid een groot aantal uiteenlopende elementen binnen één werk te brengen - vooropgesteld dan dat het bewustzijn van de schrijver een interessant en veelzijdig bewustzijn is - maar het doel is te zeer ‘absoluut proza’, gezien als een ‘reine Projektion eines abstrakten Intellekts’ (G. Benn), als ‘Selbstentzi ndung, autarkische Monologie’ (id.), terwijl het nooit iets wil beschrijven (met woorden) en het betekenismateriaal alleen maar als aanleiding beschouwt, als ‘voorwendsel’; ‘ook de maatschappij schijnt enkel iets toegevoegds, een aanhangsel’ (Reinhold Grimm); m.a.w. typiese ik-literatuur. ‘Het kunstwerk - zijn vorm, zijn ontstaanwordt tot objekt van zichzelf.’ (Reinhold Grimm) Als voorbeelden worden o.a. genoemd Carl Einsteins ‘Bebuquin’, G. Benns ‘Roman des Phönotyp’, Gides ‘Paludes’, Rilkes ‘Malte Laurids Brigge’ en andere boeken die met de nodige moeite als ‘absoluut proza’ aangemerkt kunnen worden, maar zeker niet als ‘totaalproza’ in de zin van Herder. In vele opzichten beoogt het laatste het tegenovergestelde: het bevat meer zelfstandige buitenwereld, althans proza dat die suggestie wekt, het dialogiseert meer, maakt het werk niet tot een objekt van zichzelf, is niet autarkies, niet bang voor informatie en descriptie, noch is het een projektie van een volledig geabstraheerd intellekt, maar het is in alle opzichten veel konkreter en duidelijker en wil dit ook zijn.

Om alle misverstand te vermijden: een pleidooi voor ‘onzuiver proza’ houdt niet noodzakelijk het afwijzen van zuiverder vormen van literatuur in; er zijn andere, oude en nieuwe vormen, pure en minder pure, die even waardevol zijn. Schrijvers en boeken die ik waarschijnlijk zal blijven bewonderen zijn o.a. en ik

beperk mij nu alleen tot de niet zeer recente twintigste eeuwse Belyj's ‘Petersburg’, Kafka (‘Die Verwandlung’ e.a. verhalen), Isaak Babel, Svevo's ‘Bekentenissen van Zeno’, Joyce, Faulkner, Virginia Woolf, Djuna Barnes' ‘Nachtwoud’, Becketts ‘Molloy’ - allemaal belangrijke schrijvers en belangrijke boeken, maar geen voorbeelden van onzuivere literatuur, vooral de laatste twee niet, die evenals het inderdaad zeer bizondere ‘Bebuquin’ eerder ‘puur’ of ‘absoluut’ genoemd zouden kunnen worden; het houdt dus geen enkele kwalifikatie in.[2]

Het wat grillige karakter van een ‘onzuiver’ literair werk, zoals dat meestal ook tot uitdrukking komt in het uiterlijk beeld op de bladspiegel, schrikt veel lezers in het begin af, zoals alle experimentele proza dat doet. Het vreemde is dat dit zelfs het geval is bij lezers die experimentele poëzie wel aksepteren en bij dichters die zelf experimentele poëzie schrijven, van beeldende kunstwerken houden welke van konkrete materialen gebruik maken, enzovoort. Waarschijnlijk hangt dit samen met de reeds genoemde afkomst van de roman. De roman, zoals die nu nog in hoofdzaak geschreven wordt, was en is een typies middenstandsprodukt en *de* literaire vorm bij uitstek van de geëmancipeerde burger, die noch geld noch goud noch een hogere edukatie van zijn ouders had meegekregen. Als zodanig was het histories gezien een betrekkelijk emancipatoriese vorm, die voldeed aan wat hij van het leven, de kultuur en de maatschappij verwachtte. Evenals andere maatschappelijke en kulturele vormen wenste hij deze gekonsolideerd en gekontinueerd te zien; aantasting van elke vorm, ook van de literaire, was aantasting van *zijn* vorm van bestaan. En zo is het gebleven, met uitzondering van het domein der poëzie, dat evenals het libertijnse erotisme, de liberale vrijhaven werd voor kunstenaars en andere onmaatschappelijker. Het proza behoorde daar niet toe, omdat de sociale implikaties veel groter waren, niet alleen door het grotere bereik, maar het was bovendien in hun eigen omgangstaal geschreven. Die taal wilden ze blijven verstaan en wat ze niet begrepen bezagen ze met

argwaan en jaloezie, als iets dat hun ten onrechte onthouden, ja ontstolen werd omdat ze er een zeker demokraties recht op hadden. Zo ongeveer moeten ze het (hebben) ervaren, gezien de heftigheid der reakties en het verzet tegen afwijkend prozagedrag.

Hoe het zij, het proza heeft zijn afkomst nog steeds niet ten volle waargemaakt; de potentiële mogelijkheden die het heeft kunnen pas benut worden wanneer de te grote zuiverheid doorbroken wordt. Het zou tevens een reële kans kunnen zijn om aan de bloedeloosheid waaraan de meeste literatuur lijdt te ontsnappen. Persoonlijk zie ik dan ook in ‘onzuivere literatuur’ - zowel proza als poëzie, maar vooral een mengvorm of een tussenvorm van beide - een van de meest vruchtbare genres van de toekomst, zoals het totaalteater dat is voor het toneel en multimedia in het algemeen voor de kunst. Zonder andere levende vormen voor dood te verklaren geloof ik dat in rijkdom en variatie geen ander genre ermee kan wedijveren: alles kan er in ondergebracht worden, met inbegrip van ‘het onmogelijke’, de kunstmatige grens tussen wat kunstzinnig is en wat niet zal voor 't eerst volledig vervallen en de demokratisering van het materiaal dan pas volledig voltrokken zijn.

En dan maar hopen dat die onzuiverheid niet bestaat uit het citeren van advertenties en krantekoppen alleen.

Eindnoten:

1 Als voorloper van Melville en Multatuli kan beschouwd worden de hoogst originele Lawrence Sterne met zijn ‘The life and opinions of Tristram Shandy’ van 1760 en wie nog verder terug wil gaan in de westerse literatuur komt terecht bij Rabelais' ‘Gargantua en Pantagruel’ (1532-52). Het indrukwekkendste oude voorbeeld van ‘onzuivere’ literatuur is natuurlijk nog steeds de bijbel, een kollektief werkstuk met een duidelijke hoofdfiguur, die als inspiratiebron heeft gediend voor de bekende rijke afwisseling van lyriek, aardse, mystieke of mytiese epiek, geschiedeniskroniek en chronique scandaleuse, wetboeken, genealogieën, visionaire, profetiese, apocalyptiese scènes, bezweringen, exempelen, enzovoort.

2 ‘Absoluut proza’ en ‘totaalproza’ - evenals de *faktieve literatuur* à la Tretjakow en Dos Passos tot op heden - zou men kontravormen van proza kunnen noemen; als zodanig zijn ze ook duidelijk door de schrijvers ervan bedoeld: als anti-romans tegenover de konventionele romanvorm. Zowel Melville als Multatuli hebben zich reeds in die zin uitgelaten en ook Sterne heeft zijn ‘Tristram Shandy’ zeer bewust onkonventioneel gekonsipieerd.
In tegenstelling tot de geschiedenis van de ‘anti-poëzie’ moet die van het kontraproza nog geschreven worden; alleen binnen deze - literaire - kontrageschiedenis hebben termen als ‘absoluut’ en ‘totaal’ trouwens zin. Daarbuiten, en zeker naarmate de grenzen tussen de genres komen te vervallen, zijn ze zinledig. De benoeming ‘onzuiver’ is overigens minder pretentieus en houdt voor mij persoonlijk ook meer in dan ‘absoluut’ en ‘totaal’.